



KİTABIN İÇERİĞİ VE SEÇİLMİŞ 250 SAYFASI AŞAĞIDA SUNULDU. BU SAYFALARDA ŞİMDİYE KADAR BİLMEDİĞİMİZ BİLGİLER BULACAKSINIZ.

DİKKAT: ACTİVEX GİBİ LAFLARLA GELEN BİR UYARI ALIRSANIZ, ÖNEM VERMEYİN.

İrfan Erdoğan o Korkmaz Alemdar

ÖTEKİ KURAM

ÖTEKİ KURAM

Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının
Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Size, bu kıtapta sunulanlara inanın veya inanmayın demiyoruz; eğer inanılmayacak geliyorsa, inanmayın. Biz, yaptığımız ve yapmadığımız üzerine düşünmenizi ve her doğru ve yanlış denileni soruşturmanızı bekliyoruz. Ne gerek var değil mi? Zaten soruşturuyoruz! Bu soruşturmamızı, yanıtlarımızı ve yaptıklarımızı ve yapmadıklarımızı da soruştursak ne olur acaba?

Özgür düşünen insan, insanlaşma nedeniyle onu yöneten insanımsı güçler için tehlikedir; bağımlı düşünen insan ise, insanımsılaşıma nedeniyle kendisinin ve kendî gibilerin, insanın ve insanlığın düşmanıdır.

2010

Yenilenmiş 3. baskı

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I: KONU, AMAÇ VE YÖNTEM	11
BÖLÜM II: BİLİM, KURAM VE ARAŞTIRMA BAĞI	15
BÖLÜM III: İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ,	
İNSAN VE TOPLUM BAĞI	25
İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ, İNSAN VE TOPLUM	29
TEKNOLOJİYLE ARACILANMAMIŞ İLETİŞİM	30
TEKNOLOJİYLE ARACILANMIŞ İLETİŞİM	34
BÖLÜM IV: KAPİTALİZM ÖNCESİNDE	
İLETİŞİM ÜZERİNE DÜŞÜNME	39
İLK İNSANDAN İLK ÇAĞLARA	40
ESKİ İMPARATORLUKLARDAN ORTA ÇAĞLARA	41
TEOLOJİDE YORUMSAMACILIK/HERMENEUTİCS	44
BÖLÜM V: KAPİTALİZMDE KURAM VE ARAŞTIRMALAR	
İNSANLARI KONTROL İÇİN BİLİM VE ARAŞTIRMA	47
OLUŞUM	47
KİTLELERDEN KORKU VE KONTROL GEREĞİ.....	47
KÜLTÜREL KONTROL:	
KİTLELERE KARŞI YÜKSEK KÜLTÜRÜ KORUMA	51
SİYASAL KONTROL:	
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KİTLELERİ HAZIRLAMA	54
SİYASAL KONTROL:	
PROPAGANDA VE KAMUOYUNU İKNA	56
EKONOMİK KONTROL:	
ETKİLİ SÖMÜRÜ İÇİN KURAM VE ARAŞTIRMALAR.....	59
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI:	
DEVLET DESTEKLİ PSİKOLOJİK SAVAŞ	63
BÖLÜM VI: 1950 ÖNCESİ	
TEMELİ ATAN KURAM VE ARAŞTIRMALAR	73
PSİKOANALİZDEN DAVRANIŞÇI GELENEĞE GEÇİŞ.....	75
YORUMBİLİM (HERMENEUTİCS) VE YORUMLAMA	81
FENOMENOLOJİNİN GELİŞİ.....	88
ÇATIŞMA TEORİSİ VE RADİKAL MEDYA ELEŞTİRİSİ.....	88

LİBERAL DEMOKRATİK GÖRÜŞ VE CHİCAGO OKULU.....	89
AMERİKAN ANA AKIM SOSYOLOJİSİ VE İLETİŞİM	98
LAZARFELD VE COLUMBİA OKULU	103
HOVLAND VE YALE GELENEĞİ	108
UYARAN-TEPKİ KURAMI.....	108
ENFORMASYON TEORİSİ: MGA MODELİ	110
LASSWELL'İN FORMÜLÜ	116
BÖLÜM VII: 1950'LER: SOĞUK SAVAŞLA	
KÜRESEL KONTROLE DOĞRU GELİŞME	119
DENEYSEL ARAŞTIRMALAR	121
ALAN ARAŞTIRMALARI.....	123
ALAN VE DENEYSEL ARAŞTIRMA FARKI	124
SOĞUK SAVAŞTA PSİKOLOJİK KURAMLAR	125
BÖLÜM VIII: 1960 VE 70'LER	
SORUNLAR VE ÇÖZÜMLERİ.....	133
1960' A BAŞLARKEN: BUNALIM VE MUHASEBESİ	133
İLETİŞİM ALANINDA BUNALIM	134
GEÇMİŞE BAKIŞ: 40 VE 50'LERİN ÖĞRETTİKLERİ	135
1960 VE 1970'LERLE GELENLER.....	136
İDEOLOJİNİN SONU VE POST-ENDÜSTRİYALİZMİN İLANI....	138
ÇATIŞMA FONKSİYONALİZMİNİN GELİŞİ.....	139
ULUS KURMA: KALKINMADA İLETİŞİMİN GÜCÜ.....	140
TARİH VE TEKNOLOJİK BELİRLEYİCİLİK	142
İLETİŞİM SOSYOLOJİSİNDE KRİZE ÇÖZÜM.....	154
KULLANIMLAR VE DOYUMLAR YAKLAŞIMI	154
(GÖREVSSEL) BAĞIMLILIK KURAMI.....	159
GÜNDEM HAZIRLAMA TEZİ.....	161
KÜLTÜREL GÖSTERGELER VE EKME KURAMI.....	165
CAREY VE CHİCAGO OKULU'NUN DİRİLİŞİ	170
KİTLE İLETİŞİMİNİN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI	171
BÖLÜM IX: 1980'LER: NEO-LİBERALİZMLE	
YENİ-SÖMÜRGEÇİLİĞE GEÇİŞİN HIZLANDIRILMASI	175
SUSKUNLUK SARMALI KURAMI	177
KULLANIMLAR VE BAĞIMLILIK MODELİ.....	179

GÜNDEM BİRLEŞTİRME/KAYNAŞTIRMA	182
LİBERAL-ÇOĞULCU KÜLTÜREL İNCELEMELER ANLAYIŞI ...	185
BÖLÜM X: TARİHSEL MATERYALİST YAKLAŞIM	
HERKES İÇİN BİLİM VE ARAŞTIRMA	189
İnsan ve Yaşamını Üretmesi	191
İnsanın, Toplumun ve Bilincin Üretimi	191
Tarihsel Maddecilik ve Araştırma Anlayışı	192
Tarih Anlayışı	193
İnsanın Merkezde Olması	194
Toplumun Oluşumu Anlayışı	194
Toplum Değişimi Anlayışı	195
MARX, MARKSİZM VE İLETİŞİM	196
İLETİŞİMLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	198
BÖLÜM XI: MADDİ YAŞAMIN ÜRETİMİ	
VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ	203
MARX VE MADDİ ÜRETİMDEN TÜKETİME İLETİŞİM	207
Üretim	207
Üretici Güçlerin Gelişmesi ve İletişim	208
Dolaşım, Pazarın Küreselleşmesi, Sermaye ve İletişim	209
İletişim ve Sömürgecilik	209
İş Bölümü, Nüfus, İletişim Araçları ve Zenginlik	210
Endüstriyel Değişim ve İletişimde Değişim	210
Kapitalist Egemenlik ve Mücadelede İletişim	210
İletişim Araçları, Taşıma ve Yer ve Zamanın Kontrolü	211
MARX SONRASI: KİTLE İLETİŞİMİNİN ÜRETİMİ	211
ÜZERİNDE DURULAN TEMEL KONULAR	216
Üretim Tarzı ve İlişkileri	217
Üretim: Pazar Koşulları ve Üretim İlişkisi	218
Üretim ve Malın Fetişleştirilmesi	219
Üretim İlişkileri, Denetim ve Belirleyicilik	220
Kitle İletişiminde Üretim İlişkileri ve Denetim	221
Denetimde Yönetimsel Devrim Düşüncesi	222
Teknolojinin Sunumu ve İletişim Araçları	223
Emek, Profesyonizm, Mülkiyet ve Ürün İlişkisi	224
Üretim, Bölüşüm ve İşçinin Yabancılaşması	225
Dağıtım Kanalları ve Kontrolü	225

Ürün: Emtia Üretimi ve Medya.....	226
Ürün: İzleyici-Emtia.....	226
Ürün: Bilgi-Emtia	226
Ürün: Medyanın Kendisinin Emtia Oluşu.....	226
Ürün: Karakteri ve Kalitesi	227
Ürün ve Tüketici İstekleri Bağı.....	227
Medyanın Özne Oluşu ve İzleyicinin Suçlanması.....	229
Mücadele, Direniş ve Kitle İletişimi.....	229
YAKLAŞIM ÖRNEKLERİ.....	230
Adorno: Kültür Endüstrisinin Siyasal Ekonomisi	231
Smythe: Bilinç Endüstrisinin Maddi Yapısı.....	232
Mosco: İletişimin Siyasal Ekonomisi	236
BÖLÜM XII: DÜŞÜNSEL YAŞAMIN ÜRETİMİ VE İLETİŞİM.....	237
TEMEL KAVRAMLAR VE SÜREGELEN KONULAR.....	238
Bilincin Üretim Biçimi İçinde Belirlenmesi.....	238
Düşünceler ve Toplumsal Değişimin Anlamı	239
Bizim Olmayan "Bizlik": Egemen Düşünceler ve İdeoloji	240
Marksist Din İletişimi ve Egemen Uyduru.....	242
İdeoloji ve Egemen İdeoloji.....	243
Sahte Bilinç ve Egemen Düşünceler	247
Kapitalist Kasıt: Suç Kapitalistte mi?.....	247
Altyapı Üstyapı Tartışması: Uyduru ve Gerçek	250
DÜŞÜNSELİN ÜRETİMİ VE KİTLE İLETİŞİMİ.....	251
Marx: Basın Özgürlüğü ve Sansür	252
Lukacs: İnsan Özgürlüğü, Sınıf Bilinci, Tarih ve İletişim	267
Gramsci: Hegemoni, Burjuva Gazeteleri, Okuyucular	268
Frankfurt Okulu: Critical Theory	272
Habermas ve İletişimsel Etkinlik	281
Frankfurt Okulu'na Yöneltilen Eleştiriler	291
Chomsky: Medya Propaganda Modeli	292
BÖLÜM XIII: DÜŞÜNSEL ÜRETİM VE DİL.....	295
TEMEL KAVRAMLAR	295
Söylem (discourse) ve söylem analizi.....	295
Aracılama, aracılanma.....	296
İşaret veya gösterge (sign)	297
Sembol veya simge.....	298

Anlam (meaning).....	298
Atanmış anlam, tanımlayıcı anlam (denotative meaning).....	300
Çağrimsal veya imasal anlam (connotative meaning).....	300
Mit/masal/efsane, mitoloji (myth)	301
Birey, özne, yapan, aktör ve yapı.....	301
Anlam veren pratik.....	302
Yapı-çözme (Deconstruction).....	303
Öznel-arasılık (İntersubjectivity).....	303
Gerçek-ötesi (Hyperreality).....	304
Sürekli değişim ve gerçeği yakalamanın olasılıksızlığı.....	305
Bağlama-ayırma (articulation, artikülasyon)	305
Metinlerarasılık (intertextuality).....	306
Anlam üretme, sonsuz anlam üretme.....	306
Kimlik (identity), kendini özdeşirme (identification).....	307
Temsil (representation)	309
Sınıflandırma (taxonomy).....	310
Metonim ve metafor	310
Yorumlamacı/yorumsamacı cemaat.....	310
Belirsizlik (indeterminacy)	311
İkili zıtlık (binary opposition)	311
Okunurlu ve yazılırlı metin.....	311
Güçlendirme (empowerment).....	313
GÖSTERGEBİLİM	314
Şifre (code), şifre çözümü (decoding)	317
İşlenmiş kodlar ve sınırlı/bağlayıcı kodlar	319
Örnek çerçeveler ve anlam dizimleri	319
İşaret edici ve çağrışımıcı anlam düzeyi.....	320
Sanal gerçek (virtual reality)	322
YAPISALCILIK	322
ALTHUSSERCİ YAPISALCILIK	327
İNŞACILIK/CONSTRUCTIVISM	332
FOUCAULT VE BURJUVA FEMİNİZMİ	333
BAUDRILLARD VE POSTMODERN MEDYA KURAMI	340
BÖLÜM XIV: KÜLTÜR, İLETİŞİM	
VE KÜLTÜREL İNCELEMELER	349
KÜLTÜR	349
KÜLTÜR VE İLETİŞİM BAĞI	351

KİTLE İLETİŞİMİ VE KÜLTÜRÜN ÜRETİMİ	353
KÜLTÜREL İNCELEMELER.....	354
KÜLTÜREL İNCELEMELER: MARKSİZMDEN KOPUŞ	359
KÜLTÜREL İNCELEMELER VE SİYASAL EKONOMİ SENTEZİ	363
KÜLTÜREL İNCELEMELERİN ELEŞTİRİSİ	365
BÖLÜM XV: ULUSLARARASI KİTLE İLETİŞİMİ	369
ULUSLARARASI YAYILMA: MODERNLEŞME VE MEDYA.....	369
MARKSİST YAKLAŞIMLAR.....	376
Medya Emperyalizmi Tezi.....	378
Kültür Emperyalizmi.....	381
SCHILLER: Kültür Emperyalizmi ve Global Ekonomi.....	385
MATTELART: Çokuluslu Şirketler ve Emperyalizm.....	388
BÖLÜM XVI: POZİTİVİZM VE MARKSİZM ARASI	
UZLAŞMA ARAYIŞLARI	391
UZLAŞTIRMA ÇABALARIYLA İLGİLİ GÖRÜŞLER	391
ÇABALARIN TUTARLILIĞI ÜZERİNE TARTIŞMALAR.....	392
2000'LERDE UZLAŞMA ÇABALARI	396
BÖLÜM XVII: 1990 VE 2000'LER	
KÜRESEL PAZAR İÇİN POSTMODERN DURUM?.....	397
KÜRESELLEŞME VE İLETİŞİMİ.....	402
KÜRESELLEŞME İÇİN ÖZELLEŞTİRME VE DEREGÜLASYON	404
ENDÜSTRİ-ÖTESİCİLİK VE ENFORMASYON TOPLUMU	406
SÖMÜRGEÇİLİK-ÖTESİ (POSTCOLONIALISM)	408
POSTMODERNİZM VE POSTMODERN KÜLTÜRELÇİLİK.....	415
POST-YAPISALCILIK: GENEL DEĞERLENDİRME.....	424
EMPERYALİZM-ÖTESİ (POSTEMPERYALİZM).....	429
İNTERNET VE CEP TELEFONU	437
1990 VE 2000'LERDE KURAM VE ARAŞTIRMALAR	441
Pozitivist Gelenekteki Gelişmeler	443
Post-Yapısalcılığın ve Diğer Post'ların Egemenliği	444
Gramsci'yi Neo-Gramsci'ye Dönüştürme	446
Marksist Yaklaşımların Durumu	447
Uluslararası Yansımalar	450
1990 ve 2000'lerde Türkiye.....	453
KAYNAKÇA	463

ÖNSÖZ

*None but the dead are
permitted to tell the truth.*

Mark Twain, 1905

Mark Twain, ölümler dışında hiç kimsenin doğruyu söylemesine izin verilmediğini söylüyor; çünkü “savaş duası” denen yazısını bastırmak istediğinde en yakınlarının bile karşıtlığıyla yüz yüze kalıyor. Gerçeği söylemeye “müsaade edilmemesi” sadece dış dünyanın baskılarından kaynaklanmaz, aynı zamanda kişinin kendi iç dünyasından ve dış dünya ile ilişkilerini düzenlemesi gereksinimlerinden kaynaklanır. Söylemek istediğimiz çok şeyler vardır; ama söyleyemeyiz; çünkü kendi içimizden, hesaplarımızdan, kaygılarımızdan, korkularımızdan ve dışımızdaki vahşilikten gelen birçok engeller vardır. Dolayısıyla, çoğu gerçekler ölümlerle birlikte gömülür gider.

Bu kitabın öncüsü 1990 yılında “İletişim ve Toplum: Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar” adı altında yayımlandı. Yeniden düzenlenen ikincisi 1998’de “Başlangıcından Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları” başlığı ile çıktı. Bunu 2002’de ve 2005’te önemli yenilikler ve değişiklikleri içeren “Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi” başlığıyla hazırladığımız kitap takip etti. Elinizdeki kitap Öteki Kuram kitabının yeniden gözden geçirilmiş, düzeltilmiş, önemli eklemeler ve çıkarmalar yapılmış üçüncü baskısıdır. Başlıklar ve içerik değişse de amaç hep aynı kaldı: Kitle iletişiminin doğasını açıklamaya çalışan yaklaşımları öğrencilere ve sosyal bilimlerle uğraşanlara tanıtmak ve bu tanıtımı eleştirel değerlendirmeye sunmak. Tıpkı dünya ve Türkiye koşullarının değiştiği gibi içerik de koşullara göre değişti. Bu koşullar 1990’daki kitaptan bu yana geçen 20 yılda, az tanınır ve karmaşık hale geldi. Çünkü kapitalizm kendi küresel serüvenini meşrulaştıran ve egemenliğini perçinleyen biliş ve bilinç yönetimini çok daha planlı bir şekilde yapmaktadır. Günümüzde bu çabanın gerçekleştirilmesinde kitle iletişim araçları tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar önemli rol oynamaktadır. Bu araçlar bir yandan küresel pazarın siyasal, ekonomik ve kültürel oluşturmundan etkilenmekte, örneğin tekelleşmekte, zamanda bu yeni telcelci yapılar ile bilişlerin biçimlendirilmesi ve davranışların yönlendirilmesinde daha etkili olabilmektedirler.

Küresel ve küreseli oluşturan yerel yapılardaki gelişmeler kitle iletişimi alanındaki pratiğin yanında, düşünsel birikimin niteliğini de etkilemektedir. Örneğin, güçlü olan ve kaynakları harekete geçirebilenler hem kuramların hem de araştırmaların karakter üzerinde egemen olabilmektedir. Bu egemenlik aynı zamanda ona işlevsel olan eleştiriden başlayarak onu değiştirmeye yönelik karşıtlığı da beraberinde getirmektedir. Egemenliğin ve mücadelenin uzun bir tarihsel birikimi vardır. Bu kitap bir yandan bu birikimi aktarmaktadır. Çünkü büyük ölçüde ABD kökenli bu birikim, kitle iletişimini varolan kapitalist toplum yapısı içinde anlamamanın kaçınılmaz parçasıdır. Ancak iş burada bitmemektedir. Başka düşünceler ve yaklaşımlar da vardır. Yani dünyada sadece küçük bir egemen azınlığa hizmet eden ve büyük çoğunluğu yoksun bırakan, sahteyi, baskıcı olanı ve köleleştireni destekleyen kuramsal açıklamalar yanında, bütün bunların tüm insanlığın insanca yaşamı için değişmesi gerektiğini belirten *öteki kuram/kuramlar* da var. Günümüzde küreselleşmeyle yaratılan insanlık durumu ve bu durumun promosyonunu yapan akademik dünya ve kitle iletişim endüstrileri, öteki kuramı daha da önemli hale getirmektedir. Hele Öteki Kuram'daki K'yi tersine çevirerek aykırılığı anlatan ve doğruyu "eleştirel" diye niteleyerek negatif anlam yükleyen popüler bilincin kendini ve çevresini anlamadaki acizliği ve yaratılmış bu acizliği besleyen örgütlü yaşamın hunharlığı, dünyayı giderek insan gerçeğini sunmanın zorlaştığı, insanca alternatiflerin göz ardı edildiği bir dünya yapmaktadır. Öyle bir dünya ki, insanları materyal ve düşünsel bakımlardan yoksun bırakmanın adı küreselleşme olmakta; bir ülkeyi işgal etme, özgürlük ve demokrasi götürme olarak nitelenmekte; varoşlarda, sokaklarda, hemen yanı başında yoksulluk ve açlık terörü içinde yaşayan insanlar görmezlikten gelinmekte; ama küresel saldırganların sel, deprem ve kasırga faciasından çıkar sağlamak için yaptığı "insanlık satışı" propagandasına katılma, insanca duyarlılık olarak pompalanmaktadır. Öteki Kuram, sahtenin gerçek, kötünün iyi, köleliğin demokrasi, yoksulluğun tembellik, zenginliğin çalışma, gaspın kurnazlık, hırsızlığın fırsatçılık ve erdem aptallık yapıldığı alçak bir koşulda, siyasal, ekonomik ve kültürel pazar çıkarlarını desteklemek ve bu destekten bireysel çıkarlar sağlamak için değil, pazarı açıklayan yaklaşımların asıl karakterini ve bunun amaç ve sonuçlarını incelemek için yazıldı.

Kitabın düzeltilmesinde bize yardım eden herkese, özellikle Serkan Pınarcı, Kadir Erdoğan ve Nazmiye Erdoğan'a çok teşekkür ederiz.

BÖLÜM I

KONU, AMAÇ VE YÖNTEM

Bir zamanlar kitle medyaları vardı ve şeytaniydiler, elbette; ve suçlu bir taraf vardı. Aynı zamanda, suçluları suçlayan onurlu sesler vardı. Ve sanat (ne şans!) kitle medyasının esiri olmayanlara alternatif sundu. Tamam, bitti. “Ne oluyor” diye birbirimize sorarak baştan başlamalıyız.

Umberto Eco (1966:150)

Bu kitap, Umberto Eco'nun sorduğu “ne oluyor” sorusuna kuramlarla ve araştırmalarla sunulan yanıtları ele alıp irdelemek ve alternatif yanıtlar üzerinde düşünmek ve düşündürmek için tasarlandı.

21. yüzyılda, iletişim alanı öncesinden çok daha fazla önem kazanmıştır. Teknolojik üretimle desteklenen yeni ulusal ve uluslararası koşulların en ciddi sonuçları, özellikle, Türkiye gibi ülkelerde önemli değişimler, dönüşümler ve düzenlemelere neden olmuş; yeni yapılanmalar, anlayış ve ilişki biçimleri türemiştir. Kitle iletişim alanı daha karmaşık ve anlaşılması güç bir karakter kazanmıştır. Bu değişimlerle birlikte kitle kuram ve araştırmalarına yeniden bir bakış gereği doğmuştur. Kitap bu gereksinimi karşılamak için tasarlanmıştır.

Kitle iletişimi kuram ve araştırmaları hakkında gerekli bilgiyi edinme iletişim konusunu ve bu konuyla gelen sorunları doğru anlamının ön koşuludur. En azından iki anlamda ön koşuldur. Birincisi, kitle iletişimini anlamak için önce hem tarihsel gelişimine bakmak hem de şimdiye kadar yapılmış önemli incelemeler ve bunların temelinde yatan kuramsal çerçevelerin bilinmesi gerekir. İkincisi, kitle iletişimini anlamak ve anlamlandırmak için, iletişimi kuram denilen açıklayıcı ve sistemli bir bilimsel konuma yerleştirmek ve bunun için de sadece varsayımlar silsilesiyle çalışmak değil, varsayımları test etmek veya test edilenler ışığında irdelemek, dolayısıyla araştırma yapmak gerekir. Daha basitçe anlatıyla, kuramın açıklamalarının, açıkladıklarını ne ölçüde açıklayıp açıklamadığının bilinmesi gerekir; kuramın varsayımlarının doğruluğu ve geçerliliği ancak araştırmalar ile saptanabilir. Kuram ve araştırma, birbiriyle yapısal olarak bağlıdır. Bu nedenle kitapta, kuram kitle iletişimi araştırmalarıyla birlikte ele alındı. Bunlara ek olarak, kuramsal anlatıların ve araştırmaların toplumlardaki ve toplumlar arasındaki güç ve çıkar ilişkileri içine yerleştirilerek anlamlandırılması gerekir.

Konu kitle iletişimi olduğu için, ilk yapılması gereken, kitle iletişiminin iletişim içindeki yerinin belirlenmesi ve kitle iletişimi ile insan ve toplum arasındaki bağı kurmaktır. Bu nedenle, önce, iletişimin, bizim yaklaşımımız çerçevesi içine düşen tanımı sunuldu. Bu tanımdan hareket ederek, kitle iletişiminin ne olduğu açıklandı. Böylece, kitle iletişimi iletişim içinde konumlandırıldı. Ardından kitle iletişiminin özlü bir tarihsel değerlendirme sunularak, kitle iletişimi hakkında, yaygın olarak bilinenle örtüşen ve örtüşmeyen temel bilgiler verildi.

Türkiye’de kuram ile ilgili olarak cehalete-bilgiçlik taslatma kapsamı içine düşen bir düşünce yayılmaktadır. Bu düşünceye göre, örneğin, kuram değil, pratik öğretin; kuram ne işe yarar ki, hiçbir zaman kullanmayacağın şeyler; kuramcılar pratiği öğrensin ve öğretsin; kuram da ne ki, sorunu sorarsın, araştırmanı yaparsın, sonuçları çıkartırsın; araştırmada kuram gereksizdir. Hem bu tür düşüncelerin anlamı ve yaygınlaştırılmasının nedenleri üzerinde durulması, hem de bilim ile kuram, kuram ile pratik ve kuram ile araştırma bağının açıklanması gerekmektedir. Bu nedenle, kitapta, bilim, kuram ve araştırma bağı, açıklanması gereken ikinci önemli konu olarak ele alındı ve işlendi.

Kitle iletişimi, kuram ve araştırmayla ilgili yukarıdaki temel oluşturulduktan sonra, kitle iletişim kuram ve araştırmalarının açıklanmasına geçildi. Bu amaçla, önce, konu iki ana temaya ayrıldı: (1) Kapitalizm öncesi kitle iletişimi, kuram ve araştırmaları ve (2) kapitalizmde kitle iletişimi kuram ve araştırmaları. Kapitalizm öncesinde bilginin üretimi, kitle iletişimi bağlamında yönetsel iletişimin genel karakterleri sunuldu. Kapitalizmdeki durumla ilgili sunumda, kitle iletişim kuramlarının oluşumu ve gelişmesi idealist felsefe ve tarihsel materyalist felsefe içindeki kuramsal açıklamalar ve araştırmalar ele alınarak irdelendi. Bu bölümü takip eden sayfalar, kitabın “içindekiler” sayfasında sunulan şekilde bölümlendirildi.

Lewis’in belirttiği gibi (1997:84) kuram olmaksızın yöntem (ve dolayısıyla bilimsel araştırma tasarımı) düşünülemez. Hiçbir yapıt herhangi bir kuramsal temelden (ve ideolojiden) kaçamaz. İletişimle ilgili hiçbir yapıt nesnel, yansız, tarafsız olamaz, çünkü yapıtı oluşturan kişi ve kişinin yaşadığı örgütlü yaşam, nesnellik, yansızlık ve tarafsızlık gibi ilişkisel gerçekleri güç ve çıkar yapıları içinde eritmiş ve yeniden şekillendirmiştir. Biz, yansızlık, nesnellik ve tarafsızlık iddiasının ve tartışmasının kurnazca inşa edilmiş biliş yönetiminin parçası olduğunu bilen insanlardanız. Dolayısıyla, biz nesnellik gibi iddialarda bulunmuyoruz ve bu konularla ilgili tartışmaların geçersiz ve yanlış yönlendirici olduğunun da farkındayız. Biz, nesnellik gibi biliş yönetimi yerine, insanca vicdan ve dürüstlük gibi tercihlere önem veriyoruz.

Elinizdeki bu kitap iletişim kuram ve araştırmalarını tarihsel süreçleri içinde ele alarak, 20. yüzyıldaki gelişmesini incelemektedir. İncelemenin kuramsal çerçevesi insanın ne düşündüğünden hareket ederek değil, neyi nasıl ürettiğinden ve üretim ilişkilerinden hareket ederek kuruldu. Bu kuramsal çerçeve, Lerner, Schramm, McQuail, Fiske ve Huntington gibi aydınların yaklaşımlarının geçerliliğini ve dürüstlüğüne soruşturan bir yaklaşımı da ifade eder. Herbert Schiller, Dallas Smythe ve Stuart Ewen'in yapıtlarıyla kuramsal paralellik ve benzerlik taşır.

Boyd-Barrett'in (1997) haklı olarak belirttiği gibi, Üçüncü Dünya ülkeleri aydınları/akademisyenleri kendi kalkınma gereksinimleriyle birlikte giden tutarlı bir iletişim yapıları sağlama çabasında bulunmaksızın, zamanlarının gereğinden fazlasını Batı modellerini öğrenme, destekleme veya eleştirmekle harcamaktadırlar. Bu kitapta, Batı yaklaşımları anlatılırken, kurulan bağlar ve sunulan eleştiriler, Batı'ya özgü olarak oluşturulmadı; Batı'nın idealist ve tarihsel materyalist yaklaşımlarını derleyerek, kesip kopyalayarak veya promosyonunu yaparak var olanı sunmak için tasarlanmadı; var olanı irdelemek için tasarlandı. Bu kitabın yazarları, diğer yapıtlarında, Türkiye'yi ve Türkiye'deki kuramla, araştırmalarla ve pratikle ilgili yapıtlarında, ele alıp incelediler.

Günlük yaşamda birçok kararın kitle iletişim araçlarının gündemi belirleme etkisi ile alındığı bir dünyada, düşünen insanlar kendileri ve başkaları hakkındaki kendi düşüncelerinin nasıl ve neye göre oluştuğunu bilmek zorundadırlar. Bu zorunluluk iletişim profesyonelleri ve öğrenciler için göz ardı edilemez bir gerçektir. Çünkü kitle iletişimi sistemini biçimlendirenler ve yürütenlerin neyi, nerede, ne zaman, neden yaptıkları ve bunların sonuçları hem bizim yaşamımızla hem de kendimizi ve dünyamızı anlamlandırmamızla doğrudan ilişkilidir. Kitle iletişiminde de olduğu gibi başkaları birçok şeyi bizim için üretiyor. Bu üretilenlerin (örneğin kitle iletişim kuramlarının) doğasını bilmek en azından kimliğimizi bilinçli olarak tanımlama ve günlük yaşamımıza mümkün olduğu kadar bilerek yön vermede önemlidir. Bu kitap, akademik amaç ötesinde, bu bağlamlarda katkıda bulunma amacıyla yazıldı.

Sosyal anlamlılığa ve metodolojik geçerliliğe sahip bilimsel inceleme ve değerlendirme, sosyal bilimlerde bitmeyen melodiye benzer: Her açıklama ve sonuç, yeni araştırmalar için yeni sorular ve sorunlar yaratır; böylece irdelenerek ve denenerek, var olan bilginin üzerine inşalar yapılır. Bu inşada önceden yapılanlar aynı kalabileceği gibi ciddi değişikliklere uğrayabilir. Dolayısıyla, sosyal bilimlerde bilimsel inşaa öncekileri soruşturmayla iç içe yürütülür. Biz bu kitapta test edilmesi gereken sayısız varsayımlar ve araştırmaya teşvik edici yorumlar sunduk. Ne denli doğru görünürse görünsün, bu kitapta ve diğer her türlü kitaplarda

her cümlelerin geçerliliğinin soruşturulması gerekir. Türkiye’de çıkar, vurgun ve soygun işbirliği çok, fakat bilimsel işbirliği yoktur. Büyük çoğunluğun hırsız olduğu bir yerde, ortak düşman olan “doğruluk ve dürüstlük” karşısında hırsızlar arası yarışın yerini ortak savunma ve düşmanı yok etme alır. Bilimsel işbirliğinin hoşgörüsü gelen karşılıklı etkileşime dayanabilmesi çok enderdir, çünkü bilimin maddi çıkarla yürütüldüğü ve cehaletin bilgiclik tasladığı çevrelerde ancak çıkarıcı düşmanlıkların ve karşılıklı öznelliklerin egemenliği vardır.

Bu kitabın kuramsal yaklaşımını/anlayışını şöyle özetleyebiliriz:

- İnsan ve toplum gerçeğini anlamanın en geçerli ve güvenilir yolu, şirketin veya devletin çıkarını ve güçlendirilmesini değil, ağın en zayıf yerindeki somut insanın çıkarını ve güçlendirilmesini merkeze koyarak işe başlamak ve konuyu üretim tarzı ve ilişkileri çerçevesi içinde ele almaktır. Bu tür yaklaşımı kullanan, yazarı dürüst insan yapar. Bu insan, doğal çevreyi tahrip eden ve her yıl insan dahil trilyonlarca canlının kötü koşullarda yaşamasına, hastalanmasına ve ölmesine neden olan bir endüstriyel yapıya etki araştırmalarıyla veya post-modern eleştirel meşrulaştırmalarla hizmet etmeyi amaçlamaz.

- Her şeyde olduğu gibi kuramda da sorun, insan olma, vicdan ve yüksek geliri serbest-kölenin nasıl tercih yaptığı sorunudur.

- Hiçbir kuramsal yaklaşım tümüyle doğru veya yanlış olamaz.

- Bir kuramsal yaklaşımdaki bir eksikliği veya yanlışlığı gösterdiğimizde ve eleştirdiğimizde, o kuram tümüyle geçersiz olmaz.

- Bir kavramın bir kuramda veya araştırmada yanlış kullanılması, kuramı geçersiz yapmaz, ama kavramın önemine göre, araştırmayı veya kuramın ilgili varsayımını geçersiz yapabilir.

- Kuramsal yapıda, biçimin, örneğin yazma hatalarının, yazım hatası ötesinde hiçbir anlamı yoktur. Önemli olan özdür, biçim değil.

- Dil, anlam iletmek için araçtır; insanı belirleyen değildir; dili kullanan insan kendini ve diğerlerini (diğerleri de onu) biçimlendirir.

- İletişim veya medya izleyiciye hiçbir şey yapmaz; yapan, yeri ve zamanı belli üretim tarzı ve ilişkileri içinde örgütleyen insandır.

- Egemenlik kavramının kullanıldığı her örgütlü zaman ve yerde, daima mücadele biçimleri vardır. Mücadele asla ortadan kalkmaz.

- İnsan maddi ve düşünsel yaşamını birlikte üretir. Maddi olanın değişimi, kendisine uygun düşünsel açıklamayı da getirir ve geliştirir; fakat önceki düşünceler, inançlar ve hurafeler maddi çıkarları desteklediği ve/veya maddi çıkarların doğrudan veya dolaylı olarak parçası olduğu sürece, devam ederler; hatta yaratılan yoksullukları ve yoksullukları örtmek veya meşrulaştırmak için, günümüzdeki tarikatçılık ve sahte bizlikler ve abartılmış kimlikler gibi, teşvik edilirler.

BÖLÜM II

BİLİM, KURAM VE ARAŞTIRMA BAĞI

Kuramlar dünya dediğimizi yakalamak için eğrilmiş ağılardır: onu rasyonelleştirmek, açıklamak ve kontrol etmek için. Biz ağın örgüsünü daima daha ince yapmak için uğraşırız.

Karl Popper, 1974

Yaşam ve yaşamı düşünme, anlamlandırma ve açıklama

Yıl 2010. Ankara. İnsanlar işe gidebilmek için uzun mesafeler yürümeye başladılar, çünkü ceplerinde, otobüse ve dolmuşa ayıracak paraları yok. İnsanlar sabahın erken saatinde, örneğin Sincan'daki birkaç aydır kirasını ödeyemediği evinden çıkıp, 25-30 km ötede Yaşamkent'e "ne iş olursa yaparım, ne ücret verirsen razıyım" diye birilerine yalvarmak için yürüyerek gitmekte ve yürüyerek geri gelmektedir. Siz, bırakın 20-25 km'yi, hiç birkaç km yürüdünüz mü? Hiç iş için yalvardınız mı? Eve eli boş döndünüz mü hiç? Hissederek "bildiniz" mi? Hiç 21. yüzyılın aşağılık hipokrisisinin aşağılık bir örneği olan, "yoksulluk felsefesi" yapma veya "popülist söylemi bırak" dediniz mi kimseye?

Yıl 2010. Ankara. Zekatını verenlerin semti Kalaba Keçiören'de, Banka Evleri denen yerdeki villaların hemen hepsi bir önceki krizden beri yıkıldı ve yeniden şahane bir şekilde yapıldı. Kriz ne ve kimin için?

Yıl 2010. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye gibi ülkelerin sermayesinin yabancı sermayeyle birlikte yoksullaştırılması devam etmektedir.

Yıl 2010. Bir zamanlar kilisenin kontrolünde olan bilgi üretimi yapılıyordu. Şimdi, özel şirketlerin araştırma ve geliştirme bölümlerinin (laboratuvarlarının) amaçlarına paralel amaçlarla hareket eden üniversiteler hızla kapitalist sermayenin çıkarları (ve elbette üniversitede bu işi yapanların kendi öznel maddi çıkarları) için bilgi üretimi işi yapan ticarethanelere dönüşmekte; işyerinin mantığına ve çalışma biçimine yatkın, "soruşturma gereksinimini" gereksiz bulan, işgücü yetiştirmektedir. Bu durumu hem üniversite hem de toplum için "feci" yapan ise şudur: Dil ve ortak kod hakkında en temel bilgiye bile sahip olmadığı (ve okusa bile anlayacak kapasiteden yoksun olduğu) için, vücudun dili olduğunu sanan ve halkla ilişkilerin ne olduğunu bile yanlış bilen ama "bilgiçlik taslayan cahillerin," öğrencilere yanlışları doğru gibi öğretmesi ve fakülteyi/bölümü, eğitim-olmayan-eğitim şarlatanlığıyla ve uyduruk sertifikalarla "küçük çaplı vurguncuların ticarethanesine" dönüştürmesidir.

Yıl 2010. Özellikle 1980'lerden beri artan bir şekilde, Üniversiteler, öğrettiğinin içeriğiyle ve ders geçirme politikalarıyla, siyasal kontrol için işlevsel cehaletin, geri kalmışlığın, tembelliğin, haksız rekabetin, haksız kazancın, köşe dönmeçiliğinin, kayırmacılığın, siyasal görüğe göre kadrolaşmanın meşrulaştırıldığı ve yeniden-üretildiği yerler arasındadır.

Tüm bunların bilim, kuram ve araştırmayla ilgisi ne?

Bilim, bilmeyele ilişkilidir. İnsan kendi ve dışı, yaptıkları ve yapılanlar üzerinde düşünür; onları anlamaya ve açıklamaya çalışır; yaşam deneyimlerinden ve gözlemlerinden kazandıkları bilmekten geçerek tahminlerde bulunurlar. İşte bu düşünmeyi, anlamlandırmayı, açıklamayı ve tahmini bilim adamları sistemli ve tutarlı bir şekilde yaptığında, buna kuram denir. Kuram yoluyla tanımlama, açıklama, anlama, önceden tahmin ve kontrol gelir. Araştırma hem sistemli ve tutarlı bilmenin üretimi hem de sistemli ve tutarlı açıklamanın yapılması (ve yapılan açıklamaların, sınanması) için gereklidir.

Batı'nın egemenlik ve yaşam koşullarına göre geliştirilmiş bir kuramsal inşayı kullanarak Hintlilerin ineği kesme ve yemesini "ilkel bulan" bir açıklama, Hindistan'daki tarihsel gerçeğin üzerine çökertilmiş bir biliş yönetiminin ve kültürel emperyalizmin açıklamasıdır. Oradaki yaşamın örgütlü pratiğinde, bir inek "kesilip yenip bitecek bir et" yerine, insanlara sürekli süt veren ve tarlasını sürmede yardım eden değerli bir varlıktır. Kültürel materyalist Marvin Harris'in belirttiği gibi (1974/1989), Batılılar Hintlilerin ineklerini yeme yerine açlıktan ölmeyi tercih ettiklerini düşünürler; ineklerini yerlerse açlıktan öleceklerini anlamazlar. Dolayısıyla, açıklamak istediğini var olan koşullar içinde açıklamayan kuram geçersizdir.

Bilgi, bilme, yöntembilim ve kuram

Epistemoloji (a) bilginin ne olduğu, (b) bilginin elde edilip edilemeyeceği, (c) bilginin nasıl elde edildiği gibi sorular üzerinde durur. Epistemoloji bilginin doğasının, kaynağının ve geçerliliğinin sistemli bir şekilde açıklanmasını/incelenmesini içerir. Buradan hareketle kuram kavramına varırız: Kuramlar farklı yaklaşımlara dayanan epistemolojik (ontoloji, aksiyoloji ve/veya mantığı içeren) açıklamalar getirir.

Ontoloji, varoluşun ve gerçeğin doğasının incelenmesidir: İnsan olma, dil ve anlamı, gerçek ve görünüm, deneyim, özne ve nesne bağı üzerine eğilir. Kuramlar ontolojik açıklamalar da getirir.

Aksiyoloji değerlerin incelenmesiyle ilgilenir. Doğru ve yanlış (metaetik); doğru ve yanlışın nesnel veya öznel oluşu (betimleyici etik); bir eylemi nelerin doğru ve yanlış yaptığı (normatif etik); teleolojik etik,

Böylece "kuram ve araştırma" sadece egemenlik mücadelesinin ögesi olmakla kalmayıp, kişisel ekonomik çıkar ve zengin örgütlü endüstrilerin gelişmesinde etken ve bütünleşik bir parça oldu.

Bilim, kuram ve araştırmanın üretimi, Avrupa'da veya "Burjuva Aydınlanma" çağında veya "demokrasinin beşiği Yunan'da" başlamamıştır. Örneğin, Hammurabi yapıtı, Sümerlerin ve Hititlerin yasaları, aynı zamanda, yönetsel açıklamalardır. Anadolu medeniyetlerinin, Asyalıların, Romalıların ve İranlıların zamanlarında kurdukları iletişim ağları, belli bir egemenliğin oluşturulması, korunması ve geliştirilmesinin sistemli bir ifadesidir. Bu iletişim ağlarının yapılaşmasındaki araştırma ve kuram, şirketlerin deney laboratuvarlarında hazırlanmamıştır veya anket kullanan survey incelemeleriyle sınınan ve kurulan bir karaktere sahip değildir, çünkü bir kuramın kuram veya araştırmanın araştırma olması koşulu, şirket veya üniversite içine sıkıştırılmış bilim üretimi yapmaya bağlı değildir. Kuram ve araştırma sadece niceliksel verilerin istatistiksel değerlendirmesine dayanan ve hipotez testinden geçerek doğru ve güvenilir bilgiye ulaşılacağını ileri süren, son yüzyılın egemen pozitivist-deneyci bilim tanımı ve dünya görüşü çerçevesi içinde de gelişmemiştir. Kapitalizmden önce de bilim vardı. Fakat insanların günlük yaşam deneyimleri ve bu deneyimlerle gelen bilme gereksinimleri yanında, sistemli bilme ve bilme girişimleri kapitalizm öncesi dönemde de, ticari ve siyasal gereksinimlere bağlı olarak çıkan ve gelişen ve kontrol edilen bir karaktere sahipti. Eski imparatorluklardaki ve feodal düzenlerdeki bilme ile ilgili üretim teolojik anlatıya dayanan bir yönetsel yapının kontrolü altındaydı.

Günümüzde sosyal bilimlerin ürettiği bilgi

Günümüzde teolojiyi ve batıl inançları da kullanan sosyal bilimler, kitle iletişiminde yapıldığı gibi, toplumları ve dünyayı kontrol eden güçler için işlevsel olan iki tür bilgi üretir: Birinci türde, kapitalizm için gerekli olan ve kapitalist şirketlerin ve kurumların kullandığı yönetsel/yönetsel bilgiyi, kuramsal açıklamayı ve araştırmaları üretir. İkincisi, ülkelerdeki tüm gençleri "eğitim" adı altında kapitalist pazara ve bu pazarın sömürgeci bilişine, tutumuna ve davranışına yatkın bireyler olarak yetiştirmektedir. Kuramlar bilişlerin sistemli ve tutarlı olarak işlendiği, politikalarda kullanıldığı açıklamalardır. Bu kuramların politikalarda kullanılması nedeniyle, örneğin, 1970 ve 1980'lerde dünyada yüz binlerce genç öldürülmüştür. Ardından, "medeniyetler çatışması" görüşü getirilmiş ve, örneğin, Avrupa'da karikatür krizi ve minare krizinde olduğu gibi, medeniyetler arası çatışmalar düzenlenmiş; Irak'ta olduğu gibi, medeniyet içi çatışmalar yaratılmış, yaratılmakta ve körüklenmektedir;

Türkiye’de uzun yıllardır devam eden ırkçı kışkırtmalar, yenilenen “açılım” politikalarıyla sunulan sözde çözümlerle gelen körüklemelerle ve daha fazla bölme çabalarıyla devam etmektedir (böl, birbirine düşür ve yönet politikaları). Egemen olan kuramlar nedeniyle, demokratikleşme, yerelleşme, küreselleşme anlatılarıyla, küresel sömürü meşrulaştırılmakta ve emperyalizm “küreselleşme” olarak sunulmaktadır. Egemen kuramlar nedeniyle, örneğin, insanlık için tehlikeli madde üretimini (örneğin sigarayı) durdurma yerine (çünkü ticaret, ölüm ticareti bile olsa, serbesttir), “alıştırılarak kudurtulmuş” tüketicilerin talebi üzerine odaklanılmaktadır. Eğer 50 çeşit pislik ve çöplük üretiliyorsa, insanlar, bu 50 pislik ve çöplük arasından seçim yapacaktır. Bu yaptıkları tercihlere bakarak, “millete biz istediğini veriyoruz” diye kuramsal açıklama getirmek, Pavlov’un “sorun köpekte” demesine benzer: Geçersizdir. Yukarıdaki anlatı bize, kuramın masum, nesnel, tüm herkesin/insanlığın çıkarı için üretilmediğini ve kullanılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla kuram, egemenlik ve mücadelenin bütünleşik bir parçasıdır. Egemenliği destekleyen kuramlar, güç yapılarının çıkarlarına uygun olan doğruları, gerçekleri ve değerleri kullanarak doğruyu, gerçeği ve değerleri yeniden-inşa ederler.

Kuramın temel öğeleri

Kuramlar, açıklamak istediğini isimlendirme ve tanımlama (konsept belirleme), gruplandırma, ilişkisel açıklama, nedensellik tahmin ve kontrol üretme seviyelerinin birini, birkaçını veya hepsini içerebilir. Örneğin, mikro-kuramlar sadece betimleyici seviyede kalabilir veya sadece betimleyici aksiyolojik (örneğin, etikle ilgilenme) kapsamı içinde olabilir. Ya da, Marksizm’de ve pozitivismde olduğu gibi, insanla ve yaşamla ilgili her şeyi kapsayabilir. Dolayısıyla, kuram aşağıdaki öğelerin birini, birkaçını veya hepsini içerebilir:

- **Konsept/kavram:** Kuramın (ve kuram inşasının) en temel birimidir. “Şeyi” adlandıran (temsil eden) düşünsel birimdir; isimlendirilmiş ve belli anlam atanmış semboldür. Anlam atanması, isimlendirme ve isimlendirilene tanımlamayla olur. Kuram inşası için benzer olarak kabul edilen bir davranış, olay veya özellikler kategorisidir (kimlik, ideoloji, iyi, tatlı, kapı, dağ, ağaç, televizyon, cd, gazete).
- **Konsept formüle etme/inşa:** Konsept formülünde/inşasında, benzer varlıklar/birimler tek bir mental birim altında toplanır (örneğin tüm farklı sandalyeler, sandalye kavramı altında toplanır). Sandalye farkları kabul edilir, fakat atlanır. Sandalye, kapı veya insan konsepti, her kapı ve her insanı içerir. Yüksek seviyedeki

BÖLÜM III

İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ, İNSAN VE TOPLUM BAĞI

Bu bölümde, iletişim, kitle iletişimi, insan ve toplum arasında bağlar kuruldu. Böylece kitle iletişiminin iletişim ve insan tarihindeki yeri belirlendi. Bu belirlemeyle kitle iletişiminin “ne olduğu” ve “aitliği” açıklandı. Kuramlar bu tarihsel yapının doğasına bağlı olarak, onu belli çerçeveler içinde açıklamak için vardır. Dolayısıyla, kuram insanı kitle iletişiminden geçerek ve kitle iletişimini insanla olan ilişkisinde sistemli bir biçimde açıklamaya çalışırken, içinde bulunduğu zamanın ve iletişim teknolojilerinin gelişme tarihiyle anlam kazanır.

İLETİŞİM, İNSAN VE TOPLUM

Dörde karşı bir oyla geçen bir doktora savunmasında, 23 sayfalık raporla tezi değerlendiren ve olumsuz oy kullanan üye şöyle diyor:

Bu doktora tezi başından sonuna kadar yanlışlarla dolu; tezin tezi yok; aday araştırma tasarımı, ölçme, analiz, değerlendirme ve sonuç sunma hakkında en temel bilgilere bile sahip değil; temel tasarım, ölçme ve istatistik kurallarını çığnemiş; cinsiyet dışında tüm ölçekler yanlış; yapılan tüm istatistikler, o testin koşullarını karşılamadığı için, yanlış; Adayın bağımlı ve bağımsız değişken ve değişkenler arası analiz hakkında hiçbir doğru bilgisi yok; “seçmenlerin oy vermelerine etki eden” bağımsız değişken olarak sunulan beş değişkeni (örneğin, parti bağımlılığı) ile bağımsız değişken olarak sunulan eğitim düzeyi, meslek, aylık gelir ve cinsiyeti keyfi olarak karşılaştırmış; aday çoklu regresyon analizini, çoklu bağımlı değişkenlerle çoklu bağımsız değişkenler arası karşılaştırma sanıyor; faktör analizi tasarımı yapmaksızın, faktör analizi yapılacağını sanıyor; tablo kullanım koşullarını bilmiyor; ampirik araştırma tasarımı yapmaya çalışmış ama tasarımda ampirik süreçlerin tüm kurallarını çığnemiş; tezin girişi giriş değil, çünkü bilgi birikiminden faydalanan gerekçeli bir sunum yoluyla konusunu, amacını ve önemini belirlememiş; yöntemde olması gereken açıklamalar yok ve olanlar da yanlış; Erzurum’da toplanan data için pilot incelemeyi Ankara’da yapmış; gerekçeli hipotez geliştirmeden, bulgular bölümünde, her analiz için bir hipotez uydurmuş; daha kötüsü “ilişki sunan hipotezler” ortaya atmış ve bu hipotezler için t-testi ve Anova yapmış ki bu ciddi bir diğer hatadır; sonuç bölümünde hiçbir sonuç sunmamış, sadece bulgular bölümünde sunulanları farklı cümlelerle tekrarlamış. Aday sonuç nasıl çıkarılır bilmiyor. Tez tümüyle geçersiz.

Tezi savunan öğrencinin bazı yanıtları (ki bu yanıtlar, adayın hem bilmediğini hem de, ısrar ettiği için, bilgiçlik tasladığını göstermektedir):

- Seçmenlerin aylık geliri, eğitimi, yaşı nominal ölçek ile test edilmiştir ve burada bir hata yoktur, çünkü bu değişkenleri gruplandırımdım. (Not: aylık geliri veya yaşı gruplandırırsan, nominal ölçek elde etmezsin)
- Evet, ANOVA ve T-testi ilişki testidir. (Not: hayır, değildir).
- Örneklem evrenden çıkarılır. “Nüfus” olmaz, çünkü nüfus Erzurum’da çoluk çocuk herkesi kapsar. (Not: Tümüyle yanlış).
- % 95 güven aralığında güvenilirlik testi yapılmıştır. (Not: Aday “confidence interval” belirlemesi yapmamıştır; p değerini “güvenirlik aralığı” sanıyor; yani, en temel bilgiyi bile doğru bilmiyor).
- ANOVA ve bağımsız değişkenler T-testi yaptım. (Not: yanlış, çünkü Bağımsız t-testi için iki ve ANOVA için ikiden fazla nüfustan ayrı ayrı örneklem alınması gerekir: aday bunu yapmamış; bağımsızlık ilkesini çiğnediğinin farkında bile değil; çok daha kötüsü, aday değişkenleri karşılaştırdığını sanıyor; aday “grubu” değişken sanıyor).
- 1 (Hiç ilgilenmem) ile başlayan, orta noktası 5 olan ve 10 ile (çok ilgiliyim) ile biten bir ölçek interval ölçektir. (Not: hayır, iki yönlü kademeli bir ölçektir; ayrıca, dengesiz bir ölçektir).
- “Hiç ilgilenmem” ile başlayan bir Likert tipi ölçeğin orta noktası “fikrim yok” seçeneğidir ve diğer uç da “çok ilgilenirim” seçeneğidir. (Not: yanlış; orta nokta asla “fikrim yok” olmaz; “fikrim yok” yansızlığı anlatmaz; fikri olmadığını anlatır; “Hiç ilgilenmem” ile başlayan bir ölçmenin diğer ucu “çok ilgilenirim” değildir).
- “Kemalist/Atatürkçü, Milliyetçi, İslamcı, Sosyal Demokrat, Sağcı, Liberal, Solcu, Diğer” ideolojik kimliği ölçen ölçektir (Not: bu ölçme “mutually exclusiveness” kuralını çiğnediği için tümüyle geçersizdir).
- “İşçi, Memur, Esnaf, Serbest meslek, Emekli, Ev hanımı, Öğrenci” seçenekleri “Mesleğiniz nedir?” sorusunun ölçekleridir. (Not: Yanlış).
- “Üç seçenekli, siyasal konularda en fazla kullanılan ve güvenilen bilgi kaynakları,” “Siyasal düşüncelerin oluşmasını” gösterir. (Not: Hayır; siyasal düşünce oluşumu üç seçeneğe indirgenemez; “exhaustiveness” kuralı çiğnenmiş; en fazla kullanılan ve güvenilen kaynaklar, bir siyasal oluşumu anlatmaz; güvenilir kaynak, sadece, eğer kaynağın ideolojisi somut ise, belki kişinin ideolojik yöneliminin göstergesi olabilir).

Yukarıda sunulan, tek bir kişiye özgü değildir; Türkiye’de yüksek lisans, doktora ve doçentlik gibi jürilerde neler olduğunun tipik bir örneğidir. “Kuram kağıt üzerinde yazılandır” diyen doktora öğrencisinden başlayarak, “haber üretilmez, yayılır” diyecek (ve öğrencinin tezini bu tür yanlış nedenlerle reddedecek) kadar temel bilgiden yoksun doçentlere; bir tezde aynı anda keşif tasarımı ve regresyon analizi gerektiren

tasarım yapılabileceğini ısrarla belirten, “emekli, ev kadını, esnaf, serbest meslek sahibi” seçeneklerinin “meslek” değişkeni olduğunu iddia eden, “birbirini karşılıklı dışarıda bırakma” kuralından haberi olmayan (ama araştırma yapıp para kazanan) profesörlere kadar her seviyede bu feci durumu görürüz. Bu egemen yapı, üniversiteye dolmuş cahillerin yaptığı eğitimle “köşe-dönmece geri-bırakılmışlığın geliştirilmesini” yaygınlaştıran yapıdır. Bu yapının içinde bulunduğu diğer yapılara bir göz atalım:

- “Faiz ve kredili satış haramdır” sözüne karşı, “alan razı veren razı” diyen tüccarın ve aynı malın fiyatının 56 ile 175 lira arası değiştiği bir ticari ahlak ve bu ahlakın iletişiminin olduğu bir yapı var.
- Bu yapıda “kazıklanıyorsun” dediğinde, “olsun, o Müslüman” diyen veya “biliyorum, ama alıyorum; cimriliği bırak” diye yanıt verenler çok. Aynı zamanda “yanlış dayanışma” da çok.
- Dış politikası bağımlılığa ve iç politikası ırkçılığa, ranta, laf ebeliğine ve inanç sömürüsüne dayanan bir siyasal kültür var.
- Ahlakı içki ve sekse indirgeyen ahlaksız bir ilişki kültürü var.
- Belediye başkanlarından başbakanlarına kadar, kurumlarda aldıkları maaşla bin yılda biriktiremeyecekleri kadar servete sahip olanların olduğu ve bu kişilerin oy, dua ve destek topladığı bir yapı var.
- “Nereden buldun” yasası gibi tedbirleri getirmeye çalışanların hemen harcandığı bir egemenlik kurulmuş.
- Doğruyu, haklıyı, iyiyi sunan ve savunanların, kötülendiği, çamurlandığı, şantaja uğradığı ve marjinalleştirildiği, “doğruyu söyleyeni dokuz köyden kovarlar” sözünün meşru-yapıldığı bir yapı var.
- Ruh ve vicdanı kirlenmiş bir insanlık durumunun egemenliği var.
- Bu kirlenmiş egemenliği yaratanın “dil” olduğu uydurusunu sunanlar giderek artıyor; (aslında dil, bu kirlenmişliğin dilidir).

Bu insanlık durumunda, elbette iletişim mesaj gönderme ve alma olarak tanımlanacaktır ve çoğunluk etki ve söylem üzerinde duracaktır. Elbette etik “prensiplere” ve ahlak da “alkole” ve “belden aşağıya” taşınacaktır; böylece asıl/öz üzerinde durulmasın ve kervancı rahatlasın.

İnsan tarihi aynı zamanda iletişim tarihidir. İletişim insanın ve toplumun var oluşunun zorunlu koşuludur. İletişim olmaksızın insanın kendi ve toplumsal varlığını sürdürmesi olanaksızdır. İnsan kendini ve toplumunu üretebilmek için giriştiği etkinliklerde hem doğal hem de kendi yarattığı teknolojik araçları kullanır. Bu kullanımın olması, örgütlenmesi, yürütülmesi, tutulması, geliştirilmesi ve gereğinde değiştirilmesi ancak iletişimle gerçekleşebilir. Yapay araçlarla kurulan ve sürdürülen ilişki ve iletişime teknolojiyle aracılanmış ilişki ve iletişim denir. İletişim bu ilişkinin var olmasının ve yürütülmesinin zorunlu koşuludur.

Dolayısıyla ilişki iletişim değildir, fakat ilişkinin varlığı iletişime bağlıdır. Diğer bir deyimle, iletişim ilişkinin kendisi değildir, fakat ilişkinin var oluşunu belirleyen zorunlu öğelerden biridir.

Suyun oluşması için hidrojen ile oksijenin belli koşullarda ve oranda birleşmesi zorunluluğu gibi, belli yer ve zamanda insanın kendisiyle ve dışıyla ilişkisinin oluşması, yürütülmesi ve gelişmesi için iletişim zorunludur. İletişim ile bir gereksinimi gidermek (bir amacı gerçekleştirmek) için gerekli faaliyetin yapılması düşünülür, planlanır, yürütülür, sonuçlandırılır. Dolayısıyla, iletişim ile hem kendi yaşamımızı hem de ilişkide bulduğumuzun yaşamlarını (ve onların bizim yaşamımızı) yönetme ve yönlendirme işini yaparız. Bir gereksinimi gidermek için olası seçenekler arasında seçim yapınca, bu seçimle yönetsel bir karar vermiş oluruz. Bu seçimle başlayan faaliyetler ağında, sürekli iletişim, dolayısıyla yönetsel kararlar ve uygulamalar vardır. Bir gereksinimi giderme bir diğer insanla birlikte olacaksa veya bir insandan geçerek olacaksa, bu gereksinimi giderme kararları ve faaliyetleri, hem kendimizi hem de diğerini yönetmeyi gerektirir. Dolayısıyla, her iletişim yönetseldir. İletişimde yönetsellik olmaması, apolitik olma iddiasına benzer: Apolitik iddiasının kendisi politiktir. İletişimin yönetsel karakteri, insanların toplum hayatıyla değişir ve gelişir.

İletişimi doğru anlamak ancak belli yer ve zamandaki ilişkiyi kendi tarihselliği ve doğası içinde anlamakla mümkündür. Bir dostluk ilişkisinin kurulması ve yürütülmesi ancak dostluk iletişimi tarzlarıyla kurulup geliştirilebilir. Bir düşmanlık ilişkisi, bu ilişkinin yaratılmasını ve sürdürülmesini sağlayan düşmanlık iletişim tarzlarıyla oluşur ve gelişir.

Konuşma bir iletişimsel eylemdir; fakat konuşmanın kendisi asla iletişim değildir. Yürüme bir iletişim eylemi değildir; ama iletişim olmaksızın yürüme eylemi asla yapılamaz. Dil veya söz kendi başına bir iletişim değildir, olamaz. “Dil dışında gerçek olması veya olmaması” için, dili kullanan insanın bunu söylemesi gerekir. Dolayısıyla iletişimi, dili ve anlamı üreten insandır. Her ilişkideki anlam sosyaldir. Hiç kimse sosyalin dışında kendine özgü anlam ve ilişki üretmez, çünkü ne kendisi ne de düşüncesi sosyalin dışındadır. Bir işaretin veya sesin dil olabilmesi için, onu kullananlar arasında anlamı üzerinde anlaşma olması gerekir. Aksi takdirde, bir el hareketinin veya bacak bacak üzerine atmanın hiçbir anlamı yoktur. Doğal araç olarak dilini üreten insan, aynı zamanda kendini de biçimlendirir. Bu biçimlenme dilin kullanımından veya doğasından değil, dilin desteklediği üretim ve ilişkiler düzenindedir. “Yemek duası” öğretilen ve dua eden çocuğu biçimlendiren dil değil, bir teolojik egemenliğin kendini sürdürme pratiğidir. Bu pratik dili kullanan (dua eden veya etmeyen) insandan geçerek ifadesini bulmaktadır.

BÖLÜM V

KAPİTALİZMDE KURAM VE ARAŞTIRMALAR: İNSANLARI KONTROL İÇİN BİLİM VE ARAŞTIRMA

OLUŞUM

On sekizinci yüzyılda, bazı düşünürler sosyal, ekonomik ve tarihsel süreçlerin kendi yasaları olan karmaşık yapıya sahip olduğu düşüncesini geliştirmeye başladı. Sosyal, kültürel ve siyasal düzenlemeler, gözlemlenemeyen karmaşık süreçlerin ürünü olarak düşünölmeye başladı. Bu yönelimle birlikte, toplumun incelenmesi doğal dünyanın bilimsel incelenmesiyle yakından ilişkilendirilmeye ve onların yöntemleri kullanılmaya başladı. Bu yeni yönelimle, Vico'nun *Bilim* (1669-1774) ve Montesquieu'nun (1689-1755) *Kanunların Ruhunu* yapıtları farklı sosyal koşulların özel kültürel ve materyal belirleyicilere bağlı olduğunu açıklamaya çalışmıştı. Bu başlangıçlarla, toplumları ve işleyişlerinin açıklarken karmaşık tarihsel ve hatta çevresel koşullar göz önüne alınıyordu. Bu yönelim teolojik ve dogmatik açıklamalardan uzaklaşmayı da getirdi. Aydınlanma ile tanrının sözü üzerine kurulmuş toplum, ilişki ve iletişim anlayışı değişmeye başladı. Aydınlanma düşüncesinin temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

- Kiliseye, batıl inanca ve dini baskıya ve suçlamaya karşıtlık;
- Bilimsel keşif ve teknolojik gelişme isteği;
- Aydınlanma düşünürleri demokrat değillerdi, fakat yaşadıkları ülkede anayasal ve yasal reformlar görmeyi istiyorlardı.
- Dinsel doğma ve batıl inanç yerine, ampirik ve materyalist bilginin üstünlüğüne inanç: Toplumun çalışma yollarının gerçek nedenlerini bulmak arzusu. Bu amaçla yöntemlerini doğal bilimlerden aldılar.

KİTLELERDEN KORKU VE KONTROL GEREĞİ

18 ve 19'uncu Yüzyıl

18. ve 19. yüzyılın tanınmış "bilim adamları" ve "düşünürlerinin" önemli bir kısmı, özgürlük ve insanca yaşam koşulları arayışının peşinde başkaldırlara girişen veya başkaldırma potansiyeli olan kitlelere düşmandılar. Bu korkuyla kabus görenlerin bazıları demokrasiye de karşıydı ve mutlakiyet yanlısıydı. Kitlelerden korku ve kitlelere karşı düşmanlık duygusunu ve bunun iletişim Batı'nın önde gelen bilim adamlarının çoğunda görürüz.

SİYASAL KONTROL: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KİTLELERİ HAZIRLAMA

Tarih boyu kitlelerin bilişlerinin ve faaliyetlerinin kontrolünde sürekli olarak yapılanlardan biri de, gerçek ve sahte düşmanlarla kitleleri saldırmaya/savunmaya hazırlamak olmuştur. Bunun başarmak için, insanların düşmanlık duygularıyla doldurulması gerekmiştir ve bu doldurma din, namus, kavim, aile, tanrının temsilcilerini koruma, demokrasi, özgürlük, vatan, cihat ve savunma gibi gerekçelerle yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Savaşa hazırlama, toplum yönetiminde ikna gereği yaygınlaştıkça, özellikle toplum düzeni ciddi şekilde iç ve dış sömürmeye (ve sömürülmeye) dayandıkça, daha da artar. Bu da, sadece ordunun değil, kitlelerin barışta bile sürekli olarak iç düşmanlara (çoğu kez kendisine) karşı ve dış düşmanlara (diğer yerlerdeki kendisi gibilere) karşı hazırlanması ve kullanılması gerekir. Bu gereksinim, kapitalizmle birlikte giderek artmış ve bu artışla birlikte böl, birbirine düşür ve yönet politikaları, stratejileri ve taktikleri de zenginleşmiştir.

Kapitalizm feodal düzene karşı mücadele verirken, kitleler özgürlük, insanlık, insan hakları gibi onların elinden alınmış ve onları mutlak köle veya yarı köle veya atıl duruma düşürmüş, ekonomik bakımdan yoksul bırakmış ve baskılar altında tutan bir sistemi desteklemek veya ona karşı olmak seçeneği karşısında, ikiye ayrılmıştır. Bu kitleler birbirlerini öldürerek kapitalizmin feodalizmi yıkıp siyasal gücü ele geçirmesini sağlamıştır. Kapitalizmle birlikte, insanlar kendilerini birden ücret köleliğinin beraberinde getirdiği yoksullaştırma koşullarıyla yüz yüze bulmuştur. Yoksullaşan ve kötü koşullarda yaşayan kitleler, kaçınılmaz olarak demokratik talepler etmeye başlamıştır. Bu taleplere karşı kapitalizm, işçi sınıfının bir kısmını kiralama işini yaygınlaştırmış; var olan meşrulaştırılmış baskı örgütlerini geliştirmiş ve yeni özel güvenlik şirketlerini oluşturmuş; taleplere, baskıyla ve gerektiğinde de işçi sınıfını birbirini öldürterek karşılık vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı dönemi propagandayla biliş ve davranış yönetiminin kitleler üzerine uygulandığı ve bu uygulamalardan dersler alındığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda "kızıkların istekleri" olarak nitelenen kitlelerin demokratik taleplerinin ve kitle hareketlerinin yasalarla ve baskılarla yoğun bir şekilde bastırma çabalarının verim vermeye başladığı dönem oldu.

Barış adayı olarak Amerikan başkanı seçilen Wilson, tarihte görülmemiş propaganda girişimleriyle birlikte Amerika'yı savaşa soktu.

Halk Enformasyon Komitesi ya da yönetici liderinin adıyla "Creel Komite" Savaşı Amerikan halkına satma işini üstlendi. Creel medya, iş,

sanat ve akademi dnyasından kişileri topladı. Komisyon sistemli, koordineli ve etkili propaganda makinesi olarak çalışmaya başladı. İlk yapılan işlerden biri, karşı propagandayı ve savaş karşıtlarını engelleme faaliyetlerini desteklemek oldu: Savaş karşıtlarını, savaş karşıtı basında yazı yazarları ve komünistleri hapse attırmak için ve sendika hareketlerini ezmek için geliştirilen meşhur 1917 Casusluk Yasası'nın ve 1918 İsyana Teşvik Yasası'nın (Sedition Act) ıkmasını desteklediler. Komisyonun propaganda sunumlarının bazıları gerçekti, bazıları abartma ve bazıları da açıkça uyduruydu. Komite propaganda sırasında, örneğın, 100 milyondan fazla poster ve broşur dağıttı; 6000 haber bülteni ile savaşla ilgili enformasyonu kontrol etti; her hafta komitenin hazırladığı 20,000'den fazla materyal Amerikan gazetelerinde (haber ve köşe yazısı) olarak yer aldı. Amerikalıların bazılarının gazetelerde haber dışı şeyleri okuduğunu bilen komite, önde gelen makale, roman ve kısa hikaye yazarlarının yardımıyla, gazetelerdeki o yerleri de, aynı formatı kullanarak, savaş propagandasıyla doldurdular. Bu propaganda kampanyasına John Dewey, Walter Lippmann ve Edward Bernays gibi meşhur düşünürler/aydınlar da katıldı.

Komitenin Resimle Tanıtım Bölümü, o zamanın en usta ve becerikli reklamcılarını ve mizah izimcilerini çalıştırarak, sadece gazeteleri değil, dergileri de propaganda resimleri, karikatürleriyle doldurdular. Vatanperver renklerle süslenen güçlü ve etkili posterler Amerika'nın her yerindeki billboardları süsledi. Komitenin Film Bölümü, Hollywood'un da desteğıyle, en küçük film parçasından uzun metrajlı filme kadar üretilen ürünler propaganda işine katıldılar. Örneğın, *Kayser: Berlin Canavarı* (*The Kaiser: The Beast of Berlin*), *Kültür Kurtları* (*Wolves of Culture*), *Kayser ile Cehenneme Git* (*To Hell With The Kaiser*) gibi filmler yapıldı ve tüm Amerika'da gösterildi.

Savaş karşıtları ve pasifistlerin sesi boğuldu; kitle iletişim araçlarının yoğun kampanyasıyla (haberler, filmler, fotoğraflar, konuşmalar, kitaplar, dergiler, romanlar içine yerleştirilen öyküler, vaazlar, posterler, dedikodular, el ilanları, maaşın verildiğı zarf içine yerleştirilen propaganda materyalleri ile) toplum savaş psikolojisiyle dolduruldu. Askerlerle işçilerin kol kola posterleri Amerika'nın her yerindeki fabrikaların duvarlarına asıldı. İnsanlar fedakârlığa çağırıldı ve zevkle öldürecek ve canlarını feda edecek psikolojiye sokuldu. Düşünün "demokrasi ve insan haklarından" bahseden bir devlet, insanlarını savaşa sokmak için, demokrasi ve insan haklarını yoğun propaganda kampanyasıyla yaratılan duygusal ve düşünsel atmosferle ortadan kaldırıyor ("var mıydı ki" diye de sorabilirsiniz).

SİYASAL KONTROL: PROPAGANDA VE KAMUOYUNU İKNA

Kitlelerin siyasal kontrolü, en geniş şekliyle, özgürlük ve demokrasi-nin varlığı, seçme ve seçilme hakkının olduğu, seçim süreçleriyle (ve şimdi internette tartışma blog'larıyla) demokrasiye insanların katıldıkları ve "açık toplumun düşmanlarına karşı" demokrasinin korunması gerektiği bilisini insanlara işleme olarak özetlenebilir. Siyasal kontrol, meşru-laştırmalardan ve gayri-meşruştırmalardan geçerek işlenir.

Creel Komite ülke içindeki propaganda faaliyetini 1918'de durdurdu. Birkaç ay sonra, dış propaganda yapan bölüm de, büyük tartışma-lardan sonra, kapatıldı. Elbette savaş zamanı propagandacıları kalem-lerini, kameralarını, fırçalarını ve çıkarlarını bırakıp kitlelerin arasına karışmadı. Lasswell'e göre (1927) ve Komitenin Dış Propaganda Bö-lümü başkanına göre, Komitenin çoğu Washington'da ve New York'ta kaldılar. Orada, savaş sırasında kurdukları bağlardan da faydalanarak, işlerine devam ettiler, çünkü savaş sırasında yaratılan ve kullanılan yöntemler devlet kurumları ve özel çıkarlar için çok değerliydi. İnsanla-ra düşmanlık ve nefret eken, insanların birbirini kitleler halinde öldür-mesini meşrulaştırırlar, bu işi demokrasiyle bağlamaya ve aynı işi, farklı tonlarda, özel hayatta yapmaya devam ettiler. Örneğin Edward Bernays Komitede öğrendiği teknikleri Madison Avenue'ye (reklamcılık ve halkla ilişkiler dünyasına) taşıdı ve propagandanın demokratik yön-etim için araç olduğu düşüncesinin savunucusu oldu (ki bu kandırmadır, çünkü Jefferson'un Amerikan demokratik teorisi insanların aydınlan-ması üzerine kuruludur, kandırılması değil). Ama savaş sonrasında günümüze kadar, Amerikan yönetimi, iç ve dış politikasında Jefferson'un dilini konuştu, ama Creel Komitesi'nin yaptığını yaparken, işgal ve katliamlar tarihi yazdı.

Sosyal bilimlerde egemen gündemi, 1920'lerdeki Avrupa ve Ameri-ka'daki siyasal ve ekonomik koşullara uygun bir şekilde propaganda ve kamuoyu biçimlendirme yoluyla kitleleri yönetme oluşturuyordu. Psiko-loji temelli uyarın-tepki (stimuli-response) kuramı zamanın egemen yaklaşımıydı. Bu egemenlikten kitle iletişimiyle ilgili olarak "pasif izleyi-ci" ve doğrudan etkiyi anlatan "taşıma kemeri" (transportation belt), "hipodermik iğne" (hypodermic needle) ve "sihirli mermi" (magic bullet) kuramları türemiştir. Bu kuramlar ve araştırmalar ana akım olarak nite-lenen ve içinde birden fazla yaklaşımı barındıran yaklaşımlardır. Bu ilk yaklaşımlar Avrupa ve Amerika'da 19'uncu yüzyıldan beri gittikçe artan işçi hareketlerini ve kitlelerin başkaldırısını kontrol gereksinimi ve böy-lece burjuva demokrasisini koruma amacının bütünleşik bir parçasıdır. Buna sonradan ticari, endüstriyel ve pazar ile ilgili kaygılar eklenmiştir.

Propaganda üzerine alışma Birinci Dünya Savaşı'yla ve Avrupa'da kapitalizmin-uzantısı Nazizmin/faşizmin kitleleri yönlendirmesi ile yoğunlaşmaya başladı. İlgili propaganda ile kitlelerin yönetici sınıfların arzuları/çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi kuramsal olarak açıklama, bu bağlamda araştırmalar yapma ve propagandayla aranan etkinin gerçekleştirilmesi yollarını bulma olmuştur. Yönetimsel iletişimle ikna bağlamında, Eski Çin'den Makyavelli'ye ve ondan da Lippman'ın 1920'lerde yazdığı halk/kamu ile ilgili analizi ve Lasswell'in propaganda ile ilgili çalışmalarına kadar uzun bir yol vardır. Bu uzun yoldaki çalışmalar 20. yüzyıldaki, kitap boyu tartiştiğimiz nedenlerle, giderek yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma, İkinici Dünya Savaşı sonrası modernleşme ve enformasyonun zgr akısı gibi çerçeveleri eklenerek zenginleştirilmiş ve günümüzdeki yeni-eklemelerle devam etmektedir.

Kitle iletişiminde ilk araştırma, Harold Lasswell'in 1927'deki *Dünya Savaşı'nda Propaganda Teknikleri* yapıtıdır. Lasswell savaşta fikir yönetimini devletin ele aldığını ve propaganda ile sosyal dayanışma yarattığını ne sürdü. Böylece psikolojinin uyararı-tepki kuramı iletişimde kullanılmaya başlandı. Buna bağlı olarak pasif izleyici görüşü gelişti. Lasswell 1939'daki *Dünya Devrimci Propagandası* yapıtıyla propaganda doktrinlerini poplerleştirdi. Lasswell'in iletişim alanına yaptığı en önemli katkı, iletişim kuramları ve araştırmalarının yoğun bir Şekilde kullandığı "Kim, Kime, Hangi Kanaldan, Ne Etkiyle, Ne Söyler" formülü oldu. Bu formül Amerikan egemenliğindeki iletişim anlayışının temel taşıdır. Her Şey bu temel üzerine inşa edilmiştir.

"Dünya Savaşı'nda Propaganda Teknikleri" yapıtını yazan Harold Lasswell (1927), Creel Komitesi'ndeki deneyiminden de beslenerek, kitle iletişiminin kamuoyunu değiştireceği ve kitlelerin her görüşe sürükleyebileceği, nefret, arzu ve umut verebileceği düşüncesini işlemeye başladı. Lasswell propagandayı "sosyal dayanışma" aracı olarak sunmaktadır. Dolaysıyla, kitleleri kontrol için, propagandanın gerekliliğini işlemektedir. Lasswell'in bu yaklaşımı, o zamanda egemen olan uyararı-tepki (stimulu-response) modeline dayanıyordu. Bu da, doğrudan etki, güçlü etki tezini destekliyordu (ki buna bağlı olarak, Sihirli mermi ve hipodermik iğne gibi teori anlayışı/iddiası gelmiştir).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, artan bir Şekilde siyasal, ekonomik ve kültürel kontrol gereksinimi ile birlikte, liderlik, karar verme, tutum, tutum değişimi, örgütlü yapıların etkinliği gibi konular ön plana ıkıma/çıkartılmaya başlandı. Siyaset bilimi, sosyoloji ve sosyal psikoloji, ekonomi ve kültür alanı, böylece, önem kazandı. Ekonomik alanda, pazarlama araştırmaları 1920'lerde gelişmeye başladı. Pazarlama ile medya ilişkisi de reklamlarla kuruldu. Tüketicilerin alişkanlıkları

ve tercihleri, reklamın etkisi gibi konular üzerinde durulmaya başlandı. Siyasal alanda, kamuoyu araştırmaları Walter Lippmann'ın *Public Opinion* (1922) yapıtıyla desteklenen görüşle ivme kazandı. 1937'de *Public Opinion Quarterly* dergisi çıktı. İletişim alanı, sosyologların, siyaset bilimcilerin, sosyal-psikologların ve matematikçilerin ilgilendiği alan olarak hızla gelişmeye başladı. Bu sırada, araştırmalarda kullanılan ölçme yöntemleri de geliştirildi ve bunların başında da Bogardus (1925), Thurstone (1929), Likert (1932) ve Lazarsfeld tarafından geliştirilen ölçmeler gelir.¹²

Avrupa'da kitlelerin popüler liderler tarafından yönetilmesi, kitleleri sistem katma konusunu daha da ön plana çıkarttı. Fakat 1930'larda pozitivist-ampirizmin egemen olmaya başlamasıyla birlikte, Chicago Okulu, Lasswell ve Lippmann gibi niteliksel analiz yapanların yaklaşımı ikinci plana düşmeye başladı. Liberal Demokratik eleştirel yaklaşımlar kayboldu ve yerini devlet kurumlarına ve özel çıkarlara faydalı ve siyasal bağlamda tartışma getirmeyen yönetsel araştırmalar aldı. Örneğin, *The Payne Fund* çalışmaları 1930'larda filmlerin çocuklar ve yetişkinler üzerindeki etkilerini araştırdı. Bu araştırmalarda ekonomik statü, eğitim, ev yaşamı, mahalle, cinsiyet ve yaş gibi temel sosyodemografik etkenler ölçüldü. "İnsanları bilme" işine, özel ve devlet kurumları artan bir şekilde katılmaya başladı.

1930'larda faşist kışkırtma propagandasıyla (agit-prop) birlikte psikolojik savaş fikri gelişmeye başladı. Propaganda ve psikolojik savaş görüşü, Faşist İtalya'da ve Nazi Almanya'da liderlerin bir nutukla kitleleri harekete geçirmesi bu görüşü destekledi. Goebbels propaganda ve psikolojik savaşın günümüzdeki biçimini düşünen ve geliştirenlerin önde gelenlerinden biri oldu. Goebbels, Hitler'in doğrudan-polemikçi propaganda tekniği düşüncesinin aksine, eğlenceyi en etken propaganda biçimi olarak gördü ve Hitler'le çatışmasına rağmen bu yönde film, müzik ve kısa-haber filmleri üretimini teşvik etti. Alman halkının bağnazlıklarını ve inançlarını eğlence-propaganda ile sömürmeye yönelik yapıtlara yöneldi. Almanlar savaşı kaybederken ve büyük yıkıntıya uğrarken, Goebbels, Amerikan Walt Disney ve Hollywood'un yaptığını yaparak, kaçışçı-eğlence filmi yapmaya başladı. Renkli filmle egzotik, mitolojik, metafizik sahnelerle, zevk ve eğlenceyi sundu; Dünyanın üzerine oturmuş Alman uçarak Türk bayrağının dalgalandığı İstanbul'un surlarında Osmanlı giyimli düşmanları yok etti. Goebbels'in 1945'te 100.000 Alman askerini kullanarak yaptığı Napolyon'a karşı direnişini anlatan film tarihsel eğlence-propaganda filmlerinin en görkemlisiydi.

¹² Ölçme yöntemlerinin ayrıntıları için bkz: Erdoğan, 2007, Pozitivist Metodoloji.

Hitler döneminde yapılan propagandanın en tanınmış incelenmesi ve eleştirisi Alman sosyalisti Serge Tchakotine tarafından yapılmıştır. Nazi Almanya'sında propaganda sürecinin gelişimini inceleyen Tchakotine'in Siyasal Propaganda ile "*Kitlelerin İğfali*" kitabı Fransa'da 1939 yılında ilk kez basıldığıında Almanya yönetimini icitmemek için yasaklanmıştı. Tchakotine kitabını ithaf ettiği Pavlov'un kuramı yardımıyla propagandanın kitleleri etki altına alma mekanizmasını açıklamıştır. Yaptığı aslında medyanın çağdaş toplumlarda oynayabileceği kaygı verici rolü ortaya koymaktadır.

EKONOMİK KONTROL: ETKİLİ SÖMÜRÜ İÇİN KURAM VE ARAŞTIRMALAR

Ekonomik kontrol, ekonomik yapının geçerliliğini savunma, bu yapı için bilgi ve kontrol mekanizmaları üretme ve uygulamayla ilişkilidir. Ekonomik kontrolde hem kitlelerin bilişleri siyasal, ekonomik ve kültürel yapıların çıkarlarına uygun bir şekilde biçimlendirilir, hem de bilgi üretimiyle kitlelerin ekonomik olarak yönetilmesinde etkinliğin artırılması politika ve uygulamalarına yardım edilir. Aynı şeyler kültürel ve siyasal kontrolde da yapılır. Zaten her üçü birbirinden bağımsız değildir; tam aksine birbiriyle iç içedir ve birbirini desteklerler.

Kitlelerin demokratik taleplerinin temelinde siyasal temsil sorunundan çok, insanca yaşam koşulları olmuştur. Kitlelere demokratik hakları vermemenin temelinde de kapitalizmin üretim ilişkilerinin karakteri, özellikle ücret politikaları ve çalışma koşulları gelir. Kitleleri kontrol gereği, kitlelerin taleplerini ezme yanında, kitle üretimi yapan endüstriyel yapının kitle halinde tüketimi garantilemek için kitlelerin talebini de yönetme gereğinden kaynaklanmış ve gelişmiştir. Bu gelişme seyrine bakıldığında, özellikle 1920'lere kadar olan zamanda, kitlelerin başkaldırısını kontrol önde geliyordu. 1920'lerde Avrupa ve Amerika'da, talep yönetimi için kitleleri bilme gereksinimi gelişmeye başladı ve iletişim kuram ve araştırmaları bu yöne doğru çekilmeye başlandı. Kuram ve araştırmaların ekonomik sömürünün meşrulaştırılması ve geliştirilmesi için kullanılmaya başlanması, halkla ilişkilerde, özellikle Edward Bernays'ın 1920'lerde başlayan ve kurduğu özel şirketle ve yazılarıyla sistemli bir hale gelmiştir. Radyo, müzik ve gazetecilik endüstrileri gibi diğer kitle iletişim alanında, aydınların şirketlerin ekonomik etkinliklerini yaygınlaştırması ve biliş yönetiminde başarı sağlaması için çalışmalarını "izleyicileri anlama" ve ölçme teknikleri geliştirmesi, özellikle 1930'larda başlamıştır. Bilim adamları, medya yöneticileri, Amerikan zenginlerinin kurduğu vakıflar ve özel şirketlerin işbirliğinde, iletişim

kuram ve araştırmaları endüstriyel yapının çıkarlarını sağlama ve geliştirme için kullanılmaya başlanmıştır. Bu işbirliğine, özellikle savaş propagandası ve sonradan psikolojik savaş gereksinimi nedeniyle devlet de katılmıştır. Lazarsfeld'in, yönetimsel araştırma (administrative research) olarak nitelediği araştırmalar, yapısal işlevselci sosyoloji ve Amerikan sosyal-psikoloji kuramlarıyla desteklenerek 1930 sonlarında ivme kazandı. Bu araştırmalara örnekle olarak Ruth C. Peterson and L. Thurstone'un "*Motion Pictures and the Social Attitudes of Children*"; Herbert Blumer and Philip M. Hauser'in "*Movies, Delinquency, and Crime*"; Hadley Cantril'in "*The Invasion From Mars*"; Bernard Berelson, Hazel Gaudet ve Paul Lazarsfeld'in "*The People's Choice*"; Elihu Katz ve Paul Lazarsfeld'in "*Personal Influence*" verilir. Bu değerlendirmede aranan veya amaç, kitle toplumundan uzaklaşmak değil, endüstriyel materyal ve düşünsel üretimi kitleler halinde tüketen kitlelilerin var olmasıdır. Eğer tüketen kitleler yoksa konu kitle iletişim araçlarıyla, reklamlarla, propagandayla, eğitimle ve halkla ilişkilerle nasıl yaratılacağı olur. Bu ve bundan sonraki araştırmacılar verilen dolarların amacı "etkinin kaç aşamadan geçtiğini, dolaylı olup olmadığını" bulmaları için değil, etkinin kimlerden ve nasıl geçerek olduğunu bulmak ve böylece yeni iletişim stratejileriyle kontrol mekanizmaları kurarak arzulanan kitleyi elde etmek ve tutmaktır. Bu araştırmalar uyaran ile tepki veren arasında algısal uyum faktörleri, grup üyeliği, sosyal ağlar, atfetme, kaçınma, yaklaşma, kararı etkileyen diğer kapı tutucular gibi "ara etkenlerin" girdiğini buldular. Bu bulgulardan etkinin dolaylı ve hatta zayıf olduğu akademik çevrelerde sunulurken, aynı anda etkinin bu bulgular yardımıyla nasıl güçlü ve yaygın olarak sağlanabileceği üzerinde durulmaya başlandı. Amaç akademik alanda zayıf etki kuramları geliştirilirken ve böylece kitle iletişim sistemi "kötü kültürel etkiler" konusunda sorumluluktan arındırılırken, endüstriyel alanda etkiyi maksimum bir şekilde sağlama yolları aranmaya devam etti. Amerika'da yapılan alan ve laboratuvar araştırmaları aynı anda bu iki amaca/sonuca hizmet etmek için tasarlanmıştır. Sonrası zaten, iletişim alanında bilimin endüstriyel yapının çıkarlarını gerçekteştirmeye bütünleşmesi biçiminde geliştirilen bir tarih olmuştur. Bu tarih iletişimin siyasal ekonomisinden, Liberal demokratik siyasal ekonomistler dışında, siyasalın atılması ve ekonominin (özellikle işletmenin ve etkinliğin baskın olduğu bir ekonominin) yerleştirilmesi tarihidir.

20. yüzyılın başlarında iletişimle uğraşanların hiçbiri, örneğin, Taylorizm ile iletişim arasında bağ kurmamıştır. Onun yerine iletişimi bir sosyal, ekonomik veya siyasal güç olarak niteleyenler çıkmıştır. Bu niteliklemeyle, örneğin, iletişimin (ve teknolojilerinin), toplumdaki yapıları

yeniden-örgütlediği düşüncesini yaymışlar ve bu düşünce, iletişimin devrimler yaptığı ve iletişim devrimleri gibi anlatıları getirmiştir. Aslında, Taylorizm'de işin yeniden-örgütlenmesini iletişim yapmadı; iş-yeniden örgütlenmedi; kapitalistler üretim sürecinde kendilerine işlevsel olan bir düzenleme getirdiler. Bu düzenlemeyi fabrikada üretim sürecinde yeniden örgütlenme olarak nitelersek, bunu yapan iletişim değildir. Bu yeniden-örgütlenme, kaçınılmaz olarak bu yeniden-örgütlenmenin yapısına uygun yönetsel ve fabrika içi iletişim türlerini/şekillerini beraberinde getirdi. Taylorizm hakkında üretilen iletişimler de ya Taylorizmi meşrulaştıran ve yücelten bir şekilde ya da onu çeşitli biçimlerde eleştiren şekillerde oldu. İletişimin fabrikada ve fabrika dışında üretimi kaçınılmazdır, çünkü Taylorizm dahil her insan faaliyeti, egemenlik ve mücadele içinde düşünen ve düşündüren insanlar tarafından açıklanması gerekir. Taylorizm denen üretim sürecini belirleyen insan, var olan üretim süreçleri üzerinde düşünen, deneyler yapan ve var olanı yerinden ederek Taylorizm denen yapıyı getiren insandır. Bu insan aynı zamanda, bu yapıyı kuramsal olarak açıklar. Taylor'un farklılaşma, uzmanlaşma ve tekrarlama/yineleme üzerine kurulan ve üretimin yönetiminde ve ürün çıktıısında etkinlik getiren sisteminin işleyişi, işin yapılışındaki süreçlerde değişiklik getirdi; işin değişik şekilde örgütlenmesi ve bu örgütlenmeyle gelen fabrikadaki üretim ilişkiler kaçınılmaz olarak hem fabrikada hem de toplumda sosyal iletişimin nasıl örgütleneceği ve yürütüleceğine ilişkin düşünceleri çıkardı. Taylorizm, iletişimde "etki" arayan güç yapıları ve onlara hizmet edenler için, örneğin, sosyal iletişimin rasyonel kurallar hiyerarşisine göre örgütlenmesi gerektiği öne sürüldü ve bunun "onlar için faydaları" üzerinde duruldu. İletişim bağlamında oluşum, iletişimin endüstriyel yapıyla uyum içinde kurumsallaştırılması ve enstrüman olarak kullanılması yönünde belirleniyordu. İletişim kuram ve araştırmaları yönetim ve kontrol anlayışından geçerek şekillendi. Sosyal süreç olarak iletişim ekonomik ve siyasal karakter kazandı. Hem Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında hem de İkinci Dünya Savaşı öncesi, sırası ve sonrasında iletişim siyasal sistemin dengesi, savaşın desteklenmesi, ekonomik pazar yapısına işlevsel olan bilgiyi ve açıklamayı sunma ile ilgilendi. Bu yönelim Aydınlanmayla gelen hümanist geleneğe ters düşüyordu. Taylorizmle yüceltilen ve etki ve istikrar arayan "bilimsel yönetim" anlayışı iletişime de taşındı.

Daha önce rasyonelleştirilmiş endüstriyel fabrikalar ile pratikler arasında gevşek bağ setleri vardı. Taylorizmde kapsamlı ve tutarlı bir sosyal makine yaratıldı. Böylece sosyal istikrar hiyerarşik örgütlenme prensibiyle birleştirildi. Bu birleştirmeyle, aynı zamanda, iletişim de sosyal süreç olarak bu hiyerarşik sisteme bağlandı. *İlerici Demokrasi*

(1915) kitabında, Croly, diğer birçok liberal-demokrat gibi, bilimsel yönetim sistemi içinde endüstriyel demokrasi yaratmayı tartıştı. Bilimsel yönetim sadece iş dünyasıyla sınırlı olmayan öncelikle demokrasiyi tutan ve yaratan siyasal bir teknikti. Bu yolla, iletişim yollarını (araç geçlerini, yollarını) ve yapısını kontrol ederek, toplum yönetilebilir tek bir bütün olarak tutulabilir.¹³

Taylorist yönetim sistemiyle, sosyal bütün için gerekçesiyle, sosyal iletişimin gözlenmesi ve kontrolü getirilmektedir. Bu siyasal politika sadece Taylorizm sistemi içinde değil, her sistem içinde değişen biçimlerde her zaman zaten vardı. Taylorizm buna, bilimsel yönetim anlayışı getirdi. İletişimin gelişmesi, kuramlar ve araştırmaların oluşması ve gelişmesi, bu yönetsel ilgi/amaç içinde görülmeli ve ele alınmalıdır.

Taylorizm, hem ekonomik hem siyasal hem de iletişimsel bağlamlarda planlama düşüncesini öne çıkardı. Bu düşünce, önemini 1929 krizinden sonraki toplum politikalarında, iletişim alanında, Federal İletişim Komisyonunun (FCC) kurulması ve hem iletişim endüstrileri arasındaki rekabetin düzenlenmesine hem de pratiklerin sistemli bir hale getirilmesine önyak oldu. İletişim artık genel rasyonelleştirme ve meşrulaştırma kaynağı olarak kullanılmaya başlandı.

Taylorist anlayışta, toplumun parçaları ve süreçleri, bir makinenin parçaları gibi birbirine bağlıydı. Bu anlayışla, toplumla ve iletişimle ilgili biyolojik benzetmelerin yerini giderek mekaniksel benzetmeler aldı. Örneğin, 1930'larda, toplum imajı "yüksek seviyede bütünleşmiş makine veya mekanizmalar biçimindeydi. Benzer şekilde, iletişim de, Liberal-demokrat hümanistlerin gördüğü gibi organik olarak gelişen ilişkiler seti yerine, hiyerarşik olarak örgütlenmiş sistem olarak görülüyordu. Bu mekaniksel anlayışta, birbirinde farklı iletişimsel fenomenler, gerçi yüzeyde birbirinden farklı, fakat sonuçta dinamik bir bütün oluştururlar. Örneğin, telgraf, telefon ve radyo, birbirinden farklı görünürler, fakat işlevsel bir birimi oluştururlar. Toplum düzeninde, her olay ve durum kendi yerine ve işlevine sahiptir. Sistemlilik toplum yapısının içsel prensibidir. Bu sistemliliği yaratan mekanizmalar bütünün işlevselliğini sağlarlar. Dolayısıyla, iletişimdeki gelişmeler sistemliliği geliştiren işlevselliğe sahiptir.

Bu mekaniksel görüşle, iletişim birbirinden farklı işlevler gören ve birbirine bağlı parçalar olan " iletişimsel bütün" olarak görülmeye başlandı. Yukarıda anlatılan bağlamda iletişim, içsel olarak egemenlik ve kontrol tarihiyle ilişkilidir. Bu tarih 1930'larda, iletişim alanında, Lazarsfeld'in Columbia Okulu ve Hovland'ın *Yale Okulu* geleneklerinin

¹³ Ayrıntılı bilgi ve kaynak için bkz: Eriksson, 2007

başlatılmasıyla, iletişim kuram ve araştırmalarına izleyiciyi, okuyucuyu, dinleyiciyi bilme ve yönlendirme amaçlı yönelimin oluşmasıyla rayına oturdu; Lasswell'in formülünden kullanımlar doyumlarına ve paralel bir gelişimle post-yapısalcılığa doğru giden destekleme kuramları ve araştırmalarını getirdi.

Toplum yaşamının her alanında, en azından kapitalizmle birlikte rasyonel (veya bilimsel, pragmatik, enstrümantal, katılımcı) yönetim yoluyla kontrol sadece Taylorizm ile ekonomik alanda değil, örgütlü olan egemenliğin yürütülmesinin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi için her alanda geliştirildi ve geliştirilmeye devam etmektedir.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI: DEVLET DESTEKLİ PSİKOLOJİK SAVAŞ

1980'ler ve sonrasında, yeni araştırmacılar iletişim alanındaki gelişmelere, Şimdiye kadar okunmamış kaynaklardan yeni ve açığa çıkarılmamış bilgiler kattılar. Bulgulara göre, iletişim alanındaki kuramlar ve araştırmalardaki yönelimi Rockefeller, Ford ve Carnegie Foundations, ordu, CIA, Devlet Bakanlığı ve devlet kurumları tarafından propaganda için kullanılan akademisyenler belirlemiştir. Bunun bir anlamı da, iletişim kuram ve araştırmaları devlet kurumları ve zel Şirket yapılarının çıkarları doğrultusunda belirlenmiştir: Akademinin egemen siyasal, kültürel ve ekonomik politikalara bütünleşmesi. 1930'larda başlayarak, Rockefeller Foundation, rneğin, Lasswell'e içerik analizi için, Hadley Cantril'e Princeton niversitesinde kamuoyu araştırması ve *Public Opinion* dergisini kurmak için, Douglas Waples'e Chicago niversitesinde gazete araştırması için ve Lazarsfeld'de Columbia niversitesi'nde *Office of Radio Research* projeleri için destek verdi.¹⁴

1937'de CBS başkanı Frank Stanton'un ve Marshall'in yardımıyla, Rockefeller Foundation Cantril'in "*Princeton Radio Research Project*" nerisini kabul etti ve merkez Princeton'da açıldı. Stanton director; Cantril ise yardımcısı oldu. Fakat Stanton CBS işinden vakit ayıramadığı için, onun yerine Lazarsfeld'i buldular.

Savaş yaklaştığında Rockefeller Foundation Sovyet ve Alman etkisine karşı Amerika'daki göçmen nüfusunu koruma gerekliliğini düşünmeye başladı. Bunun için "*İletişim Semineri*" adı verilen grup oluşturuldu. Bu grup toplantılar yapmaya başladı. *İletişim Semineri* savaş yıllarında, özellikle iki gündem üzerinde durdu: (1) kitle iletişimini bilimsel incelenmesinin haritasını çıkartma ve (2) Nazi propagandasına karşı

¹⁴ Bu bölümle ilgili ayrıntı için bkz: Simpson, 1994; Sproule, 2008; Buxton, 2008 ve 1996; Glander, 2000; Park ve Pooley, 2008; Pooley, 2006 ve 2008.

ve savaşa destek için kitleleri harekete geçirme amaçlı hükümet üstü bir plan çizmek. Sproule (2008) bu şizofrenik bilimsel enstrümantalizmi “bilimin ve hizmetin ideolojisi” olarak tanımladı. *İletişim Semineri*’ni ilk grup raporunu 1940 Haziran ayında “*Kitle İletişim Araştırması*” başlığı altında çıkardı. Bu rapor Lasswell’e atfedilen meşhur “kim kime hangi kanaldan hangi etkiyle ne söyler” formülünü sundu. Rapor açıkça savaş için “düşünce yönetimini” gerekli görüyordu ve gerekçe olarak da fikir birliğinin veya rızanın sağlanması kamunun beyninin/düşüncesinin bilinmesi gerektiğini belirtmekteydi; bunun için araştırma metoduna sahip olduğu; araştırmayla halkın düşüncesi hakkında güvenilir bilgi edinileceği; bunun sonucunda da halkın beyninin nasıl etkilendiği veya etkilenebileceği hakkında bilgi vereceğini ileri sürmektedir. Asıl amaç, Amerika halkını Nazi Almanya’ya karşı hazırlamak ve bu sırada iletişim araştırmaları alanında ideolojik ve metodolojik kavramları oluşturmaktı. Bu raporun görüldüğü toplantılarda, yukarıdaki rapordaki düşüncüyü savunan Harold Lasswell, Amerikan toplumunun demokratik değerleriyle kitle rızası mühendisliği yapmayı amaçlayan manipülasyon ve kandırma arasındaki çatışmayı çözecek görünen iki yıllık bir proje aldı. Lasswell’e göre, ABD toplumunun elitleri (araştırmayı parayla destekleyecekler) Nazi Almanya ve Sovyetler Birliği gibi otoriter toplumlardan gelen tehlikelerden demokrasiyi korumak için sistemli bir şekilde kitle duyarlılıklarını maniple etmelidir. Toplantıda, Lasswell’in bu önerisi Chicago Üniversitesi Sosyal Bilimler eski dekanı Donald Slesinger tarafından eleştirildi. Öneri “faşistçe” bulundu. Fakat öneri Rockefeller Foundation’ın desteğini aldı. Karşı gelen eski dekan ise Rockefeller Foundation’ın toplantıları ve seminerlerinden uzaklaştı/uzaklaştırıldı ve iletişim akademisyenleri çevresindeki etkisini hızla yitirdi. Birkaç ay sonraki toplantıda, dil yumuşatıldı ve rapora “*İletişimde İhtiyaç Duyulan Araştırma*” başlığı verildi; devlet/hükümet ve halk arasında iki yönlü iletişim önerildi ve gerekçe olarak da “demokrasinin tehlike altında” olduğu belirtildi. “Yeni kitle iletişimi propaganda amacıyla kullanılabilir” denildi ve “otoritercilikten kaçınılması” gerektiği belirtildi. Raporun bu sözleri, aslında, meşrulaştırıcı uydurulardı ve gerçekle ilişkisizdi. Rockefeller Foundation, propaganda ilişkili araştırma projeleri işindeydi. 1940’a gelindiğinde, Rockefeller’in desteklediği projeler arasında Cantril’in *Princeton Public Opinion Research* Projesi ve *Princeton Shortwave Listening Center*; Chicago Üniversitesi’ndeki *Graduate Library Reading Project*; *Film Library of the Museum of Modern Art*; *Library of Congress Radio Project*; New School’daki *The Totalitarian Communications Project* ve Lasswell’in Library of Congress’deki “*İçerik Analizi*” operasyonu vardı (Pooley, 2008; Gary, 1996).

Polonya'nın işgalinden sonra (1939) Rockefeller Foundation kamu-oyu araştırmacılarını destekledi ve propaganda için harekete geçirdi (Gary, 1996). Foundation aynı zamanda "*Communications Seminar*" adıyla desteklediği girişimle, savaşa zamanı ve savaş sonrası araştırma tarzını belirleyen gidişi somutlaştırdı. Bu somutlaşma, ABD'nin savaşa girmesiyle gelen yoğun propaganda örgütlenmesi ve faaliyetleriyle iletişim araştırmalarının ve kuramlarının geleceği belirlendi.

İkinci Dünya Savaşı psikolojik savaşı çıkarttı ve onunla birlikte yeni uygulamalı iletişim araştırmasını geliştirdi. Bu savaş sırasındaki propaganda çalışmaları sırasında sosyal bilimciler arasında, özellikle iletişim ve sosyal psikolojiyle uğraşanlar arasında, kişiisel, sosyal ve bilimsel şebekeler kuruldu. Bu ilişkiler ağı sayesinde, savaş sonrasında sosyoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimi ve iletişim alanlarının belli yönlerde gelişmesi, psikolojik operasyonların ve iletişim araştırmalarının yürütülmesi sağlandı.

"Psikolojik savaş" kavramı 1941'de adapte edildi ve kısa zamanda ABD devletinin gerekli bölümlerinde benimsendi. İstenen/aranan "rıza mhendisliğiydi". Bu amaçla, Avrupa'ya girmek, halkın desteğini almak ve ABD ekonomisini savaşa örgütlemek için propaganda zorunlu olarak görüldü. Dışarıda Beşinci-kolon kullanma gereği belirtildi. Sabotaj, devirme, komando baskınları ve gerilla hareketleri yapan zel Operasyon takımları kurulması dşnld. Böylece, geleneksel ordu operasyonunu destekleyen "yeni savaş aygıtı" oluşturuluyordu. Bu görüşleri ortaya atan Donovan, tanınmış bir *Wall Street* avukatı, başkan Roosevelt'in arkadaşı olduğu için 1941de, "*Office of the Coordinator of Information*" (OCI) kurdurdu ve başına geçti; fakat Washington'da bürokratik karşıtlık buldu; ama 1942'de sonradan "*Office of War Information*" ve ardından da "CIA" olacak propaganda yapısı oluşturuldu. Gizli/karanlık propaganda için OSS oluşturuldu. Benzer örgütlenmeler, bu işi üstlenen gazeteciler veya iş adamları tarafından ordunun bölümlerine de sıçratıldı. Kadrolar büyüdü ve operasyonlar başlatıldı. Bu operasyonlarda iletişimle uğraşanlar da yer aldılar. İletişim alanının önde gelenleri olarak bilinen herkes, savaş sırasında, ülke içinde ve dışında araştırma ve propaganda yaptılar, gizli ve açık operasyonlara katıldılar. Gazetelerde, magazinlerde, radyo yayınlarında ve insanların mektuplarından "istihbarat" toplamak için analiz yaptılar ve analiz tekniklerini geliştirdiler. *Public Opinion Quarterly* dergisini kuran DeWitt ve Poole antikomünist propaganda uzmanı olarak çalıştı. Alexander Leighton and Margaret Mead gibi sosyologlar ve antropologlar ABD radyo propagandasında kullanmak için Japon kültüründeki çekişmeleri/karşıtlıkları belirleme işine girdiler. Hadley Cantril "survey araştırma

tekniklerini” gizli istihbarat toplama görevine uyarladı. *Office of War Information* (OWI) Elmer Davis ve alan araştırması (survey) bölümü Elmo Wilson tarafından yürütülüyordu. *The Office of Strategic Services* (OSS) William Donovan tarafından yönetiliyordu. Rensis Likert tarım bakanlığı “*Division of Program Surveys*” bölümünde ordu ve propaganda ve psikolojik savaş veren her kuruluş ve bölüm için alan araştırması personeli sağlıyordu. Harold Lasswell Library of Congress’de “*War Communication Division*” (Savaş İletişimi Bölümünü) yönetiyordu. Kurt Lewin, Amerikalıların yiyecek alma ve yeme alışkanlıklarını, savaş sırasındaki et kıtlığı nedeniyle, ciğer ve böbrek gibi sakatat yemeye değiştirme ile ilgili ikna araştırmaları yapıyordu. Araştırma bulgularına göre alışveriş yapanlar arasındaki konuşmalar ve bu konuşmaları takip eden grup karar vermesi, uzmanlar tarafından verilen konuşmalardan daha etkilidir. Bu bulgu, enformasyon akışını kontrol eden “kapitütucu” düşüncesini getirdi. Kurt Lewin gibi birçok tanınmış psikolog ve sosyal-psikolog (Frances J. Anderson, John L. Finan, Carl I. Hovland, Irving L. Janis, Arthur A. Lumsdaine, Nathan Macoby, Fred D. Sheffield, ve M. Brewster Smith) “*Information and Educational Division of the War Department*” içindeki Araştırma Bölümünde çalıştılar. Yaptıkları arasında öncelikle psikolojik ölçme ve değerlendirme programları, araştırma tasarımları ve uygulamaları gelmektedir.

Yukarıda adı geçen örgütlenmelerde ve diğerlerinde tanınmış birçok diğer akademisyenler ve aydınlar görev aldılar. Örneğin, The OWI, Elmo Roper (Roper survey organization), Leonard Doob (Yale), Wilbur Schramm (Stanford), Alexander Leighton (Cornell), Leo Lowenthal (Institut fur Sozialforschung and University of California), Hans Speier (RAND Corp.), Nathan Leites (RAND), Edward Barrett (Columbia), and Clyde Kluckhohn (Harvard) ve diğer birçok kişiden hizmet aldı.¹⁵

OWI iletişim araştırmaları için Paul Lazarsfeld, Hadley Cantril, Frank Stanton, George Gallup, ve Rensis Likert ile yaptıkları kontratları ve danışmanlıkları sürekli yeniledi. Aynı zamanda yeni kurulan “*National Opinion Research Center*” için destek sağladı.

Lasswell’in projesinde Heinz Eulau (Stanford), Irving Janis (Yale), Ithiel de Sola Pool (MIT). Lasswell’in Library of Congress projesi sistematik içerik analizi yapan yer olarak bilinir.

Ordunun psikolojik savaş bölümünde çalışanlar arasında, William S. Paley (CBS), C. D. Jackson (Time/Life), W. Phillips Davison (RAND and Columbia), Saul Padover (New School for Social Research), John W. Riley (Rutgers), Morris Janowitz (Institut fur Sozialforschung and

¹⁵ Diğer ayrıntılı bilgi için bkz: Winkler, 1978 ve Doob, 1947.

University of Michigan), Daniel Lerner (MIT ve Stanford), Edward Shils (University of Chicago) gibi çok önemli isimler vardır.⁴⁵

OSS, savaş sırasında sosyal bilim araştırması için Stanford, University of California (Berkeley), Columbia, Princeton, Yale's *Institute of Human Relations*, ve *National Opinion Research Center* gibi önemli yerlere paralar ödemiştir.⁴⁸ OSS'nin önde gelen diğer çalışanları arasında University of Wisconsin'den Howard Becker ve Walter Langer; Harvard'dan Alex Inkeles, Aspen Institute'den Douglas Cater ve Institut für Sozialforschung ve New School'dan Herbert Marcuse vardı. Hükümet savaş zamanı iletişim ve kamuoyu araştırma merkezlerinde de bu önemli insanlar kullanılmıştır.

Savaş sırasındaki bu çalışmaları ve kurdukları bağlar oldukça normal olarak nitelenebilir. Fakat sorun savaş sonrasında bu kişilerin büyük çoğunluğunun savaşta yaptıklarına ve ilişkilerine devam ettirmesidir. İletişim alanının en önde gelenleri olarak bilinen kişilerden Lerner gibi bazıları savaş sonrası uluslararası propaganda ve psikolojik savaş işine devam etmişlerdir. Clausen savaş sırasında görev yapmış 25 kişiyle yaptığı survey araştırmasında, 24 tanesi savaş zamanı işlerinin onların sonraki meslek hayatlarında kalıcı etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Bu etkiyi o zamanın genç akademisyenlerinin alanın önde gelenleriyle çalışma fırsatı vermesi olarak belirtmektedir. İkinci olarak, savaş sırasında kurdukları ilişkiler sayesinde, savaş sonrasında proje aldıklarını ve önemli pozisyonlara geldiklerini belirtmişlerdir. Gerçekte, hepsi de hem akademi hem de akademi dışında çok önemli pozisyonlar elde etmişlerdir. Sadece Herbert Marcuse savaş sırasındaki deneyiminden oldukça farklı sonuçlar çikarmıştır. Bu akademisyenlerin hepsi de iletişimi ve kitle iletişimini sosyal yönetim aracı olarak ve sosyal çatışmada ise silah olarak görmüşler; bu amaçla kullanılmasına katkıda bulunmuşlardır. Sosyal yönetimde deneysel ve deneyselimsi (survey) etki araştırmalarının, nicel içerik analizinin önemini vurgulamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, artan baskılar nedeniyle (veya belki de demokrasi görünümünü vermek isteyen propaganda stratejisinin bir parçası olarak), Chicago Üniversitesi rektörü Robert Maynard Hutchins başkanlığında "*Comission on the Freedom of the Press*" adı altında bir komisyon kuruldu. Komisyon iletişim problemleri, kamuoyu ve demokrasi konuları üzerinde eğildi. Fakat sorun, zamanın egemen ilgisine, medyanın toplum üzerine etkisine dönüştürüldü. Komisyonun raporu hemen rafa kaldırıldı ve savaş zamanı propagandaya devam edildi.

Chicago Üniversitesi'nin savaş sırasındaki faaliyetleri bununla sınırlı kalmadı. Bernard Berelson'un "iletişimin akademik alan olarak doğmasını" başlatan kişi olarak nitelediği Douglas Waples'in önderliğinde

Chicago Üniversitesi psikolojik savaş işine girdi. Waples Chicago Üniversitesi'nde 1928'de *Kitle İletişimi Araştırması* programını başlattı. Waples, savaş sırasında ordunun "Office of War Information" bölümünde, birçok diğer meşhurlar gibi, danışman olarak çalışmaya başladı. O da, Lasswell, Stouffer, Schramm, Lazarsfeld, Hovland, Mead ve diğerlerinin oluşturduğu ağın içine dahil oldu. Onun projesi de Rockefeller Foundation tarafından destekledi. Berelson'un (1979) "yıllarını askeri üniformada geçiren barış insanı" olarak nitelediği Waples, birçok diğeri gibi, savaş sonrası propaganda faaliyetlerine devam etti. 1942'de Chicago Üniversitesi'nde "Committee on Public Opinion and Communication" kuruldu ve öğrenciler almaya başladı. Amaçları vatanperver iletişim yöneticileri, propagandacılar ve ideolojik savaşçılar yetiştirmekti. Hutchins Komitesi Üniversite içinde eğitim faaliyetlerine başladığında, eğitimi verenlerin çoğu "Committee on Public Opinion and Communication" komitesine ait olan kişilerdi. Bunu Waples dahil, aynı kişilerin oluşturduğu, Berelson'un anahtar rol oynadığı ve 1960a kadar çalışacak "The Committee on Communication" (1947) takip etti. Bu komite Elihu Katz ve Morris Janowitz gibi meşhurları da içine aldı. Michael Gurevitch ve Herbert Gans yüksek lisanslarını bu Komite'nin disiplinlerarası medya eğitimi programından aldılar. Savaş sonrası, Berelson da orada çalışmaya başladı. Komite Devlet Bakanlığı'ndan ve Savunma Bakanlığı'ndan istihbarat ve psikolojik savaş konularında araştırma için önemli miktarda para desteği aldı (Glander, 2000).

Savaş sonrası

CiA tarafından desteklenen psikolojik savaş incelemeleri savaş sonrasında hızla artmaya başlamıştır; bu işte iletişim alınının önde gelenlerinin bazıları yoğun bir şekilde yer almışlardır. İlk çalışmalardan biri, iletişim alanının önde gelenlerinden Hadley Cantril'in *Princeton Radio Projesi*'dir (1937-1939). Cantrill Princeton's *Office of Public Opinion Research* ve *Princeton Listening Center*'i kurdu. *Listening Center*, CiA tarafından desteklenen "Foreign Broadcast Information Service" oldu. Cantril'in Princeton'daki çalışması akademik sosyal bilimlerin survey araştırmasını ciddiye alan olarak nitelenir.

Cantril'in Gordon Allport ile yazdığı "The Psychology of Radio", kitle iletişimi teori ve araştırmasında ufuk açıcı inceleme olarak gösterilir; Avrupa'daki ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki kamuoyu survey araştırmaları uluslararası kamuoyu araştırmalarının alt-dalını belirlemiştir. Cantrill İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki çalışmalarında stereotipler, ilgili değişkenler ve Amerika'ya karşı davranışlarda bu stereotiplerin rolü üzerinde durdu. Fakat Cantril'in kariyeri Amerika'nın istihbarat ve gizli psikolojik operasyonları ile yakından bağlı olarak gitmiştir. Cantril

“Office of the Coordinator of Inter-American Affairs” teşkilatında (Nelson Rockefeller tarafından yönetilen ilk ABD istihbarat teşkilatı) kamuoyu uzmanı olarak çalıştı. İkinci Dünya Savaşında “Office of War Information” için çalıştı. President Eisenhower’a dışışleri politikasının psikolojik yanı konusunda danışmanlık yaptı. Kennedy yönetimi sırasında, *U.S. Information Agency’nin* yeniden örgütlenmesine yardım etti. New York Times’a göre, CIA Cantril and arkadaşı Lloyd Free’ye, CIA’in ilgi duyduğu ülkelerde popüler tutumlar hakkında bilgi/istihbarat toplamaları için 1956’da \$1 milyon dolar verdi. Cantrill Fransa ve İtalya’daki, ABD dış politikasına düşman olan “protesto oylarının” siyasal potansiyelini inceledi. Ardından, 1958’de, bireysel akademisyen ss vererek Sovyetler Birliğinde Sovyet halkının psikolojisi ve Sovyet elitleriyle kitle arasındaki ilişkiler hakkında bilgi toplamak için tur yaptı ve raporunu doğrudan cumhurbaşkanına gönderdi. Cantrill’in sonraki görevleri, sonradan CIA’nin müdahaleler yaptığı Brazil, the Dominican Republic, Egypt, India, Nigeria, Philippines, Poland ve diğer ülkelerde, araştırma adı altında sosyal-psikolojik istihbarat toplamak olmuştur. CIA kontratıyla Amerikan halkının dış politika ve iteki siyasal konular hakkındaki kamuoyu araştırmasında, çok sonradan 1980’lerde kullanılacak siyasal analiz tekniğinin temelini attı.

Savaş sonrasında, ABD dışışleri politika yapıcıları nc Dünya ülkelerini iknada psikolojinin anahtar olduğunu savundular. Bu inanç CIA’de kitle iknasını “beyin kontrolü araştırmasının” önemli parçası olarak görülmesini sağladı. 1945-1960 arasında kitle iletişimi alanında Savunma Bakanlığı ve CIA destekli psikolojik savaş araştırmaları baskındı. (Simpson, 1994). 1950’lerde, hükümet iletişim araştırmaları için yılda bir milyar dolar harcadı. Bu paranın çoğu sosyal psikologlara gitti. Bu paranın bir kısmı gizli işkence araştırmalarına gitti. Örneğin CIA Savaş Esirleri işkence araştırmalarını “Bureau of Social Science Research” yoluyla sanki iletişimin sosyal psikolojisi araştırması yapıyormuş gibi destekledi (Summers, 2008).

Savaş sonrasında, Federal Devletin parası (ordu, CIA, Devlet bakanlığı ve bunların Rockefeller, Rand, Carnegie ve Ford Foundation gibi kuruluşlarla yakın işbirliğiyle), üniversitelerde açılmış araştırma merkezlerine yağdırıldı. Örneğin Lazarsfeld’in Columbia niversitesi’ndeki araştırma bürosu, Cantril’in Princeton’daki *Institute for International Social Research* ve Ithiel de Sola Pool’un MIT niversitesi’ndeki *Center for International Studies* gelirlerinin büyük kısmını bu Şekilde elde ediyorlardı. Bu tür merkezler ABD yönetiminin psikolojik savaş programlarına eklenmiş *de facto* kuruluşlar olarak kurulmuş, kapanmış ve yenileri kurulmuştur.

Savaş sonrasında, iletişim ve araştırma merkezleri ve komiteleri belirledikleri propaganda ve psikolojik savaş ve istihbarat alanlarında öğrenciler ve özellikle sosyal bilimciler yetiştirdiler Ordu için psikolojik savaş elkitabları hazırladılar ki bu amaçla ordunun çalıştırdıkları arasında Chicago Komitesinden kişiler, Wilbur Schramm, Joseph Klapper, Daniel Lerner gibi meşhurlar oldukça fazlaydı (Glander, 2000; Hardt, 1992). Komite, Waples'in ölmesi ve Berelson gibi önde gelenlerin başka yerlerde daha "önemli" pozisyonlar ve işler almasıyla, 1960'a gelindiğinde dağıldı.¹⁶

Savaş sonrasında ordu ile akademisyenlerin yeniden birleşmesi Kore Savaşıyla oldu. "The Air Force's Human Resources Research Institute (HRRI)" önemli akademisyenlerle ilk Kore incelemesini başlattı. 1950-51'de Kore'de ilk saha araştırmasını yaptılar. Amaçları "Bolşevik" iletişim teorisinin sırlarını bulmaktı. Bu araştırmalarda, araştırmacılar davranışçılığa dayanan Amerikan kitle iletişim teorilerini farklı koşullarda uyguladılar. Amerika'da geliştirilen davranışçı yaklaşımın güçlü evrensel geçerliliğe sahip olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. Hava Kuvvetlerinin desteklediği bir diğer projede Rand Corporation danışmanlık rolünü aldı. Kore savaşında ateşkesle başlayan toplantılarda düşman tarafla iletişimin nasıl yürütüleceği ve düşman temsilcilerin psikolojik analizini yaparak taktik geliştirmeyi amaçlayan bu projeye göre, inançların, değerlerin ve algıların uyumluluğu düşmanın siyasal kararlarını belirler; düşman dıştaki bir düşmana karşı cephe almıyor, dıştaki dünyanın kafalarındaki imajına göre hedef alıyor (Lippman'ın görüşü gibi). Düşmanın ideolojisinin önemi olmadığını belirttiler. Bu akademisyenler için (ki bunu Lasswell, Lazarsfeld ve arkadaşları da savunuyordu) ideolojik tutum duygusal sakatlığın ifadesidir. Bu görüşlerini, bu ve diğer akademisyenler aldıkları projelerle 170.000 savaş esiri (POW) üzerinde deneme fırsatını buldular. POW incelemeleri modernleşen toplumlarda ideolojinin öneminin olmadığını göstermek ve onun yerine düşman toplumlardaki insanları davranışsal stratejiyle kazanma yollarını keşfetmekti. Bu akademisyenlerin görüşünün aksine, General Douglas MacArthur savaş esirleri üzerinde, onlardaki komünist etkiyi ortadan kaldırmak ve en azından demokrat eğilimli olanları kazanma amaçlı "yeniden-eğitim" (reeducation) programı uygulattı.¹⁷

¹⁶ Chicago Üniversitesinin ve İletişim Komitelerinin çalışmaları ve Kitle iletişim araştırmalarının gelişmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Wahl-Jorgensen, 2004.

¹⁷ Ayrıntılı analiz için bkz: Robin, 1995/2001.

CIA'nın 1950'lerde kitle iletişim araştırmaları ile ilgili önemli bir girişimi de M.I.T. Üniversitesi'nde "*Center for International Studies*" (CENIS) merkezini desteklemesi olmuştur. Bu merkez hem kendisi iletişim araştırmaları yapmış hem de Harvard Üniversitesi'ndeki "*Center for Russian Research*" gibi diğer merkezlerde ve yerlerde yapılan araştırmalar için kontak görevini yapmıştır.

1966'da, CENIS akademisyeni Ithiel de Sola Pool CENIS'in CIA ile kontratlar yaptığını kabul etmiştir ve CIA'nın 1960'lardaki bir skandal-dan sonra merkezle bağıını kopardığında ısrar etmiştir. CENIS'in resmi kaydına göre, Ford Foundation'dan Lazarsfeld, Lasswell, Shills ve Pool'un da yer aldığı bir planlama komitesi yoluyla dört yıl için 850.000 dolar destek almıştır. Bu paranın CIA parası olup olmadığı bilinmemektedir; fakat Ford Foundation arşivleri CIA ile Ford Foundation arasında, özellikle entelektüellere yönelik propaganda için para aktarma bağla-mında ilişki kurulduğunu göstermektedir.

The CENIS program psikolojik savaş hakkında çok sayıda makaleler ortaya çıkarttı. *Public Opinion Quarterly* 1956 ve 1958 yılındaki iki sayısında CENIS akademisyenleri Ithiel de Sola Pool, Frank Bonilla ve Lerner'in derlediği "*Studies in Political Communications*" ve "*Attitude Research in Modernizing Areas*" başlıkları altında özel sayı bastı.

Lerner'in *Modernizing the Middle East* (1958) yapıtı, Samarajiva'nın araştırmasına göre (1987), *Voice of Amerika'nın* desteklediği, 1949'da Lazarsfeld'in Araştırma Bürosu'na verilen, gizli izleyici araştırması projesinden çıkarılmıştır. Bu projenin amacı Orta Doğuda propaganda için hedef kitleleri belirlemektir. Benzer şekilde, Lerner'in "*The Passing of Traditional Society*" yapıtı, Huntington'un yapıtları, Yale, Princeton ve diğer üniversitelerdeki merkezlerin ürettiklerinin önemli bir kısmı ABD dış politikalarını belirlemiştir: 1950'lerden beri ülkelere yapılan müdahaleler, ülkelerde insanların (özellikle gençlerin) katledilmesi, bu kuramsal açıklamalara bağlı olarak gelen politika uygulamaları nedeniyle orkestra edilmiştir. Örneğin, Lippmann, Huntington ve benzerleri gibi, şunu demektedir: Gelişmekte olan ülkelere kitle iletişiminden geçerek kitleler bilgilennemekte ve "güce katılmak" istemektedir (artan beklentiler), fakat gerçek bir siyasal ve ekonomik bir katılma olmamaktadır (artan engellenmeler), dolayısıyla artan devrimci (özellikle komünist) potansiyel, çünkü bu kitleler kolayca komünistler, milliyetçiler ve diğer radikal-ler tarafından yönlendirilebilirler. Bu akademisyenler sorunu çözmek için propaganda kampanyaları, kontrgerilla operasyonları ve askeri cuntaları önerdiler. Örneğin, Lerner Filipinler'de beyaz ve siyah propaganda kampanyaları, ekonomik kalkınma yardımı (ki aslında hiçbir ülkede ekonomik kalkınma için kullanılmadı) ve Amerikan eğitimli ve

destekli kontrgerilla operasyonları önerdi. Lerner'in ve çoğu sosyal bilimcilerin ve UNESCO gibi kurumların da dahil olduğu "kalkınma ve modernleşme teorileri", propagandayla, kontrgerilla hareketiyle, bazı hedef yerlere yönelik ekonomik kalkınma paketleriyle birleşerek, ABD'nin dünya çapındaki psikolojik savaşının ve geri-kalmışlığı (gelişmemeyi) kalkındırmanın (ülkelerin ekonomisini ve siyasetini ABD'ye bağımlı hale getirmenin) bütünleşik parçası oldu. Daniel Lerner, Wilbur Schramm, Lucian Pye, Ithiel de Sola Pool ve ekonomide ve siyaset biliminde isimleri Türkiye'de çok iyi bilinen diğerlerinin çalışmaları ve önerileriyle de, "Ülke kurma" adı altında eğitilen Amerikan "Green Beret" Özel Kuvvetleri Kamboçya ve Laos gibi yerlerde operasyona başladılar. Bunların yanında elbette 1960 ve 1970'lerde, "*low-intensity warfare abroad*"¹⁸ olarak isimlendirilen faaliyetleri de Lerner gibiler hem ülke içinde hem de diğer ülkelerde yaptıkları çalışmalar ve konuşmalarla yürüttüler. *Project Camelot* ve *Iron Mountain Debate* gibi gaddar ve vahşi U.S. kontrgerilla projeleri/operasyonları, 1950'lerdeki psikolojik savaş projeleriyle ve bu projeleri şekillendiren kalkınma teorisi ile büyüdü ve gelişti. Bu teori çoğu kez USIA (Birleşmiş Milletler Enformasyon Agency), ordunun kitle iletişimiyle, akademik konferanslarla ve diğer propaganda mekanlarında yayıldı.

1950'lerdeki psikolojik savaşa katılan aynı akademisyenler, 1960'larda Vietnam sorunu gibi konularda aynı yaklaşımla politikaların olmasında etkili oldular: Lerner, Lasswell, Schramm, Riley, Phillips Davison, Leonard Cottrell, Huntington ve Ithiel de Sola Pool bunlar arasındadır.

¹⁸ Silah ve uyuşturucu madde tüccarları ve bu ticaretten payını alanlar, "böl, birbirine düşür ve yönet" politikalarını uygulayanlar, ırkçı iç siyasetten çıkarı olanlar için PKK, bu tür "düşük seviyede savaş" operasyonunun bir parçası olabilir mi? Bırakın bağımsızlık savaşlarını, anarşistlerin bile asla sivilleri (so-kaktaki, çarşadaki ve camideki insanları) hedef almamıştır: Irak'ta olduğu gibi, herhangi bir mücadeleyi yanlış hedefler üzerinde terör yaratmaya yönlendirmedi başarı kimlerindir ve hangi amaçlara hizmet eden başarıdır? Yanıt için, kendini feda edenleri ve onların psikolojisini değil, onları feda ettirenleri ve onların psikolojisini, siyasetini, ekonomisini ve kültürünü incelemek gerekir.

BÖLÜM VI

1950 ÖNCESİ

TEMELİ ATAN KURAM VE ARAŞTIRMALAR

GİRİŞ

İnsan kendi ve dışı, yaptıkları ve yapılanlar üzerinde düşünür; onları anlamaya ve açıklamaya çalışır. Fakat insanın bu düşünsel faaliyeti ile epistemolojik (bilgi kuramları anlamına), ontolojik veya metafizik (var oluşun ve anlamının incelenmesi anlamına) ve aksiyolojik (etik dahil değerlerin incelenmesi anlamına) girişimler farklıdır. Epistemolojik veya bilimsel etkinlik, uzmanların sistemlilik ve içsel tutarlılık taşıyan (veya öyle olduğu iddia edilen) faaliyetidir. Önce akademi dışında ve ardından da akademi içinde, kitle iletişimiyle ilgili açıklamalar 17. yüzyıldan beri hızla geliyordu. Örneğin, 1649'da, İngiltere'de Leveller Party bir yasa önerisiyle basın özgürlüğü konusunun toplum gündemine taşımıştır. Aynı dönemde, John Milton gibi aydınlar sansür ve özgürlük üzerinde yazılar yazmışlardır. 17. yüzyıldan beri etik konusuyla ve edebi eleştirilerle başlayarak gelişen açıklamalar, örneğin, 1810'da İsaiah Thomas tarafından yazılan ilk gazete tarihinden, Karl Marx'ın 1842'de basın özgürlüğünü savunmasını yapmasına ve farklı görüşte olanlar bazılarının da basının ciddi tehlike olduğunu belirtmesine kadar çeşitlenir.¹⁹ Birkaç örnek verelim: 18. yüzyılın sonlarında medya patronu Edward Scripps Amerika'da, kitlelere doğru enformasyon vermeyen ve birkaç zengin tarafından kontrol edilen basının ülkenin politikasını, dinin ve sosyal pratiklerini yönettiğini belirtiyordu. Aynı dönemde, Filozof Schopenhauer gazeteciliğin sentezi yapılmamış gerçeğin küçük parçalarını sunduğunu belirtir ve gazeteciliği tarih-saatin kötü çalışan akrebi olarak niteler. 1807'de "bir gazeteye asla bakmayan bir insan, onları okuyandan daha iyi bilgilendirilmiştir" diyen Thomas Jefferson gazetelerin insanların beynini yanlışlarla doldurduğunu belirtir. 1849'da Sören Kierkegaard basının gerçeği çarpıtan yalanlarıyla ve "zehirleyici etkisiyle" Avrupa medeniyetinin sonunu getireceği düşüncesiyle gazeteciler hakkında şöyle diyordu: *Eğer İsa bugün dönseydi, rezil edeceği*

¹⁹ Marx'ın basın özgürlüğüyle ilgili yazıları için bkz: İletişim Araştırma ve Kuramları dergisi, sayı 24 (2007) veya "irfanerdogan.com" sayfası.

YORUMBİLİM (HERMENEUTİCS) VE YORUMLAMA

Hermeneutics'in tek bir tanımı yoktur; tanım tarihsel ve bağlamsal olarak farklı anlamlarda kullanılmıştır. Türkçede "yorum bilgisi", "yorumcu yaklaşım" "yorbilim" veya "yordsama kuramı" gibi isimlerle anlatılır. Hermeneutics'in üç tür kullanımı vardır:

1. Hermeneutics, metni anlama pratiğidir: Bu okuma pratiğine "yorbilama" (interpretation) denir. Bu tür araştırmaya da yorumlayıcı /yordsamacı araştırma denir (interpretative research).

2. Hermeneutics "yorbilama üzerine, yani yorbilama kuralları üzerine düşünmedir;" bu bağlamda hermeneutics metinleri anlama ve yorbilama teorisi olarak tanımlanır. Burada da temel olarak metnin yorumu ile ilgilenir. Hermeneutics'in bu kullanımı modernist döneme aittir (elbette post-modern egemenlikte de modernistler yok olmadığı için, hala kullanılmaktadır).

3. Hermeneutics genel olarak "anlama" üzerine düşünmedir. Bu meta-hermeneutics bağlamında, hermeneutics'de her algı ve bilgi yorum olarak ele alınır ve felsefe (felsefi hermeneutics) bu yorum üzerine (yorum pratikleri üzerine) düşünme ile ilgilenme olur.

Bu üç tür kullanımın, birincisi, metnin yorumunu yapar (metni analiz eder); ikincisi, metnin yorumu üzerine düşünür (hermeneutics teoryi inşa eder); üçüncüsü ise, teori üzerine düşünür (meta-hermeneutics). Diğer bir şekilde ifade edersek, birincisi metin araştırması, ikincisi bu araştırmanın teorisi ve üçüncüsü ise bu teorinin üzerine düşünme olan metodolojidir. Dolayısıyla, hermeneutics bir teoridir, çünkü yorumun epistemolojik geçerliliği ve olasılığını açıklar. Metodolojidir, çünkü güvenilir yorbilama sistemleri formüle etme ve yorbilama süreçlerini (yöntemlerini) incelemesini yapar. Pratikdir/praksistir, çünkü belli metinleri yorbilama işine girer.

Dinde, praksis bağlamında "hermeneutics," kutsal yazıların anlamlarının incelenmesidir. Edebiyat incelemelerinde, bir metnin gerçek anlamını araştırmadır. Eleştirel teoride, karşılıklı öznel anlamının nasıl olasılıklı olduğunu ve nasıl çıktığını incelemidir. Günümüzde, hermeneutics, çoğunlukla, küresel pazarın çıkarlarını doğrudan veya eleştiri yoluyla dolaylı olarak meşrulaştıran inceleme pratiğine indirgenmiştir: Bireylerin birbirinin bilincini nasıl ortaklaşa örgütlediğini, anlamı nasıl yarattığını, bireylerin paylaştıkları sosyal yaşamı nasıl inşa ettiklerini inceler.

Yorbilama teorisi eski Yunan'a kadar geri gider. Ortaçağ'da ve Rönesans döneminde, teolojik çalışmanın önemli bir dalı olarak ortaya çıkar. **Geleneksel hermeneutics** sanatsal, edebi ve dinsel metinler ve

önemli yasaların yorumunun incelenmesi ve bu incelemeler için kaide-ler/prensipier sunuyordu (yorumlama teorileri). Ardından, eski ve klasik kültürlerin incelenmesi de hermeneuticse eklenmiştir. **Alman romantizminin** çıkışıyla birlikte hermeneutics felsefi oldu; “Nasıl okunur?” sorusunun yerini “nasıl iletişimde bulunuruz?” sorusu aldı. Friedrich Schleiermacher, Wilhelm Dilthey ve diğerlerinin başlattığı bu değişimi, Martin Heidegger ve öğrencisi Hans-Georg Gadamer’in getirdiği ontolojik dönüşüm takip etti: hermeneutics sadece sembolisel etkileşim değil, daha önemli insan hayatı ve varoluş ile ilgilenmeye başladı. Hermeneutics tarih, gelenek ve metin arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesi oldu. Bu sırada, “metin/materyal hermeneutics” denen ve metnin kendisiyle uğraşan tür önem kazandı. Daha basitçe, günümüzdeki egemen hermeneutics anlayışı, sadece yazılı metni değil, yorumlama sürecine giren her şeyi içerir. Buna sözlü ve sözsüz iletişim, anlam, dil felsefesi ve göstergebilim de dahildir. Artık günümüzdeki hermeneutics’de örgütsel pratikler, kurumlar, ekonomik ve sosyal yapılar, kültür ve kültürel eşyalar metin olarak ele alınır. İnsan da metindir.

F. Schleiermacher ve W. Dilthey **romantist hermeneutics**’in önde gelen savunucularıdır. Onlara göre yorumcunun amacı metnin gerçeğini yakalamaktır. Romantik yorumlama sisteminde, tarihsel ve kültürel bağlam içindeki yorumlayıcı, tarihsel ve kültürel bağlam içindeki metni yorumluyor; yorumlamadaki amaç yazarın amacını/niyetini bulmaktır. Schleiermacher (1768-1834) ile başlayan değişimlerle hermeneutics anlamda metinsel yorum ve anlama teorisine dönüştürüldü. O zamana kadar gelen klasik hermeneutics teoride, hermeneutics genel olarak metnin anlaması zor parçalarını anlamak için araç ve teknik setleri sunma olarak anlaşılıyordu. Schleiermacher, hermeneuticsi metinleri anlama ve yorumlama teknikleri çerçevesinden çıkardı. Ona göre, bir metni yorumlamanın amacı yazarın orijinal niyet ettiği anlamı çıkartmaktır. Bu amaç doğrultusunda, yorumlama gramatik (nesnel) ve psikolojik (öznel) yana sahiptir. Gramatik yorumlama sadece gramerle sınırlı değildir; dil bağlamında metni anlama ve yorumlamadır. Psikolojik yorumlama, yazarın yaratıcı ve mental süreçlerini yeniden inşayı yapar veya yeniden-deneyimler.

Wilhelm Dilthey bir adım daha ileri giderek, hermeneuticsi genel epistemoloji statüsüne yükseltti. Dilthey’e göre (1876), doğa bilimleri açıklamayı amaçlarken, beşeri bilimler ve sosyal bilimlerin amacı anlamaktır. Dilthey’e göre Schleiermacher’ın genel kuramının varsayımları yasal sistem veya ekonomik sistem gibi yapıların yorumlanmasına da uzatılabilir.

diskorsunun kültürel-dilsel eleştirisini geliştirdi.²⁹ Hepsi de kapitalizmin radikal eleştiricileriydi, fakat hiçbiri kendini Marksist olarak nitelemedi. Marksizmin belli yanlarını alan ve benimseyen idealist akımları, Gramsci “sade/pure idealizm” ve bu kişileri de “sade entelektüeller” olarak niteler. Gramsci’ye göre (1971: 390), bu entelektüeller, egemen sınıfların en yaygın ideolojilerinin biçimlendiricisi, geliştiricisi ve ülkelerindeki entelektüel grupların liderleri olarak çalışırlar; bağlı oldukları sosyal grubun cephaneliğine yeni silahlar sağlamak için, felsefi idealizmleri içine Marksizmin öğelerini yerleştirirler.

Yirminci yüzyılın başında, “*Kamuoyu ve Kalabalık*” (1901) yapıtında Tarde’nin analizi kitle iletişimin gelişmesiyle getirilen sosyo-kültürel devrimin kolektif psikolojinin önemini ilk kez vurgulayan yaptı. Yeni tür bir izleyici türlerini gördü ve onları “kamular/halklar” olarak niteledi. Kitle iletişimi araçlarının onları kontrol ettiğini belirtti. Avrupa’da eğitim gören Robert E. Park, Tarde ve Tönnies’in fikirlerini Amerika’ya taşıdı. Amerika’da radikal medya eleştirisinin ilk örnekleri arasında “*Brass Check*” (1920) yapıtıyla Upton Sinclair’i verebiliriz.

Çatışma teorisi ve radikal medya eleştirisi “egemen paradigma olamadı. Fakat 1960’lardan sonra, “çatışma fonksiyonalizmi” ile birlikte önem kazanmaya başladı. Radikal medya yaklaşımları Amerikan türü liberal-demokratik “demokratikleşme” anlayışından neo-Gramscian ve Bourdieu’dan etkilenen yaklaşımlara kadar değişir.³⁰ Hatta bazıları Marksizmi de radikal teori ve analiz içine yerleştirir. Dolayısıyla, radikal teori ve analiz, oldukça çeşitli ve zengin yaklaşımları içerir.

LIBERAL DEMOKRATİK GÖRÜŞ VE CHİCAGO OKULU

Chicago Okulu, Chicago Üniversitesi’nde gelişmiş olan liberal demokratik sosyoloji (ve iletişim) anlayışı için kullanılan isimdir. Bu okul, yukarıda üzerinde durulan, radikal medya analizi ve çatışma teorisi içinde yer alır.

Rıza Üretimiyle Korkanı Rahatlatma

Kitlelerin demokratik talepleri yüzünden endişeye düşen ve korkanların önemli bir kısmı, çözümü korku salmada ve sindirmede aradı ve bu çözüm yolunun kullanılması hala devam etmektedir. Bir kısmı da, rıza yoluyla ikna ve katılma duygusu işleyerek demokrasiyi geliştirme,

²⁹ “Discourse” asla söylem değildir; söylem yanlış-yönlendirici olduğu için, dil bilimciler doğru bir Türkçe karşılık buluncaya kadar, “diskors” kullanacağız.

³⁰ Radikal medya ile ilgili fazla bilgi ve kaynak için bkz: Sandoval, M. and Fuchs, C.,2009; Vatikiotis, 2005 ve Pajnik and Downing, 2008.

demokratikleşme gerekliliğini öne sürdüler. Bu yaklaşımlar da yine etki üzerinde dururlar, fakat toplumun devrimle değişimi veya ciddi dönüşümü değil, toplumun gelişmesinin kaçınılmazlığı (olması gerektiği) üzerinde dururlar; yapı eleştirisi sunarlar ve değişim ve gelişmeye karşı olan tedbirlerin "demokratik ölçülere göre" olması gerektiğini savunurlar. Gerçi aralarında önemli farklar olmasına rağmen, bu ve tutucu yaklaşımlarla gelen görüşler, toplumun var olan yapısını ve toplum için ve toplumlar arası egemenliği desteklemek ve korumak için, yapısal değişim çabalarına karşı olarak, ortaya atılmıştır. Bilim adamları bu "bilimsel" tutumlarını da, sadece görüş biçimleriyle değil, aynı zamanda günlük egemen toplumsal gündemlerin iletişimine katılma biçimlerinde de göstermişlerdir. Örneğin, Tocqueville, 1848 Paris olaylarında, "cumhuriyeti korumak" için işçi hareketinin kan dökerek bastırılmasına tepki göstermemiştir. Comte, Paris ayaklanmalarına katılanları "kızılılar" ve "büyük devrimin maymunları" olarak nitelemiştir. Bu siyasal anlamda gerici ve tutucuların yanında, "ilerici" olanlar da ırkçı görevlerine sadık kalmadan geri durmamışlardır: Durkheim devrimi mucize kadar olanaksız görmesine ve hiçbir harekete katılmamasına rağmen, onun fikrinde olanlar Fransız sosyalist partisinin sağ kanadında reformcu bir grup kurmaya çalıştılar. Birinci Dünya Savaşı'nda, liberal/ilerici Durkheim ve yandaşları "ulusal davayı" coşkuyla desteklediler. İlerici ve demokrat Alman sosyologlar (Simmel, Sombart, Tönnies ve Weber), aynı şekilde, kendi ülkelerinin ulusal davasının tek doğru ve haklı dava olduğunu savunup Reich'in savaş çabalarına katkıda buldular. 1918'de geleneksel Prusya devleti tehlike altına girdiğinde, bu aydınlar durumdan çok endişe ettiler. Örneğin, 18 Ekim 1918'de, işçi hareketlerine ve istikrarsızlıklara karşı kurtuluşu Amerikan yardımında gören Weber annesine şöyle yazıyordu: *"Eğer her şey kötü giderse, sevelim ya da sevmeyelim, Amerikalılara düzeni yeniden kurmak için izin vermek zorunda kalacağız"* (Thernburn, 1976:140).

İngiltere'nin 19. yüzyıl koşullarında liberal-demokrat (=ilerici) eğilimi temsil eden Spencer, toplumu biyolojik organizmaya benzetir ve toplumsal değişimi evrensel bir süreç olarak tanımlar. Fakat Comte'un aksine, toplumsal örgütü yaklaşımına temel olarak alır. Spencer'e göre, insan ve toplumsal örgütler, canlı organizmalarda olduğu gibi, hacimce büyürken aynı zamanda yapıda da büyürler, parçaları çoğalır ve farklılaşır. İkel grup basit artma ile hiçbir zaman büyük bir hacme ulaşamaz. Hacim büyüdükçe yayılır, yayıldıkça parçaları birbirini tutmaz hale gelir, sonuçta gruplar veya kabilelere ayrılır. Bu ayrılan kabileler, gruplar, oymaklar zamanla birbirinden tamamen farklılaşır. Bu süreç çoğu kez, bazılarının yok olması ve ötekilerin büyüme ve yeniden bölünmesiyle

devam eder. Geniş bir toplumun oluşması, bu bölünmelerle ortaya çıkan farklılıkları devamlı olarak tekrarlar. Bu arada çekişmeler, savaşlar, bazılarının yok olması ve ötekilerinin büyüme ve yeniden bölünmesi devam eder. Geniş bir toplumun oluşması, bu bölünmelerle ortaya çıkan farklılıkları yok etmeyen birleşmelerle oluşur. Bu birleşmeler bazen sürekli, bazen süresizdir. Toplumsal örgütler büyüdükçe ve fonksiyonel benzersizliğe ve artan bütünleşmeye yönelir. Aynı zamanda artan kesinlik oluşur. Yavaş yavaş büyüyen düzenlemeler kesinlik kazanır, gelenekler yasalara geçer. Başlangıçta birbirinin içine girmiş kurumlar birbirinden ayrılır ve yapının farklı parçası olur. Kısaca, büyüme, farklılaşma ve bütünleşme süreci sonunda toplumlar askeri yapıdan endüstriyel yapıya doğru gelişir. Sınai toplumlarında, sözleşmeye dayanan ilişkiler, bireysel girişimler, gönüllü ortak ilişkiler, korunan kişi hakları, kendini dizginleme ve sürekli barış egemendir (Spencer, 1892). Spencer'in bu görüşü, bir zamanlar "ilerici/progressive" denenenlerin ve şimdi de liberal-çoğulcu görüşlerin temelini yansıtır.

Dikkatini çoğunlukla "ortak bilinç" etrafında toplayan Durkheim'a göre, toplum yapısı veya düzenlemeler yerel, biyolojik ve psikolojik güçlerin yanında, insan davranışının temel belirleyicisidir. Toplumda kişinin altına girdiği denetim fiziki değil, "ahlaki", yani toplumsaldır. İnsan, kendi yasasını kaba güçle kabule zorlayan maddi çevreden almaz, insandan üstün olan "ortak bilinç"ten alır. İnsan bu "üstün" bilincin farkındadır, çünkü yaşamının "daha büyük ve daha iyi parçası" (örneğin ahlaki değerler, inançlar) vücudun yaşamından öteye geçer. Böylece insan, vücudun boyunduruğundan kaçır fakat toplumun boyunduruğuna girer; (Açıkçası, maddi varlık ve gereksinimler yaşamı belirlemez demek istiyor). Toplum ortak inançların, kuralların ve değerlerin oluşturduğu ideolojik bir birliktir. Bu birlik insanları varlıklarına ve etkinliklerine bir amaç vererek birbirine bağlar. Yani Durkheim'a göre, toplumsal denetim kötü bir şey değildir ve işbölümü toplumda dayanışma yaratır (Gouldner, 1970:122). Durkheim hem devlet gücünü ve toplumu insanın üstünde ve ötesinde görür, hem de bu gücün ideolojisini egemen gerçek olarak kabul eder. Durkheim toplumsal değerleri (kültür ve iletişimi) model oluşturan ve toplumsal bakımdan denge sağlayan güçler olarak görür. Bu değerler kişilerin topluma bağlanmasına ve toplumun dayanışmasına katkıda bulunur. Durkheim çağdaş toplumun "hastalıklarının" nedenini ahlakta bulur. Toplum ekonomik yoksulluktan değil, "tehlikeli ahlak yoksulluğundan" acı çekmektedir. Buna çözüm olarak, Durkheim ticari ve endüstriyel meslekler için bir ahlak sisteminin kurumlaştırılmasını savunur. Düzen için ordudan ve ahlak için kiliseden örnek alarak kapitalist ekonominin yeniden düzenlenmesini öngörür.

Bu da işçi ve işveren temsilcilerinin oluşturduğu profesyonel örgütle sağlanacaktı. Bu örgütün işlevi, topluma ahlak, disiplin ve toplumsal bağlılık vermektir.³¹

Durkheim'a göre belli bir bölgede birbiriyle ilişkide olan kişilerin sayıları artar. Durkheim buna ahlaki yoğunluk adını verir. Bu yoğunluk doğal olarak açıklanamayacak biçimde taşıma ve iletişim araçlarında kendini gösteren "maddi yoğunluk" ile bağlıdır. Artan kalabalık yaşama savaşını daha da acımasız hale getirirken, artan iş bölümünü belirler. İnsanların buldukları bölgedeki durumlarına ve iletişim yollarının sayısına ve doğasına göre değişen, birleşerek ortaya getirdiği sistem, toplumsal yaşamın üzerinde yükseldiği tabanı oluşturur.

Bu dönemde iletişim, sistemli diskorsun/ilişkinin farklı ve saptanabilir konusu/öznesi olarak görüldü. İletişimin ele alınmasının nedenlerinin başında teknolojilerinin ve sistemlerinin geliştirilmesi, bunların toplum yönetimi ve kontrol için kullanıma olasılıklarını ortaya çıkarması ve bilimsel araştırmanın geliştirilmesi gelir. Tartışmamızın temelini oluşturan kitlelerin demokratik taleplerinin karşılanmaması için kontrol mekanizmalarının geliştirilerek kapitalist sistemi koruma ve geliştirme gereksiniminin kitlelerin başkaldırısıyla çıktığıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda Amerikan halkını savaşa ikna gereksinimi ve Avrupa'da Faşizm /Nazizm ile kitlelerin yönlendirilmesindeki başarılar, iletişimin kontrolüyle (baskı ve korku yanında, özellikle ikna ve propagandayla) olan ilgi devletin ve özel kurumların desteğiyle arttı. İletişimin akademik disiplin olarak oluşmasına ve kuram ve araştırmaların gelişmesine katkıyı, örneğin Walter Lippmann'ın yapıtlarından sonra, Harold Lasswell'in "*Birinci Dünya Savaşı'nda Propaganda Teknikleri*" çalışması yapmıştır. Bu çalışmada propagandayı, ayrı bireyleri bir bütünleşmiş kitleye kaynaştıran, modern dünyanın en etkili güçlerinden biri olarak niteledi.

Dewey, Cooley ve benzerlerinin getirdiği gelenekte iletişim kuramının teorik temeli iletişimi yapılanmış sosyal bir sistem olarak görmeye dayanıyordu. Bu bağlamda ilgi, siyasal amaçlar için sosyal kontrolün (siyasal yönetimle kontrolün) nasıl sağlanacağıydı. Bu gelenek içinde, iletişimde sosyolojinin ve siyaset biliminin kuramlarının uygulandığını görürüz.

³¹ İşveren kavramı kapitalist kavramı yerine kullanılır. Bu kullanım, kapitalisti perde ardına iter; kapitalisti "çalışanların karnını doyuran insan" yapar; toplumsal sorumluluğu işçi ve işveren ilişkisine mal eder: Sorunlar ve çözümler işçi ve işveren yöneticilerin tutumlarında yatar, sistemin örgütlenişinde değil.

Chicago Üniversitesi

Amerika'da sosyoloji, işçi mücadelesinin en yoğun olduğu Chicago kentinde, 1892'de kurulan Chicago Üniversitesi'nde gelişti. Burada sosyologlar, sekiz saat iş kampanyasına, dört işçi liderinin asıldığı Haymark Olayı'na, yirmi beş işçinin Pullman'ın çağırdığı federal askerler tarafından katledilmesine ve grevlerin sürekli şekilde kanlı yöntemlerle bastırılmasına tanık oldular. Bunlarla ilgilenme yerine, örneğin, etnik grupların Chicago'daki hayatı nasıl anlamlandırdıkları üzerinde durdular; toplumsal olaylardan çok, firma ekonomisinin yönetim ve düzenlenmesi ile ilgilendiler. İnsanların yaşamlarına baktıklarında, onların yaşam koşulları ve mücadeleleri yerine, örneğin, E. Ross'un yaptığı gibi, Amerika'daki göçmen işçilerin "domuz gibi yaşamından", "hayvanca zevk ve kavgalarından", "Amerikan kanına" ve "ırkın gururuna," karşı tehlike oluşturduklarından söz ettiler (Thernburn, 1976:239).

Chicago Üniversitesi Rockefeller'in parası ile kurulmuştu. *Journal of Sociology* bu üniversitede yayınlanmaya başladığında, sosyolojinin, "Amerika'nın en büyük hırsız tarafından kurulan bir eğitim kurumu" ile ilişkisini yeren sayısız kızgın mektup aldı. Yayıncı bu mektuplara oldukça "yansız bilimsel" biçimde yanıt verdi: "*Biz endüstriyel örgütlenmenin hırsızlık olduğu varsayımına ve ilerleme olduğu karşı varsayımına karşıyız. Son gerçek şüphesiz bu iki aşırı ucun arasında bir yerde yatıyor: Yani, bölümleri adil kişiler tarafından yönetilen, doğru ilkelerle denetlenen ve sınırlanan iyileştirilmiş örgütlenme, ilerlemiş bir toplumsal koşula işaret edecektir*" (Thernburn, 1976:237).

1940'lardaki egemen yönelime ve tutucu geleneğe Chicago Üniversitesi de katıldı: Survey araştırması yönünde uzmanlaşmış bir Chicago'ya dönüştü. 1940'larda, Chicago Üniversitesi de *İletişim Komitesi* kurarak propaganda işinden "payını" alma işine girdi.

Chicago Okulu ve İletişim

İletişimde, akademik girişimini iletişim alanına ayırmış aydınlardan oluşan bir "Chicago Okulu" diye okul yoktur. Chicago Okulu sosyoloji alanında çalışan aydınlardan oluşan bir okuldu. İletişim bu okulun temel ilgi alanı değildi, iletişim diye bir alt-bölümleri veya özellikle iletişim diye bir alanda çalıştıklarını belirtenler de yoktu. Carey (1996) ve Pooley ve Katz'ın belirttiği gibi (2008) Chicago Üniversitesi sosyologlarının iletişimle ilgileri çok azdır. Ama iletişim literatürüne bakarsanız, Robert E. Park gibi Chicago kişilerinin başka şey öğretmedikleri hissine kapılırsınız. Aslında, Chicago Okulu'nun aydınlarının yaptıklarına bakarsanız, iletişim küçük bir yer kaplar; çünkü onlar "kolektif davranış"

ve bunun sosyal düzen ve düzensizlikteki yeri üzerinde odaklanırlar. Bunu yaparken de, demokrasinin gelişmesi için ve kamusal alanın açık tartışmayla işlemesi için kitle iletişimini gerekli görürler.

Chicago Üniversitesi'nin önemli üç entelektüeli, John Dewey, George H. Mead, R. E. Park ve Michigan Üniversitesi'nden Charles Cooley iletişimde liberal-demokratik kuramsal yaklaşımın kurucuları oldular: İletişimin demokrasinin reformuna hizmet edeceğini umut ettiler. Cooley'e göre (1909) kitle iletişimi araçları sayesinde ideal demokratik duruma dönüş mümkün olacaktı, çünkü fikirlerin serbest akımı herkesin siyasal karar verme sürecine katılmasını kolaylaştıracaktı. Benzer şekilde, Avrupa'da, örneğin Alman kuramcılar basın toplumunda "bütünleştirici" bir rol oynadığı, toplumu birbirine bağladığı, halkı önderli yaptığı, liderlerle halk arasında fikirler alışverişini sağladığı, enformasyon ihtiyaçlarını karşıladığı, toplumun aynası olduğu ve toplumun "ahlaklı bilinci" olarak çalıştığı görüşündeydiler (McQuail, 1994:73). Aynı paralelde, Dewey'e göre (1925, 1939) iletişim özgürlüğü, iletişim ve demokrasi tekelleşmeyle bozulmaya uğrar.

Dewey iletişimi daha çok ontolojik bağlamda bir toplumun önkoşulu olarak ele aldı. Ona göre toplum sadece iletişimle değil, iletişim içinde var olur; iletişim toplumun temelini oluşturur, çünkü iletişim yerel bireyleri birbirine bağlayan sosyal bağlar üretir ve ortak yaşamı mümkün kılar" (Lenert, 1998:15). Dewey 1935'te "*Bizim Özgür Olmayan Basını*" makalesi radikal medya analizine ilk örneklerdendir.

Okulun iletişimle ikincil ilgi olarak ilgilenenlerinden biri eski gazeteci ve Alman eğitimli olduğu için Avrupa'daki kamuoyu tartışmalarının farkında olan Robert E. Park'dır. Park'a göre (1921/1938) basın ve okuyan kamu/halk, daha eski ve geleneksel sosyal zamka sağlıklı ikame olarak çalışırlar. Park, Dewey'in (a) "toplum iletişim içinde ve iletişimden geçerek var olur" ve (b) iletişimi çatışma ve diğer "beyinler" ve kültürlerle çarpışma olarak nitelemesi fikri üzerine iletişim kuramını kurdu. Park (1938), Berlin Üniversitesi'nden Georg Simmel'in görüşünü yansıtarak, iletişimin hem rekabet hem de çatışmayı beslediğini ileri sürer; medya teknolojileri, toplum gibi mükemmel değildir ve yıkıcı güce sahiptir. Mead'in yaklaşımı kişilerarası iletişimde "sembolik etkileşim" kuramının gelişmesini ortaya çıkardı. Cooley, iletişimi ve toplumu Simmel'in grup-çatışması kuramına uygun bir biçimde anlamlandırdı.

Chicago Okulu'nun iletişimle ilgilenen, ama Chicago Üniversitesi'nden olmayan, bir diğer temsilcisi de Cooley olmuştur.³²

³² Cooley'in iletişim görüşü için bkz: İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 24 Kış-Bahar, 2007, s.135-169.

LAZARSFELD VE COLUMBİA OKULU

Endüstriye Hizmetin Gelişmesi

Dewey, Park, Cooley, Lippmann ve Lasswell ile sürdürülen gelenek yanında, özellikle Lazarsfeld ve benzerlerinin geliştirdiği deneycilğe dayanan pozitivist gelenek yükseliyordu. Bu gelenekte, kitlelerin kontrolünde birincil amaç, ekonomik amaçlar için sosyal kontrolün (ekonomik yönetimle kontrolün) nasıl sağlanacağıydı. Bu gelenek içinde psikolojinin, sosyal psikolojinin, alışverişe ve faydacılığa dayanan ekonominin kuramlarının kullanıldığını görürüz.

Pozitivist geleneğin oluşumu, bilmenin olası olduğunu belirten ve dış gerçeğin gözlemlenilebileceği varsayımını sunan filozoflarla başlar ve Aydınlanma çağında hızla gelişir ve kapitalist dönemde egemenlik kazanır. Pozitivizm, düşünce ve analiz yöntemi olarak, S. Simon ve özellikle Comte tarafından geliştirilmiştir. Pozitif kavramı bu aydınlar tarafından iki temel anlamda kullanılmıştır. Birincisi, bilmenin bilimsel yolu, kesin bilgi anlamıdır. Bu bağlamda, pozitivist kavramı kısaca bilginin deneysel (ampirik) yolla elde edilmesi demektir. İkincisi ise, pozitivism negatife karşıdır. Bu, Fransız Devrimi'nin ve aydınlarının "yıkıcı eleştiriciliğine" karşı olmak demektir. Pozitivizm varolan sistemde, kurallarda ve değerlerde iyilik yattığını belirtir. Bu görüş, Durkheim, Radcliff Brown ve diğer fonksiyonalistlerden geçerek günümüzde sosyal bilimlerdeki egemen yaklaşımlara temel olmuştur. Bundan, günümüzde egemen olan pozitivist araştırma geleneği ortaya çıkmıştır.

Paul Lazarsfeld ve Alan Araştırmaları Geleneği

Paul Lazarsfeld, Einstein, Popper ve Wittgenstein gibi önemli isimleri çeken "Vienna Circle" denen grubun mantıksal pozitivism (mantıksal ampirizm) anlayışını Amerika'da kitle iletişimi kuram ve araştırmalarında egemen yaptı. Vienna Circle'ın anlayışına göre, bilgi iki kaynağa sahiptir: mantıksal muhakeme ve bilimsel teorilerin tek kanıtlanması olan ampirik deney. Lazarsfeld için kitle iletişimi (radyo) sadece araştırma yöntemi geliştirmek için araçtı; onun yaşam boyu ilgisi "matematiği toplumun sorunlarını çözmek için nasıl kullanırsın" sorusu üzerine odaklanmıştı. Kendisi ve arkadaşları, ölçme yöntemleri geliştirdiler.³⁴

CBS'den Frank Stanton ve CBS'e sonradan gelen Joseph Klapper, Lazarsfeld'in para kaynağıydı (Pooley, 2008).

Merton and Lazarsfeld "*Studies in Radio and Film Propaganda*" yapıtlarında (Merton, 1968) etki araştırmalarının doğasını özetlediler: Bu

³⁴ Lazarsfeld'in yöntem katkılarını için bkz: Erdoğan, 2005.

Sınırlı etki savını, Noelle-Neumann (1983:183) bilimsel bir hata olarak nitelemiştir. Bunun nedeninin de etki araştırmalarına özgü sorunlarda yattığını belirtmiştir: Kural olarak kitle iletişim araçları tarafından iletilen tek bir ileti zayıf bir etkiye sahiptir. Araçların etkisi birikim yoluyla kuvvet kazanır. Etkiler öncelikle "bilinçsiz" düzeyde olur, dolayısıyla izleyicilere doğrudan sorulan sorular sonuç vermez. Etkiler farklı kaynakların birleşiminden çıkar.

Zayıf veya sınırlı etki savı kitle iletişim araçları endüstrisi için aslında bulunmaz bir nimetti: Çünkü sorun ve çözümü kitle iletişim aracında değil, araya giren etkenler olarak gösterilen toplumdaydı (Lang, 1983:135). Lazarsfeld, Katz ve benzerlerinin "sınırlı etki tezi" oldukça kurnazca gerekçelendirilmiş ve örülmüş bir tezdirdi. Sınırlı etki teziyle, Lazarsfeld ve Katz onları besleyen patronlara sadece reklamlarında kime odaklanacaklarını anlatmamakta, aynı zamanda medya endüstrisine karşı artan eleştirilere karşı korumaktadır. Bu koruma, sonradan aktif izleyici, halka istediğini veriyoruz, alımlamada inşa-yıkma ve yeniden-inşa etme, sonsuz anlam verme (deconstruction ve reconstruction, endless semiosis), gündelik hayatı anlamlandırma gibi bilinç yönetimi anlatılarıyla, endüstriyi tümüyle sorumluluktan kurtarmaya doğru gitmiştir. Lazarsfeld ve Katz "Personal Influence" yapıtlarında kitle iletişiminin etkisinin ihmal edilebilir (önemsiz) olduğunu söylerken, öte yandan da, Lazarsfeld ve Katz'ın araştırma Bürosu Federal Kontratla diğer ülkelerde etkili propaganda kampanyaları tasarlıyorlardı/ yapıyorlardı. Sınırlı etki tezi ve bu yaptıkları ilk bakışta birbirine zıt/çelişkili görünür (ki kesinlikle öyle), ama yukarıdaki açıklamamıza tekrar bakarsak, hiç de zıt düşmediğini, çünkü her iki durumda da amaçlara hizmet ettiğini görürüz. Simpson (1994) ve Glander'e (2000) göre, Lazarsfeld ve Katz medyanın etkisinin sınırlı olduğunu gösterme/ispatlama gibi bir kaygıları yoktu, çünkü müşterileri olan ticari ve devlet kuruluşları için ikna işi yapıyorlardı. O zamanlardan beri Lasswell'in formülünden, formülün kullanılmasına ve yapılan araştırmalara bakılırsa, iki aşamalı akış teorisinde bir tahta birkaç kuş vurulduğu görülür: Birincisi, etkinin sınırlı olduğu belirtilerek, şirketler ve kurumlar sorumluluktan kurtarılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının bu sözde güçsüzlüğü daha az sorumluluk; daha çok hareket özgürlüğü, daha az denetim demektir (Noelle-Neumann, 1983:161). İkinci olarak, ilgi ve dikkatler şirketler ve kurumlardan uzak tutulmaktadır. Üçüncü olarak, tüm ilgi ve dikkatler izleyici/halk üzerine çekilmektedir. Bu kurnazca hedef belirleme, gelişerek, günümüzde her ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel sorun halkla ilişkilendirilmekte ve çözüm olarak da, örneğin nüfus planlaması ve çeşitli adlarla gelen "eğitim, bilinçlendirme" sunulmaktadır: Kitle iletişimi

ile ilgili şikayetlerin nedeni halk mı ki halk eğitilecek? Çevreyi mahveden halk mı ki, halk eğitilsin? Bu tür kurnazca hedef belirlemenin, Lazarsfeld ve arkadaşları çok iyi farkındaydı. Araştırmalarının metodunu öyle bir şekilde biçimlendiriyorlardı ki, sonucun “sınırlı etki” olmasını garantiliyorlardı. 1940 başlarından beri, izleyici “doyumları” üzerine eğilen ve sınırlı etki olduğunu savunan Herta Herzog, Bernard Berelson, Joseph Klapper ve Elihu Katz ve Lazarsfeld “medya insanlara fazla bir şey yapamıyor, dolayısıyla, bakalım insanlar medya ile ne yapıyorlar” düşüncesini ilk ekenler oldular; çünkü bu akademisyenlerin maddi zenginliklerinin kaynağı ve müritlerinin bilişsel yoksunlukları (ve vicdansızlıkları) kaynağı bu yoldan geçiyordu.

Lazarsfeld’in merkezinin araştırmaları, bireylerin tutum veya davranışlarına kısa dönemli ikna kampanyalarının etkisi üzerine tasarlanıyordu. Lazarsfeld’in çalıştığı kaba psikolojik modele göre etki, düşüncüyü/tercihi/tutumu değiştirme olarak düşünülüyordu. Bu şekilde inşa edilen bir tasarım, ya hiç etki ya da az etki bulgusuyla sonuçlanır. Böylece “etki” hipotezinin reddedilmesi garantilenir. “Erie County” ve diğer incelemelerin tasarımlarının karakteri, “medyanın etkili” olduğu sonucunun çıkması olasılığını ortadan kaldırıyor. Todd Gitlin (1978), Kurt ve Gladys Lang’ın (2006) belirttiği gibi, sınırlı etki başlığı altında özetlenen bulgular başından yöntemle belirlenmişti: Kısa dönemli medya kampanyalarının kısa dönemde insanların tutumlarını, ideolojilerini, inançlarını değiştirdiği varsayımı düşünülebilir mi? Bu varsayım için, nasıl bir kuramsal çerçeve sunulabilir ki? Bu tür sonuç, eğer geçerliyse, bir propagandacı için oldukça önemlidir.

Lazarsfeld, 1941’de, Rockefeller destekli University of Chicago Konferansı’nda, savaş öncesi akşamı konuşmasında, kitle iletişiminin savaş propagandasını “kişisel etki” “kişinin kendi tercihlerini kendi yaptığı” tezlerine dayanarak önemsizleştirdi. Bu tür izleyiciler önündeki konuşmalarda ve kamusal yazılarda sınırlı etki vurgulanıyordu. Ama yazılarda ve konuşmalarda hedef sosyologlar gibi belli akademik gruplar olduğunda, konu daha karmaşık bir biçimde sunuluyordu.

Lazarsfeld savaş sırasında yaptığı propaganda çalışmalarının bazılarını çeşitli basılı formatlarda yayınlamıştır. Örneğin, 1943’te, Merton ile bir propaganda tekniği elkitabı olan “*Studies in Radio and Film Propaganda*” yapıtını yayınlamıştır. Benzer şekilde, Lazarsfeld 1947’de ırkçılığa karşı kampanya yapanlara ipuçları veren ve savaş propagandasından edindikleri bilgileri kullandığı “*Some Remarks on the Role of Mass Media in So-Called Tolerance Propaganda*” yapıtını çıkarttı. İki yapıtta da, temel ilgi, ikna işinde yüzyüze ve tutumsal faktörlerin nasıl kontrol edileceği üzerineydi.

Modelin Eleştirisi

Lasswell'in tek yönlü modelinin günümüz koşulunu açıklamada yetersiz kaldığı iddia edildikten sonra, günümüz biliş yönetimine uygun bir şekilde dönüştürülmüştür: Liderlerden kamuya doğru olan tek yönlülük yerine (dikey akış yerine), tersine, kamudan liderlere olan çift yönlülük (dinamik ilişki) olduğu uydurusu getirilmiştir. Hangi iş yerinde ve hangi kurumda böyle bir iki yönlülük olmaktadır? İnternetin sağladığı olanaklarla "yatay akış," bu akışta yurttaşların bilgi alışverişi yaptıkları ve böylece kendilerini ifade ettikleri, düşünce ürettikleri ve düşünce alışverişinde buldukları ve otoritelere ulaştıkları iddia edilmektedir. Bu iddia da, elbette demokratikleşme iddiasını desteklemektedir. Bu iddialar geçersizdir: Yeni iletişim teknolojileri tek yönlü enformasyon akışını ve ilişkiyi sonlandırmadı. Kurum ve şirketlerde yönetim kararlarına çalışanlar katılmıyor veya internette insanların birbiriyle düşünce alışverişi bu kararlarda kullanılmıyor. "Katılıyor musunuz?" diye televizyonlarda ve internette yapılan anketlerin sonucuna göre kamu politikaları düzenlenmiyor. "Minare istiyor musunuz?" diye sorduklarında, asıl amaç ırkçılığı teşvik ve "medeniyetler arası savaş" düşüncesini yaymaktır. İnsanların düşüncelerini alma, yeni geliştirilmiş biliş, davranış ve duygu yönetimidir. Lasswell zamanında, formülün her ögesi araştırmalarda ve politikalarda güç yapıları ve onların çıkarları için kullanılıyordu ve bu asla değişmedi. Değişen, formülün aynı amaçlar için kullanılmasının yeni koşullara göre yaygınlaştırılmasıdır.³⁸

Bu model, tek anlam kaynağının ileti göndericide olduğunu belirtir. İzleyiciler enformasyonun ve davranış değişikliğinin pasif alıcıları olarak nitelenir. Modelde kaynak veya gönderenin iletisi "neden" ve davranış değişikliği "etki" olarak belirlenir (Carey, 1981).

Propaganda, reklam, kitle kampanyası, geri kalmış bölgelerin modernleşmesi ve insan etkinliklerinin sosyolojik ve psikolojik etkileri üzerinde oynayarak diğer "etki elde etme" şekilleri hakkındaki araştırmalar, özellikle 1960'lara kadar olanlar, bu yaklaşıma konudur (White, 1983:293). Dolayısıyla, bu model siyasal ve ekonomik amaçlı olarak biçimlendirilip kullanılmıştır.

Lasswell'in formülünde, sosyal yapı ve makro-sosyolojik, siyasal ve ekonomik ortam ve koşullar, insan tarihi ve toplumu yer alamaz.

³⁸ Yaygınlaşan bu kullanım örnekleri için bkz: Coleman (2008).

seçme olanaklarını azaltır ve iletişim sistemi izleyicilere etkide merkezi rol oynar. Bu ikinci tür sistemlerde, pasif izleyici ve güçlü iletişim araçları görüşü geçerli olur. Rubin ve Windahl mikro fonksiyonalizm ile makro fonksiyonalizmi birleştirmeye çalışmışlar; sonuçta fonksiyonalizmin çıkmazına girmiş ve araştırma önerilerinde zorunlu olarak mikro düzeye dönmüşlerdir.

GÜNDEM BİRLEŞTİRME/KAYNAŞTIRMA

Shaw, McCombs, Weaver ve Ham 1999'da, gündem hazırlama tezinden ve Festinger'in bilişsel uyumsuzluk teorisinden hareket ederek, gündem birleştirme yaklaşımını öne sürdüler. Gündem birleştirme teorisi gündem belirlemenin açıklayıcı bir uzantısıdır. Gündem belirleme etkinin sınırlı olduğuna dayanır; gündem birleştirme, gündem belirleme etkisinin neden sınırlı olduğunu açıklar: Çünkü bireyler aktif olarak gündemler seçerler.⁵⁴ Gündem birleştirme yaklaşımına göre:

- Bireyler ait olmaya, diğerleriyle uyumlu olmaya çalışırlar.
- Bireyler karmaşık dünyada yalnız kalmayla ve belirsizlikle uğraşlarında sosyal uyumsuzluğu gidermeye çalışır.
- Bireyler uyumsuzluğu gidermek için gruplara katılırlar: Uygun medya yoluyla grupla gündemler birleştirirler.
- Birey kendi gündemini diğerinin, grubun, kamunun veya toplumun gündemiyle birleştirir. Kitle veya kişilerarası medya kişinin gruplara yaklaşmasına veya uzaklaşmasına yardım eder.
- Biz, daima gelişen gündemler ağıyla bağlıyız. İnternet geniş gruplarla bağlanmayı karşılayabilecekler için ideal bağ kurma aracıdır.
- Her medya ilişkiler hakkındadır. Gündem hazırlama çok önemlidir, fakat daha geniş süregelen sürecin sadece bir parçasıdır. Bu süreç gündem birleştirmedir. Diğer bir deyimle, gündem hazırlama yalnız kalma çelişkisinden kaçınmak için öncelikler, konular ve değerler katmanlarını eşleştirme/örtüştürme sürecidir. Süregiden gündem hazırlama süreci gündem birleştirmedir. Bu süreç çoğu kez öğrenilen veya benimsenen belli konulardan daha önemlidir.
- Çoğu gündem hazırlama incelemeleri kitle iletişiminden izleyiciye doğru olan bir etki akışı olduğunu gösterir. Bunun aksine, gündem birleştirme yaklaşımına göre, birey içindeki bir güç bireyleri "ait olmak" için grup veya toplum gündemlerini aramaya ve benimsemeye yöneltir. Bunu yapmazlarsa çok rahatsız hissedeceklerdir.

⁵⁴ Gündem birleştirme yaklaşımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Shaw vd., 1999.

BÖLÜM X

TARİHSEL MATERİYALİST YAKLAŞIM: HERKES İÇİN BİLİM VE ARAŞTIRMA

İletişimde tarihsel materyalist yaklaşımlar, anayol tutucu ve liberal görüşler gibi, son iki yüzyılın yoğun egemenlik ve mücadele ortamında hızla gelişmiştir. Bu tür iletişim kuram ve incelemelerin varsayımları insanın materyal hayatı üretim ilişkilerinden çıkartılır. Bu yaklaşımlar Marx'ın toplum ve toplum değişimi, tarih ve insan, fikirler ve ideoloji anlayışını temel hareket noktası olarak alırlar. Fakat her siyasal ekonomi analizi veya ideolojik analiz Marksist analiz değildir. Bazı aydınlar tarihsel materyalist temelden uzaklaşmayarak kitle iletişiminde üretim tarzı ve ilişkilerini incelerler veya aynı temel üzerinden hareket ederek ideolojik analiz yaparlar. Günümüzde, bu tür açıklama getiren ve analiz yapan Marksist, Neo-Marksist ve Marksist yönelimli yaklaşımlarla kitle iletişimini inceleyenler giderek artmaktadır.

Marksist ve Marksist yönelimli yaklaşımın kökeni belki de kendi koşullarına değiştirmek amacıyla çevresine reaksiyon gösteren insana, dolayısıyla insanın sosyal olarak var oluşuna kadar gider. Eski Yunan'daki diyalektik düşünceye göre, doğaya, insan tarihine ya da kendi entelektüel etkinliklerimize baktığımızda, sonsuz ilişkiler ve karşılıklı ilişkiler görürüz. Hiçbir şey olduğu şekilde, olduğu yerde ve eskiden olduğu gibi kalmaz, her şey hareket eder, değişir, var olur ve geçip gider. Bu görüşü ilk kez Heraclitus ortaya koymuştur. Gerçi bu görüş, fenomenin (maddenin/şeyin) genelliğini anlatır, fakat ayrıntılı ve yeterli bir bilgi vermez. Bu bilgi de doğal bilimin ve tarihi araştırmanın en önde gelen görevidir. Doğanın tam incelenmesi Yunan'ın İskender döneminde başlamış, Ortaçağda, Araplar tarafından geliştirilmiştir. Bununla birlikte, gerçek doğa bilimi 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlı ve sürekli gelişme göstermiştir. Bu gelişmeyle birlikte, doğanın özel parçaları incelenmiş, farklı süreçler ve nesnelere sınıflara, gruplara ayrılmış ve organik yapılar araştırılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım doğadaki nesnelere ilişkide olduğu bütünden soyutlanmış olarak incelenmesi alışkanlığını getirmiştir. İncelenen nesnelere "hareket" yerine "durgunlukta" ve temel olarak "değişmez" olarak ele alınmıştır. Bu anlayış doğa biliminin felsefeye aktarılmış ve son yüzyılların dar düşünceliğini ve metafizik düşünce biçimini pekiştirmiştir. Bu tür metafizik diyalektiğe göre, şeyler (madde ve düşünceler) birbirinden ayrı, birbirinden soyutlanmış araştırma konuları olarak alınır; "şeyler" vardır ya da yoktur; bir şey

aynı zamanda kendisi ve başka bir şey olamaz; olumlu ve olumsuz kesin bir şekilde birbirini dışarıda bırakır; Neden ve sonuç birbirine eşit bir şekilde karşı tez olarak durur. İlk bakışta, bu tür görüş akla çok yatkın görünür; fakat bu metafizik açıklamayı birbirine örülü bir şekilde akan gerçek yaşamla karşılaştırırsak, ne kadar sınırlı, soyut ve tek yönlü olduğunu görürüz: Her organik varlık hem ayrı, hem aynı değildir; her an dışarıdan çekilen maddeyi özümser, diğer maddeyi atar; her an vücudun dokuları ölür ve yenileri oluşur. Diyalektik tezin iki ucu, olumlu ve olumsuz iki yanı, birbirine zıt oldukları kadar birbirinden ayrılamaz ve birbirine karşıt olmaları yanında, birbiriyle iç içedir.

Aynı şekilde, nedensellik ilişkisi belli bir durumda geçerliliğe sahiptir; fakat bu duruma, soyutlanıp alındığı genel durum içinde bakarsak, neden-sonuç ilişkisi evrensel etki ve karşılıklı etki içine karışıp birleşir. Neden ve sonuç sürekli olarak yer değiştirir, neden sonuç, sonuç neden olur (Engels, 1878). Ölüm ve yaşam; köle ve köle sahibi; ücretli köle ve kapitalist; doğadaki mevsimler; gece ve gündüz birbirine karşı, zıt ve ayrı oldukları kadar birbirine bağlı ve iç içedir: İkisinin de varlığı birbirinden geçerek anlam bulur. Marksist diyalektik, şeyleri ve görüntülerini, fikirleri, karşılıklı bağları, dizinleri ve hareketleri, kendi doğum ve ölümleri içinde kavrar. Doğa, diyalektiğin testidir; çağdaş doğa bilimi doğanın sürecinin metafizik değil diyalektik, sürekli bir hareket, değişim ve gelişim olduğunu kanıtlamıştır. Marksist diyalektik yaklaşımla, insan tarihi karmakarışık bir şekilde süregelen anlamsız şiddet etkinlikleri değil, insanlığın gelişme süreci olarak görülür.

18. yüzyılın Fransız maddeciliği hem 17. yüzyılın metafizik görüşüne, örneğin Descartes'in metafizik yanına, Spinoza'ya ve Leibniz'e karşı bir mücadele, hem de o zamanın siyasi örgütlerine, dinine ve teolojisine karşı mücadeleydi. Marx ve Engels'e göre, İngiliz maddeciliğinin ve bütün deneysel bilimin gerçek kurucusu Bacon'dur. Bacon'a göre, tüme varım, analiz karşılaştırma, gözlem ve deney akılcı yöntemin temel gereklilikleridir (Marx ve Engels, 1845:57). Hobbes, Bacon'un maddeciliğini sistemleştirdi. Fiziksel hareket mekaniksel harekete kurban edildi ve maddecilik insanlığa düşman oldu. Bu mekaniksel maddeciliğin aksine, Marksist maddecilik, insanın iyiliğine ve entelektüel yeteneklerine, deneyine, her şeye gücünün yettiğine, alışkanlığın, eğitimin ve çevrenin insana etkisine, sanayinin büyük önemine dayanır (Marx ve Engels, 1845:59).

19. yüzyılın başlarında Hezelci diyalektik Almanya'da modaydı: "Gerçek olan her şey akılcıdır ve akılcı olan her şey gerçektir" temel görüşüyle hareket eden Hegelciler, içinde yaşanan egemenlik durumunu ve sistemi yüceltiler. Bunun yanında, Hegel'in diyalektiği, antitez

yoluyla bu yüceltmenin kaçınılmaz çöküşünü getirdi (Marx 1873: 99). Marx kendi diyalektik yönteminin Hegel'inkinden sadece farklı değil, onun tamamen karşıtı olduğunu belirtmiştir (Marx, 1873: 99). Hegel'e göre düşünce diye adlandırılan düşünme süreci gerçek dünyanın yaratıcısıdır. Hegel, düşünceyi bağımsız bir özneye dönüştürür ve gerçek dünya, düşüncenin dışsal nesnel şekli olur. Marx'a göre, düşünce insan beyni tarafından yansıtılan ve düşünce şeklinde tercüme edilen maddi dünyadan başka bir şey değildir (Marx,1873:19).

İnsan ve Yaşamını Üretmesi

Bu bağlamda Marx'ın görüşünü aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

- İnsan tarihinin ilk koşulu, yaşayan insanların var olmasıdır. Kurulacak ilk gerçek bu insanların fiziki örgütlenmesi ve doğayla ilişkisidir.
- İnsanlar kendi yaşamları için gerekli geçinme araçlarını üretmeye başlar başlamaz hayvanlardan ayrılırlar.
- Kendi geçinme araçlarını/olanaklarını üreten insanlar, kendi gerçek maddi yaşamlarını üretirler.
- İnsanların geçimlerini sağlayan şeyleri yapma biçimi önce kendilerinin sahip olduğu ve yeniden üretmek zorunda oldukları şeylerin doğasına bağlıdır. Buna üretim biçimi denir. Üretim biçimi, kişilerin basitçe fiziksel varlıklarını (maddi hayatlarını) yeniden üretme olarak, ekonomik faaliyet olarak anlaşılmalıdır. Üretim biçimi, insanların neyi nasıl yaptıklarını ve kendilerini bu yapıyla nasıl ifade ettiklerini içerir.
- Kişilerin doğası, üretimlerini belirleyen maddi koşullara bağlıdır. Yani köleyi köle, efendiyi efendi yapan içinde yaşadıkları maddi koşulların getirdiği bir şeydir. Köleliği ve efendiliği gerektirmeyen koşullarda köleliği ve efendiliği bulamayız.
- Ne zaman üretimden söz edilirse, toplumsal bireylerin üretimden veya toplum gelişmesinin belli bir evresindeki üretim akla gelmelidir. Bu nedenle üretimden söz etmek için ya tarihi gelişmenin sürecini izlemeliyiz ya da belli bir tarihi dönemle uğraştığımızı belirtmeliyiz.

İnsanın, Toplumun ve Bilincin Üretimi

Marx'ın kuramsal anlayışına göre toplumsal yaşamlarını üretirken, insanlar kaçınılmaz olarak, kendi dilekleri dışında, belli ilişkilere girerler. Bu ilişkiler insanların yaşamlarını üretim ilişkileridir. Bu üretim ilişkileri üretimin materyal güçlerinin belli bir dönemdeki durumunu ifade

eder. Diğer bir deyimle, belli bir tarihsel dönemde belli bir yerde gelişmiş üretimin materyal güçlerine uygun bir üretim ilişkileri vardır. Bu üretim ilişkilerinin bütünü toplumun ekonomik yapısını belirler. Bu ekonomik yapı toplumun gerçek temelidir. Toplumun ekonomik yapısı üzerinde yasal ve siyasi üstyapılar yükselir. Bu temele uyan belli sosyal bilinç biçimleri vardır. Materyal yaşamın üretim tarzı genel sosyal, siyasal ve entelektüel süreçlerini koşullandırır. İnsanın varlığını belirleyen bilinci değildir. İnsanın sosyal varlığı bilincini belirler. (Marx ve Engels, 1846; Marx, 1859: 52).

Tarihsel Maddecilik ve Araştırma Anlayışı

Tarihsel maddecilik Marksist maddeciliğin veya Marx'ın deyimiyle "maddeci yöntemin" insan toplumlarının evriminin incelenmesine uygulanmasıdır. Marksist tarihsel maddeciliğe dayanan araştırma anlayışına göre:

- Dünya bizim bilgimizden bağımsız olarak vardır. Dünyanın varlığı bizim bilincimize bağlı değildir. Daha açıkçası, etrafımızda gördüğümüz, ilişkiye girdiğimiz ya da görmediğimiz, bilmediğimiz "şeyler" bizim bilincimiz, algılamamız ve bilgimiz dışında vardır; onların var olması için onu duymak, tatmak, koklamak gerekmez.
- Dünya, ussal veya ruhsal değil, doğasında ve kökeninde maddeseldir. Bu Marksist maddeciliğin eşyaya (paraya, mala) tapınması anlamına gelmez. Tersine Marx insanın maddi ilişkilerin ve üretim biçiminin getirdiği yabancılaştırmadan ve ezilmeden kurtulmasını derinden arzulamıştır. Maddecilik burjuva ideolojisinin kara cehaletiyle ve yaratılış ideolojisinin haç ve yeşil cehaletiyle öne sürdüğü gibi "komünizmin maddeye taptığı" anlamına gelmez. Marksist maddecilik eşyaya (paraya, mala) tapmaz, aksine kapitalist ilişkilerde, ne dediğini bilmeyen cehaletin ideolojisi ve kültürü dahil, sistemin kendisinin maddeye tapışının eleştirisini yapar.
- Metafizikten ve mekaniksel maddecilikten farklı olarak, Marksist maddecilik maddenin ne olduğu hakkında bir önyargıya veya kesin bir karara sahip değildir. Madde, nesnel olarak varolanın adıdır. Beyin, düşünce, bilinç maddenin ürünüdür veya (madde insansa) madde hakkında bilgidir. Bunun ötesinde, maddenin doğası, yapısı, bileşimi, kitle, enerji, mekan ve zaman ile ilişkili sorulara yanıtı bilimin vermesi gerekir. Başka bir deyişle Marksist maddecilik maddenin varlığını kanıtlar ve maddenin özellikleriyle ilgili sorulara bilimsel araştırma ile yanıt verilmesini önerir.

- Marksist maddecilik indirgemeci değildir: Maddenin özelliğini ve yüksek düzeydeki yapıyı aşağı düzeye indirgemez. Tümevarım ve tümdengelim, analiz ve sentez, zorunlu olarak beraberdirlir. Tek taraflı olarak birini göğe çıkarıp diğerini yere batırma yerine, her ikisini de önemlerine göre birbirini tamamlayan, birbirine ait olarak değerlendirmek gerekir.
- Marksist maddecilik sansuz karmaşık ilişkiler ve karşılıklı ilişkiler dünyasını benimser. Çok değişimli analizde sayısız mekaniksel nedenler ve sonuçlar dizisi görürüz. Marksist maddecilikte çevrenin ürünü olan bir "yaşayan organizma" (insan) bu çevreye karşılık verir ve onu değiştirebilir. Mekaniksel ve metafizikçi maddecilik evreni devamlı değişen bir süreç olarak kavrayamaz: Aynı merkez etrafında dönen hareket, tekrar tekrar ayrı sonucu doğurur (Engels, 1882:174; Selsam ve Martel,1984:45, 46).

Tarih Anlayışı

Marksizm, tarihi birbirini izleyen önceden bilinmeyen nadir olaylar dizisine ve insanların birbiriyle çatışan isteklerine indirgeyen görüşü kabul etmez. Tarihin itici gücü, insanlar arası ilişkilerdir. "Bizim tarih anlayışımız her şeyin ötesinde, araştırma için bir yol göstericidir; Hegelcilerin tarzı gibi yapı için bir manivela değil" (Engels,1890:71). Her tarih, her toplum araştırılmalı, toplumun farklı biçimlerinin varlık koşulları tek tek incelenmelidir. Yani incelemeler soyut fikirlerden değil, somut gerçeklerden hareket edilerek yapılmalıdır.

Maddeci tarih anlayışı, üretimin her toplumsal düzenin temeli olduğu ilkesiyle başlar: Tarihte görülen her toplumda zenginliklerin dağılımı ve toplumun sınıflara veya tabakalara ayrılması, (a) ne üretildiği, (b) nasıl üretildiği (üretim biçimi ve ilişkileri) ve (c) üretilenin nasıl el değiştirdiğine bağlıdır.

Tarih kendi başına hiçbir şey yapmaz; savaşlar onun eseri değildir. Onları yaşayan insanlar yapar. Tarih, kendi amaçlarına ulaşmak için insanı kullanmaz. O, kendi amaçları peşinde koşan insanların etkinliklerinden başka bir şey değildir (Marx ve Engels 1844: 63).

Önceki tarih görüşü (a) tarihsel değişimin temel nedenini insanların düşüncelerinin değişmesinde aramış, (b) değişimi, siyasal etkenlerin en önemli ve egemen olduğu temeline dayandırmıştır; fakat düşüncelerin nereden geldiği ve değişimlerin itici nedenlerinin ne olduğu sorulmamıştır. Marx tüm önceki tarihin sınıf mücadelesi tarihi olduğunu ve siyasal mücadelelerde temel konunun sınıfların toplumsal ve siyasal yönetimi, egemenliğin eski sınıflar tarafından korunması ve yeni sınıfların egemenliği ele geçirmesi olduğunu göstermiştir (Engels, 1877: 34).

İnsanın Merkezde Olması

Marksist yaklaşımda insan kuramın ve incelemenin merkezinde yer alır. Bunu Marx oldukça açık bir şekilde belirtmiştir: "Yaşayan insana ulaşmak için, biz, insanın düşündüğünden, düşlediğinden veya insanın düşünülmediğinden, hayal edildiğinden ve hikaye edildiğinden başlayarak yola çıkmayız. Biz gerçek, etkin insandan başlayarak yola çıkarız ve insanların gerçek hayat süreci temeli üzerinde bu hayat sürecinin yansımalarının ve ideolojik yansımalarının gelişmesini gösteririz" (Marx ve Engels, 1846: 14).

Marx'a göre insan tarihle beraber değişir; kendini geliştirir; kendini dönüştürür; tarihin bir ürünüdür; kendi tarihini kendi yaptığı için, kendisi kendisinin ürünüdür. İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, fakat bunu istedikleri şekilde, kendileri tarafından seçilmiş koşullarda yapmazlar; varolan koşullar altında yaparlar.

Tarihin yapılabilmesi için insanın varolması yanında, yaşayabilecek bir durumda olması gerekir. Bu gereksinme nedeniyle, yaşam her şeyden önce, yeme, içme, giyme, barınak gibi birçok şeyleri zorunlu kılar. Dolayısıyla, ilk tarihsel etkinlik bu gereksinimleri gidermek için maddi hayatın kendisinin üretilmesidir. Dolayısıyla ilk incelenmesi gereken de budur. İkinci olarak, herhangi bir gereksinme karşılanır karşılanmaz, yani gereksinimi giderme etkinliği ve bir aracın elde edilmesiyle birlikte, yeni gereksinimler ortaya çıkar.

Tarihsel gelişmeye giren üçüncü durumda, kendi yaşamını her gün yeniden yaratan insan, etkinliklerle diğer insanları biçimlendirmeye başlar. Bu biçimlendirme, önce anne, baba ve çocuklar arası sosyal ilişkilerle (aile içinde) olur. Sonra, yeni toplumsal ilişkilerle aile ikinci sıraya düşer. Bireysel ekonominin ortadan kalkmasıyla, aile ilişkilerine dayanan üretimin de sonu gelir. Bu durumda, aile veya diğer sosyal ilişkiler "aile düşüncesine" (düşüncelere) göre değil, ilişkilerin kendisinden elde edilecek verilere göre incelenmelidir.

Marx bu üç toplumsal etkinliğin üç ayrı dönem olmadığını, ilk insandan beri tarihte kendini gösteren insan etkinliklerinin üç "anı" veya üç "yanı" olduğunu belirtir (Marx ve Engels, 1846: 16,17,18,19).

Toplumun Oluşumu Anlayışı

Marx'a göre, şekli ne olursa olsun, toplum insanların karşılıklı etkinliklerinin ürünüdür. İnsanlar isteklerine göre, herhangi bir toplum şeklini seçmede özgür değildir. İnsanın yeteneklerinin gelişmesinin belli bir durumu dikkate alındığında, buna karşılık olan bir ticaret ve tüketim biçimi anlaşılabilir. Belli bir üretim, ticaret ve tüketim gelişme devresi,

yanında ona karşılık bir toplumsal altyapı, aile, düzen, sınıflar, tek sözcükle sivil toplum getirir. Böyle bir sivil toplum da onun resmi ifadesi olan bir siyasal devlet yaratır (1846:45).

Toplum sadece kişiler topluluğu değildir; bu kişilerin birbirine karşı olan ilişkilerin toplamıdır. Köle ya da yurttaş olma kişilerin arası toplumsal bir şekilde belirlenmiş bir ilişkidir. İnsan ancak toplum içinde ve toplum içinden geçerek köledir. Bu, işçi, köylü, bakkal, hırsız, zengin, fakir ve kiracı için de aynıdır. Yoksul ile zengin, kapitalist ile işçi arasındaki fark ancak toplumsal açıdan vardır. Toplumdaki belli ilişkiler sonucu ortaya çıkan oluşumlar (yoksulluk, zenginlik, işsizlik, evsizlik, açlık), bu belli biçimin değişmesiyle değişir, ortadan kalkmasıyla onlar da kalkar.

Toplum Değişimi Anlayışı

Marx toplum değişimini düşüncelerin veya aklın değişiminden geçerek olan bir olgu olarak ele almaz. Marx'a göre, toplumsal tarihin belli bir dönemde, gelişen maddi üretim güçleri varolan üretim ilişkileriyle çelişkiye düşer. Üretim ilişkilerinin toplumsal değişime engel olmasıyla ortaya çıkan bu durumla birlikte bir toplumsal devrim dönemi başlar. Bu devrim boyunca ekonomik temelın değişmesiyle, tüm üstyapı az çok değişir. Hiçbir toplumsal düzen, bu düzen içindeki "bütün üretim güçleri gelişmeden önce yok olmaz ve daha yüksek üretim ilişkilerinin varoluş koşulları, eski toplumun içinde olgunlaşmadan önce asla ortaya çıkmaz. Bu nedenle insan kendini, çözebileceği görevlere ayarlar. Bu görev, çözüm için maddi koşulların varolduğu veya hiç değilse biçimlenme sürecinde olduğu zaman ortaya çıkar. Örneğin burjuva toplumunun içinde gelişen üretim güçleri sınıf düşmanlığının çözümü için maddi koşulları da yaratır (Marx, 1859:52, 53).

Günümüzde egemen ideolojiler şiddete ve savaşa karşıtlığı, barışı ve birlikteliği işler. Bu işleme ile yaşanan gerçekler tersine çevrilir; şiddetin merkezine terörist-birey yerleştirilir. Aslında şiddetin kaynağı birey değil, örgütlenmiş çıkar yapısı ve ilişkileridir. Şiddet, baskı, işkence, savaş iletişimde bulunabilmek, bu iletişimi gerçekleştirecek araçlara sahipliği gerektirir. Son yirmi yılda dünyadaki şiddet, savaş, işkencelere bakıldığında, gerçekte şiddeti, savaşı, işkenceyi, baskıyı ve terörü kimin kime karşı kullandığı açıkça görülür. Meşrulaştırılmış şiddeti kullanan egemen güçlerin meşrulaştırılmış savunmaya geçenleri terörist olarak nitelemesi olağandır. Örneğin, 1970 ve 80'lerde, Güney Amerika'daki katliamlarda, vurucu timlere, "vatansever" kuruluşlara ve devletin gizli örgütlerine katılmayan tüm gençlik komünist olarak ilan edildi ve "vatan, din, demokrasi ve millet" adına katledildi.

MARX, MARKSİZM VE İLETİŞİM

Marshall McLuhan, Jean Baudrillard ve benzerleri Marx'ın medya, iletişim ve kültür hakkında hiçbir şey söylemediğini iddia etmişlerdir; bu iddiaları geçersizdir, çünkü Marx iletişimle ilgili olarak, iletişim araçlarının gelişmesi; gelişmesinin anlam ve sonuçları; araçların emtia oluşu ve emtia üretimindeki yeri; medya sermayesinin üretimi ve tekelleşmesi; medyada bilgi-işçilerinin ücretli-çalışanlar olarak ortaya çıkması; iletişim teknolojilerinin kapitalist üretimin zaman ve yerde yaygınlaşmasında araç olması; medyanın reklam kanalı olması; küreselleşen dünya ticaretinin sonucu ve aracı olması; medyanın ideolojileri taşıyan ve dolaşıma sokan araç olması; sistemi savunan basın ile özgürlüğü savunan basının olması; medyanın özgürlük mücadelesindeki yeri gibi öğeler üzerinde durarak, yeterince önemli şeyleri söylemiştir.⁵⁷

Marx iletişimi toplum yapısı ve değişimi bağlamı içinde ele almış ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin getirdiği sonuçlar üzerinde durmuştur. Marksist anlayışa göre, iletişim sorunu, (a) üretim, dağıtım, dolaşım ve tüketimin doğası ve ilişkileri ve (b) ideoloji, bilinç yönetimi, egemenlik ve mücadele bağlamında ele alınır. Bu nedenle, kitle iletişiminde Marksist yaklaşımlar temel olarak iki yönde gelişmiştir.

1. İletişimin üretimi, dağıtımı, tüketimi ve bölüşüm

Birincisi kitle iletişiminin kapitalist ülkelerde gelişmesini iletişimin üretimi ve ilişkileri bağlamında ele alan yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar Marksist veya Neo-marksist tarihsel materyalist veya siyasal ekonomi yaklaşımları olarak nitelenir. Marx'ın üretim biçimi ve ilişkilerine ağırlık vererek toplumdaki iletişimi anlamaya çalışır. Üzerinde durduğu inceleme alanına, konusuna ve ele aldığı iletişim aracına göre değişiklikler gösterir. Bu yaklaşımları aşağıdaki şekilde ele alabiliriz:

(a) İletişimin siyasal ekonomisinin ulusal yanına eğilen yaklaşımlar: Kapitalist iletişim sistemini ve faaliyetlerini inceler ve açıklarlar.

(b) Uluslararası ekonomik düzene ve iletişimde emperyalizm sorununa eğilen yaklaşımlar: Yeni-sömürgecilik veya emperyalizmin genel iletişim yapısını inceleyenler olarak iki alt-bölüme ayrılabilir. Birinci tür yaklaşımlar sosyo-ekonomik yapıya öncelik veren siyasal-ekonomi yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımlar iletişim konusunu ekonomik ilişkiler ve yapılar konusu içinde ele alır ve incelerler. Bu incelemelerde Marx'ın Kapital'deki yaklaşımı egemendir. İletişimde, Marksist yaklaşım, örneğin, iletişim kurumlarının ekonomik yapısı; pazar ilişkileri; tekelleşme

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, sayı 25, (2007) veya "irfanerdogan.com"; Fuchs (2009); McChesney (2007) ve Mosco (2009).

ve pazar kontrolü; iletişim ürünlerinin üretimi ve dağıtımındaki yapısal durum ve ilişkiler; üretim biçiminin ve teknolojisinin yapısı; iletişim profesyonelleri ve emekçilerinin iletişim örgütleri içindeki yeri ve sahiplikle olan ilişkisi; iletişimde mülkiyet ilişkileri; mülkiyet ilişkilerinin ürünün karakterini belirlemesi; kapitalist iletişim düzeni, düzenin örgütleniş, çalışma ve gelişme biçimi, iletişim faaliyetlerinin amaçları ve iletişim örgütlerinin görevleri ele alınır ve açıklanır. Siyasal-ekonomi incelemeleri, üretim tarzından ve ilişkilerinden hareket ederek, düşünsel ve yönetsel üstyapıyla ilgili yorumlar yaparlar. Bu incelemeler, aynı zamanda, uluslararası iletişimde, kurumsal ve teknolojik yapıların transferi, ürün transferi ve bu yapılarla birlikte gelen profesyonel pratiklerin ve ideolojinin transferi üzerine eğilimler.

2. İletişimin bilişsel içeriği, ideolojik/kültürel sonuçları

İkincisi, Marx'ın düşünce, ideoloji ve bilincin üretimi ve işlevleri üzerindeki görüşlerinden hareket ederek geliştirilen çalışmalardır. Bu çalışmalar, başta ideoloji ile üretim ilişkileri arasında bağ kurmuşlar ve kültür/bilinç endüstrilerinin yapılarıyla ideolojik egemenliği ilişkilendirmişlerdir. Bu yaklaşımlar Marx'ın kuramının, örneğin ideoloji gibi bir yanını vurguladığı için Neo-Marksist Okullar olarak isimlendirilir. Bu yaklaşımların önde gelenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1920 başlarından itibaren tarih ve sınıf bilinci, Marksizm ve insan özgürlüğü üzerinde duran G. Lukacs.
- Kapitalist kültür endüstrisi pratiklerinin yarattığı toplum, kültür ve insanlık durumunun eleştirisiyle gelen Frankfurt Okulu.
- Hegemoni ve tarihsel blok anlayışıyla gelen A. Gramsci.
- Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları anlayışı.
- Marx'ın Alman İdeolojisi'nden etkilenen kültürel incelemeler
- Uluslararası iletişimde, Marksist ve Neo-marksist bağımlılık kuramı (Baran, Sweezy ve Frank), "kültür emperyalizmi" ve medya (iletişim) emperyalizmi tezi.

Bu yaklaşımların çıkış noktaları Marx'ın Alman İdeolojisi, Kapital, Ekonomi Politğin Eleştirisine Giriş, Kutsal Aile ve Grundrisse'de parçalardır. Bu incelemeler 1960'ların Neo-Marksist Bağımlılık ve Emperyalizm kuramlarıyla gelişmiştir. Bu incelemeler uluslararası ekonomik düzen; bu düzende yer alan ülkelerin iletişim sisteminin özellikleri; bu özelliklerin neden bu biçimi aldığı; ekonomik emperyalizmin ve sömürünün iletişim alanında da uygulanması; teknoloji ve örgüt satışıyla kapitalist yapıların diğer ülkelerin yapılarını biçimlendirmesi veya etkilemesi; iletişim ürünü akımıyla, ekonomik çıkar ve bilinçleri ve kültürel pratikleri etkileyerek, kapitalist pazarın satışının yapıldığı; tüm bunlara karşı mücadele biçimleri ve bu biçimlerin olabileceği üzerinde dururlar.

BÖLÜM XI

MADDİ YAŞAMIN ÜRETİMİ VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

Yaşayan insana ulaşmak için, biz, insanın düşündüğünden, düşlediğinden veya insanın düşünüldüğünden, hayal edildiğinden ve hi-kaye edildiğinden başlayarak yola çıkmayız. Biz gerçek, etkin insandan başlayarak yola çıkarız ve insanların gerçek hayat süreci temelinde bu hayat sürecinin yansımalarının ve ideolojik yansımalarının gelişmesini gösteririz.

Marx ve Engels, 1846: 14

İletişim insanın toplumsal hayatını üretmesinin zorunlu koşullarından biridir. Materyal hayatını üreten insan bunu ancak üretim ilişkileriyle yapabilir. Bu ilişkileri kurmak ve yürütebilmek ise ancak iletişimle mümkün olabilir. Kitle iletişimi teknolojik araçlarla aracılanmış bir yönetsel ilişkidir. Kitle iletişiminin materyal yapısı iletişimin üretilmesi, dağıtılması ve tüketilmesi ve bunlar için gerekli örgütlenme, araç, iş gücü ve sermaye ilişkileri gibi öğeleri içerir.

Üretim

Bu kavram sadece maddi üretim değil, düşünce, bilinç, yasa, ahlak, din, siyaset ve bütün toplumsal örgütlerin, kısaca toplumsal yaşamın toplam üretimi anlamına gelir. Üretim kavramı "ürün üretimi" kapsamında içinde kullanılır. Ürün üretimi bir teknolojik aracın üretimi olabileceği gibi, bu teknolojik aracın ürettiği de olabilir. Örneğin bir televizyon programı bir üründür. Bu ürünü üreten teknolojik araçlar da bu araçları üreten teknolojilerin bir ürünüdür. Dikkat edilirse, ürün kurulan nedensellik bağındaki bir sonuçtur. Bu sonuç materyal olabileceği gibi düşünsel olabilir. Her materyal sonuçla gelen veya o sonucu açıklayan veya anlamlandıran bir düşünsel olan da vardır. Dolayısıyla, düşünsel sonuç her zaman vardır. Televizyon programının yarattığı veya desteklediği düşünce veya davranış tarzı da bir üründür. Pozitivist-deneyci okul bunu "mesaj veya program" içine çöktürmüştür. Kültürel analizciler "metin" kavramını kullanırlar.

Yeniden Üretim

Yeniden üretim (reproduction) insanın kendini ve toplumunu materyal ve düşünsel olarak sürdürme faaliyetlerini anlatır. Yeniden üretim, ekonomik anlamda, bir ürünün belli üretim teknolojisi ve faaliyetleri yapısı içinde tekrar üretilmesidir. İdeolojik anlamda, bu “yeniden” kavramı, üretilenin ve üretim ilişkileri biçiminin hem sembolik anlatılması hem de meşrulaştırılmasındaki sürekliliktir. İnsanın kendini yeniden üretmesi kendi varlığını sürdürmek için yemesi, içmesi, vücuduna bakması, eğlenmesi, dinlenmesi ve çocuk yapmasıdır. İnsan dahil evrenin tüm varlıkları yeniden üretimle kendilerinin devamını ve sürekliliğini sağlarlar. Bu amaçla girişimlerde ve faaliyetlerde bulunurlar. Yeniden üretim kesinlikle kopyalama, aynısını yeniden-yapma ve aynısını yetiştirme içine indirgenmemelidir. İnsan tarihi gelişim ve değişim tarihidir. İnsan tarihini kendini ve toplumunu yeniden üreterek yaparken, sadece durumunu korumayı değil, aynı zamanda kendini ve çevresini değiştirmeyi amaçlar. Bu sırada egemenliğin yanında mücadele de yeniden-üretilir ve geliştirilir. Tarihin tekerrürden ibaret olduğu iddiası, tarihi tekerrür ettirerek kendi pozisyonlarını ve durumlarını sürdürme çabasında olanların zorladığı ve sunduğu tarihtir.

Yaşamın iletişimi kendisiyle ve çevresiyle süreklilik gerektirir. Toplum sadece belirli bir andaki gereksinimlerini değil, aynı zamanda üretim koşullarını da tekrar üretmek zorundadır. Günlük örgütlü faaliyetlerle üretilen üretim koşulları üretim güçlerini ve üretim ilişkilerini kapsar. Üretim güç ve ilişkilerinin yeniden üretilmesi, başka bir deyişle teknolojinin örgütlenmesi, geliştirilmesi, işgücü ve ücretlerin denetimi, işgücünün yetiştirilmesi, toplumsal ilişkilerin, değerlerin, inançların, kuralların, yasaların meşrulaştırılması ve uygulanması, egemen toplumsal örgütlerin (devlet, hükümet, meclis, okul, din, kitle iletişim araçları, aile gibi) önde gelen işlevleridir. Bu tür yeniden-üretimle belli üretim ilişkileri ve biçimi korunup sürdürülmeye çalışılır.

Üretim Biçimi/Tarzi

Marx üretim biçimi kavramını çok sık kullanmış fakat tek bir cümleyle tanımlamamıştır. Üretim biçimi ile Marx, tarihin belli yer ve zamanında insanın kendini ve toplumunu üretme şeklini anlatır. Özlüce, üretim biçimi toplum yapısıdır. Kavram üretim araçlarının, iş görme yöntemlerinin hepsini, üretimden tüketime kadar tüm ilişkileri ve fikirleri içerir. Toplumsal üretimde, kültür, gelenek, görenek, ideoloji, fikir, yasa, devlet, ulus vb. dediğimiz, maddesel üretimle iç içe olan maddesel olmayan üretim de yapılıdır. (Hani Marx ekonomik indirgemeciydi?)

Üretim Güçleri ve Üretim İlişkileri

Bu kavram üretim araçları, üretim deneyimi ve becerileriyle toplumsal faaliyetlerde bulunan insanları anlatır. Toplumdaki değişimin itici gücü üretim güçleri ve bu güçlerdeki değişimdir. Gelişmeler bu güçlerin konumuyla açıklanabilir.

Üretim ilişkileri, en genel anlamıyla, toplumsal üretim sırasında (günlük yaşamın üretiminde) insanlar arasında olan ilişkilerin bütünüdür. Marksist anlayışta üretim ilişkileri medya ile ilgili ticari üretim (haberler, programlar, filmler) ve bilinç ile ilişkili ideolojik üretim faaliyetlerindeki ilişkiler anlamında kullanılır.

Sermaye

Sermaye temel olarak şunları içerir:

- a. Hammaddeler: Yer üstü ve yer altı doğal zenginlikler.
- b. İş araçları: Toplumsal üretimde kullanılan tüm aletler.
- c. Emek: İnsan kol ve beyin gücü (birikmiş bilgi) emeği
- ç. Değişim değerleri

Egemenlik

Egemenlik, genel olarak bir sınıfın ya da bir ülkenin diğer bir ülke üzerinde kurduğu ve uyguladığı egemenliği de içeren, fakat bu dar anlam ötesinde ekonomik, kültürel, entelektüel ve ideolojik alanları da kapsayan kontrol ve yönetim anlamındadır. Egemenliğin doğrudanlığı, kapsamı ve etkinliği tarihsel koşulların özelliklerine göre değişir. Örneğin feodal yapıda ve 19. yüzyılın başlarındaki sömürgecilik ile bir yüzyıl sonraki ekonomik ve kültürel emperyalizmle yeniden biçimlendirilen sömürgecilik biçimlerinde sınıflar ve uluslararası egemenlik ilişkileri önemli farklılıklara sahiptir. Marksist ve Marksist yönelimli aydınların çoğu egemenliği total egemenlik veya manipülasyon olarak almazlar ve daha çok insanların düşünce ve hareketlerine normal görünen sınırlar koyarak, belli bir ideolojik çerçeve içinde kısıtlayarak sağlanan dinamik etkinlik olarak alırlar. Egemenlik ne denli yoğun, kapsamlı ve etken görünürse görünsün yine de bu egemenin sürdüğü sistem içinde (ve sistemler arasında) sınıf mücadelesi devam eder. Egemenlik ilişkilerde gizli ve açık düşmanca çatışmanın varlığını ifade eder.

Marksist okula göre, egemenlik yönetici sınıfın üretimin koşullarını denetleme pratiğidir. Özellikle sanayileşmiş toplumlarda, egemenlik pratikleri egemenlikle birlikte gider: Bu pratikler ve ötekilerle, egemen sınıf günlük yaşama kendi yönetimini sokar, fakat toplumsal iletişim ilişkileri sadece egemenlik tarafından şekillendirilmez. Sınıf sisteminin

evriminden çıkan çelişkiler ve çatışmalar tarafından da biçimlendirilir. Bu çelişkiler ve çatışmalar egemenliğin yapısına meydan okur ve toplumsal değişim için bir dürtü sağlar. Egemenlik ve çelişki mücadeleyi büyütür (Mosco, 1983).

Devlet

Devlet ve toplumun yapısı, siyasal bakımdan, iki ayrı şey değildir: Devlet toplumun yapısıdır, aktif, bilinçli ve resmi ifadesidir. Devlet genel ve özel yaşam, genel ve özel çıkarlar arasındaki çelişki üzerine kurulmuştur. Devletin varlığı ile herhangi bir tür köleliğin varlığı birbirinden ayrılamaz (Marx, 1844a: 216,217). Çağdaş devlet tarafından insan haklarının tanınması, eski devirdeki (antik çağdaki) devletin köleliği tanımasıyla aynı anlama sahiptir. Eski devrin devletin temeli kölelikti. Çağdaş devletin temeli, sivil toplum ve bu toplumun bireyi; yani öteki insanlarla tek bağı özel çıkar olan, ücretli işin kölesi olan, bencil gereksinimleri olan, bağımsız kişidir. Çağdaş devlet bu temeli tanıdı, fakat yaratmadı. Çağdaş dünyada herkes köleliğe ve toplumsal yaşama aynı anda katılır; fakat sivil toplumun köleliği görünüşte en büyük özgürlüktür. Çünkü "imtiyaz" (örneğin mülkiyet sahibi olma), yerini "hak" ile değiştirmiştir, yani herhangi bir hakka sahip olmayı, bu hakkın gerektirdiği yaşamın unsurlarına sahip olmadan, özgürlük kabul etmek. Bu gerçek, kişinin mutlak köleliğinin ifadesinden başka bir şey değildir (Marx ve Engels, 1845:218,219). Sivil toplumun üyelerini birlikte tutan, birbirine bağlayan devlet değil, insanların temel gereksinimleri, çıkarlarıdır. Bu nedenle, gerçekte, devlet sivil hayatı değil, sivil hayat devleti ayakta tutar (Marx, Engels, 1845: 220). Sivil toplumu koruduğu bahanesiyle çeşitli başka organlarını (ordu, polis gibi) harekete geçiren devlet, gerçekte, kendi varlığını biçimlendiren toplum şeklini, çıkarlar düzenini, dolayısıyla kendini korumak zorunluluğu ile hareket etmektedir. "Günümüzün toplumu" bütün uygar ülkelerde varolan ve her ülkenin kendine özgü tarihsel gelişimi ile az çok farklı ve gelişmiş olan kapitalist toplumdur. (Marx, 1875: 255).

Devlet egemen "irade" üzerinde yükselmez; bunun yerine, kişilerin maddi yaşam biçimlerinden çıkar ve egemen bir "irade" şekline sahiptir. Eğer bu "irade" egemenliğini yitirirse, bu sadece "iradenin" değiştiğini değil, aynı zamanda insanların iradelerine karşın yaşamları ve maddi varlıklarının da değiştiği anlamına gelir (Marx, 1846: 227).

MARX VE MADDİ ÜRETİMDEN TÜKETİME İLETİŞİM

Üretim

Marx'a göre iletişim araçları üretim safhasının bir parçasıdır. Ürünü pazara getirmeyle veya ürünün emtiaya dönüşümü bağlamında, taşıma ve dolayısıyla iletişim araçları dolaşımı belirlemez. Bu araçlar (1) dönüşü (kârı) belirleyince ve (2) kapitalin para biçiminden üretimin koşulu biçimine dönüştürmeyi belirleyince, dolaşımı belirlerler (Marx, 1857a). Marx'a göre, dolaşım zamanını azaltan ana araç, gelişmiş iletişimdir. 19. yüzyılın başından beri son elli yıl iletişim alanında devrim getirdi. Karada şose yoların yerini demiryolları aldı, suda yavaş ve düzensiz sefer yapan gemilerin yerini hızlı ve güvenilir buharlı gemiler aldı. Bütün dünya telgraf telleriyle sarıldı (Marx, 1893).

Marx'a göre kapitalizmde materyal üretim ile entelektüel üretim (örneğin gazetecilik) birbirine etkileşim içindedir: Kapitalist üretim tarzına tekabül eden entelektüel üretim, ortaçağ üretim tarzına tekabül edenden oldukça farklıdır. Materyal üretimin kendisi kendine özgü tarihsel biçim içinde anlaşılmalıdır veya ikisi arasındaki karşılıklı eylem anlaşılmalıdır, entelektüel üretimin karakterini kavramak imkansızdır ((Marx 1856:82).⁵⁹ Marx'a göre, toplum dışına izole edilmiş bir bireyin üretim yapması, birlikte yaşamayan ve birbirine konuşmayan bireyler olmadan konuşmanın gelişmesi gibi, saçmadır (Marx, 1857).

Frederick Engels, bitmemiş 1876 makalesinde, "*The Part Played by Labour in the Transition From Ape to Man*" (1975), iletişimi üretim tarzı içine yerleştirir. Engels'e göre, elini kullanmaya başlayan insan doğal nesnelere eliyle kullanmaya başladı. İnsan topluluğundaki yaşamda çalışmanın gelişmesi, insanların birbirini destekleme ve birlikte faaliyette bulunma sayılarını artırdı; insanları birbirine daha da yakınlaştırdı; birlikte iş yapmanın avantajının bilincini işledi. Böylece, insanlar birbirine bir şeyler söyleme noktasına geldiler: Gereksinim kendi organını yarattı (yaşam koşullarındaki değişimle iletişim tarzında değişim de geldi. El kullanımına "sesin ve ses tellerinin" kullanımı eklendi ve buradan sözün kullanımı çıktı). Benzer şekilde, Marx iletişim konusunu, malların üretimi ve dağıtımı için gerekli teknolojiyi ve iletişim araçlarını

⁵⁹ Dikkat edilirse, Marx'ın açıklaması, altyapı ve üstyapı ikilemiyle sunulan uydurudan ve ekonomik indirgemecilik uydurusundan tümüyle farklı. Alman ideolojisinde bile, tek cümleyi okuma yerine, ondan sonrakileri de okursak, bize öğretilen ve kitaplarda durmadan yazılanın uyduru olduğunu görür. Bu konuda ve Marx'ın iletişim konusunu nasıl ele aldığı ile ilgili ayrıntılı sunum için bkz: İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2007, sayı: 25, s. 153-257.

üretim, dağıtım ve tüketim ile ele alır; bunları devlet, sınıfların oluşması ve toplumların değişmesi ile bağları içinde inceler. Marx iletişim araçlarının gelişmesini üretim, dağıtım, alışveriş ve tüketim ilişkilerinin karakterine getirdiği sonuçlar bağlamında ele alır. Örneğin, demiryolunu, telgrafi ve buharlı gemileri Marx modern üretim araçları için gerekli ve yeterli iletişim araçları olarak niteler. Marx'a göre kapitalizmde, iletişim ve taşıma araçları, nehirde ve denizde giden buharlı gemilerin, demiryollarının ve telgrafın yaratılmasıyla, mekaniksel endüstrinin üretim tarzına giderek ayarlandı ((Marx, 1867a). Endüstri ve tarımın üretim yöntemindeki devrim, aynı şekilde üretimin toplumsal sürecinin genel koşullarında, yani taşıma ve iletişimin araçlarında bir devrimi zorunlu kıldı: İmalat döneminden sanayi dönemine aktarılan taşıma ve iletişim araçları bu yeni dönemin hızına, geniş dalgalanmalarına, sermaye ve emeğin üretimin bir alanından ötekine sürekli aktarılmasına ve yarattığı dünya pazarının gereksinmelerini karşılamada yetersizdi ve kendilerinin bu yeni sanayi biçimine hoş karşılanamaz bir engel olduğunu gösterdiler. Böylece yolcu gemilerinin yapımı, iletişim ve taşıma araçlarında (means) yaygın değişiklikler, nehirde işleyen buhar gemileri, demiryolları, okyanusta işleyen buhar gemileri ve telgraflar ile geniş çaplı, sanayinin yöntemlerine yavaş yavaş uyduruldular. Buğday kendi üretimi için tohum olarak hizmet görür, fakat ürün sadece buğdayı içerir, dolayısıyla, iş gücü, uygulamalar, gübre gibi ilişkili elemanlardan farklı şekle sahiptir. Ama endüstrinin belli bağımsız dalları vardır. Bu dallardaki üretici sürecin ürünü yeni bir maddi ürün, bir emtia değildir. Bu dallar arasında, mal ve insan taşınması yapan veya mektup, telgraf, iletişimlerin gönderilmesi işini yapan sadece iletişim endüstrileri, ekonomik bakımdan önemlidir. (Marx, 1867b). Marx'a göre bir ev tüketim kadar üretim için de hizmet edebilir. Gemi ve vagon, taşıma aracı olduğu kadar eğlence aracıdır. Bir cadde üretimin kendisi için iletişim aracı olduğu gibi, aynı zamanda yürümek içindir (Marx, 1857a).

Üretici Güçlerin Gelişmesi ve İletişim

İletişim araçlarını taşınamaz sermaye olarak niteleyen Marx, iletişim araçlarındaki gelişmeyi üretici güçlerdeki gelişmeye bağlar. Dolayısıyla, Marx için iletişim ve taşıma araçlarının gelişmesi genellikle üretici güçlerin gelişmesi kategorisi içinde yer alır. Marx'a göre, iletişim araçlarında ve taşımadaki gelişme, üretimden tüketime kadar olan tüm süreçlerde çabukluğu veya yavaşlığı belirler. Bu da, her sürecin doğasını etkiler. Kapitalist üretim tarzı bir malın taşınmasındaki maliyeti, iletişim ve taşıma araçlarındaki gelişmelerle azaltır (Marx, 1893a).

İletişim ve taşıma araçlarındaki gelişme malların dolaşım zamanını kesinlikle azaltır, fakat farklı malın ve aynı malın farklı pazarlara giden farklı parçalarının dolaşımındaki zamanın görece farkını ortadan kaldırmaz. Örneğin, gelişmiş deniz araçları ve buharlı gemiler seyahat zamanını kısaltır ve bunu hem yakın hem de uzak limanlar için yapar. Görece fark, gerçi çoğu kez azalır, ama kalır. Fakat görece fark iletişim ve taşıma araçlarındaki gelişmelerle coğrafik uzaklığa tekabül etmeyecek şekilde değişebilir. Örneğin, üretim yerinden uzaktaki bir yerleşim merkezine giden bir demiryolu, demir yoluyla bağlanmayan yakındaki bir yere olan uzaklığı görece veya mutlak olarak uzatır. Benzer şekilde, aynı koşullar üretim yerinin geniş pazarlardan görece uzaklığını değiştirebilir. Bu durum, iletişim ve taşıma olanaklarındaki/araçlarındaki değişim yüzünden, eski merkezlerin gerilemesi/bozulması ve yeni merkezlerin çıkmasını açıklar.

Ayrıca, taşıma araçlarının gelişmesiyle, sadece yer/uzay içindeki hareketin sürati artmakla kalmaz, onunla birlikte coğrafik uzaklık zaman bağlamında kısalır. Sadece birçok geminin aynı limana gitmek için aynı anda hareket etmesini veya aynı iki istasyon arasında birkaç trenin aynı anda seyahatini sağlayan iletişim olanakları/araçları kitlelerinin gelişmesi olmaz, aynı zamanda, yük gemileri aynı haftanın birbirini takip eden günlerinde Liverpool'dan New York'a gitmek için yola koyulur (Marx, 1893b).

Dolaşım, Pazarın Küreselleşmesi, Sermaye ve İletişim

İletişim ve taşıma araçlarının muazzam gelişmeleri gerçek dünya pazarını bir gerçek olgu yaptı (Marx, 1894; Engels, 1845). Bir yandan, iletişim ve taşıma araçlarındaki gelişmeler malların dolaşım zamanını kısaltırken, aynı zamanda, bu araçlardaki gelişme giderek daha uzak pazarlar için, dünya pazarı için çalışmayı zorunlu hale getirir. Uzak yerlere giden mallar çok büyük ölçüde artar. Bununla, sosyal kapitalin bir kısmı uzun dönem mal-kapital safhasında, dolaşım zamanı içinde, kalır. Aynı anda büyüyen sosyal zenginlik oluşur. Bu zenginlik doğrudan üretim olanağı hizmeti verme yerine, iletişim ve taşıma araçlarına ve onların çalışması için gerekli taşınmaz ve dolaşımdaki kapitale yatırılır (Marx, 1893b).

İletişim ve Sömürgecilik

Marx ucuz mal üretimi ve gelişmiş iletişim ve taşıma araçlarının yabancı pazarların fethedilmesi yolunu döşediğini; bu süreçte diğer ülkelerdeki üretimin kapitalist endüstriyel yapının çıkarına uygun bir şekilde, sadece belli ürünleri, özellikle tarım ürünleri üreten sömürgelere

dönüştürüldüğünü belirtmektedir: Modern endüstrilerin merkezlerinin gereksinimlerine uyan yeni bir uluslararası iş bölümü çıkar ve dünyanın bir kısmını, endüstriyel olana hizmet veren tarımsal üretim alanına çevirir. Marx'ın bu açıklaması "karşılaştırmalı avantajlar politikasına uygun" bir dünya yaratıldığını anlatmaktadır (Marx, 1867c).

İş Bölümü, Nüfus, İletişim Araçları ve Zenginlik

Marx toplumun nüfusunun yoğunluğu ile iletişim araçları arasında bağ kurmaktadır. Marx'a göre, seyrek nüfusu ve iyi gelişmiş iletişim araçları olan bir ülkede nüfus yoğunlaşması, çok nüfusu ve kötü gelişmiş iletişim araçları olan bir ülkedekinden daha fazladır. Kusurlu iletişim araçları bir yerdeki kıtlığın diğer yerden getirilmesine izin vermez, dolayısıyla, toplumda (açlık gibi) sorunlar çıkar (Marx, 1867d) Marx'a göre bilim, keşifler, iş bölümü, gelişmiş iletişim araçları, dünya pazarının yaratılması ve makineler işçiyi değil sermayeyi zenginleştirir ((Marx, 1857b).

Endüstriyel Değişim ve İletişimde Değişim

Marx'a göre endüstrinin bir alanındaki radikal değişim diğer alanlarda da değişimleri getirir. Endüstrinin üretim tarzında olan bir devrim, örneğin taşıma ve iletişim araçlarında da devrim yapar.

Marx Grundrisse'de Roma'daki ilkel cemaat üretim tarzının gelişmelerle yıkılıp gitmesini anlatırken, değişimi ve bu değişimle insanın, yeniden üretim ve iletişim biçiminin değiştiğini anlatır. Üretim tarzının değişmesiyle sadece yeniden-üretim faaliyetindeki somut koşullar değişmez, aynı zamanda üretenler (insanlar) değişir. İnsanlar kendilerinde yeni kaliteler yaratırlar, kendilerini üretimde geliştirirler, kendilerini dönüştürürler, yeni güç ve fikirler, yeni ilişki/iletişim tarzları, yeni gereksinimler ve yeni dil geliştirirler. Üretici emeğin bu gelişmesiyle aynı zamanda toplumun dayandığı üretim tarzı çözülür (değişir) ve üretim tarzındaki değişimle, somut birey, Romalı, Yunanlı vb olarak tanımlanan birey de çözülür (Haye, 1980).

Kapitalist Egemenlik ve Mücadelede İletişim

Marx'a göre, modern endüstri bir dünya pazarı kurar. Bu pazar ticaret, denizcilik ve iletişiminde büyük gelişmeler elde eder. Burjuvazi, üretim araçlarındaki hızlı gelişmelerle, kolaylaştırılmış iletişim araçları ve yollarıyla, bütün ulusları, hatta en barbar olanları bile, kendine çeker. Bütün ulusları, burjuva üretim tarzına kendini ayarlama zorunda bırakır. Tek kelimeyle kendi imajında bir dünya yaratır. Bazen işçiler zafer kazanırlar; fakat sadece anlık. Uğraşlarının gerçek meyvesi, o

anki sonuçlarda değil, gittikçe artan birleşmelerinde yatar. Bu birleşmeye modern endüstri tarafından yaratılan ve farklı yerlerdeki çalışanların birbiriyle ilişki kurmasını sağlayan geliştirilmiş iletişim araçları (olanakları, yolları) yardım eder.

İletişim Araçları, Taşıma ve Yer ve Zamanın Kontrolü

Marx için iletişim araçlarının üretimi, dolaşımın fiziksel koşulunun üretimi içindedir. O da, taşınamayan kapitalin üretimi içindedir ve özel bir durum oluşturmaz. Üretimin, değişim (alışveriş) değerine, böylece alışverişe dayanması arttıkça, alışverişin fiziksel koşulları (iletişim ve taşıma araçları) dolaşımın maliyeti için daha önemli olur. Doğası nedeniyle kapital, her yer engelini aşar. Böylece, alışverişin fiziksel koşullarının yaratılması ve bu araçlarla zamanın kontrolü yoluyla yer sınırının ortadan kaldırılması, olağanüstü zorunluluk olur. Ancak, taşıma maliyetindeki azalmalara uygun oranda kitleler halinde uzak pazarlara doğrudan ürün sağlanabildiği ölçüde; ancak, aynı zamanda, iletişim ve taşıma araçlarının kendileri kapital tarafından yönetilen iş için kâr elde etme alanları sağlayabildiği ölçüde; ancak ticari trafik çok büyük miktarda olduğu ölçüde; ucuz iletişim ve taşıma araçlarının üretimi olur.

MARX SONRASI: KİTLE İLETİŞİMİNİN ÜRETİMİ

Kitle iletişimi, örgütlü yapıların üretim faaliyetiyle başlayan ve izleyicinin izlemesi ile devam eden bir üretim, dağıtım, alış-veriş, dolaşım ve tüketim ile devam eden bir yapısal ilişkiler ağından oluşur. Toplumsal üretim yapısının incelenmesi demek, toplumun incelenmesi demektir. Kitle iletişimini anlamak, her şeyden önce kitle iletişiminin tarihsel olarak toplumsal üretim tarzı ve üretim ilişkileri içinde konumlandırılmasını gerektirir. Bunun anlamı kitle iletişim tarihini, içinde geliştiği toplumun tarihiyle birlikte ele almak demektir. Bu yapılırken kaçınılmaz olarak, örgütlü etkinlik olarak kitle iletişiminin örgütlenme biçimleri, ürün üretim ve dağıtım biçimleri ve üretim ilişkileri ele alınır. Aynı zamanda, kitle iletişim örgütlerinin diğer örgütler, şirketler ve kurumlarla ilişkileri de incelenir. Bunlar kitle iletişiminin incelenmesinde odak ve hareket noktasını belirler. Bu tür yaklaşım “iletişimin siyasal ekonomisi” olarak nitelenir. İletişimin siyasal ekonomisi, yapı ve yapısal ilişki incelemesidir.⁶⁰ Bu tür inceleme yapanlar, kitle iletişiminin şirket veya kurum olarak

⁶⁰ Yapısalcılar, semiyotikçilerde “yapı” dilin yapısıdır; sosyal bilimcilerde yapı “toplumun yapısıdır.”Marksistler dilin yapısını incelerken bile, dilin asla insan gerçeğini belirlediği gibi kurnaz kılıflarla mitler yaratmazlar, toplumsal yapı içinde ve toplumsal yapıyla ilişkilendirerek açıklarlar.

ekonomik (ve siyasal) örgütlenme biçimlenmelerini, bu biçimlenmelerin ulus içi ve uluslararası ekonomik ve siyasal yapılarla olan bağlarını, tarihsel gelişimini, belli bir zaman ve yerdeki durumunu, kitle iletişimi teknolojileriyle aracılanmış iletişimin üretimi ve üretim ilişkilerini, ilişkilerdeki karşılıklı bağları açıklamaya çalışırlar. Böylece, sistemin nasıl oluştuğu, çalıştığı ve sonuçlarını incelerler. Kitle iletişiminde üretim biçimini, üretim ilişkilerini, sınıfı, sınıf oluşumunu (ve sınıf bilincini) merkeze taşıyarak işe başlarlar. Bu bağlamda kitle iletişim olgusuna, sistemine, çalışmasına ve sonuçlarına eğilirler. Kitle iletişiminin üretimi, üretim ilişkileri ve koşulları üzerinde dururlar. Bu sırada kitle iletişiminin örgüt yapısı, sahiplik, tekelleşme, pazar kontrolü, kitle iletişimi örgütlerinde iş koşulları, çalışma politikaları ve pratikleri, toplu sözleşme gibi konulara eğilirler. Bu tür araştırmaları yapanlara örnek olarak Smythe, H. Schiller, Mosco, McChesney, Mattelart, Varis, Golding, Murdock, Parenti, Schudson, Garnham, Roach, Dorfman, Gandy, D. Schiller ve Wasco verilebilir. Bu aydınların çoğu konusunu tarihsel bağlam içinde ele alır. Bazıları genel olarak medya veya uluslararası medya üzerinde dururken, diğer bazıları da, tek bir medyayı ele alıp incelerler. Örneğin, ABD’de Schiller, McChesney ve Schudson kitle iletişiminde devlet ve iletişimde örgütlenme ve örgüt ilişkileri, Ewen kültür endüstrisi ve biliş yönetimi, Wasco sinema endüstrisi, İngiltere’de Sparks, Murdock ve Curran sınıf ve iletişim, Attali müzik endüstrisi, Pendakur Kanada sinema endüstrisinde Amerikan egemenliği üzerinde durmuşlardır. Bu bağlamda oldukça zengin literatür bulunmaktadır.

İletişimi ekonomik bağlamda ele alıp inceleme gerektiği üzerinde duran ve akademisyenlere çağrıda bulunan ilk kişi, 1950 ve 1960larda, Smythe olmuştur. Bu bağlamda ilk dersi 1948’de University of Illinois’da vermiştir. Ona göre, o zamanlar, iletişimde siyasal ekonomi siyasal politikaların ve ekonomik süreçlerin, karşılıklı ilişkilerinin ve sosyal kurumlara etkilerinin incelenmesiydi. Siyasal ekonomiyi iletişime uygulamanın temel amacı, iletişim yapılarının örgütlediği ve çalıştığı politikalar içinde etkilerini değerlendirmektir; yani, iletişim kurumlarının yapıları ve politikalarını toplumsal koşulları içinde incelemektir. Bu amaçla, üretim, kaynakların tahsisi, sermaye, örgütlenme ve kontrol ile ilgili araştırma soruları belirledi ve öğrencilerini de bu sorular etrafında çalışmaya yönlendirdi. Smythe’in radikal veya Marksist terminoloji kullanmadı, fakat yaklaşımı o zamanların egemen olan iletişim kuramları ve araştırmalarının dışındaydı. Odaklandığı sorular Marksistlerin yabancısı olmadığı sorulardı: Gelişen iletişim sektörünü ne tür sahiplik ve kontrol biçimlendirir? Yönetimin politika tercihlerine göre, iletişim örgütleri nasıl örgütlenmekte ve yeniden örgütlenmektedir? Modern iletişim

sistemleri hangi sosyal işlevler ve kurumsal amaçlara ağırlık verir? Belli türde iletişim ürünleri ve hizmetleri üretmek için kararlar nasıl verilmektedir? (Schiller, 1999).

1960'larda, Smythe ve Schiller iletişimin siyasal ekonomisi üzerinde çalışıyorlardı. Yaklaşımları, "kurumsal ekonomi"⁶¹ yaklaşımından ve 1960'lardaki genel siyasal ve ekonomik gelişmelerden etkilenmişti. Dan Schiller (1999: 90) babasının ve Smythe'in, 1930 ve 1940'lardaki siyasal ve ekonomik atmosfere karşı mücadele veren "antifaşist hareketten" ve bu harekette önemli yeri olan Robert Brady'nin öğretilerinden etkilendiklerini belirtir. Medya ve iletişimde, Frank'ın Bağımlılık Kuramı'na dayanan ilk neo-Marksist yapıt Schiller'in 1969'daki "Kitle İletişimi ve Amerikan İmparatorluğu" kitabıdır. Bu yapıtta, Schiller, Amerikan kitle iletişim yapıları ve politikalarının doğasını eleştirdi. Bunu 1973'de, yaygın biçimde okunan "*Zihin Yönlendirenler*" kitabı izledi. Schiller, emperyalizm ve kültür üzerine eğilen incelemelerini 1970 ve 80'lerde yayınladı. Schiller'in siyasal ekonomi yaklaşımını destekleyen, Kanaadalı Smythe tarihsel materyalist yaklaşımla enformasyon kontrolü, tekeli kapitalizmin "izleyicisi" emtialaştırmasını inceledi.

Graham Murdock ve Peter Golding (1974: 205-206) "kitle iletişimi öncelikle, emtia üreten ve dağıtan endüstriyel ve ticari örgütlerdir" diyerek, İngiltere'de bir ilki başlattılar (Mosco, 1996: 102). 1970'in sonlarına doğru, Murdock ve Golding siyasal ekonomiyi, Frankfurt Okulu'na ve diğer eleştirel kuramcılarla bağlar da kurarak, Marksist teori içine yerleştirdiler. İletişimin siyasal ekonomisinin alanını, Garnham (1979), "iletişimin siyasal ekonomisi, kapitalist toplumlarda kültürel ürünlerin üretim ve tüketimini incelemeyi içerir" diyerek özetlemiş; daha sonra, bunu açarak, medyayı, emtia üretimi ve mübadele yoluyla doğrudan artı-değer yaratan ve reklamcılık yoluyla diğer sektörlerde artı-değerin yaratılmasına dolaylı katkıda bulunan ekonomik birimler olarak ele almıştır. Murdock, Golding, Garnham ve benzerleri, "sermayenin kültürel üretimin araç ve yollarını kontrol etmesine rağmen, bu kültürel emtialar zorunlu olarak egemen ideolojiyi desteklemez" diyerek, hemen herkesin takıntısı olan "ekonomik indirgemecilik" ile ilgili görüşlerini belirtirler.

Dikkat edilirse, ancak 1970'lerde, iletişim, sınıf egemenliği bağlamında ele alınmaya başlanmış; sınıf egemenliğinde, nihai kontrolün tekeli sermayenin elinde olduğu belirtilmiş; özerklik peşindeki aydın ve

⁶¹ "Institutional political economy" Thorstein Veblen, John Commons, Wesley Mitchell ve John Dewey gibi, Marx'ın da etkisinde olan, "kurumsalcıların" anlayışına dayanır: Ekonomik yasalar tarihsel, sosyal ve kurumsal faktörlere bağlıdır. Bkz: <http://homepage.newschool.edu/het/schools/institut.htm>

uzmanların egemen sınıfların çıkarlarıyla uygun yorumlar sundukları bulunmuş; izleyicilerin, egemen medyanın tanımlamalarını reddettirmeyi sağlayacak alternatif anlamlandırma sistemlerinden yoksun olduğu belirtilmiştir (Curran ve Gurevitch, 1977: Wasco, 2005). İngiltere’de “Open University ve Leicester Center for Mass Communication Research” (Bennet, Curran, Murdock, Golding ve benzerleri) kapitalist iletişimin yapısını ve işleyişini, mülkiyet ilişkilerini, pazar yapısı ve devletin dolaylı yoldan etkisini incelediler. Glasgow Media Grubu haber analiziyle buna katıldı. İngilizler, özellikle Thacher rejiminin tepkili ortamında yoğun Marksist ve Marksist yönelimli araştırmalar yaptılar ve kuramsal tartışmalara girdiler.

Kıta Avrupa’sında A. Mattelart ve S. Siegelau (1979 ve 1983), 1970 ortalarında Paris’de bir Marksist kütüphane oluşturmak ve Marksist iletişim kuram ve araştırmalarını geliştirmek için önemli bir girişimde bulundular. Bu girişimden, Türkiye’de pek bilinmeyen iki önemli kitap ve bir de broşür çıktı. Mattelart, *Communication and Class Struggle* başlıklı birinci kitapta, (1979) iletişimin sınıf analizi üzerinde durdu ve Marx’ın *Kapital* yapısından hareket ederek iletişimin üretim tarzı ve ilişkileri üzerinde kuramsal açıklama getirdi. Bunun yanında, kitapta kapitalizm, emperyalizm ve iletişimle ilgili 100 üzerinde Marksist ve eleştirel yazılara yer verildi. Birçok uluslararası tanınmış aydının yazılarının bulunduğu ikinci kitapta iletişimin özgürlük hareketlerindeki yeri ve rolü üzerinde duruldu.⁶² Ne yazık ki, bu kitaplarda ve bundan sonraki iletişim kitaplarının ve araştırmalarının hemen hepsinde, Marx’ın alışılmış yazıları dışında, toplum değişimi, üretim, dağıtım ve tüketime kadar olan toplumsal üretim aşamalarında iletişimle ilgili olarak Marx’ın üzerinde durduğu ve ele alınması gereken yazdıklarına yer verilmedi. Bu bağlamda, en anlamlı yapıt, 1979’da Yves de la Haye’nin Marx ve Engels’in yazılarından topladığı (ve Türkiye’de iletişim fakülteleri kütüphanelerinde bile dolaşıma sokulmamış) kitabıdır. Bu kitapta, Marx ve Engels’in iletişim ve iletişim araçları hakkındaki görüşlerini sunmaktadır. Bu yazılar iletişim araçlarının (means of communication) üretim ve dolaşımdaki rolü; endüstriyel değişim ve bu değişimde iletişim teknolojilerinin çıkışı ve sosyal ilişkilerdeki değişim; taşıma endüstrisi ve iletişimdeki değişimlerin, bu değişimlerin etkileri ve anlamları üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda üzerinde durulması gerekenlerin başında, medyanın emtia üretimindeki ve emtia dolaşımındaki rolünün belirlenmesi ve tartışılması gerekir. Bu belirleme, aynı zamanda, medyanın

⁶² Ben Mattelart’ın bu girişimine destek verdiğim için, bu ender bulunan kitaplara sahibim; isteyen benden kopyasını alabilir (irfan).

ideolojik işlevinin ve karşı-mücadelenin iletişimi ve medyası üzerinde durmayı gerektirir. Bu tür sorunlarla ilgilenen yaklaşım, iletişimin siyasal ekonomisi başlığı altında toplanır.

1970 ve 1980'lerde iletişimin siyasal ekonomisinin gelişme yılları oldu, fakat bu sırada, kültürel incelemelerdeki kadar olmasa bile, belli ölçüde, Marx'a yaklaşırken aynı zamanda Marx'dan uzaklaşmalar da oluşmaya başladı. Bu oluşumun kendini gösterdiği yıllar neo-liberalizmin dünyaya saldırıya başladığı yıllara tekabül eder. 1990'ların yeni-liberal küreselleşen ortamı ve bu ortamdaki egemen baskılar ve yönelimlerin de etkisiyle, Conor, Meehan, Mosco, Wasko ve Susman gibi birçok siyasal ekonomist siyasal ekonomiyi "yeniden" düşünme işine girdiler. Mosco (1996) iletişimin siyasal ekonomisi araştırmalarının daha geniş toplumsal tümlük içinde ele alınması gerektiğini belirtmiş ve siyasal ekonominin kültürel incelemeler ve politika incelemeleri (policy studies) ile bağ kurmuştur. Avrupa'daki siyasal ekonomistlerin iletişim araştırmalarını çeşitli neo-Marksist kuramsal gelenek içine bütünleştirdiklerini, buna karşın ABD'dekilerin Marksist ve kurumsalcı yaklaşımlara dayanarak iletişim endüstrisinin, sömürgeci ve demokratik olmayan şirketler düzeninin bütünleşik bir parçası olduğunu vurgulayan haksızlık duygusuyla hareket ettiklerini belirtmiştir. Üçüncü bir yönelim olarak da, Paul Baran, Paul Sweezy ve Andre Gunder Frank'la gelen *Bağımlılık Teorisi* ve Wallerstein'in *Dünya Sistem Teorisi* gibi yaklaşımlara dayanır; bu yönelim üçüncü dünyayı da katan "iletişimin siyasal ekonomisi" üzerinde dururlar. Bu yönelim, 1970'lerde uluslararası iletişim alanında Schiller, Varis, Mattelart ve benzerlerinin etkisiyle oldukça yaygınlaşmış ve UNESCO'nun politikalarına egemen olmuştur. Mosco'nun belirttiği gibi, Marksist siyasal ekonomistler aralarında farklar olsa da, en azından sermaye, sınıf, çelişki ve egemenliğe karşı mücadele üzerinde dururlar.

Uluslararası alanda 1970'lerden beri giderek artan Marksist kuram ve araştırmalar kitle iletişim araçlarının ve örgüt yapılarının transferi ve kültürel ürünlerin akışı ve medya pratikleri üzerinde durur; aynı zamanda, ürünlerin ideolojik içerikleri ve bilinç yönetimi, profesyonel ideolojiler; sömürgeci değerlerin, etik anlayışın, özlüce pazar yapısını destekleyen bilinç biçimini yayan kültürel egemenliğin, kültürel emperyalizmin olduğunu açıklar. Uluslararası bağlamda bu yaklaşımı kullananlara örnek olarak Smythe, Schiller, Hamelink, Nordenstreng, Mattelart, Varis ve Dorfman verilebilir. Bu kişiler hem maddi üretimle hem de düşünsel üretimle ilgili açıklamalar getirdiler. Herbert Schiller uluslararası bağlamda iletişimin siyasal ekonomisini incelemiştir. Dan Schiller babasının geleneğini sürdürmektedir. Benzer şekilde Kanadalı Dallas

Smythe izleyicilerin emtialaşması ve medyada bağımlılığın üretilmesi üzerinde durmuştur. Janet Wasko film endüstrisi ve finans kapital ile ilgili siyasal ekonomi araştırması yapmıştır. M. Pendakur film ve video endüstrisinin küresel bağlamda siyasal ekonomisine eğilmiştir. N. Chomsky ve E. Herman medya kontrolü, medyanın küreselleşmesi, endüstriyle devlet ilişkisi üzerinde durmuştur. R. McChesney internet ve telekomunikasyon yasası üzerine eğilmiştir. Benzeri konular Kanada'da M. Raboy ve M. Martin tarafından işlenmiştir. Vincent Mosco emtialaştırma ve iletişimin siyasal ekonomisi üzerinde çalışmışlardır. Mosco'nun 2009'daki kitabı iletişimin siyasal ekonomisini ayrıntılı bir şekilde tartışmaktadır. İngiltere'de Nicholas Garnham, Peter Golding and Graham Murdock, Fransa'da Armand ve Michele Mattelart bu kuramsal yaklaşımın temsilcileridir. Ariel Dorfman'ın kültür endüstrisi ve bilgi yönetimi, bir ülkenin insanları dahil kaynaklarının emtia olarak satışının nasıl yapıldığı (McClennen, 2000) ve kapitalizmin Latin Amerika gibi ülkelerde yarattığı insanlık durumuyla ilgili öykülemeleri, bize Türkiye gibi ülkelerdekine paralel durumu Latin Amerika (Chile) örneğinde sunmaktadır.⁶³ Wayne (2003) Marksist analiz için ve özellikle kültürel analiz için temel bilgiler kazanmada önemli bir yapıttır.

ÜZERİNDE DURULAN TEMEL KONULAR

İletişimin üretiminde üzerinde durulan konular oldukça zengin çeşitlilik gösterir. Bu çeşitliliğin nedeni aşağıdaki gerçeğe bağlıdır (aşağıda sunulan her şey araştırma konusu olmuştur): İletişim endüstrisi kapitalist endüstrilerin bütünleşik bir parçasıdır. İletişim endüstrilerinin çalışma biçimi, bu endüstride ürün üretimi ve üretim ilişkisinin nasıl olduğunu gösterir; "iletişimi üretim biçimi," bütün üretim araçlarını, çalışma yöntemlerini ve iletişim süreci içinde kişiler arasında yerleşmiş üretim ilişkilerinin tümünü içerir. Bu alan içinde, televizyon, radyo, sinema, basın ve internet sistemleri vardır. Bu sistemlerle, belli toplumsal ilişki modelleri başarılı bir şekilde yerleştirilir. Sınıf mücadelesi koşullarında üretim güçleri gelişir ve bu sistemler değişir.

Dikkat edilirse, iletişimin maddi üretimi üzerinde durduğu konular, birbirine bağlı birçok temaları ve alt temaları oluşturur. Üzerinde durulan konuları çeşitli gruplandırmalar içinde toplayabiliriz. Örneğin, üretim ve üretimin öğelerini içeren konular, dağıtım sistemi ile ilgili konular, alışveriş/pazar yapısı konuları ve tüketim ile ilgili konular olarak bir gruplandırma yapılabilir. Bu her grubun içinde alt-gruplar oluşturulabilir.

⁶³ Ariel Dorfman'ın her tür yapıtları için bkz <http://adorfman.duke.edu/>

Konuları ve açıklamalarını aşağıdaki biçimde de yapabiliriz:

1. Emtialaştırılmış düşünsel üretim araçları olarak kitle iletişim araçlarının sınıfsal sistem içindeki yerinin saptanmasıdır. Bu da, bu araçların mülkiyet yapısı ve egemen sınıfların bu araçların işleyişi üzerindeki denetleme biçimleri gibi konuların incelenmesini gerektirir.

2. Kitle iletişim araçlarının ilettiği (veya çerçevesi içinde çalıştığı) düşünceler, değerler sistemi ve kitle iletişim araçlarının düşünsel üretime nasıl katkıda bulunduğu. Genellikle bu tür incelemeler kitle iletişim araçlarının işleyişi ve üretim yöntemleri, profesyonelleşme, metin çözümlemesi gibi ideolojik pratiğin yapısı, biçimi ve nasıl çalıştığı gibi konular üzerinde durur.

3. Egemen üretim ilişkileri içinde, ona karşı, alternatif/devrimci iletişim biçimlerinin ve ilişkilerinin oluşumu ve gelişmesini araştırır.

4. Kitle iletişim sisteminin, ilişkileriyle birlikte, genel toplumsal yapının ekonomik, siyasal ve ideolojik yanları ve bu yanların birbiriyle ilişkisi içinde aldığı yerin makro bakımdan incelenmesidir.

Yukarıdaki konular tarihsel gelişim bağlamında ele alınacağı gibi, belli bir dönem ve zaman bağlamında veya yerel ulusal, bölgesel veya uluslararası seviyede ele alınabilir. Medya endüstrilerinin ilişkileri belli yer ve zaman içinde konu olarak ele alınıp incelenebilir. Medya endüstrilerinin belli bir yer ve zamanda çalışma koşulları (örneğin ücret politikaları) konu olarak ele alınabilir. Konular sonsuz gibi...

Ne tür konu olursa olsun, hepsi de ekonomik, siyasal veya toplumsal pratiğin somut sorunlarıyla ilgilidir, soyut değildir. Marksist incelemenin amacı, kitle iletişimi hakkında karşıt iletişim sistemlerinin üretiminde kullanılabilecek, egemen ideolojinin etkilerini karşılığı ile denkleştirebilecek ve ezilen toplumsal gruplar ve sınıflar içinde devrimci bilincin şekillenmesine katkıda bulunabilecek bilgi elde etmektir.

Aşağıda, bu konulardan önde gelenlerin bazıları üzerinde duruldu.

Üretim Tarzı ve İlişkileri: Üretim, Dağıtım, Mübadele ve Tüketim

Marx'ın üretim tarzı, üretim güçleri ve üretim ilişkileriyle ilgili her şey kitle iletişimini açıklamak ve incelemek için konu olarak ele alınır. Kitle iletişiminin materyal üretimi üzerinde duran incelemeler, iletişimin üretiminden tüketimine kadar olan aşamalardan birine, birden fazlasına veya tümüne eğilirler. İletişimin genel olarak üretimi üzerine odaklanan araştırmalar, kitle iletişiminde, kitle iletişiminin üretimini tarihsel olarak, belli bir dönem içinde veya günümüzdeki durumunu ele alıp incelerler. Bunları yaparken, konu ulusaldan uluslararasına kadar değişen kapsam içinde işlenir. Bu işlemede bazı araştırmalar tek bir kitle iletişimi örgütlenmesini (örneğin basını, televizyonu, sinemayı, interneti) ele

alırılar; bazıları da birden fazlasını incelerler. Yukarıdakilerden hangisi ele alınırsa alınsın, temel ilgi, kitle iletişiminin üretiminin (üretim, dağıtım, mübadele ve tüketimin) nasıl örgütlendiği ve yürütüldüğünün doğası üzerinde toplanır.

Marx'ın emtia ve artı-değer üreten emeğin sömürüsüne dayanan sermaye birikimi süreçleri medyayı açıklarken ve analiz ederken de kullanılır. Medyaya yatırım yapan kapitalistler medya içeriğinin üretilmesi ve dolaşıma sokulmasında emeği kullanır.

Medya sermayesinin bir diğer karakteri de, medya sermayesi tekeline bağlı olan veya bağımsız medya üretimi yapan sermayeden oluşmasıdır. Bu sermayenin karakterinin, iş yaptıkları veya bağlı oldukları medya kuruluşları ve devletle olan ilişkilerinin incelenmesi gerekir.

Medya aynı zamanda, son yıllarda yoğun bir şekilde, oyuncak, yiyecek içecek gibi endüstrilerle girdiği ortak ilişkilerde yan-ürünlerin üretilmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli rol almaktadır. Dolayısıyla, medya sermayesi sadece kendi birincil ürünlerini üreterek ve dağıtarak yaşamamaktadır; aynı zamanda, medya dışı yan-ürünlerin üretimine paydaş olmaktadır. Bu bağlamda sermayenin karakteri ve ilişki yapıları incelenmekte ve açıklanmaktadır.

Üretim: Pazar Koşulları ve Üretim İlişkisi

Bu bağlamda, iletişim pazarının yapısı, iletişimde tekelleşme, neyin, nerede ve nasıl üretileceği ve nerede ve nasıl pazarlanacağı soruları önem kazanır. Bu sorulara yanıt, kültürel ürünler, bu ürünlerin yaratılması ve dağıtımını içine alan örgütlü faaliyetler yapısı ve maddi çıkarlar bağı içinde incelenerek anlaşılabilir. Bu tür incelemelerin "ilkleri" şöyle sıralanabilir: İletişim örgütlerinin ekonomik yapılanması ve dev tekeller haline gelmesinin incelenmesi (Bagdikian, 1989; Slack, 1983, 1984); sahiplik ve profesyonel pratikler (Parenti, 1986; Golding, 1977; Elliott, 1977; Curran, 1977); teknoloji ve örgüt transferi ve emperyalizm (Boyd-Barret, 1997); firmaların uluslararasılaşması ve pazar kontrolü (Schiller ve Mattelart'ın yapıtları); tek yönlü akım (Varis, 1977; Hamelink, 1986); Kapitalizm, iletişim ve sınıf ilişkileri (Murdock ve Golding, 1977); Uluslararası haber ajansları, basın, film ve müzik endüstrilerinin örgütleniş biçimleri ve faaliyetleri. Örneğin Janet Wasco, Marksist siyasal ekonomi yaklaşımıyla, Amerikan film endüstrisini incelemiş; bankalar ve film endüstrisinin farklı tarihsel dönemlerdeki ilişkilerine eğilmiş; bu ilişkilerin nasıl işlediğini, profesyonel kuralları ve politikaları belirlemiştir: Filmelerin finanse edilip edilmemesi kararını bankerlerin temsilcileri tarafından özenle seçilmiş kişiler verir. Bu kişiler geniş oranda kar yapma görevini başaramazlarsa ya işlerine son verilir ya da düzeltmeye yönelik

önlemler alınır. Diğer bir ilgi alanı, film endüstrisinin öteki "yan ürün" pazarıyla bütünleşmesidir: Bu yolla şirketler halka çeşitli yan ürünleri tüketmeleri için sunarlar ki, bu, günümüzde büyük kârlar sağlayan bir girişimdir. Örneğin, "başarılı" filmlerle birlikte çocuk oyuncakları, oyun makineleri, *t-shirtler* ve bilgisayar oyunları gibi birçok yan ürünleri çıktı. Sermayenin gardiyanları, sadece insanları gereksiz harcamaya yönlendirmezler, aynı zamanda günlük kültürel pratikleri de biçimlendirirler.

Üretim ve Malın Fetişleştirilmesi

Genel olarak bu yaklaşımlar ekonomik süreçler ve kitle iletişimi üretiminin yapılarına eğilirler. İdeoloji bu süreçler ve yapılarda ikincil plandadır. İdeoloji kendi başına bağımsız bir etkinliğe sahip değildir, fakat genellikle bilinç yönetimi ve sahte bilinç sınırları içinde çalışır. Kapitalist toplumda bütün etkinlik ve ürünler pazar dünyasının ve mantığının parçalarıdır. İletişim etkinliği ve ürünleri egemen toplumsal ilişkilerden kaçamaz. Kitle iletişim araçları her ürün ve etkinlik gibi hem fetişleşme sürecinden geçerler hem de fetişleştirirler. Böylece insanlar materyal şeylere ve kendilerinden başkaya dönüşürler; bir çeşit psikolojik metamorfoz, başkalaşım ve başkalaştırma süreçleriyle "şeylere" hayat (canlılık) verilir: Para "çalışır"; sermaye "üretir"; televizyon "etkiler."

Meşruluğunu güvence altına almak için, kapitalist üretim biçimi egemenliğinin akılcılığını kanıtlayan fetişlere gereksinim duyar. Fetişlerin ortaya çıkışı üretim güçlerinin gelişmesiyle yakından ilişkilidir. Bir sürecin ya da olgunun fetişe dönüştürülmesi, üretimin gerçek koşullarından soyutlanmış, yalıtılmış bir nesne biçimi içine kristalleştirerek bir fetiş haline getirilmesidir. Nereden ve nasıl geldiği gayret, çok çalışma, biriktirme ve aklını kullanma gibi kişisel davranış özelliklerine bağlanır. Böylece mülkiyet yapısı ve ilişkilerinden soyutlanarak sunulur. Üretim araçlarına sahipliğin ve denetimin getirdiği emek sömürsünü olası kılan üretim ilişkileri biçimi özel girişim, demokrasi, yatırım, iş kurma, kişisel özgürlük, bağımsızlık gibi kavramlarla fetişleştirilir. Böylece, sömürü sonucu elde edilen zenginlik artı-değerin birikimi sürecinden koparılıp ayrılır. Aynı biçimde burjuva iktisatçıları değerın saptanması hakkındaki kuramlarını "eşyanın doğası" ve ürünlerin kendileriyle açıkladıklarında fetişleştirirler. Her fetiş gibi, iletişim fetişi de egemen olan yayma teknolojisinin baskıcı ve manipüle edici gücünü gizler ve onu özgürlük ve mutluluk gücü olarak niteler. Halka da bu aldatıcı görünüş sunulur. İletişim araçları, fetişler evreninde, bir aktör olurlar (bir görevi gören, yapan olurlar) ve doğal bir güç görünüşünü alırlar. Bu tür ayırma ve uzaklaştırma, egemen sınıfın bu ideolojik aygıtlar üzerindeki tekeline reddetmesine izin verir.

Üretim İlişkileri, Denetim ve Belirleyicilik

Marx'a göre mal sahipliği, ekonomik denetim ve sınıf gücü ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır. Marx'tan beri bu bağla, özellikle denetim ve sahiplikle ilişkili birçok görüş ortaya atılmıştır.

Pozitivist-deneyci okulun ortaya attığı tartışmada ana konu çağdaş şirketlerde denetimin sahiplikten ayrılmış olmasıydı. Bu konu sonradan önde gelen (Galbrait, Parsons, Bell, Huntington gibi) Amerikan toplum-bilimcileri tarafından ayrıntılı olarak incelendi. Denetimin sahiplikten artan bir şekilde ayrıldığı görüşüne göre, şirketler büyüyüp yeni kaynaklar bulmak için dışarıya gözünü çevirince meşru paydaşların sayısı giderek arttı. Bunun sonucu, kurucu ve ailesinin paylarının çoğunluğunu tuttuğu geleneksel şirket yapısının yerini, kaynakların kullanılması üzerinde etkili bir denetim için yeterli temel sağlamayan küçük sahiplikler halinde bölünen payların oluşturduğu bir yapı aldı. Buna ek olarak, büyük şirketlerin işletme denetimi yeni elit profesyonellerin eline geçti. Böylece, yönetim araçları üzerindeki egemenlik, günümüz şirketinin denetimi için bir temel olarak, üretim araçlarının sahipliğinin yerini aldı (Yani günlük işleyişi yürüten ve denetleyenler maaşlı yöneticiler oldu).

Pozitivist-deneyci okulun bu tartışması ilk bakışta akla yatkın görünür; fakat bu görüşü desteklemek için sunulan deneyci kanıt çok açık değildir. Tersine, kavramlaştırma ve yorumlama sorunları devam eden tartışma konularıdır. İletişim endüstrisi öteki sektörlerden de daha az kanıt olarak kendini gösterir. Sahipliğin yapısı ya da bu yapının denetim düzeyine ilişkisi hakkında kapsamlı bir açıklama ve inceleme yoktur. Günümüzde bile, önde gelen iletişim şirketleri ağının birçoğunda bir veya birkaç aile denetimi sağlayan payı, dolayısıyla, yönetimi elinde tutarlar; şirketin genel politikası ve bu politikanın günlük uygulaması üzerinde önemli denetime sahiptirler. Ayrıca, dev firmalardaki pay sahipliğinin birbirinden izole olmuş kişiler kitlesi arasında dağıldığı görüşünün aksine, bu şirketler finans kurumlarının (özellikle bankaların) ve diğer büyük şirketlerin kontrolü altındadır. Özel hisse sahiplerinin çoğunun genel pasifliğiyle karşılaştırıldığında, örgütsel yatırımcılar yatırım yaptıkları şirketlerin işlemlerine çok daha fazla karışırlar. Hisseleri yeterli miktarda (bazen % 5) ya da stratejik önemde olan kişi veya şirketler yönetim kurulunda temsilciye de sahiptir.

Kısaca, üretim araçlarına sahip olanlar hala üretim ve dağıtımın ana süreçleri üzerinde büyük oranda denetim uygularlar; fakat üretim araçlarının sahiplerinin ne derecede uyumlu bir grup oluşturduğu sorusuna yanıt getirmez. Bu soruyla ilgili kanıt da azdır; fakat sahipliğin tekelleşmesi, genişleyen birbirine kenetli şirket paydaşlığı ve yönetimdeki

etkinlik, çeşitli sanayi ve finans kapital sektörleri arasındaki çıkar bağıllığı ve ortaklığını sürdürmeye yardım eder. Varolan araştırmalar sadece kaynak tahsisatının ana süreçleri üzerindeki denetimin hala önemli derecede sahipliğine bağlılığını değil, aynı zamanda sahip olan grubun görülebilir ortak çıkarlarıyla teşhis edilebilir bir kapitalist sınıfı oluşturmaya devam ettiğini ortaya koyar. Bu Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki tanımlamasının hem uygun sorular sormaya, hem de yanıtlar aramaya başlamak için genel çerçeveye sağladığını gösterir.

Kitle İletişiminde Üretim İlişkileri ve Denetim

Kitle iletişiminde üretim ilişkileri ve denetim, kapitalist üretim tarzı içinde, o tarzın bütünselik bir parçası olarak oluşur ve gelişir. Murdock ve Golding İngiltere gibi kapitalist ekonomilerde kitle iletişimi denetiminin kaynaklar ve işlemler olmak üzere iki düzeyde olduğunu belirtirler. Kaynak denetimi genel amaçları, şirketin etkinlik alanını tanımlama gücü ve üretim kaynaklarını harekete geçirmede genel yolu saptamayı içerir. Bu dört ana etkinliği kapsar:

- o Genel politika ve stratejinin formüle edilmesi;
- o Birleşmeler, satın almalar veya yeni pazarlar geliştirme yoluyla genişleme, üretimin ve dağıtımın nerede ve nasıl yapılacağı, iş koşulları ve çalıştırma politikalarının ne olacağı ile ilgili kararlar;
- o Temel finans politikasının geliştirilmesi, örneğin, yeni payların ne zaman çıkarılacağı; kime ve hangi koşullarda borçlanılacağı;
- o Karların dağıtımı üzerinde denetim.

İşlem denetimi alt düzeyde işler ve kaynakların etkili kullanılması hakkındaki kararları ve belirlenmiş politikaların uygulanmasıyla sınırlıdır. Bunun anlamı da şudur: Örneğin, gazeteciler üretim üzerindeki denetimde (örneğin haberin seçilmesinde) önemli ölçüde bağımsızlığa sahip olabilirler. Bununla birlikte, seçim alanları hala çalıştıkları örgütün amaçları ve kullanmaları için verilen kaynakların düzeyi ile sınırlıdır. Gazetecinin içeriği doldurmasıyla gelen bu kontrolde, üretim yapan medya personeli, sahiplikle gelen kontrolün amaçlarını içselleştirir; yani, devletin ve sermayenin istediğini ve istemediğini öğrenir, bilir ve kendine mal ederler; ona göre konularını seçer ve içerikleri doldururlar.

İşlem ve kaynak denetimleri arasındaki bu ayırımla "kitle iletişim araçlarını kim denetler?" sorusu "büyük şirketler üzerindeki kaynak denetimi nerede toplanır? Bu kimin çıkarına hizmet eder? Bu denetim günlük üretimin alanı ve içeriğini nasıl biçimlendirir?" gibi sorular anlam kazanır. İlk soruya en sık verilen yanıtla göre, kaynak denetimi şirketin yasal sahiplerinin elinde toplanır ve şirketin etkinliğinin genel amaç ve yönünü bu sahiplerin çıkarları saptar. Aslında, denetimde olduğu gibi

sahiplikte de iki düzeyi birbirinden ayırmak gerekir: Yasal sahiplik ve ekonomik sahiplik. Şirkette paydaş olma zorunlu olarak şirketin etkinlikleri ve politikaları üzerinde herhangi bir denetim ya da etki olanağı getirmez. Yasal sahipliğin ekonomik sahiplik olabilmesi için, payların hissedarlara yöneticileri seçme hakkını vermesi ve bu hakkın etkinlik derecesine bağlıdır. En çok hissesi olan ve etkin biçimde örgütlenenler ekonomik sahipliği elde tutarlar ve şirket yöneticileri konusunda karar verirler. Kapitalist şirketlerde yasal sahiplik milyonlarca pay ile binlerce yatırım yapan kişi ve firmalardan oluşur; fakat ekonomik sahiplik genellikle bir avuç kişinin elindedir (Murdock, 1982: 121 -123).

Marx'a göre, üretim araçlarının sahipliği kapitalist sınıfın elinde toplanmış, bu onların ekonomik üretimi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmesini ve "kar" şeklinde sonuçlanan artı-değerin büyük kısmını almalarını sağlamıştır. Bununla birlikte, Marx kapitalistlerin istediklerini yapmada tamamen özgür olmadıklarını belirtmiştir: Kapitalistler, büyüyle ortaya çıkardığı ruhlar dünyasının güçlerini artık denetleyemeyen büyücü ile aynı durumdadır. Kâr peşinden koşularak yaratılan ekonomik sistem periyodik bunalımlar ve kârlılığı tehdit eden toplumsal çatişmalar üreten öğelere sahiptir. Sonuçta kapitalistlerin etkinlikleri gerçekte kârlılığı korumaya çalışan tepkilerdir. İletişim kurumlarını kendi çıkarlarını ilerletmek ve kendi güç ve ayrıcalıklarını pekiştirmek için bir araç olarak kullanırlar. Bu çözümleme, en basit biçimiyle kapitalistlerin belli iletişim kurumları içinde çıkarları ardından nasıl koştukları üzerine eğilir. İkinci temel şekli daha genel bir düzeyde inceleme yapar ve kültürel endüstrilerin bir bütün olarak kapitalist sınıfın ya da en azından egemen bir bölümünün ortak çıkarları korumak için işleyiş biçimine bakar. Marx bunu maddi üretim araçlarını denetleyen sınıfın aynı zamanda düşünsel üretim araçları üzerinde de denetime sahip oldukları, düşüncelerin üretim ve dağıtımını belirledikleri ve bu sınıfın düşüncelerinin o dönemin egemen düşünceleri olduğu şeklinde açıklar. Marx'ın açıkladığı gibi kapitalistin istediği olabildiğince çok elde etmektir. Bizim yapmamız gereken kapitalistin isteğine göre konuşmak değildir; fakat kapitalistin gücü, bu gücün sınırlarını ve niteliklerini sorgulamaktır.

Denetimde Yönetimsel Devrim Düşüncesi

19. yüzyılın ikinci yarısının endüstri kuruluşlarının doğasında önemli değişiklikler olmuştur: Çağdaş şirketler tek sahiplikten ortaklıklara, tek sahip denetiminden yöneticilerin denetimine doğru gelişti. Marx kapitalistin bu gelişmeyle üretimden kaybolduğunu belirtmiştir. Ama Marx'a göre, sahipler seçtikleri veya kendilerinin yönettiği kurullar yoluyla genel politika ve kaynak tahsisi üzerinde etkili denetimlerini sürdürdüler.

Sonuç olarak yöneticinin yönetim özerkliği sahiplerin çıkarlarına uyma isteğine bağlıdır. Pozitivist okul bu sonucu kabul etmez: Paydaşların çoğalmas ve paydaşlığın yönetimden ayrılması şirketlerin denetiminde esaslı bir değişim yaratmıştır. Çağdaş şirketler büyüyüp karmaşıklaştıkça, sadece tam gün çalışan yöneticiler gelişmeleri izleyebilme olanağına sahiptir ve bilgi akımını denetledikleri için, uygun gördükleri politikaları mümkün olan şıklar olarak sunarlar. Müdürler, şirketi hissedarlar adına denetler görünürler. Gerçekte müdürler daha alt yöneticiler tarafından hazırlanmış politikalar ve stratejilere imza atma durumuna indirgenmişlerdir. Yöneticiler en önde gelen denetimciler olarak şirket sahiplerinin yerini almıştır.

Pozitivist okulun yönetime ağırlık veren görüşünü savunanlar "şirketleri kim yönetir?" sorusunu sorarlar. Marksistlerin asıl sorusu "şirketler hangi sınıfın çıkarı için yönetilir?" biçimindedir. Bu soru etkinliklerin mantığını soruşturur ve bu insan güdülerinin ötesinde üretimin biçimi ve kişilerin bu biçimdeki yerlerine bağlıdır. Pozitivist okul yöneticilerin güdülerinin kar değil kariyer ve terfi etrafında döndüğünü ana ilgilerinin kendi bölümlerinin bağımsızlığını ve etkisini artırma, prestij ve statü kazanma ve beğendikleri düşünceleri ilerletme olduğunu savunur. Bu görüş kapitalist ekonominin etrafında döndüğü temel yapısal zorunluluğu, yani kazanç ve kar artırmayı görmezlikten gelir. Çağdaş şirketlerin toplumsal ve kültürel hayata "hayırsever" olarak veya "sosyal sorumlulukla" katılmaları karlarını artırma amacından vazgeçtikleri anlamına gelmez. Şirketlerin bu "toplumsal sorumluluk" imajına önem vermeleri dengesiz bir toplumsal ve siyasal bir iklimde ekonomik amacı daha etkili bir şekilde izlemede bir yol olmuştur.

Teknolojinin Sunumu ve İletişim Araçları

Marksist bağlamda "teknoloji" demek belli yer ve zamandaki toplumun yapısı demektir. Teknoloji örgütlü bir yapıyı anlatır. Medya teknolojisi, kitle iletişimi örgütlenmelerini anlatır; fakat çoğu kez, teknolojinin ürettiği araçlar anlamında kullanılmaktadır (ki bu yanlıştır).

Marx'a göre iletişim araçlarının keşfi ve gelişmesi sermaye için büyük avantajlar sağlar; ayrıca, onun altında yatan bilgi de ona bedavaya gelecektir. İletişim araçları da, diğer teknolojiler gibi, artı-değer yaratma araçlarıdır. Sermayenin verimlilik artışı arayışı sonucu olarak yeni teknolojiler kullanması sonucunda, üretim artan bir şekilde "genel zihin gücüne" dayanır; "genel sosyal bilgi" üretimin doğrudan gücü olur ve sosyal yaşam süreçlerinin koşulları genel zihin gücünün kontrolü altına girer ve onunla değişime uğrar (Marx, 1858:706).

Bunun önemli bir anlamı da, medya (ve kültür) ve ilgili endüstriyel kapital, sermaye birikimi için önemli olur (Hardt ve Negri, 2005).

Yeni teknolojilerin gelişmesiyle, emeğin yerini teknoloji alır. Örneğin, ABD'de basım endüstrisinde her saatteki çıktı olarak ölçülen verimlilik, 1997-2006 arası % 21 artmıştır. Aynı yıllar arasında, çalışanların sayısı 815,000'den 614,000'e düşmüştür. *The U.S. Bureau of Labor Statistics* bu gerilemeyi basımevlerindeki bilgisayarlaşmayla ilişkilendirmektedir (Fuchs, 2009: 380). Dolayısıyla, teknolojik rasyonelleşmeyle işçi çıkarılması meşrulaştırılmaktadır. Medya bu rasyonelleştirme sürecinin ürettiği yerlerden biridir.

Emek, Profesyonellik, Mülkiyet ve Ürün İlişkisi

Bu bağlamda ürünün kime ait olduğu, üretenle ürün ilişkisi, medya profesyonellerinin mülkiyet ilişkilerindeki yeri ve ürün biçimlenmesinde oynadıkları roller, çalışma koşulları ve sendikalaşma gibi konular önem kazanır. Kitle iletişiminde mesleğin ve üretim ilişkilerinin doğası ile ilgili çalışmalar giderek artmaktadır. Bu çalışmaların hem meşruluk ve toplumsal düzenin sosyolojik sorunları, hem de çalışma koşullarının incelenmesi üzerinde durması gerekir.

Tarihsel bakımdan, emeğin kullanımı, medya profesyonelliğinin oluşması ve gelişmesi, medyada sendikalaşma, bir mesleki ideolojinin evrimi, bu mesleğin değişen pazar ve çalışma koşullarındaki durumu gibi konular ele alınır ve işlenir.

Aynı zamanda, ürünün ideolojik içeriğinin karakteri profesyonel ideolojilerle ve profesyonel ideolojilerin de üretimin ve üretim ilişkileriyle ilişkilendirilmesi gerekir; sadece, ideolojik egemenlik ve pratikler üzerinde durmak, bize önemli bilgiler verebilir; fakat aynı zamanda, bizi idealist felsefenin, düşüncelerin belirleyiciliğini ileri süren çerçevesi içine sokabilir. Medyadaki bu tür çalışma genelleştirip, egemen ideoloji mesleki ideolojiye, genel üretim tarzı ve ilişkilerini, medyadaki tarza ve ilişkiye bağlanmalıdır. Bağlar genellikle eksiktir ve sadece kitle iletişim araçları içine hapsedilmiştir.

Sadece egemen tarz ve ilişkiler değil, aynı zamanda mücadelelerin de incelenmesi gerekir. Bu bağlamda, Batı'da radikal medya, alternatif medya, yer altı (underground) medya, Marksist medya gibi isimlerle gelen oldukça çok yapıtlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de ciddi bir araştırma henüz bulunmamaktadır.

Üretim, Bölüşüm ve İşçinin Yabancılaşması

Yabancılaşma demek, insanın kendine, diğer insanlara, ürettiğine, ilişkilerine, dünyasına yabancı hale gelmesi/getirilmesi demektir. İşçinin/çalışanın yabancılaşması demek, işin örgütlenişi ve yürütülüşü ve üretimin, dağıtımın/bölüşümün ve tüketimin ve ürünün doğası nedeniyle ortaya çıkan yabancılaşmadır.

Kapitalist üretim tarzı ve ilişkileri içinde insanlar birden fazla yabancılaşma deneyimlerler: (a) İş alanındaki yabancılaşmada insan ürettiği nesneden yabancılaşır; Üretilen nesneden yabancılaşma üretim sürecinin, üretim faaliyetinin bir sonucudur. Mallar/emtialar insan emeğinin yabancılaşmış ürünleridir. (b) İnsan üretim sürecinden yabancılaşır: Neyin nerede, hangi koşulda, ne amaç ve sonuçlarla üretileceğine karar verme gücünden insanın tümüyle yoksun bırakılması; iş koşullarının tümüyle insanın dışında, ona rağmen belirlenmesi. (c) Ürün üretildikten sonra, ücret vererek üretilenden ve zenginlikten emeğin yoksun bırakılmasıyla gelen yabancılaşma. (ç) Kaynaklarla bağ kuran paranın, özü ve değeri tanımlaması ve tapılan amaç haline gelmesiyle oluşan yabancılaşma. (d) Kendini gerçekleştirememesi nedeniyle veya üretim tarzının getirdiği maddi ve bilişsel egemenlik altında biçimlenmiş kendisiyle, kendi kendinden yabancılaşması. (e) Diğer insanlardan yabancılaşma: İnsanın işine, işinin ürününe ve kendisine olan ilişkisinde gerçek olan, aynı zamanda diğer insanlarla olan ilişkisinde de gerçektir.

Marx'ın belirttiği gibi (1844) "emeğinin ürünü ne olursa olsun, işçi olduğu gibi" değildir. Bu nedenle, ürünü daha çok oldukça, işçi daha az "kendisi" olur. İşçinin ürününe yabancılaşması sadece emeğinin bir nesne olması değil, fakat ürünün işçinin dışında, bağımsızca, işçiye yabancı bir şey olarak var olması ve işçiye karşı duran kendi başına bir güç olması anlamına gelir. Bu nesneye işçinin verdiği yaşam, düşman ve yabancı bir şey olarak işçiye karşı durması demektir.

Dağıtım Kanalları ve Kontrolü

Kitle üretiminde ürünlerin tüketiminin sağlanması "talep yaratma" ile olur; fakat dağıtım kanallarını kontrol etmeyen şirketler, dağıtımı kontrol edenlerle rekabette geri kalırlar. Siyasal ekonomi araştırmalarının bir bölümü dağıtım kanallarının kontrolü ve tekelleşme üzerinde dururlar ve aynı zamanda, rekabetçi pazarın da bir mit/masal olduğunu ortaya koyarlar.

Ürün: Emtia Üretimi ve Medya

Emtia üretimi, emtianın karakterine bağlı olarak oluşturulan endüstriyel faaliyetlerle yapılır. Kitle iletişiminin son ürünü soyut içeriktir. Bu içerik ya doğrudan içeriğin taşıyıcısıyla (örneğin vcd) ve/veya diğer araçlar silsilesiyle birlikte (örneğin mp3 player gibi alıcı, okuyucu ve çözücü ile) satın alınır. Dolayısıyla, kitle iletişimi emtia üreten örgütlü faaliyetleri içerir. Örneğin, gazetecilikte, ürün gazete denen materyalin üzerine yazılmış sembollerdir. Radyoda ve televizyonda ürün çeşitli adlarla sunulan programlarla gelen içeriktir. Biz kitle iletişimi ağının son halkasıyız; bu programları almak için televizyon alıcısından uyduya kadar çeşitli araçlar için para öderiz; bize (son halkaya) gelinceye kadar, programların üretimi ve pazarda alışverişi yapılmaktadır. Televizyon giderek ödemeli kanallar ve programlarla, son halkadaki bizden de program için doğrudan para almaktadır. Sinemada giriş için ücret öderiz. Web dünyasında, internet için de para öderiz.

Ürün: İzleyici-Emtia

Medyanın ürettiği en önemli emtia, tüketicilerine sunduğu ürünler yanında, reyting sisteminden geçerek “izleyici-emptiayı” üretmesi ve reklamcılara satmasıdır. 1970’lerde Smythe tarafından “Marksizmin kör noktası” tartışmasıyla sunulan bu görüş başta sadece ABD gibi medya sistemiyle sınırlıyken, şimdi tüm küresel pazarda geçerli olmuştur.

Ürün: Bilgi-Emtia

Kitle iletişiminin bir ürünü de “bilgidir” ve bu bilginin çoğu da haber şeklindeki bilgi ve ticari bilgidir. Örneğin, Reuters, Associated Press ve Anadolu Ajansı gibi iletişim örgütlerinin son ürünü, televizyonda üretilen “bilgi yönetimi bilmelerinden” çok farklı karakterde olan bilgidir; bu bilgi parayla abone olan müşteriler için üretilen haber/bilme/bilgidir. Dolayısıyla, materyal olmayan bu ürün (haber, bilgi), bilgi emekçileri tarafından üretilen bilgi-emptiadır. Medya sermayesi bu bilgi-emptia ile elde ettiği artı-değerle de birikim sağlar.

Ürün: Medyanın Kendisinin Emtia Oluşu

Medya örgütlerinin kendisi gerektiğinde satılan ve satın alınan emtiadır. Örneğin, bir televizyon şirketi satılabilir. Bu bağlamdaki kuramsal açıklamalar ve incelemeler, sadece medya ürünlerinin değil, aynı zamanda medyanın kendisinin pazarda alınıp satılan şirket-emptia oluşu üzerinde de dururlar. Medyada, sadece ürün çeşitlenmesi/farklılaşması (diversification) olmamakta, aynı zamanda medya endüstrisinde ve

ilgili endüstrilerde sermayenin sahiplik türlerinde çeşitlenmeler olmaktadır (örneğin, yatay ve dikey entegrasyon, medya dışı şirketlerin satın alınması, medya içinde farklı alanlara yatırım yapma; dev firmaların kar artırması için ortak çalışması). Bu konular, özellikle 1990'lardan beri oldukça yoğun bir şekilde araştırma konusu olmaktadır.⁶⁴

Ürün: Karakteri ve Kalitesi

Siyasal ekonomi analizi yapanlar, medyanın yapısı, yapısındaki değişimler, endüstriler arası ilişkiler, endüstriler ve devlet ilişkisi, pazar yapısı ve pazar ilişkileri gibi konular üzerinde dururken, aynı zamanda, tüm bunların insan ve toplum için sonuçları üzerinde de odaklanırlar. Bu sonuçların en önde gelenlerinden biri medyanın ürettiği ürün (haber, eğlence, reklam, promosyon, ekonomik ve siyasal iletişimin) karakteri ve kalitesidir. Siyasal ekonomistler bu karakteri ve kaliteyi, çalışan sınıflar üzerinde biliş yönetimi ve kapitalist kültürel egemenlik ve kültür emperyalizmi ile ilişkilendirirler. Bunu yaparken, yaratılan güç ve olanak eşitsizlikleri ve bunlara karşı mücadele koşulları ve durumlarına da bakarlar. Bu bağlamda çalışma yapanlar da oldukça çoktur.

Ürün ve Tüketici İstekleri Bağı

Pozitivist okula göre, pazar koşullarını kontrol olanağı yoktur; "tüketici kraldır"; kültürel üretimin alanı ve içeriği sonuçta izleyicilerin istekleri tarafından saptanır (=halka istediği verilir); eğer belli değerler ve dünya görüşleri popüler kitle iletişim araçlarında yoksa ya da az temsil ediliyorsa, bu onlar için etkili bir talebin olmamasındandır. Marksist yaklaşımlar, üretimin örgütlenmesi, bunun önceki mal ve zenginlik dağılımı tarafından biçimlendirilme yolları ile başlar ve sermayenin yapısının üretimi çeşitli şekillerde ve düzeylerde saptadığı üzerinde dururlar: Kitle iletişimi pazarına girmek büyük sermaye ister. Bunun anlamı, bu pazarın sadece büyük sermaye sahibi olanlara açık olduğudur.

Pozitivist-deneyci okul için, etkili rekabet engelleri sonuçta önemsizdir, çünkü küçük ya da büyük bütün üreticiler eşit ölçüde tüketici talebine bağıdırlar. (Aslında, kitle iletişimi şirketleri gelirlerinin büyük kısmını izleyicilerden değil, reklamcılardan ve diğer firmalardan elde ederler. Bu durum "tüketici egemenliği" tezini tersine çevirir; reklamcılar ve reklam verenleri gerçek güç sahipleri ve reklamcıların "ürün ve tüketici isteklerinde" ana belirleyicisi yapar. Bu durum, reklamcıların kitle iletişim araçlarını finanse etmede baskın olduğunu ve izleyici isteklerinin

⁶⁴ Bu tür gelişme ile ilgili örnek ve kaynaklar için bkz: Erdoğan, 2008; Erdoğan ve Solmaz, 2005; Mosco, 2009.

ikinci derecede veya önemsiz olduğunu gösterir. Reklamcının istediği, kitle iletişiminin ürettiğinin biçim ve içeriğine önemli etkide bulunur: Örneğin, kaliteli gazeteler hisse senetleri ve borsa haberlerine daha çok yer verir; çağdaş sermaye ve şirket ekonomisi üzerinde durur).

Pozitivist-deneyci görüşe göre, reklamcılar mümkün olduğu kadar çok sayıda izleyiciye ulaşmak istedikleri için, tüketici tercihleri hala en önemli etkidir. Bu da, haddinden fazla basitleştirilmiş bir iddiadır: Reklamcılar için ürünle ilgisi olmayanlara veya satın alamayacaklara ulaşmanın hiçbir anlamı yoktur. Ulaşılmak istenenler, reklamcılar tarafından belirlenirler. Sonuç olarak, Curran'ın açıkladığı gibi, (1978:246) kitle iletişimi üreticileri, avantajlı olmayanlara daha az dikkat harcarken, tercih edilen azınlığı çekmeye çalışması nedeniyle reklamın dağılımı toplumsal zenginliğin genel dağılımını izler.

Curran'ın belirttiği gibi (1982:227) halkın dünyayı anlamasını ve yorumlamasını sağlayan kitle iletişim araçları, şimdi kilisenin yerini almaktadır: Papazlar halka güç yapısının Tanrı tarafından düzenlendiğini söylerdi; bugün, profesyonel kitle iletişimcileri izleyicilere güç yapısının demokratik bir şekilde, oy sandıkları yoluyla oluşturulduğunu bildirmektedirler. Muhafız olanlar kilise tarafından Tanrının isteğine karşı gelen dinsizler olarak gayri meşrulaştırılır ve aforoz edilirdi. Bugün de muhalifler, "demokrasiyi" reddeden "aşırımlar" veya "bölücüler" olarak suçlanırlar. Ortaçağ kilisesi haksızlığa karşı hak aramanın tek meşru yolunun ezenin vicdanına hitap etmeyi, bu etkili olmazsa yüksek devlet otoritesine başvurmayı öğretti. Bugün çağdaş kitle iletişim araçları, benzer şekilde, meşru protesto yöntemleri olarak sadece anayasal ve yasal işlemleri yüceltirler. Ortaçağ kilisesi toplumsal adaletsizliği kişinin günahına atfederek, eşitsizliğin kaynaklarını maskelerdi. Bugün çağdaş kitle iletişim araçları, çok daha karmaşık yollarla, yapısal eşitsizlikleri tanımlama ve açıklamayı izleyicileri yanlış yola sevk edecek şekilde, örneğin eleştirel bakışlarını kendilerine ve zincirin son halkasındaki kendi gibilere döndürerek yaparlar. Kilise Tanrının görünmez elinin tesadüflüğüne eğilerek toplumdaki aşağı statünün kabulünü teşvik etti (Kilisede hala zayıfın, güçsüzün, alçak gönüllülerin öldükten sonra cennete gideceği tekrarlanır). Çağdaş kitle iletişim araçları hem zenginliği hem de fakirliği, çok çalışma ve yetenek yanında, şansa bağlayarak benzer kaderciliği teşvik eder.

Elbette ortaçağda papalık ve monarşiler arasında olduğu gibi, günümüzün toplumunda kitle iletişim araçları ve öteki güç odakları arasında da çatışmalar vardır; fakat bu çatışmalar nadiren ciddidir ve genellikle toplumsal ve siyasal yapıyı meşrulaştıran etik ve ahlak çerçeveleri içinde tutulurlar (Curran, 1982:228; Hall, 1977; Murdock, 1995).

Medyanın Özne Oluşu ve İzleyicinin Suçlanması

Pozitivist-deneyci kuramda kitle iletişim araçları kendi başlarına hareket eden, bağımsızlığına sahip "özneler" olarak sunulur. Böyle kullanılıncı, kitle iletişim araçlarının görev nitelikleri bu araçların kendileriyle sınırlanır ve kahraman ya da kötü adam bu araçlar olur. Bu aynı zamanda, egemen sınıfın ahlakçı maskesi ardında gizlenerek radyo, tv ve basının aşşağılık, terbiyesiz, bayağı, saldırgan ve müstehcen içeriği, zararlı, kötü ve rahatsız edici etkisi hakkında eleştiri yapma hakkını da getirir: Bu ikiyüzlü eleştiri sonunda izleyici (okuyucu) bu tür içeriği istediği ve izlediği için suçlu bulunur. Kitle iletişim araçlarının sahip oldukları faaliyet özgürlüğünden dolayı toplum üzerinde etkili oldukları düşünülür: İletişim teknolojisi ve kitle kültürünün bütün iletilerine yüklediği işlevi gizlemek için, kitle iletişim araçları devrimci ajanlar statüsüne ve çağdaş iletişim olgusu da devrimin kendisine yüceltilir.

Mücadele, Direniş ve Kitle İletişimi

Marx ve Engels, örneğin 1842 gazetecilik deneyimlerinden itibaren, basın özgürlüğü üzerinde durmuşlar ve en önemlisi de, daha önce ayrıntılı olarak Marx'ın basın ile ilgili görüşlerinde açıkladığımız gibi, basını özgürlük mücadelesinin aracı olarak nitelemişlerdir. Marx ve Engels'e göre, Manifesto yapıtlarında, alternatif medya kullanımının insanlar arası sosyal mücadelede ağ kurma ve birliktelik sağlar; mücadelenin başarısı işçilerin birleşmesinde yatar ve gelişmiş iletişim araçları bu birleşmeye yardım eder.

Direnin iletişimini, muhtemelen direniş kontrol etmek ve yönlendirmek isteyen psikolojik savaş işine katkıda bulunmak isteyen araştırmacılar, kapitalizmi inceleyen araştırmacılardan daha fazla ele almışlardır. Bunun da elbette önde gelen nedeni bu tür araştırmaları yapanların oldukça büyük ödülleri almasıdır. Radikal, alternatif veya Marksist yönelimli araştırmacıların hemen hepsi değişen ölçüde direniş veya karşıtlığı ele almışlardır. Özellikle 1970'lerdeki çalışmalarda bu oldukça belirgindir. Bu bağlamda, direnişe bilişsel katkıda bulunmak için kapsamlı bir girişim Mattelart ve Siegelau'ın Paris'de Marksist kütüphane kurmaya çalışmaları ve çıkardıkları kitabın ikinci cildini sınıf mücadelesine ayırmaları örnek olarak verilebilir. Direnişle ilgili çalışmalar, öneri verme değil, direniş anlama ve geliştirme amacını taşıyan araştırmalardı. Bu araştırmalar sendikalar ve sendika hareketinin incelenmesinden, yeraltı basınına, gençlere ve kadınlara yönelik dergiler ve magazinlere alternatif olan dergilerin ve magazinlerin çıkartılmalarına kadar değişen konuları ele almışlardır.

YAKLAŞIM ÖRNEKLERİ

Kitle iletişiminin Marksist ve diğer değerlendirmeleri ve eleştirileri kitle iletişim aracının varoluşuyla birlikte çıkar ve gelişir. Medya ile ilgi ve medya hakkında yazılar 19'uncu yüzyılda, özellikle iletişimin kontrolüne yönelik müdahalelere karşı ve aynı zamanda medyanın (basılı medyanın) iş yapış biçimine karşı, artmaya başlamıştır. 20.yüzyılda bu artış ivme kazanmış ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunlaşmaya başlamıştır.

İletişimin üretim tarzı ve ilişkilerine Marksist açıdan veya Marksizm'den etkilenen yaklaşımlarla yaklaşanlar, özellikle 1960'larda ortaya çıkıp gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Innis öncü olarak nitelenir; fakat Herbert Schiller ve Dallas Smythe kitle iletişiminde Marksist analizin başlatıcılarıdır.

1970 başında, Enzenberger (1974) o zamana kadar Marksist medya teorisi olmadığını ve dolayısıyla bu alanda uygulanacak bir stratejinin de olmadığını belirtmiştir. Enzenberger, haklı olarak, medya konusunda marksistlerin kuramsal olarak tartışması ve pratik olarak medyayı kullanması gerektiğini belirtmektedir ve bunun bir akademik beklenti olmadığını, fakat siyasal bir gereklilik/zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Enzenberger'in sunduğu medya teorisi dahil, 1970'lerde başlayarak artan bir şekilde kitle iletişiminin ulus içinde ve uluslararasındaki "siyasal ekonomisi" konusuna eğilenler ve liberal-demokratik araştırmacılardan Marksist araştırmacılara kadar değişen yaklaşımlarla çalışanlar arttı. Amerika'da ve dışarıda yazdıklarıyla bilinenler arasında, *The Media Monopoly* (1983) ve *The New Media Monopoly* (2004) yapıtlarıyla Ben Bagdikian; *Manufacturing Consent* yapıtıyla Edward Herman ve Noam Chomsky; *The New Missionaries of Corporate Capitalism* (1997) yapıtıyla Edward Herman ve Robert McChesney; *The Myth of the Liberal Media* (1999) yapıtıyla Edward Herman; *Rich Media, Poor Democracy* ve *Democratic Struggle against Corporate Media* (2002) yapıtlarıyla McChesney bulunmaktadır. Bunların yanında Vincent Mosco, *The Political Economy of Communication* (2009), *Laboring of Communication* (2008), *Knowledge Workers in the Information Society* (2007), *The Digital Sublime: Myth, Power, and Cyberspace* (2004). *Continental Order?: Integrating North America for Cyber-Capitalism* (2001) gibi yapıtlarıyla, bu alada değerli katkılarda bulunmaktadır. Aynı değerde Dan Schiller'i *Digital Capitalism: Networking the Global Market System* (1999), *How to Think about Information* (2007), *Theorizing Communication: A History* (1996) ve *Objectivity and the News: The Public and the Rise of Commercial*

Journalism (1981) gibi birçok yapıtlarıyla görürüz. Bu isimlere uzun zamandan beri iletişimin siyasal ekonomisiyle ilgili olarak sinema alanında önemli çalışmaları olan Janet Wasko, Marksist praxis üzerinde yöntemle ilgili çalışan Ollman, Peter Golding ve Graham Murdock gibi isimleri ekleyebiliriz. Bu aydınlar yapıtlarında, kapitalist toplumlarda üretim tarzı ve ilişkilerine odaklanırlar; bunu yaparken, kaynakların nasıl tahsis edildiği, güç ilişkileri ve sınıf sistemi gibi yapısal eşitsizlikler üzerinde dururlar; çelişkileri analiz ederler ve direniş için stratejiler önerirler. İletişim alanındaki örgüt yapıları ve ilişkilerinin anti-demokratik pratiklerine, siyasal ve ekonomik çıkarlar için biliş yönetimine eğilimler. Siyasal ekonomiyi, tarihsel, bütünleşik, kapitalist işletme ile “kamusal müdahale” arasındaki dengeyle ilgilenen ve adalet, hakkaniyet ve kamu yararı gibi sorular üzerine duran yaklaşım olarak nitelerler.

Adorno: Kültür Endüstrisinin Siyasal Ekonomisi

Adorno ayrıntılı bir medya siyasal ekonomisi kuramı oluşturmadı, fakat Adorno'nun görüşleri, günümüzdeki iletişimin siyasal ekonomisi yaklaşımlarını etkilediğini Murdock, Garnham, Golding ve Mosco gibi siyasal ekonomistlerin yapıtlarındaki referanslarından çıkarabiliriz. Adorno'da, hem medyanın (kültür endüstrisinin) siyasal ekonomi merkezli eleştirisini görürüz hem de ideolojik (bilinç yönetimi) karakterinin incelenmesini. Marx gibi, Adorno da çağdaş toplumdaki belirleyici çelişkinin kapitalist toplumsal biçimlenmede olduğunu ve çelişkilerin bu yapı içindeki üstyapıda da sürdüğünü, yapı içindeki parçaların birbiriyle sürekli etkileşimde olduğunu belirtir. Adorno'ya göre (1987) sistemin dinamiği ekonomik süreçlerin kontrolünün artan bir şekilde siyasal gücün işlevi olmaktadır; fakat her zamanki gibi, insanlar ekonomik süreçler tarafından yönetilmekte ve egemenlik altına alınmaktadır.

Kültür endüstrisi ve tüketicinin bilinci basit bir şekilde birbiriyle eşleştirilemez (Adorno, 1991). Yani, kültür endüstrisinin yaydığı bilişler ile tüketicilerin bilişlerinin aynı olduğu kabul edilemez. Adorno, henüz bunun gerçekleştirilmediğini belirtir ve tüketicilerin kültür endüstrisinin sunduğu her şeyi emen süngerler olmadığını anlatmaktadır.

“Culture Industry Reconsidered” yapıtında Adorno (1991), “mass media” kavramının kendisinin kitle kültürü endüstrisi için hazırlandığını ve kitle medyasının hep birlikte “sahibinin sesini” yeniden-yansıttığını belirtir. Kitle kültürünün özünü “her yerde kendini gösteren tanıdıklık biçimi ve sentetik olarak üretilmiş davranış tarzları yerleştiren bir ilke olarak tanımlar. Bu durumu standartlaştırma olarak niteler.

"Culture Industry Reconsidered" yazısında Adorno (1991), kültür endüstrisinin ürünlerin emtia olduğunu vurgular. Örneğin haberin emtialaştırılmasını açıklar. Adorno'ya göre, kültür endüstrilerinin ürünleri ayrılmaz bir şekilde kapitalist üretim, dağıtım ve exchange/mübadele tarzları içinde yer alır; radyo, televizyon ve gazetelerin başarusı, kendisi reklamcılara satılan emtia olan ve diğer emtiaların satıldığı izleyicileri çekmesine bağlıdır (Cook, 1996, 27).

Adorno, *How to Look at Television* yazısında (1954), televizyon mesajlarının gizlenmiş anlamlarını anlamak için, artistin kendini ifade isteklerine değil, ürününün "genel şartlarına" bakmak gerektiğini belirtir: Bir televizyon şovunu yazarın psikolojisi açısından inceleme, Ford arabalarını Mr. Ford'un psikoanalizi açısından inceleme gibidir. Aynı, sözü, izleyicinin alımlamasıyla açıklama için de söyleyebiliriz.

Smythe: Bilinç Endüstrisinin Maddi Yapısı

Kanadalı ekonomist ve siyasal aktivist Dallas Smythe, gelişmiş Amerikan kapitalizmindeki iletişim düzeninin özelliklerine eğildi ve Avrupalı Marksistleri kendi kıtalarına hapsedilmiş ve Amerikan gerçeğinden uzak olduklarını ve Amerikan gerçeğinin yakında Avrupa'nın gerçeği olacağını belirtti. Avrupalılar, özellikle İngilizler, kendilerini savunarak karşılık verdiler. Aslında Smythe'in ve Amerikan Marksistlerinin Avrupa gerçeğini bilmediğini belirttiler. Smythe'in, tepkiyle karşılanan, Avrupa'ya ihtarı 1977'lerdeydi. Çok geçmeden Avrupa Amerikan gerçeğinin "özelleştirme ve deregulasyon" saldırısıyla karşılaştı; 1990'lara gelindiğinde, iletişimde Avrupa gerçeği Avrupa gerçeği olmaktan çok Amerikan tipi iletişim düzeninin küreselleştirdiği bir gerçek oldu. Smythe, Türkiye gibi ülkeleri, bu değişimde Avrupa'dan sonraya bırakmıştı. Gerçi Türkiye'de özelleştirme, Avrupa'dakiyle beş altı yıl gibi kısa bir zaman farkıyla oldu, fakat diğer "az gelişmiş" ülkelerde, bu oluşum 1990'lardan beri egemen gündeminin bir parçasıdır.

Smythe'e göre (1981) kitle iletişim araçları tekeli kapitalist sistemin bir buluşudur. Bu araçların amacı bütün nüfus ve öteki örgütlerin önderliği için sorunlar, değerler ve politikalar "gündemini" oluşturmaktır. Bu araçlar izleyicileri kitle halinde üretirler ve reklamcılara satarlar. Bu izleyiciler kendilerine kitle halinde üretilmiş tüketim malları ve hizmetlerinin pazarlamasında çalışırlar ve pazarlamasında tüketilirler. Bunu P. Baran ve P. Sweezy'nin "sivil satış çabası" diye adlandırır: İzleyiciler, aynı zamanda, siyasal adayların ve kamu politikalarının pazarlanmasında çalışırlar ve pazarlamasında tüketilirler: İzleyicilerin üretimi, tüketimi ve çalışması (emeği) olmaksızın, tüketici mal ve hizmetlerinin kitle halinde üretimi olanaksızdır.

Smythe göre, iletişimde tarihsel materyalist yaklaşımın ana hatları:

- o Üretim materyalliği, toplumsal üretim ve tüketimde halkı birbirine bağlayan gerçek süreçler anlamına gelmelidir.

- o Marksistler, Marx'ın zamanındaki rekabetçi pazardan farklı olan günümüzün tekeli kapitalizmin dev şirketlerinin iş cephesinde olduğu kadar talebi de yönlendirme rolüne dikkat etmelidirler.

- o Talebi yönlendirmek için, kapitalizm kitle iletişim araçlarını keşfetti. Bu araçların ana ürünü ileti değil reklamcılara satılan izleyicilerdir.

- o Kitle iletişim araçları altyapının, tabanın ana parçasıdır; çünkü bu araçların ürünü izleyicilerdir ve bu izleyiciler kitle halinde üretilen tüketici mallar ve hizmetlerinin kitle halinde pazarlanmasını başarmada "maddi bakımdan" üretici bir görev yaparlar. (Bu analiz, TRT gibi, yaşam koşullarının reklama dayanmadığı sistemlerde geçerli değildir).

- o Teknoloji burjuva egemenliğinin tehlikeli bir şekilde "gizemleştirilmesinden" başka hiçbir şeyin saptayıcısı değildir. Ne araç, ne de görünürde reklam olay öğeleri (haber, eğlence, müzik, spor gibi) içindeki ileti kitle iletişiminin gerçek temelidir. Smythe bu haber, eğlence, film, tartışma, spor gibi programları, kısacası kitle iletişim araçlarının içeriğini "bedava öğle yemeği" olarak niteler (Kapitalist ilişkilerde birini bedava öğle yemeğine götürdüğünde bu yemek herhangi bir esas amaç için bir vesileden başka bir şey değildir).

- o İdeoloji, bilinç ve egemenlik, bugün, Marksizm'in öznellik ve pozitivizmle dolu olmaya yönelen alanlarıdır. Bunlar diyalektik bir şekilde, halkın etkinlikleriyle karşılıklı ve bağımlı olarak incelenmelidir. Halkın etkinlikleri daima siyasal, ekonomik ve toplumsal örgütler içinde bazı düşünce, dil ve fiziksel etkinlikleri bağlar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devrimci hareketlerin gerici ve faşist rejimler tarafından Avrupa'da bozguna uğratılması, Avrupalı Marksistleri ideoloji ve bilincin özel ve yönlendirici açıklamalarına döndürdü (örneğin Frankfurt Okulu). Egemen sınıf biçimlerinin devleti, kiliseyi, eğitim öğretim sistemini ve kitle iletişim araçlarını egemenlikte güç kullanmanın yerine kullandığını keşfetmek bir yenilik değildir. Yıllarca çarkı yeniden keşfetmek ve ayırtıntılarla uğraşmak yerine, işçilerin özel sektör ve kamu sektörü arasındaki diyalektik gerilim süreçlerini betimleyecek ve çözümleyecek araçları geliştirmek daha yararlıdır.

- o Maddi üretimin "teknoloji" olarak kılık değiştirmesinden, sanat ve bilimin de burjuva sınıfının tuzaklarından kurtarılması ve diyalektik bakımdan yeniden düşünülmesi önemlidir. Smythe'e göre kitle iletişim araçları, ilgili sanatlar, tüketici malları ve hizmetleri (giyim, kozmetikler, ayaküstü yemek gibi) ileri kapitalist ülkelerin ve giderek artan şekilde Üçüncü Dünya ülkelerinin halkları için günlük gündemler hazırlar.

o İzleyicilerin gördüğü üç temel hizmet vardır: Tüketici mal ve hizmetlerini kendilerine pazarlarlar. Siyasal arenada şu veya bu aday için oy vermeyi öğrenirler. Kendi siyasal ekonomik sistemlerinin doğruluğuna inancı öğrenir ve onaylarlar.

o Kitle iletişim araçları birbirine bağlı iş örgütlenmeleri ile üretim ve alışverişine dayanan oligopol piyasalar ile bağlıdır.

o Reklamcılık, pazar araştırması, güzel sanatlar, eğitim ve öğretim bu bilinç endüstrisinin parçasıdır.

o Kitle iletişim araçları aynı zamanda şirket bağları ve kesişen pazarlar yoluyla profesyonel ve amatör spora, gösteri sanatlarına, çizgi romanlara, çocuk oyuncaklarına büyüklerin oyunlarına (oyuncaklarına), kaset üretimi ve satımına, otellere, havayollarına, bağlayıcı sözleşmelerle ve reklam servisleriyle tüketici mallar endüstrisine (otomobil, giyecek, kozmetik ve moda endüstrilerine) bağlıdır.

o Kitle iletişim araçları, telekomünikasyon, dijital enformasyonun depolanması, tekrar kullanılması, işlenmesiyle ve telekomünikasyon ve bilgisayar işlemleri için araçlar üreten ve elektronik, fizik ve kimya alanlarında araştırma yapan endüstrilerle karşılıklı bağımlıdır.

o Bilinç endüstrisi enformasyon üreten bankacılık, finans ve sigorta endüstrileridir. Bütün bunlara askeri ve sivil devlet organlarıyla olan bağlarını da eklemek gerekir.

Bilinç Endüstrisinin Gündemi

Bilinç endüstrisinin gündemindeki birinci konu, tüketici mallarının ve hizmetlerinin "yeni modellerini" satın almaya ve askeri alışveriş çabalarıyla şişen bütçeyi destekleyen vergileri ödemeye dürtülenmiş halkı üretmektir. Kitle iletişim araçlarının görevi aynı zamanda nihai ürünleri üretmek için şekillendirilmiş izleyicilerin üretilmesidir: Siyasal adaylara oy verme, siyasal sorunlarda "halkoyu" gibi... Kitle iletişimi araçları halka sistemin ideolojisini, sınıf egemenliğindeki toplumsal sistemi halkın desteklediği veya hücum ettiği "değerler sistemini" öğretir.

Kitle İletişiminin Ana Ürünü

Smythe'a göre, burjuva ve Marksistler kitle iletişiminin ana ürününü iletiler, enformasyon, imajlar, anlamlar, eğlence, eğitim, yönlendirme, manipülasyon vs. olarak tanımlarlar. Tüm bu kavramlar öznel düşünsel varlıklardır. Eğlence, eğitim, öğretim gibi kitle iletişimi içeriği "etkilere" veya "amaçlara" aittir. Bunun anlamı öznel süreçlerin gerçek olmaması demek değildir; fakat tekelci kapitalizm altında halkın yapmak zorunda olduğu işlerin maddi bir tabanı vardır. Yiyecek gibi şeyler satın alınmalıdır ve izleyicinin görevi, reklamcıya "ödeme yapan" bu yanıdır.

Gerçekçi Marksist Kuram

Kuram ve pratik ideolojinin üretimi konusunda, öznellikten ve gerçekten uzak olarak tarihsiz bir tabanda devam etmektedir. Smythe'e göre, gerçekçi bir kuram işe iletiyle ya da kitle iletişim araçlarıyla değil, halkla başlamalıdır. Smythe şu önerilerde bulunur: Yaklaşım, izleyici gücünün gerçek zaman içinde nasıl üretildiğini tanıma ile başlamalıdır. Çokuluslu şirketin bir malı üretmeye girişmesi için, artı değerın gerçekleşmesini garanti etmek için talebin üretilmesi zorunludur. Burada itici güç ileti veya araç değil, önerilen mala izleyicilerin takınacağı tavidir (para ödemesi, zaman harcaması, üretimi için enerji harcaması, kullanması, atması). Eğer beklenen bir kar yoksa izleyici, ileti, araç ve mal üretimi olmaz. Böylece, izleyici tüketici mallarının pazarlaması için zorunlu bir araç olarak kitle iletişim araçlarının varoluşu nedeni olur. Pazarlamacı olarak izleyici gücü ve izleyici hakkında çok az bilgiye sahibiz. Gerçekçi çözümlemedeki temel öğe kitle iletişim araçları tarafından üretilen izleyicilerin rolünün herhangi bir mal için karlı bir pazarın yaratılmasında reklamcının genel stratejik planı içinde çözümlemesini gerektirir. Bu çözümleme izleyicilerin kitle iletişim aracından reklam ve "bedava öğle yemeği" karışımını alış yolu ile bu materyallerin içinde işlendiği etkinlikler ve ilişkilerin koşulları arasındaki ilişkiyle uğraşmalıdır. Halk ve izleyicilerin "yeri" gerçek tarihsel durum içinde saptanmalıdır. İzleyici iki yüze sahip olan yeni bir kurumdur: Özel yüzü bilinç endüstrisi için pazar ve pazarlama ajanı olarak görev yapar. Kamu yüzü çeşitli kurumlar yoluyla (aile, kilise, sendika gibi) hayatın emtia olmayan amaçları için mücadele eder. ABD ve Kanada'da izleyici bu iki yüze de sahiptir: Herkes her zaman izleyicidir, çünkü ortak olarak herkes genel malları üretme ve satma girişimindedir.

Bilinç, halkın yaşamının tam olarak farkında olmasıdır. Bu kendilerini, öteki insanlarla çeşitli örgütlenme şekilleri içinde ilişkilerini ve doğa ile ilişkilerini "anlamalarını" içerir. Bilinç dinamik bir süreçtir; kişi aile ve öteki toplumsal kurumlar içinde büyür, durur veya geriler. Duygular, düşünceler, içgüdü, bellek ve bütün duyu araçlarına girer. Bilinç kişilerin gerçek yaşam deneyiminden gelir.

Smythe'e göre, araştırma üç seviyede olmalıdır:

- Uluslararası: Özellikle devrimci ve bağımsızlık hareketleri teorisi, medya politikaları medya ve spektrum yapıları, çok uluslu şirketler, üçüncü dünya girişimleri
- Ulusal: Örneğin, yeni teknolojilerin siyasal ekonomisi, reklamcılık ve emtia ilişkileri, kamuoyunun manipülasyonu
- Yerel: Sendikalar, işçi hareketi, azınlık vb. gruplarla iletişim.

Smythe göre, Marksist araştırma faaliyeti en azından aşağıdaki temel konularla ilgilenmelidirler:

1. Bilim ve teknolojinin gizemini açma (demystification)
2. Kuram ve pratik ilişkisi
3. İletişimin kontrolünün merkezilikten çıkışı (decentralization)
4. İletişim kurumlarının ve pratiklerinin demokratikleştirilmesi
5. Örgüt ve eylem için kitlelerin harekete geçirilmesi
6. İletişimin barış için promosyonu

Mosco: İletişimin Siyasal Ekonomisi

Mosco (1996/2009), iletişimin siyasal ekonomisini, kaynakların üretim, dağıtım ve tüketimini oluşturan sosyal ilişkilerin, özellikle güç ilişkilerinin incelenmesi olarak açıklar: Siyasal ekonomi, toplumların yaşama için gerekli olanı üretme etrafında nasıl örgütlendiği ve toplumsal amaçları gerçekleştirmek için düzenin nasıl tutulduğu hakkındadır.

Mosco eleştirel/critical siyasal ekonominin dört temel özelliğini belirler. Bu özellikler, dört temel araştırma alanı olarak da kendini gösterir:

1. Siyasal ekonomi toplum değişimi ve tarih üzerinde durur; dolayısıyla, bu bağlamdaki incelemeler ve açıklamalar getirir.
2. Siyasal ekonomi bütünlükçü (holistic) bir yaklaşımdır: emtia, kurumlar, sosyal ilişkiler ve hegemoni/egemenlik arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin karakteri üzerinde durur.
3. Eleştirel okul ve Marksist yaklaşım, sadece üretim tarzı ve ilişkileri üzerinde durmaz, aynı zamanda, bunları politika problemleri ve ahlak felsefesi konularıyla ilişkilendirir.
4. Eleştirel okul ve Marksist yaklaşım, “filozoflar sistemi anlamaya çalıştılar, asıl mesele onu değiştirmek” diyen Marx’ın pratik anlayışını benimser.

BÖLÜM XII

DÜŞÜNSEL YAŞAMIN ÜRETİMİ VE İLETİŞİM

1960'larda yoğun bir şekilde "konuşturma" ilacı araştırmaları yapılyordu. Sonuçlardan biri LSD ve uyuşturucu maddelerin yaygınlaştırılması oldu. Şimdi, bilgisayarla gelen teknolojiyle "hafıza silme" umuduyla çalışmalar yapılmaktadır. Böylece, kapitalizmin asıl yan-ürünü olarak niteleyebileceğimiz ve kapitalizm için tehlikeli olan "düşünen insan" polis tarafından gözaltına alınacak ve orada "hafızası silinecek ve en ideali, hafızasına "kapitalizm demokrasidir, özgürlüktür, insan haklarıdır" gibi pozitif şeyler yüklenecektir. Böylece, gözaltında birkaç saat kaldıktan sonra, yeni ve topluma faydalı bir insan olarak aramıza katılacaktır. Kapitalizmin ideal insanı! Dünyanın herhangi bir yerinde "faydasız" olarak nitelenen birilerinden fiziksel olarak kurtulmak istenirse? Uydudan yollanılan komutla, kişinin yanında veya vücudunda taşıdığı bir "chip" yoluyla insan eritilerek veya buharlaştırılarak yok edilecektir.

Maddi hayatını üreten insan aynı anda düşünsel hayatını da üretir; bu bir zorunluluktur: Düşünemeyen veya düşüncesini yaşam koşullarına yansıtamayan insanın yaşamı bir maymunun yaşamından öteye gidemez. Dolayısıyla, maddi hayatın üretimi ile düşünselin üretimi, yaşamın üretiminin bütünleşik öğeleridir. Düşüncelerini yaşam koşullarına yansıtarak üretim yapanlar, aynı zamanda, bunu diğerleri üzerinde kontrol kurmak için yaparlar; dolayısıyla, üretimi düşünmeyen ve üretilmiş tüketmeyi arayanlar, artık, güce sahip olmadıkları için, bağımlılık ve kölelik durumunda yaşamak zorunda kalanlardır ve kitleler halinde yok etme zorunlu olduğunda, biyolojik silahlarla "eritilecek" olanlardır.

İnsanlar materyal ve düşünsel yaşamlarını her gün sürdürmek için birbiriyle sosyal ilişkiye girerler. Bu ilişkiyi gerçekleştirmek ancak iletişimle mümkündür. Bu ilişkilerden geçerek insanlar hem materyal yaşamlarını ve hem de materyal ve materyal olmayan yaşamlarıyla ilgili düşüncelerini üretir, tutar ve değiştirirler. Toplumsal ilişkilerini maddi üretimleri ile bağıntılı olarak kurarlar ve kendi toplumsal ilişkileriyle bağıntılı ilkeler, düşünceler ve kategoriler üretirler. Toplumsal ilişkilerin değişimi ile bu düşünceler de değişir. Dolayısıyla düşünceler, ilkeler, kategoriler tarihi ve geçici ürünlerdir. Düşünce, din ve ahlak bağımsızlığa ve tarihe sahip değildir. İnsanlar kendi maddi üretimini ve ilişkilerini geliştirerek aynı zamanda kendi düşüncelerini ve düşünce ürünlerini de değiştirirler. Dolayısıyla, insanlar "düşünerek" hiçbir şeyi yoktan var edemezler. Var ettikleri her şeyin temeli, düşünce değil varlığın yaşam koşuludur. Bu koşul üzerinde düşüncesini yansıtarak, tarihini yapar.

Marksist yaklaşım, “gerçek, aktif insanlardan başlar ve bu insanların gerçek yaşam süreçleri temeli üzerinde bu yaşam süreçlerinin yankılanının ve ideolojik reflekslerinin gelişmesini” inceler. İnsan beyininde biçimlenen düşler, aynı zamanda, zorunlu olarak deneyci biçimde doğruluğu araştırılabilir ve maddi öncüllere bağlı yaşam süreçlerinin yüceltilmeleridir. Ahlak, din, metafizik, geri kalan bütün ideoloji ve bunlara karşılık olan bilinç biçimleri, bu nedenle, bağımsız değildirler: Hiçbir tarihe, gelişmeye sahip değildirler; fakat insanlar, kendi maddi üretimlerini ve ilişkilerini geliştirerek, kendi gerçek varlıkları, düşünceleriyle birlikte düşüncelerinin ürünlerini de değiştirirler (Marx, 1847:109).

Düşüncelerin ve görüşlerin üretilmesi bağımsız bir şekilde, kendiliğinden, insanın iradesinden bağımsız olarak oluşmaz. Düşünceler maddi etkinliklere, gerçek yaşam süreçlerine ve pratiğine, insan ilişkilerine bağlıdır. Düşünceler bir şeyler ve birileri içindir; bir şeyler ve birileri hakkındadır. Düşünceler hakkındaki düşünceler bile insan yaşamıyla ilişkilidir. Düşünce iletilme ve üretme kurumlarının hem kendileri hem de ürettikleri örgütlü yaşamdan ve yaşamın materyal ve materyal olmayan ifadelerinden bağımsız değildir. Düşünen insan örgütlü güç yapıları ve ilişkileri içinde yaşayan insandır. Dolayısıyla, düşüncesi materyal ilişkiler yapısından bağımsız değildir; aynı zamanda insan materyal ilişkiler yapısını da değiştirme gücünden yoksun bırakılmıştır. Özgürlük ve bağımsızlık satan bir gazeteciyi düşünün: Onun sattığı özgürlük ve bağımsızlık bağlı olduğu firmanın çıkar ve mülkiyet ilişkileriyle belirlenen özgürlük ve bağımsızlıktır. Gazeteci bu çerçeveye aykırı olan bir “özgür düşünceyi” ifade edemez. Bu lüks ona verilmemiştir. Fakat bu egemenlik risk alıp mücadele etme koşulunu da yaratmıştır.

TEMEL KAVRAMLAR VE SÜREGELEN KONULAR

Bilincin Üretim Biçimi İçinde Belirlenmesi

İnsan üretilmiş bilince sahiptir; bu bilinç ilk olarak yakın çevrenin ve öteki insanlar ve şeyler hakkındaki bilinçtir. Aynı zamanda, insana tümüyle yabancı, ondan güçlü ve yenilemez olarak görünen doğanın bilincidir. İnsanın bilinci artan üretim, gereksinimler, nüfus ve ilişkilerle yayılır ve gelişir. Maddi ve düşünsel işbölümünün artmasıyla, bilinç “gerçek olan bir şeyi insanın kavraması” olur; artık bilme ve bilinç, ilk insanın doğrudan deneyimle ve kendi yaşam koşullarına bakarak kendisinin kendisi için ürettiği bilme ve bilinç sınırının ötesindedir. Bu andan itibaren, bilme ve bilincin önce dünyadan bağı kopartılır; düşüncelere/akla bağımsızlık bahşedilir; ardından bu bağımsız akıl/düşünce ile dünya arasında bağı kurulur: Dünyayı “var ol!” diyen Tanrı yaratır veya

toplum ve dünya, insan aklının (veya dilin) yarattığı olur; kuram, teoloji, felsefe, ahlak ve benzerleri şekillenir ve ön plana çıkartılır. Aslında, nasıl ki, dünyadaki bir egemenliği bilme ve bilişte temsil eden bu fikirler, gerçek yaşam koşullarının bir ürünüyse, aynı şekilde, bir kuram, teoloji, felsefe ve ahlak varolan toplumsal ilişkilerle çelişkiye düşse bile, ancak varolan üretim güçleriyle çelişkiye düşmesi sonucu meydana gelebilir: Yaşam, bilinç tarafından belirlenmez, fakat bilinç yaşam tarafından belirlenir. Yani, insanın oluşumunu bilinci belirlemez, insanın toplumsal oluşumu bilincini belirler. Yaşamın bilinç tarafından saptandığını ileri süren yaklaşımda bilinç, yaşayan kişi gibi ele alınır. Bilincin yaşam tarafından saptandığını belirten yaklaşımda, yaşayan kişilerin kendileri gerçek yaşamda yaşadıkları gibi ele alınır ve bilinç tümüyle onların bilinci olarak düşünülür. İlk yaklaşımda başlama noktası, “yaşayan birey” olarak alınan bilinçtir. İkinci yaklaşımda başlama noktası, yaşayan bireylerin kendileridir ve bilinç sadece bu bireylerin bilinci olarak alınır. Bilinç asla bilinçli varlıktan başka bir şey değildir ve insanların varlığı kendi gerçek yaşam süreçlerinden başka bir şey olamaz. Dil pratik bilinçtir; bilinç gibi, sadece gereksinimlerle, zorunluluklarla ve öteki insanlarla ilişkilerle gelişir (Marx ve Engels, 1846: 15, 20).

İnsan yerine, bilinçten/düşünceden hareket etmenin ortaya çıkardığı yanlışlığı Marx şöyle belirtir: Kurulu iletişim ilişkileri kendilerini aynı zamanda siyasal ve yasal ilişkiler olarak ortaya koyar. Dilde bu ilişkiler sadece kavramlar biçiminde görülür. Bu kavramlar bir bakıma esraren-giz güçler olarak kabul edilir. Bu kabul yanında, siyasal bilimciler ve hukukçular bu kavramlarda mülkiyet ilişkilerinin gerçek temellerini görürler. Örneğin, varolan ilişkiler yasalara göre düzenlendiği için, gerçek ilişkilerin temeli gibi görünür ya da öyle gösterilir. Eğer varolan sistemde günlük etkinliklerin nasıl yapıldığına bakarsak zorunlu olarak bu sonuca varırız: Örneğin, ev alacak veya satacak olan, bunu yasalara uygun işlemlerle yapar. Böylece bu işlemlerle ev alışveriş ilişkisinin temeli bu ilişkileri düzenleyen yasalar olarak görünür.

Düşünceler ve Toplumsal Değişimin Anlamı

Toplumsal etkinlik varolan yaşam koşulları içinde olur. Bu varolan yaşam koşullarının insanın beynindeki şekillenmesine “düşünceler” denir. Eğer insan yaşam koşulları üzerinde düşünmeseydi, hala ormanda yaşıyor olurdu. İnsan, yaşam koşullarına bağlı olarak gelen düşüncelerle yaşam koşullarına karşılık verdiği için toplumlar kurmuş ve geliştirmiştir; kölelik imparatorlukları kurmuş; katliamlar yapmış; üretim araçlarını tekeline alarak, yoksulluk ve yoksunluklar yaratmıştır.

Toplum değişimi akıl, düşünce, “etkili mesajlarla” olmaz; toplumda baskıcı ilişkileri ve zenginliklerin dengesiz dağılımını besleyen yapıların değişimiyle olur. Bu yapı değişimi de, kesinlikle “dilsel yapısal ifadenin değişimiyle” değil, üretim, dağıtım ve tüketim faaliyetlerinin değişimiyle olur: Lafla (düşünceyle) peynir gemisi yürümez de batmaz da, ama laf/düşünce gemisinin yürütülmesi ve batırılmasının zorunlu ögesidir. Yumuşak, demokratik ve en uygun kelimeler kullanarak konuşmak, materyal ve materyal olmayan üretimi biçimlendiremez veya üretimin biçimini değiştiremez. İlişkide bu etkinin doğasını belirleyen dil (elbisenin rengi) değil, ilişkideki amaç, tarih, beklentiler ve çıkarların oluşturduğu dinamik, fakat herhangi bir şiddetli kırılma olmadıkça, kısa dönem değişime oldukça kapalı bir yapıdır.

Toplumun gelişme sürecindeki bir dönemde, toplumu yöneten maddi üretim güçleri, varolan üretim ilişkileriyle çelişkiye düşmeye başlar. Böylece, bir toplumsal devrim dönemi başlar. Devrimle egemen maddi üretim güçlerinde değişim olur. Bizim bir kişi hakkındaki düşüncemiz, o kişinin kendini nasıl düşündüğüne dayanmadığı gibi, bir toplumsal dönüşüm dönemini kendi bilinci ile muhakeme edemeyiz: Tersine bu bilinç maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasında varolan çelişkiyle açıklanabilir (Marx, 1859).

Toplumsal üretim biçimi, ilişkiler, düşünceler, inançlar, değerler, kültür, bilgi, ideolojiler, yasalar, kurallar ve bütün bunlarla ilgili örgütlenmeler ve ilişkiler insanlar tarafından belirlenir. Eğer düşünceler ile örgütlenme ve iş yapış biçimi (üretim biçimi) arasında birebir örtüşme olsaydı, eğer egemen düşünceler üretim güçleri ve ilişkilerinin asıl doğasını açıklasaydı, çalışan kitleler sınıf çıkarlarına uygun bir şekilde örgütlenir ve davranırlardı; hiç kimse savaşa gönderilemezdi, ırkçılıkla kimse birbirine düşürülemezdi; yönetici sınıflar asla yönetemezdi, çünkü çalışan kitlelerin bir kısmını ücretle/aylıkla kiralayıp zenginliklerin ve yoksullukların, baskının ve terörün yaratılmasını gerçekleştiremezlerdi.

Bizim Olmayan "Bizlik": Egemen Düşünceler ve İdeoloji

Her tarihi dönemde, egemen sınıfın düşünceleri topluma egemendir: Marx'a göre, egemen düşünce, maddi ilişkilerin ifadesinden başka bir şey değildir; maddi üretime sahip olan veya üretimi denetleyen sınıf, aynı zamanda düşünsel üretimi de denetler. Bunu da özellikle üretim ve dağıtımını denetleme yoluyla sağlar ki, bu yasalarda “ifade” özgürlüğü olarak kendini gösterir. Burjuva yasalarına göre herkes düşüncesini açıklama özgürlüğüne sahiptir, ama özgürlüğü ancak üretim araçlarına ve olanaklara sahip olanlar kullanabilir. Bu nedenle, Marx ifade özgürlüğünü, özellikle basın özgürlüğünü, mülkiyet özgürlüğü olarak niteler.

Başka bir deyişle, egemen düşünceler, düşünce halinde kavranan ilişkilerdir. Bu kavrama sonucu egemen sınıfın düşünceleri, o dönemin egemen düşünceleri olur, çünkü düşünsel üretim araçlarından yoksun olanlar bu egemenliğin altına girerler (Marx ve Engels, 1846: 39). Marx bunu şöyle açıklar: Eski egemen sınıfın yerini alan her yeni sınıf, amaçlarına ulaşmak için kendi çıkarlarını toplumdaki herkesin çıkarları olarak sunmak zorundadır. Bu nedenle, çıkarlarını düşünceler halinde açıklarken, bu düşünceleri tek akılcı ve geçerli olan düşünceler olarak gösterir. Devrimi yapan her sınıfın çıkarları, başta herkesin çıkarları gibi görünür. Bunun nedeni açıktır: Çünkü devrilen sınıfa karşı tüm toplum savaşmıştır. Egemenlik altındayken ve egemenliği yeni ele geçirdiğinde, bu yeni sınıfın kendi sınıf çıkarı kendine özgü bir çıkar olarak henüz gelişmemiştir; öteki sınıfların çıkarlarıyla bağlanmıştır. Bu nedenle, devrimden başlangıçta öteki sınıfların üyeleri de yararlanır. Her yeni sınıf, bir öncesine göre, egemenliğini daha geniş tabana dayandırarak sağlar. Karşılık olarak, egemenlik altındaki sınıfların mücadelesi bu yeni egemen sınıfa karşı daha keskin olarak çıkar (Marx ve Engels, 1846: 40). Toplumda kurulu ilişki biçimlerinin üretim güçleriyle çelişkileri arttıkça, egemen sınıf içindeki ve bu sınıf ile bağımlı sınıf arasındaki çatışma büyür. Başta, ilişkilerde bireysel çıkarlar genel çıkarlar olarak sunulurdu, sonraları yapı ve ilişkiler hakkındaki düşünceler, idealleştirilen deyimlerle (ulusal çıkar, birlik, kutsal devlet gibi), bilinçli yanılısamlarla (herkesin özgür, eşit olduğu, çok çalışmayla zengin olunacağı gibi) ve kasıtlı olarak yapılan kandırmalarla doldurulur. Bu düşünceler sahte olarak suçlandııkça, daha çok dogmatikçe ileri sürülürler ve kurulu düzenin dili çok daha kandırıcı, çok daha ahlakçı ve çok daha din-ci/hurafeci olur. Daha çok "biz, bizimle ve bizden" olur.

Marksist kuram ideolojilere bağımsız bir tarihsel gelişme atfetmez; çünkü tarih, düşünceler ve ideoloji denen şeyler, insandan öte ve insandan ayrı bir varlığa sahip değildir. Tarih, amaçlarını gerçekleştirme-ye çalışan insanların etkinliğinden öte bir şey değildir. İdeoloji ve düşünceler ise, bu amaç gerçekleştirme-yi açıklamadır; maddi ve düşünsel üretimi ve ilişkileri anlatmadır. Dikkat edilirse, ideolojinin (düşüncelerin) önemi işlevinde yatmaktadır: ideoloji, gerçekler hakkında insan beyninde oluşmuş belli biçimlerde düşünceler, duygular ve inançlar demektir. İşte bu düşünceler, duygular ve inançlar kontrol edilirse, insanı da kontrol etme olasılıkları elde edilir. Yani, insan sadece maddi hayatını üretmiyor, maddi hayatı açıklayan düşüncelerini de üretiyor.

Egemen görüşler, duygular, inançlar ve örgütler belli bir üretim biçiminin ürünleridir: Ebedi bir gerçeği ve zorunlu ve değişmezliği ifade etmezler.

Marksist Din İletişimi ve Egemen Uyduru

Marksist din anlayışı çarpıtılarak yanlış iletilir. Bu çarpıtmalarla, din-siz komünizme ve komünistlere karşı, dünyanın hemen her ülkesinde, bütün dinliler birliğe çağrılır. Aslında, Marksist maddecilik, en özlü anlamıyla, toplumu ve toplumsal ilişkileri incelemede üretim biçimi ve ilişkilerine dayanarak başlayan bir inceleme yöntemidir; maddeye tapan kapitalist maddeciliği, kapitalizmle yükselen insanın yabancılaşması olarak niteler. Marx, dini insanın güvenlik, teselli ve güzellik gibi derin gereksinimlerini içeren gerçek yaşamın çok yönlü yansıması olarak görür. Marksist yaklaşım pozitivist-bilimin kendini reddeden sahtekâr tutumuyla, dini siyasette sömürü aracı yapmayı laiklik ve teoloji ikilemi içinde sunulan biçimlendirmelerle ele almaz. Marksist görüş bu konuda çok açıktır: Din dahil her tür pratik ve düşünsel yapıların değişimi, ancak onları oluşturan ve besleyen koşulların değişimiyle ortaya çıkabilir. Burjuva maddecilerinin yaptığı gibi, işkence yaparak, hapsederek, öldürerek ya da yasal baskılarla düşünceler değiştirilemez.

Marksist kuram dinin sınıf mücadelesinde oynadığı rolü tarihsel bakımdan inceleyip anlatırken, dini ne suçlar, ne de dinin insanlara ahlak ve kardeşlik duygusu verdiğini söyler. Dinle ilgili (iyi veya kötü) her şeyi toplumsal güçlerin ve hareketlerin kendilerini düşüncelerle ifade etmeleri olarak kabul eder, bunu bu güçlerin ve hareketlerin doğal görünümü olarak görür. Dini sorgulayanlar, dinin kökenini, çeşitli şekillerini ve devamlı değişim ve gelişmesini, ne bir ilahi fikirde, ne de insanın doğasında aramalıdır; fakat yaşamın somut koşullarındaki siyasal, ekonomik ve kültürel üretim tarzı ve ilişkilerinde aramalıdır.

Marx'a göre din, somut dünyanın "*ahlaki tedbiri, kutsal tamamlanması, bu dünyanın haklı çıkarılması ve avunmak için evrensel temeldir; din insan öz varlığının düşsel tasavvurudur, çünkü insan öz varlığı (ruhu) doğru gerçeğe sahip değildir.*" Dine karşı mücadele, dinin ruhsal kökü olan bu dünyaya karşı dövüştür. Din, baskı altındaki ezilen yarattığın "*iç çekişidir, kalpsiz dünyanın kalbidir, ruhsuz durumun ruhu olduğu gibi ve halkın afyonudur.*" Halkın "düşsel mutluluğu" olan dinin kaldırılması halkın gerçek mutluluğunu gerektirir; düşlerden vazgeçme isteği, bu düşlere muhtaç olan koşullardan vazgeçme isteğidir. Yani, düşleri ortaya çıkaran ve düşlerle beslenen koşulların ortadan kalkması ve aynı zamanda gerçek mutluluğu sağlayan koşulların gelmesiyle düşler silinip gider. Marx'a göre (1844: 226,227), tarihin amacı (yani insanın amacı) bu dünyanın gerçeğini kurmaktır. Böylece cennetin eleştirisi dünyanın eleştirisine, dinin eleştirisi doğrunun eleştirisine ve teolojinin eleştirisi siyasetin eleştirisine dönüşür.

İdeoloji ve Egemen İdeoloji

Marx ve Engels'e göre, ideolojiler, gerçeğin asıl veya çarpıtılmış yansımalarıdır; ahlak, din, metafizik ve geri kalan tüm ideolojiler insan beyinde şekillenmiş hayallerdir; dünyanın tersine çevrilmiş bilincidir (Marx ve Engels, 1975). İdeolojinin birbiriyle ilişkili iki anlamı vardır:

(1) "Düşünceyi çerçeveleyen, bilgilendiren, yön veren, yönlendiren fikirler ağıdır. Bu fikirler ağı, her şey hakkında bilmeye, hissetmeye, inanmaya ve değerlendirmeye ilgili her şeyi içerir. Dağılmaması için yeterli ölçüde içsel tutarlılığa sahiptir veya olduğu varsayılır. Bu anlamda ideoloji, örneğin, kapitalist sistemin, feodalizmin, Hıristiyanlığın ve Müslümanlığın düşünce sistemini anlatır. Yani, birinci anlamda, ideoloji, insanın kendisi, ilişkileri ve tüm yaşam hakkındaki düşüncelerini oluşturan biliş, anlayış ve duyu/hissetme yapısıdır.

(2) İkinci anlamda, birinci anlamda açıklanan yapının incelenmesi bilimidir. Nasıl ki sosyoloji, sosyal olanın incelenmesi bilimiye, ideoloji de "düşünsel olanın" (fikrin, düşüncenin) incelenmesidir. Örneğin, Marx'ın yaklaşımında, her ideoloji şeylerin nasıl olduğu, dünyanın gerçekte nasıl çalıştığı ve çalışması gerektiği hakkında fikirleri verir. Bu fikirler çoğu kez semboller ve kültürel pratikler içine işlenmiştir. Egemen ideoloji doğallaştırır, tarihselleştirir ve sonsuzlaştırır. İdeolojik yapılar doğal görünür (doğallaştırma). İdeolojik yapılar bir tarihsel gelişmeye mantıksal sonuç olarak görünür (tarihselleştirme; historicization); Doğal durum olduğu veya doğal duruma erişildiği için, ideolojiye göre, şeyler böyle kalacaktır (ebedileştirme; eternalization)" diye yazdığımızda, biz ideolojiyi ve işlevini özlüce açıklıyoruz demektir.

Hemen her zaman, ideolojinin bu iki anlamı iç içe ele alınır. Elbette burada çıkan en önemli sorunlardan biri şudur: İdeoloji kötü ve önyargı olarak nitelenip, Marksizm öcüsüyle ilişkilendirildiğinde, ideoloji arzu edilmeyen siyasal doktrin yapılı ve "ideolojinin olmaması" ise, arzu edilen, doğru düşünce olarak sunulur. İdeolojinin sonunu ilan eden ve "ideolojisizliği, apolitikliği" dolaşıma sokan çıkar yapısı, böylece kendi çıkar mantığını, mantıksızlığın varlığını (ideolojinin, yani düşüncenin olmadığını) iddia ederek egemen yapar. Aslında, ideolojinin yokluğu olamaz, çünkü ideolojinin yokluğu/olmaması demek, düşüncenin yokluğu demektir. Nasıl ki, iletişimin olmaması demek, yokluk, ölüm ve toplumun olmaması demekse, ideolojinin olmaması demek, düşünmenin olmaması demektir; düşünmenin olmaması, hayvanlar aleminde, diğer hayvanlar seviyesinde yaşam demektir. Günümüzdeki ideolojisizlik iddiası, teknolojik yapıların ürünlerine ve tüketim faaliyetlerine katıldığı için kendini bağımsız/özgür sanan insanın maymunlaşması ve

maymunluğu hem kendine hem de diğerleri üzerine zorlaması demektir; fakat unutmamalıyız, moda, reklam, yiyecek, giyecek ve içecek endüstrilerinin maymunlaştırmasına ne denli katılırsak katılalım, bu maymunlaştırma düşünceden geçerek oluyor; yani, öyle bir biçimde düşünülüyor ve davranıyoruz ki, hepimiz sürüleştiren endüstriyel “düşünsel ve materyal satın almalar ve kullanımlar” yaptığımız halde, kendimizi “serbest tercihler yapan özgür özneler ve satın aldıklarımızı ve kullandıklarımızla değer kazanan bireyler” sanıyoruz veya birileri bizim “özgür tercihler yapan, sayısız farklı anlamlandırmalar (inşa yıkıp yeniden-inşa) üreten aktif özneler” olduğumuzu söylüyor. Dolayısıyla, endüstriyel maymunluğun çağrısına katılmak, ideolojisizlik, apolitiklik ve öznellik yapılıyor ve aksini açıklayanlar da ideolojiyle hareket eden, önyargılı, kötü, sivri dilli ve uzak durulması gereken kişiler oluyor.

İdeoloji sadece, beynimizin içinde kalan düşünceler, inançlar ve duygular veya temsiller sistemi değildir; yaşamla ve yaşam pratikleriyle ilişkilidir. Sadece bu pratikleri tanımlayıp açıklamaz ve meşrulaştırmaz (veya gayrimeşrulaştırmaz), aynı zamanda, bu pratiklerin yapıldığı biçimde yapılmasını (veya yapılmamasını) garantiler. Böyle olunca, örneğin, gazeteciliğin ideolojisi sadece nesnellik, basın özgürlüğü, halkoyu ve iletişim hakkındaki düşünceleri değil, aynı zamanda gazeteciliği düşünmenin ve gerçekleştirmenin tek yolu olarak kuran pek çok pratikleri kapsar. Bu pratikte, örneğin, ücretli-serbest köle olan bir editör, “onların ne istediğini biliyoruz, onların tuzağına düşmeyiz” diyerek, grev yapan veya yürüyüş yapan insanların isteklerini ifade eden mesajları haber yapmaz; onun yerine, düzeni bozduklarını gösteren haber yapar.

İdeolojiler, temsiller sistemi olarak, kişilerin yaşadığı deneyimlerden ayrılamaz; dolayısıyla, ideoloji, aynı zamanda, kişilerin alışkanlıklarını, zevklerini ve reflekslerini içerir. Bunun bir anlamı da şudur: İnsanlar bu temsillerin temellerinin bilincinde olmadan yaşarlar. Dolayısıyla, örneğin, görmeye ve işitmeye ve anlamaya başladığından beri, yaşamının her anı her yönden sayısız anlatılarla bombardıman edilen izleyicilerin var olandan farklı “ileti çözümlenmeleri” olasılığı çok azdır.

İdeoloji insanın kendisini yaşadığı ve yarattığı koşullar içinde nasıl anlattığı ve anladığı olduğu için, farklı amaçlar, çıkarlar, ilişkiler ve koşullara ait farklı ideolojik anlatılar olacaktır. Bu nedenle ideolojiler çeşitli şekilde gruplandırılabilir. Marksist yaklaşımın yaygın kullandığı gruplandırmalarda gördüğümüz ideoloji türleri arasında, egemen ideoloji, kapitalist ideoloji, feodal ideoloji, işçi sınıfın ideolojisi, burjuva ideolojisi ve karşıt ideolojiler vardır. Bunun bir anlamı da, toplum içinde dolaşımda olan farklı ideolojilerin olduğu ve bunlardan birinin egemen olduğu ve ona karşı mücadele verenlerin ideolojisinin olduğudur.

Egemen ideoloji egemen sınıfa işlevsel olan ideolojidir. Bu ideolojinin sistemli ve sürekli üretimini ve dolaşımını, biliş/kültür üretimi yapan endüstriler ve kurumlar yaparlar; fakat yaygınlığının sağlanması bu çerçevede içinde kalmaz; insanların günlük ilişkilerinde bu ideolojiyi yeniden üretmesiyle, asıl amacına ulaşır. Bu anlamda, ideolojiler toplumda dolaşımda olan kontrol ve mücadele ile ilgili fikir kümeleridir. Egemen ideoloji, “yönetici sınıfın inandığı” fikirler kümesi değildir; bir kısmı yönetici sınıfın inandığı olabilir ve diğer bir kısmı cehaletin-bilgiçlik taslaması içine giren ve yönetici sınıfın bir kısmının inandığı ve bir kısmının da gülünç, ama kendi çıkarları için işlevsel bulunduğu olabilir. Dikkat edilirse, egemen ideoloji, her iki anlamda da, yönetici sınıfın çıkarına uygun olan, amaçlarına hizmet eden, yöneticisi sınıfın yönetmesi için işlevsel olan fikirler kümesidir. Bu fikirlerin bir kaynağı tarihsel olarak yönetici sınıfların kullandığı ve desteklediği, yönetmesi için işlevsel olan din, batıl inançlar, gelenekler, örf ve adetler, işlenmiş beklentiler ve umutlardır. Diğer kaynağı ise, birinci kaynaklar da kullanılarak desteklenen, maddi üretim tarzı ve ilişkilerinin karakteridir; çünkü bu tarz ve ilişkiler insan faaliyetinin amacı, örgütlenmesi, iş yapış biçimleri, zenginliklerin yaratılması ve bölüşülmesi ve çıkardığı sonuçlar gibi insan yaşamının doğasıyla ilgilidir; insanın bunları açıklaması gerekir; açıklama bilişle ve biliş de meşrulaştırma ve gayrimeşrulaştırma, iyi ve kötü, doğru ve yanlış gibi değerlendirmeler ve harekete geçmeler (davranış olarak nitelenen faaliyetler) ile ilgilidir. Dolayısıyla, insanları baskı ve rıza ile harekete geçirebilmek için, ya onları mutlak köle yapmada ve bunu tanrıların düzeniyle ilişkilendirmede ya da serbest-kölelik sistemini “özgürlük ve demokrasi sistemi” olarak pazarlamada başarılı olmak gerekir. Bu başarı da ancak silah gücüne (örgütlü baskı gücü oluşturup, bu gücü kullanmaya) ve bilişleri ve vicdanları mümkün olduğu kadar biçimlendirmeye bağlıdır. Bilişlerin ve vicdanların biçimlendirilmesi, yönetenlerin üstün güç olduklarına ve hatta tanrıyı temsil ettiklerine veya halkı temsil ettiklerine inandırılmasına; tanrıyı temsil ettiğini iddia edip kabul ettirenlerle (klasik din ve modern tüccar-tarikatlarla) işbirliğine; insanlar arasında yayılan bilginin/cehaletin ya üretimini ya dolaşımını ya da her ikisini sağlayan örgütlenmiş eğitime, hocalara, öğretmenlere, yazarlara, sanatkarlara, aydınlara, bilim adamlarına, hukukçulara, gazetecilere, televizyonculara, sinemacılara, tiyatroculara, siyasetçilere, annelere ve babalara bağlıdır. Bilişlerin ve vicdanların, en güçlü bir şekilde biçimlendirildiği yerlerin başında “iş yeri ve iş ilişkileri” gelir. Egemenliğin ve mücadelenin, en somut şekilde her gün olduğu iş yeriyle ve ilişkileriyle ilgili gerçekler, yönetici sınıfın çıkarları yönünde insanların bilişlerinde şekillendirildiğinde, güçlü bir egemenlik

kurulmuş olur. Elbette ideolojinin gücü tek başına her “aç ve sömürülen” insanı kontrol altında tutamaz; dolayısıyla, örgütlenmiş yoksun ve yoksul bırakma sistemi, bu yoksun ve yoksul bırakmayı, “işsizlik” olarak nitelerse ve işsizliği de rekabetçi pazara, herkese iş olması imkanının olmadığına, beceriye, yeteneğe ve çalışma azmi gibi bireysel nedenlere yüklerse, geriye tek bir önemli kontrol-yapısı kalır, o da “hukuk” veya “hukuk devleti” adı altında sunulan özel mülkiyet sisteminin meşrulaştırılmış baskı ve terörle korunmasıdır. Bu ikincisi olmazsa, ideolojinin gücü uzun zaman yönetemez; aynı şekilde, ideolojinin gücü olmaksızın, insanları hem yönetici sınıf için üretim yapması hem de yönetici sınıflar için birbirini öldürmesi için harekete geçirmek ciddi şekilde zorlaşır. Balık tutma olanakları elinden alınan insanlar “çalıştırılarak” balık tutturulur; tuttuğu balıklar elinden alınır; tuttuğu için ya karnını doyuracak kadar balık verilir ya da karnını doyuracak kadar balık alacak para verilir; aç kalanlar artınca ve tehlike olmaya başlayınca veya onların oyuna/rızasına gereksinim duyulunca, balık parçaları verilir; tüm bu üretim, dağıtım, bölüşüm, birikim ve baştan yoksun bırakılmışlık ilişkileri düzeni, tanrının düzenine, çabaya, çalışmaya, fırsat eşitliğine, kade-re, kismete, yeteneğe, aklını kullanmaya, ilahi adalete, insan doğasına ve benzeri binlerce meşrulaştırmalara dayandırılır; meşrulaştırmaların bir kısmı zaten örgütlü ilişkiler içinde normalleşmiştir ve normalleşecektir; bir kısmı da yönetme stratejileri ve taktikleriyle normalleştirilir; geri kalanları da günlük yaşamın ilgili bir veya birkaç anını veya her anını kapsayacak şekilde düzenlenmiş biliş yönetimi ile normalleştirilir. Yeterince inananlar, “topluma sosyalleşmiş” insanlar olarak nitelenir; yeterince inananmayanlar da “asosyal” nitelemesinden başlayarak “terörist” nitelemesine kadar değişen nitelemelerle değerlendirilerek, gerekirse, üzerlerinde meşrulaştırılmış baskı kullanılarak “yönetilirler.”

Egemen ideoloji, insanın insanı sömürsünün olduğu her toplulukta ve eski imparatorluklardan beri toplumun temelini maskeleyen işlevi görür: İdeolojik sürecin çalışma biçimi gerçek itici güçlerin saklanması/unutulmasını, varolan toplumsal düzenin kökeninin görülmemesini ve sanki doğal düzen gibi yaşanılmasını içerir. Böylece, tüm toplumsal örgütlerin ve kurumların toplumsal baskı araçları olduğu gerçeği ortadan kaldırılır. Yaratılan mit toplumsal olgunun “kendi gerçeğini” boşaltır ve sistemi haklı gösterir. Olguları tarihsel anlamlarından kopartır ve “eşyanın doğasına” katar. Böylece, ideolojik mitlerle gerçek evcilleştirilir ve sistem tarafından dayatılan sahte gerçeğin çıkarına eklenir.

Sahte Bilinç ve Egemen Düşünceler

Sahte bilinç, egemen düşüncelerin yaydığı bilme olarak ele alınır. Varoşlarda yaşayanların, herhangi bir işçi partisine veya Komünist Partiye oy verme yerine kendilerini sömürenlerin çıkarlarını temsil eden partilere oy vermesi ve daha kötüsü, sömürüyü teolojiyle perçinleyen din-tüccarlarını desteklemesi, sahte-bilinç tanımlaması içine girer: Sahte-bilinç, en basit şekliyle, ideolojik biçimlendirmelerden geçerek materyal ve ilişkisel gerçekler ile gerçeklerin ve ilişkilerin düşünsel anlamları arasında yanıltıcı bağ kurmayı anlatır. Bu bağda, sahte ve yanlış, gerçek ve doğrunun yerini alır.

İnsanlar kendi yaşam ve üretim ilişkilerinin sahte bilincine nasıl sahip olabilirler? İnsan kültürünün yayıldığı araç olan dil, aynı zamanda bu kültürün çarpıtıldığı araç olur mu? Yaşamın her yanı hakkında bilgiler veren ve farkındalıklar yaratan bu araç, özgürleştirme yerine bağlar ve engeller mi? "Düşünce" gerçekleri açıklığa kavuşturma yerine nasıl saklayabilir? Kısaca, ideolojide, kendi bilinç ve düşüncelerinin üreticisi olan insanların durumlarının tersine görünmesini nasıl açıklayabiliriz? Bunun nedeni Alman İdeolojisi'nde Marx tarafından belirtilmiştir: Çünkü yöneten maddi güç aynı zamanda yönetici entelektüel güçtür; insanlar kendilerinin materyal yaşamını ve bunun düşünselini üretme koşullarından yoksun bırakılmışlardır; düşünseli üretme gücüne sahip olanların ürettikleri gerçeği onlar için kurgulayan sayısız mitler içinde yaşamaktadırlar. Özlüce, genel olarak düşünsel üretim araçlarına sahip olmayanların düşünceleri egemen düşüncelere bağlıdır; egemen düşünceler egemen maddi ilişkilerin ideal (=düşünce şeklindeki) ifadelerinden başka bir şey değildir. Bilmenin üretimi ve dolaşıma sokulmasındaki egemenliğin yarattığı insanlık koşulunda, tümüyle desteklemekten tümüyle karşıtıya kadar çeşitlenen bir yelpaze içinde katılma ve karşıtlık oluşur.

Kapitalist Kasıt: Suç Kapitalistte mi?

Marx, *Kapital* yapıtının girişinde egemenliğin psikolojik açıklanmasının ve sorunun bireye (kapitaliste veya sendikaya üye olmayan işçiye) indirgenmesinin yanlışlığına dikkati çekmiştir: "*Ben kapitalisti veya toprak sahibini güllerle süslü renklerle asla boyamadım. Fakat burada, biz kişilerle ekonomik kategorileri oluşturdukları veya belli sınıf çıkarlarını ve ilişkilerini destekledikleri ölçüde ilgileniriz.*"

İdeolojiyle, bilinç yönetimiyle ve üretim tarzı ve ilişkileriyle ilgili sunumlarda, egemen sınıfın bireylerinin "kötü" kişilerden oluştuğu anlamı çıkarılmamalıdır. Egemen sınıfın birbirine bağlılığı, gizli anlaşmalar ve

fesat tertiplerinin değil, ortak çıkarlarının bir ürünüdür. Egemen sınıfın kendi içindeki yarıştı ve çalışan sınıfların insanca yaşam taleplerine karşı kendi arasındaki dayanışmada kullandığı tertip, kasıt, strateji vb. bireysel ve sınıfsal çıkar gerçekleştirme araç ve yollarını anlatır. Fesat, tertip ve kasıt, sistemin kendi yapısındadır. Örneğin fesat ve tertiplerle dolu siyasal yapının tümü, kişilerin değil, bir sınıfın ve egemenliğin kendini koruma ve sürdürme tedbirlerini anlatır.

Bankacılar, işverenler ve sanayiciler Frankenstein değil; fakat Filistin'de ve Irak'da ürettikleri biyokimyasal silahların kullanılmasına karar veren aydın ve zarif kişilerdir; opera ve yardımseverlik duyguları onlara yabancı değildir. Vakıflar kurar, çeşmeler ve okullar yaptırırlar; hayır-severdirler. Onların ahlaksal özellikleri (vurgunculukları, sahtekarlıkları, yüksek kültür sevgileri, duyarlılıkları, insan sevgileri, anlayışları, hunharlık ve çılgınlıkları, şiddete karşı olmaları) kişiliklerinden değil; fakat kişiliklerini buldukları ve değerlendirdikleri toplumsal işlevlerinden gelir.

Yukarıda sunulan Marksist ve Marksist hümanist görüşe ek olarak, aşağıdakilerin de nasıl üretildiği ve sürdürüldüğü üzerinde düşünmek gerekir: Tarih boyu yönetici sınıflar, tanrı, ahlak ve doğruluk yapıp satan ve satamadığında da insanları katlettiren "mahluklar" değil; tapınılanlardır ve öykünülenlerdir. Birçok meşrulaştırılmış gasp, baskı, katliam ve terör yoluyla güç ve iktidarını sürdürenler değil; "Allah başımızdan eksik etmesin" diye dua ettiğimiz başbakandır, padişahdır, komutandır, işverendir. Onlar tarih boyu hiç kan dökmemiş, elleri ve vicdanları temiz kanlı katillerdir, çünkü kirli işlerini yönettikleri kitlelerin bir kısmına yaptırırlar; kirli işleri yapanların da bunu canla başla ve derin düşmanlık duygularıyla yapmaları koşullarını sağlarlar. Tarih boyu insanlığı insanlıktan çıkaran hasta beyinli, hasta vicdanlı ve hasta ruhlu olanlar, onlar değildir; onların hastalığının bulaştığı ve tarih boyu birbirini öldüren, cahilleştirilmiş ama bilgiçlik taslayan insanımsılaştırmış kitlelerdir. Bir taraftan üretim tarzlarıyla çevreyi talan ettirirler; öte yandan, çevre koruma kurumlarını desteklerler; çevre koruma yasaları yaptırırlar ve çevre koruma yemekleri, baloları, sempozyumları, toplantıları ve seminerleri düzenletirler. Para kazanmak için zehir üretirirler ve "sigara öldürür" diye paketin üzerine yazı yazdırarak "insan haklarına saygı" gösterirler. Oluşturdukları ve geliştirdikleri iletişim, kültür ve eğitim sistemleriyle, insanların beyin ve vicdanlarını iğfal ederler; "halka istediğini veriyoruz" diye bu iğfali özetlerler ve insanlardan alkış ve dua toplarlar. Bankacılar modern tefeciler değildir. Onlar olmasa yanmıştık! Sanayiciler olmasa, baz istasyonları ve cep telefonlarımız bile olmaz, haberleşemezdik ve kanser olamazdık. Hiçbiri Frankenstein değildir; hepsi de doğru ve haklı için mücadele veren, riske giren, acı çeken

ama sonunda hak ettiği ödülü alan, başroldeki Tarık Akan'lardır. Ama bilgi ve teknoloji dahil, yaratma/üretme başrolü onlar oynamıyorlar. Kaç tane Bill Gates var yönetici sınıflar içinde? Tarık Akan oynar, birileri kazanır ve birileri de kaybeder. Dikkat edersek, bir kasıt yok; düzen işte; böyle gelmiş böyle gidiyor! Acaba? Tarihi yapan insan bu tarihi var olanı sürdürerek veya değiştirerek yapmaya çalışır. Tutma çabası da değiştirme çabası da, güç ve çıkar yapısına bağlı olarak gelen amaçlı girişimleri içerir: Aktör daima, kendini içinde bulunduğu koşulları da yaratan insandır. Ama Marx'ın demek istediği gibi, tek tek bu insanlar hapse atılsa, onların yerine "iyi insanlar" gelse, örneğin Türkiye Komünist Partisi'ne, millet şaşırıp oy verse ve hükümet olsalar, "düzen tehlikeye girer veya değişir mi"? Hiçbir şey olmaz, çünkü ülkeyi siyasal partiler yönetmez; üretim tarzı ve ilişkileri değişmedikçe, ABD'li Erdoğan'ın ve (ürünlerinin üzerinde İngilizce ve Arapça isimler olan ve Anadolu'yu, Laik-besmelesizleri kışkırtacak ve delirtecek kolaylıkla besmele kullanarak soyan) Anadolu-sermayesiyle beslenen tayfasının getireceği değişim (örneğin şeriat sistemi), "dua ederek ve ettirerek" rahatça sömürü yapan kapitalizmin egemenliği olur. "Solcunun" getireceği de, aynı pazarın Tanrıyla değil de "refah politikalarıyla acı dindirme" kılıfı olur. AKP her yerde kadrolaşsa ve Mülayim Müslüman Türk Cumhuriyeti'ni kursa, ne olur? Laik sermaye kendini duruma ayarlama zorunda kalır (dua ediyormuş gibi yapar ve dua ettirir). Ülke içi ve uluslararası kapitalistler, çok daha rahatça sömürecekleri bir ortama kavuşurlar. Olan yine, bu kez, yeni nedenlerle birbirini yiyen kitlelere olur. ABD başta olmak üzere dünyayı yöneten güçlerin dünyada, destekledikleri önde gelen birkaç şey yanında tarikatçılığı, kendi ülkelerinde dahil, tüm dünyada yaymalarının ve yaygınlaştırmalarının nedeni ne olabilir ki? Bizde yapılan propaganda gibi, "elitizme son ver; halka dön, halkın inançlarına ve isteklerini anla, halka aykırı düşme ve halka istediğini ver" diyen düşünce, alçak hipokrasinin en yüksek seviyesinde çalışan yalan ve soygun mekanizmasının yönetim stratejisinin parçasıdır. Bu stratejide, "bölme ve birbirine düşürme; metafizik meşgaleler ve duygularla acılarını dindirme; binlerce yıldır işlenerek yaratılmış hastalıklı beyinleri ve vicdanları, kapitalist pazarın hastalıklarıyla besleme egemendir. Halk denen kitleler mutlak ve yarı kölelikten, kapitalizm ile serbest köleliğe "terfi" etti; serbest-kölelerin büyük çoğunluğu durumlarına baktıklarında hangi sınıfa ait olduklarını bilmektedir; kurtuluşu "bir işe kapak atma veya bir şekilde şans veya vurgunla köşeyi dönme" umuduna bağlama ve "kendi-paçasını kurtarmak" için "birbirini yeme" ötesine geçip, her şeyi değiştirebilecek güçte olduğunu anlama ve "kendisi-için sınıf" olma ve örgütlenme bilincine henüz ulaşmamıştır.

Altyapı Üstyapı Tartışması: Uyduru ve Gerçek

Materyal hayatın ve bilincin üretimi arasındaki bağ, çoğu kez basitleştirilerek altyapı üstyapı ilişkisi olarak sunulur. "Ekonomizm veya ekonomik indirgemecilik" klişesiyle Marksizm geçersiz yapılır.

Altyapı, Marksist anlamda, maddi temel ve ilişkiler demektir. Üstyapı ise, bu materyal temele "tekabül eden", o temelden çıkan ve temele destekleyici ve geliştirici tepkiler gösteren, fikirler, yasalar, eğitim ve toplumsal yönetim yapısıdır. Altyapının sürekli olarak üstyapıyı kendine tamamen uyduracak şekilde kesinlikle saptadığı, dolayısıyla üstyapının sadece bağımlı öge olduğu fikrini Marx ve Engels kabul etmezler. Marx hiçbir zaman "ayna gibi yansıma" olduğunu belirtmedi, fakat belirleyici egemen faktörün üretim biçimi ve ilişkileri olduğunu ve düşünsel üstyapının ve üstyapı örgütlerinin kendilerini bağımsız olarak görmeye başladıklarını ve altyapıya tepkide bulduklarını açıkladı. Marx'a göre, insan maddi ve düşünsel yaşamını üretir; bu ikisi birbirinden bağımsız değildir: Maddi yaşamını üreten insan, aynı zamanda onun düşünselini de üretir. Düşünseli üreten insan hem maddi hem de düşünsel hayatı üzerinde düşünür (hem maddi hem de düşünsel hayatı üzerine düşüncelerini yansıtır). Zaten bunu yapamasa, kendi tarihini yapamazdı (toplumlar kuramaz ve geliştiremezdi).

1890'da Engels, "altyapı ve üstyapı" ilişkisinin doğasını şöyle açıklıyordu:

Sosyal kontrolün ekonomik altyapısı ile bu kontrolün üstyapısal tezahürü arasında sonsuz itme ve çekme vardır. Ne Marx ne de ben bundan fazla bir şey söylemedik. Eğer bunu ekonomik ögenin tek belirleyici olduğu sözüne çeviriyorsa, bu varsayımı anlamsız, soyut, boş bir deyişe dönüştürür. Bütün öğeler arasında etkileşim vardır ve bu etkileşim içinde ekonomik hareket finalde gerekli olarak ortaya koyar.

Altyapının üstyapıyı belirlediği, dolayısıyla Marksizm'in "ekonomik indirgemecilik" olduğu fikrinin geçersizliği Marx'ın insan ve tarih anlayışında açıkça görülür: İnsan kendi tarihini yapar. Bunu kendini içinde bulunduğu koşullarda yapar. İnsan ne içinde buldukları koşulların esiridir, ne de bu koşullardan bağımsız olarak kendi tarihini yapar. Yaşadığı koşullarda oluşturduğu düşüncelerle koşulları değiştirmek için mücadeleyle kendisini ve toplumunu oluşturur ve değiştirir.

Marx, "teknolojik determinist" de değildi, çünkü Marx "teknoloji" dediğinde, araçlardan bahsetmiyordu; belli zaman ve yerdeki toplum yapısından bahsediyordu. Dolayısıyla, ekonomik indirgemecilik ve teknolojik determinizm gibi iddialarla Marx'ı geçersiz saymak geçersizdir.

DÜŞÜNSELİN ÜRETİMİ VE KİTLE İLETİŞİMİ

Düşünselin üretimi ve kitle iletişimi arasındaki bağa bakıldığında, örgütlü bir güç yapısının, belli materyal ve materyal olmayan çıkarlar için yaptığı üretim görülür. Bu üretimin materyal üretimden farkı şöyle açıklanabilir: Güneş gözlüğü materyal bir üründür. Bu ürün sadece bir maddedir; içinde veya üzerinde herhangi bir düşünsel içerik taşımaz. Gerçi bu madde herhangi bir düşünsel içerik taşımaz; fakat ona insanlar, “güneş gözlüğü güneşten gözü koruma gereksiniminin bir sonucudur” anlamını içeren anlamlar atfederler. Bu doğal bir gereksinimle gelen doğal bir kültürel ürünün düşünsel açıklamasıdır. Özellikle kapitalizmde kitle üretiminin kitle tüketimine gereksinimiyle birlikte, hem yapay gereksinimler yaratılmış hem de pazarlama ve mantıksız/aptalca tüketim (ve statü, gösteri, sınıf farkı yaratma) amaçlı düşünsel içerikler maddeye (gözlüğe) yüklenmiştir. Bu yükleme ile birlikte, bir zamanlar sadece bir kullanım aracı olan madde, şimdi insana değer kazandıran araç olmuştur; güneşten gözü koruma aracı olan gözlük, kişinin yüzünü ve değerini tanımlayan araç haline gelmiştir. Kendi doğal yüzüyle kendini diğerlerine sunan ve kendi yüzüyle ve varlığıyla değerini bulan insanın yüzünü ve değerini tanımlayan sahip olduğu ve kullandığı maddeler olmaya başlamıştır. Böylece, insanlar arası ilişki, insan insana olan ilişki olma yerine, insan ve ürün/emtia ilişkisinden geçerek kurulan bir ilişki olmaktadır. Dikkat edersek, ürün ona atfedilen hiçbir değeri veya işlevi, güneşten koruma dışında, taşımıyor.

Kitle iletişimi araçlarıyla üretilen düşünsel üretime örnek olarak Tarkan'ın bir CD'sini alalım. Bu CD bir maddi üretim ürünüdür. Bu ürün, güneş gözlüğünde olmayan bir karaktere sahiptir: Bu ürün içine kaydedilmiş bir düşünsel içeriğe sahiptir. Biz bu ürünü CD olduğu için değil, içindeki müzik için satın alırız. Dolayısıyla, kitle iletişiminde üretilen ürün ister bir maddi taşıyıcıya yüklü olsun veya maddi olmayan bir taşıyıcıya yüklü olsun, düşünsel bir içeriğe sahiptir. Kitle iletişimi yaptığı düşünsel üretimle, bize düşünceler, duygular, materyal ürünler, kendimiz, ilişkilerimiz, geçmişimiz, şimdimiz ve geleceğimiz, umutlarımız, beklentilerimiz, özlüce yaşamla ilgili her şey hakkında bilişler işler.

Özlüce, kitle iletişimi, aynı anda, iki üretimi, maddi ve düşünsel üretimi, birden yapar. Kitle iletişimi ürünleri diğer materyal ürünlerden farklı olarak, içeriğiyle bilişin, bilincin ve ideolojinin üretimini yapar.

Kitle iletişimi belli biliş, duygu, tutum ve davranış biçimleri üreten endüstriyel yapı olarak incelendiğinde, bu incelemeyi üç büyük kategoriye ayırt edebiliriz: Birincisi, ki bu çok az araştırılmıştır, üretenlerin neden içerikleri bu şekilde doldurduğudur. İkincisi, ki en yoğun yapılan

araştırma grubudur, üretilmiş/bitmiş ürünün içeriğinin incelenmesidir. Üçüncüsü ise, pozitivistlerin temel ilgi alanı olan, izleyici incelemesidir. Bu bağlamda, Marksist ve Marksist yönelimli araştırmalar, medya konusunda, izleyicilerin anlam vermesindeki sınıfsal karakter ve ideolojik anlamları üzerinde dururlar. Lukacs türü anlayışla gelenler, anlamlandırmayı “kendi-için-sınıf” ve “kendi-başına-sınıf” kategorisi içinde yaparlar (ki böyle bir çağdaş araştırmanın varlığı şüphelidir). Alımlama içine saptananların çoğu, Marx’ı gereği gibi anlayamadıkları için olmalı, işçi sınıfı bilinci, ideolojisi veya işçi sınıfı kültürü denen bir şeyi bulamadıkları için, pozitivistlerin yaptığı gibi, çoklu anlamlandırma, anlamı-yeniden inşa etme, ırk, cinsiyet, feminizm, kimlik, gündelik yaşamda kendini ifade ve kültürel çoğulculuk gibi alanlarda sığınak bulmuşlardır.

Toplumsal yaşamdaki günlük pratiklerle ve pratikler içinde bilinçler sürekli üretilir. Kitle iletişimi bilinçlerin yönetsel amaçlar için bilinçli olarak üretildiği örgütlü faaliyetleri içerir. Yani, kitle iletişiminin örgütlenmesinde ekonomik amaç, siyasal ve bilinç yönetimiyle ilgili (ideolojik) ürünlerin üretilmesi ve dağıtılmasıyla gerçekleşir. Kitle iletişimiyle bilincin üretimi ideoloji ve kültür konusunu ve ideolojinin ve kültürün doğasını anlama gereksinimini ortaya çıkartır. Kuramsal açıklamalarında ve araştırmalarında, Marksist yaklaşımlar, düşünsel üzerinde dururken, örgüt yapıları ve ilişkileri üzerinde de dururlar. Düşünce, bilinç ve ideoloji anlayışından hareket ederek yapılan Marksist incelemeler, örneğin, iletişim yapısının ideolojisi ve ideolojik pratikleri; bu pratiklerin toplumsal yapı içindeki anlamları; medya-profesyonelliği ve ideolojisi; iletişim ürününün ideolojik içeriği; egemen kültür ve anlayış ve bunların iletişimdeki yeri; kültürel/ideolojik egemenlik ve emperyalizm; kitle iletişim araçlarının egemen ideolojik pratiklerin içinde aldığı yer; ideolojinin kültürel, siyasal ve iletişim etkinliklerinde tuttuğu yer; kitle iletişim araçlarının ideolojik propaganda için kullanılmaları; haberin, eğlencenin, basının kültürel ve ideolojik yapısı ve bunun toplumsal yaşamdaki anlamları; yerel-kültürel pratiklerin egemen ve dış kültürel ürünlerin egemen baskısıyla düştükleri durum; yabancılaşma ve bilinç yönetiminde kitle iletişiminin yeri; emperyalist ideolojik egemenliğin iletişim ürünlerinin biçimleriyle taşınması gibi konulara eğilirler.

Marx: Basın Özgürlüğü ve Sansür

Marx doktorasını aldıktan sonra, üniversitede öğretim üyesi olmak istedi, fakat Hegelciler, genç-Hegelciler ve Alman devleti için tehlikeli görülen insanlar, üniversitelerden atıldığı ve üniversiteye alınmadığı, onların yerine “yaşasın vatan, millet ve Prusya” diyen çıkarıcı, kurnaz, sahtekâr, kendi çıkarı için “millet ve devlet” çığırkanlığıyla akademik

üretim dışında her türlü işleri yapanlar üniversitelere doldurulduğu için, Marx üniversiteye giremedi. Bunun üzerine, gazetecik mesleğini seçti. 1842'de, muhalefetteki radikal burjuva iş adamları tarafından kurulan ve desteklenen *Rheinische Zeitung* gazetesinde önce yazmaya başladı ve sonra gazetenin yazı işleri yöneticiliğini yaptı.

Marx 1840'lardaki yazılarında ilgisini özgürlük üzerinde toplamıştır. Çünkü onun için özgürlük demokratik yaşam biçiminin ön koşuludur. Bu görüşü nedeniyle, gazeteci olarak yazdıklarında, özgür basın fikrini şiddetli bir şekilde savundu. Marx için basın insanların entelektüel yaşamlarını iletiştiği en genel yoldur (RZ, 19/5/42; Fetscher, 1969: 94).

Marx 1842'de gazetecilik işine başladığında, basını sansür önemli konulardan biriydi. Marx resmi devlet organı olan *Preussische Allgemeine Staats-Zeitung* gazetesinde sansürü destekleyen yazılara karşılık veriyor ve parlamentodaki sansür yasalarıyla ve basın özgürlüğüyle ilgili tartışmaları analiz ediyor ve eleştiriyordu. Sansürü savunan lobinin mantıksız ve lütf gösteren duruşunu yeriordu.

Marx yazdıklarını önce devlet tarafından atanmış bir sansürcüye (polise) götürüyordu ve onun sansüründen sonra "kötü şeylerden" arınmış olarak yayınlanıyordu. O sırada Kıta Avrupa'sındaki tüm ülkelerdeki gazetecilerin önünde iki seçenek vardı:

1. Feodalizme karşı mücadelede yaptığı gibi, günümüzde dördüncü güç olarak nitelenen biçimde işini yapmak ya da,
2. Günümüzde yaygın bir şekilde olduğu gibi, sistemin savunuculuğunu yapmak ve statükoyu korumak.

Birinci seçeneği seçenler için cezalar ve ülkeden sürülme vardı. İkinciye seçenler için bol para ve imtiyazlar vardı.

Her gün sansür ile birebir muhatap olan Marx, basının özgürlüğü için mücadele verdi ve basın özgürlüğüyle ilgili yazılar yazdı. Bu yazıları "*Marx on the Freedom of Press and Censorship*" adı altından basıldı.

Marx, 5 Mayıs 1842'de basılan ilk makalesinde, Prusya sansürünü ve devletin resmi gazetesinin savunusunu eleştirmiştir. 8 Mayıs'ta "Özgür Basının Muhlifleri" makalesinde, Prusya hükümetiyle Katolik kilise arasındaki çatışma üzerinde durmuştur. 10 Mayıs'taki makalesi, Meclisin (Rhine Province Assembly) ağaç hırsızlığı tartışmasına ayrılmıştır. 12, 15 ve 19 Mayıs'da yazdıkları sansür ve özgürlük üzerindedir.

Marx gazetede sürdürdüğü kampanyada iki siyasal amaç üzerinde duruyordu: Birleşmiş ve demokratik bir Almanya ve dışarıda devrimci insanları destekleme ve devrim düşmanı Rusya'ya karşı savaş. Gazetede çalışanlar Jacobinlerin kırmızı berelerini giyen militan işçilerdi. Marx, baskı altında son destekleyici hissedarları da çekilince, gazeteyi kapatırken ebedi mesajı aynıydı: "İşçi sınıfının kurtuluşu." 1948 Fransız

Devrimi sonrası, Marx gazetede ki yazısıyla yenilgiye uğrayan başkaldırcıları kutluyordu ve Engels Almanya'da ve muhtemelen tüm Avrupa'da proletaryayı destekleyen tek gazete olduklarını söylüyordu.

Marx, Köln'de the *Neue Rheinische Zeitung* gazetesini Haziran 1848'de çıkarmaya başladı. Köln Almanya'nın o zaman en ilerici ve endüstri şehriydi. Marx'ın yönetimindeki gazete o zamanın en meşhur gazetesi oldu. Gazete Mayıs 1849 başkaldırıları sırasında, Marx Prusya'dan atıldığında kapandı. Marx bu gazetede "Redakteur en Chef" olarak çalıştı. Gazetenin altı editörü vardı: Friedrich Engels, Heinrich Bürgers, Ernst Dronke, Georg Weerth, Ferdinand Wolff ve Wilhelm Wolff. Engels o bir seneye yakın zamanı "basın özgürlüğünü yaşadıkları ve kullandıkları zaman" olarak nitelemiştir (Hardt, 1992).

Demokratik bir sosyal ve siyasal varoluş için, basın özgürlüğü, toplanma ve dernek gibi birlik kurma özgürlüğü gibi anayasal ön koşullar, burjuvanın kendisi veya işçi sınıfı için kazanmada başarısız olduğu haklardı. Onun yerine, demokrasiyi, proleter karakteri vurgulayan demokrasiyi, savunmak *Neue Rheinische Zeitung* gazetesinin editöryal görevi oldu (Fetscher, 1969, 146).

Marx için özgürlük

Marx için özgürlük insanın özüdür, özündedir; "özgürlük, kendini ister baskı makinesinin mürekkebinde, bir toprak parçasında, bilinçte veya siyasal mitingde ifade etsin, özgürlük olarak kalır (Marx, 19 Mayıs, 1842). Dolayısıyla, 6. Rhine meclisindekiler, basın özgürlüğünü mahkum ederken, kendilerini mahkum ettiler. Özgürlük sadece benim hayatımın ne olduğunu içermez, aynı zamanda nasıl yaşadığımı içerir; sadece özgür olanı yaptığımı değil, aynı zamanda özgür olarak yaptığımı içerir. Aksi takdirde, bir mimar ile kunduz arasında, bir kunduzun kürklü bir mimar ve mimarında da kürksüz bir kunduz olması dışında ne fark olacaktı ki? (Marx, 15 Mayıs, 1842).

Marx için, ne zamanki bir özgürlük biçimi reddedilirse, genel olarak özgürlük reddedilir ve ondan sonra, özgürlük varmış görünüşüne sahip olunur. Özgürlüğün yokluğu kuraldır ve özgürlük istisnadır; tesadüfi ve keyfi oluştur (19 Mayıs, 1842). Marx, özgürlüğü kendilerine ayıran ve diğerlerini bundan mahrum bırakmaya çalışan baskı yapısının taşıdığı düşünce tarzını ve sunduğu gerekçeleri şu şekilde eleştirir: Bu beyler, özgürlüğü sadece belli kişilerin ve sosyal güçlerin bireysel karakteri olarak kabul ederler. İmtiyazlıların özel özgürlüğünü korumak için, insan doğasının evrensel özgürlüğünü yasaklarlar (10 Mayıs, 1842).

Marx için basın

Marx için basın “halk iletişimi” aracıdır. Marx (ve özgürlükçü 19. yüzyıl aydınları) için teori ve pratikteki amaç, “gerçek” olanı, “doğru” olanı takip etme, aramadır. Bu amaç toplumdaki sosyal, ekonomik ve siyasal çevrenin gazetecilik ve gazeteciler için biçtiği görevdir (RZ 8, 8/1/43). “Entelektüel iletişim gücünün, resmi olarak özel dış ifadeler tarafından saptanmasını ister misin?” diye soran Marx (19 Mayıs 1842), şöyle yanıt veriyor: Başkaları için olamayacağımı olamam ve kendim için olamam. Eğer “başkaları için manevi güç olmama” izin verilmezsem, “kendim için manevi güç olma” hakkına sahip olamam.

Marx gazetelere çok önemli sosyal sorumluluk ve toplumu aydınlatma görevi yükler. 1849’da the Neue Rheinische Zeitung gazetesinin editörü olarak mahkemede savunusu olarak şöyle demiştir: kendi çevresinde ezilmiş temsil etmek ve sosyal ve siyasal gücün cellatlarına karşı koymak gazetesinin görevidir”. Marx’a göre, gazetesinin görevi “var olan siyasal durumun tüm temellerini yıkmaktır/çökertmektir (Şubat 14, 1849, NRZ gazetesi, Fetscher, 1969;175).

Marx Prusya’da gazetecilerin iç ve dış haberlerdeki zıt tutumlarını eleştirir: Dışarıdan verilen haberlerin “gerçek yalanlar” olduğunu ve yalanın gerçeğin yerine geçirildiğini belirtir. Buna karşı kamu otoritelerinin bir şey yapmadığını, fakat benzeri iç haberlerin kınamayla, mahkum etmeyle ve sansürle karşılandığını belirtir.

Gerçeğin haberini verme, gerçeği dokümanla ortaya koyma sürecine ışık tutma kadar anlamlı olmayabilir, çünkü gerçeği inşa çok zordur. Marx’a göre gerçek, olgunun kendisinden fazla birşeydir; keşfetme eylemidir; gerçeğin araştırılmasının kendisi dürüst olmalıdır; gerçek araştırma, bağıntısız parçaları sonuçlarda birleştirilerek açıklanan gerçekdir (Fetscher, 1969: 23).

Basın ve sansür

Sansür baskısı altındaki Alman basını pasifti, etkisizdi ve sansürden ve hükümet tarafından kapatılmaktan korkuyordu. Marx basını bu tutumu nedeniyle eleştirir: Günlük “Alman basını, güneşin altındaki en zayıf, en uyuşuk ve ürkek kurum! En büyük haksızlıklar gözleri önünde olabilir veya ona karşı haksızlıklar yapılabilir.” Bunun karşısında sessiz ve sır tutan bir şekilde kalır. Sansürcüler tarafından sansür güçlendirildiğinde, bu değişikliklere Alman basını hemen hemen hiç reaksiyon göstermez. Sanki normal/doğal bir şeymiş gibi karşılar (Marx, 15, Mart, 1849; Fetscher, 1969: 182-183).

Sansür, basın ve basın özgürlüğü

Bülbülleri körleştirmeyi barbarca bulursun. Ama sansür kaleminin ucuyla basının gözlerini çıkarmanın barbarca olduğunu düşünmezsin. Özgür bir insanın saçlarının isteği olmadan kesilmesini despotça bulursun. Fakat her gün sansürle entelektüellerin etini kesersin ve sadece hiçbir tepki göstermeyen boyunsunucu kalpsiz vücutlar bırakırsın, sağlıklı diye!

Marx, 12 Mayıs, 1842

Günümüze gelelim: “Otodenetim” bu kalpsizleştirilmiş ve vicdanları kirlenmişlerin özgürlük pazarlamasıdır.

Marx’a göre sansür özgürlük fikrinden çıkıp gelmez. Sansür baskı yoluyla uyma, rıza, katılma arar ve ister. Sansür basının karakterine aykırıdır. Sansür düşüncelerin açıkça alışverişine karşı direnir; her tür eleştiri nosyonuna, entelektüel yorumlamaya ve yansıtma sürecine karşıdır. Sansürün karşı olduğu ve engellemeye çalıştığı her şey entelektüel çalışmanın ve basın pratiklerinin kendi içinde, doğasında vardır.

Marx gerçi sansürün yasa olarak var olduğunu, fakat yasal olmadığını belirtir: Sansür yasa değil, polis tertibidir, emridir, düzenidir. Yasa olarak sansür yoksul ve yoksun düzenlemedir, çünkü başarmak istediğini başaramaz ve elde ettiğinde de başarılı olmayı istemez.

Sansür altında sansürlenmemiş olarak çıkan basının karakteri şüphelidir ve güven sorunu yaşar. Sansür ve basın arasındaki mücadele, iyi ve kötü basın arasındaki bir mücadele değil mi?

Sansür mücadeleyi ortadan kaldırmaz, tek taraflı yapar. Açık bir mücadeleyi gizli bir mücadeleye dönüştürür. Prensipler üzerindeki mücadeleyi, prensibi olmayan güçlüye karşı güçsüz bir prensip mücadelesi yapar.

Sansür devletin/hükümetin tekelindeki eleştiridir. Eleştiri, eğer gizliyse, kuramsal değil fakat pratiksel ise, tarafların üstünde değil de kendisi bir taraf ise, mantığın/akıl keskin bıçağıyla değil de keyfiliğin kör makasıyla çalışıyorsa, sadece eleştiri yapıyor ama eleştiriyi kabul etmiyorsa, rasyonel karakterini yitirmez mi? (Marx, 19 Mayıs, 1842).

Marx sansüre uğramayan basının “belli ki, söylemek istediği şudur” diyerek ilginç bir gerçeğe daha dokunuyor: Yıllardır sansüre sıkı sıkıya uymanın bana faydası ne olmuştur? En titiz ve yoğun denetime ve muhafızlığa rağmen ben ne oldum? Ve şimdi bana ne olacak? Yürümeyi öğrenmedim ve sansasyon-seven halk kalça kemiği yerinden çıkan kişiden zıplayarak havada ayaklarını birbirine vurmasını bekliyor.

Marx'a göre (12 Mayıs, 1842) sansürden geçmiş basın içerikleri iyi olsa bile kötüdür; özgür basın içerikleri kötü olsa bile iyi olarak kalır. Sansürlü basın hipokrasisiyle, karakter yoksunluğuyla, "hadım harem ağasının" diliyle, köpek gibi kuyruk sallayışıyla, kendi temel doğasının iç koşulunu gerçekleştirir. Sansür edilmiş basın medeni bir canavardır.

Marx için basın özgürlüğü, toplanma ve örgüt kurma ile birlikte, demokratik toplum için zorunlu koşuldur; diğer özgürlüklerle birlikte, reddedilemez, vazgeçilemez, engellenemez haktır. Marx'a göre, özgür basın insanları birleştiren, kendilerine güveni geliştiren ve gözetme sağlayan kamu kuruluşudur (Marx, 15 Mayıs, 1842).

Marx'ın 5 Mayıs ile 19 Mayıs 1842'deki ve sonraki gazete makaleleri bireysel ve kolektif sosyal, siyasal ve ekonomik özgürlük bağlamında basın özgürlüğünü savunan tartışmalar sunar. Marx'a göre basın özgürlüğü karşıt fikirlerin ifadesi için zorunlu koşuldur. Bu koşul olmazsa, gazetecilik yapılamaz. Fakat Marx özgür bir Almanya ve hatta Kıta Avrupa'sı bulamaz. Sürekli sürülür, tehdit ve baskı altındadır. Marx bunu, "Almanlar fikirlere o kadar çok saygı gösterirler ki, ender olarak fikirleri gerçekleştirirler" diye açıklar (19 Mayıs 1842).

Marx için basın koşulsuz özgür olmalıdır: Özgür basının ruhunun her yerde tetikte olan gözüdür, halkın kendine inancının materyalleşmesidir, bireyi devlet ve dünyayla bağlayan zarif bağıdır; maddi mücadeleleri entelektüel mücadeleye dönüştüren ve kaba materyal biçimlerini idealleştiren materyalleşmiş kültürdür. Halkın kendine dürüstçe itirafıdır ve itirafın gınahtan kurtarma gücü çok iyi bilinir. Halkın kendini içinde görebileceği ruhsal aynadır ve "kendini soruşturma" bilgeliğin ilk koşuludur. Çok yönlüdür, her yeredir, her şeyi bilir. Daima gerçek dünyaya fıskırıp akan ve geriye kendisine akan ideal dünyadır.

Marx için "insanın basın özgürlüğünü savunabilmesi için, güzellik gibi sevmesi gerekir. Gerçekte sevdiğimin varlığı zorunlu ve gereklidir; onsuz benim kendi varlığım ne doludur, ne tatmin olmuştur ne de tamamdır." Basın özgürlüğünü asla gereklilik olarak görmeyenler ve rasyonel yaklaşımları nedeniyle basın özgürlüğü nosyonuna duygusal bağlanmaları engellenmiş olanlar özgürlük konusunu bir diğer ilginç şey gibi, dış bir olay gibi ele alırlar (Marx, 5 Mayıs, 1842).

Marx için basın özgürlüğü kendi başına yeterli değildir; bireyin veya halkın gereksinimlerini gideremez (ve gidermemelidir). Yani, basın özgürlüğü tarihsel temelli sosyal, siyasal kültürel koşullara ve güçlere katkıda bulunan faktördür. Basın özgürlüğü, öznel türdeki devlet çıkarlarının üstesinden gelmeli ve toplumdaki yetersizlikleri ve sakatlıkları yansıtmaları ve muhtemelen sembolize etmesi gerektiğini anlamalıdır.

Marx yazılarında, özgürlük arayışı ve mücadelesinde basının önemi üzerinde durur. Marx için genel basın insan özgürlüğünün farkına varılmasıdır: Sansür ülkesinde basın özgürlüğü yok mudur? Genel olarak basın, insan özgürlüğünün bir kavranmasıdır. Neticede, nerede basın varsa, orada basın özgürlüğü vardır (Marx, 12 Mayıs, 1842). Marx'ın burada dediği oldukça açık: Basının olduğu her yerde özgürlük vardır. Yani, özgürlük daima oradadır, vardır. Özgürlüğe, sadece başkasının özgürlüğü olduğunda saldırılır. Dolayısıyla, her tür özgürlük ya birilerinin imtiyazı olarak ya da evrensel hak olarak daima var olmuştur. Bunun bir anlamı da, "birilerinin özgürlüğünün bittiği yerde diğerlerinin özgürlüğünün başladığı" sözünün geçersizliğidir, çünkü imtiyazlı özgürlük bir diğerinin imtiyazdan yoksun edilmesiyle, bir diğerinin özgürlüğünün elinden alınmasıyla gerçekleşir. Gücün özgürlüğü (zenginliği), güçsüzleştirilen ve yoksullaştırılardan dolayıdır.

Marx için basın özgürlüğü sorunu, özgürlüğün imtiyaz mı yoksa genel hak mı olduğu sorundur (Marx, 12 Mayıs 1842): Soru, basın özgürlüğünün olup olmaması değildir, çünkü basın özgürlüğü daima vardır. Soru basın özgürlüğünün belli bireylerin imtiyazı mı yoksa insan beyninin bir imtiyazı mı olduğudur. Soru bir tarafın hakkının diğer taraf için yanlış olup olmadığıdır. Soru, "beynin/akılın özgürlüğünün" "beyne/akla karşı özgürlüğün" daha çok hakka sahip olup olmadığıdır. Eğer "evrensel özgürlüğün" gerçekleşmesi olarak "özgür basın" ve "basın özgürlüğü" reddedilecekse, o zaman, bu daha çok özel özgürlüğün gerçekleşmesi olarak sansüre ve sansür edilmiş basına uyar, çünkü tür kötü ise (türdeki) canlılar nasıl iyi olabilir?

Marx 1842 yazılarında, hümanist, özgürlükçü ilişkisel, siyasal ve yasal temele dayanarak tartışmalarını sunuyordu. Özgür basın için gerekli ekonomik koşullar üzerinde durmuyordu. Elbette 1942'de Karl Marx'ın basın özgürlüğü üzerinde dururken, özgürlük sorunu ile üretim tarzı ve ilişkileri arasında bağ kurması ve ekonomik bir analiz yapması beklenemez. Çünkü o zaman, kendisinin de 1957'de belirttiği gibi, bir hukukçu gibi yaklaşan, rasyonalist, idealist, sosyal eleştirmendi. Komünist değildi ve komünizme de sıcak bakmıyordu. Gazetesinde de komünizme ve komünistlere karşı uzak durmuştu. Fakat 1944'te Marx artık komünist düşüncüyü kabul eden biriydi. Fakat siyasal ekonomi ile analiz yapacak bilgiye henüz sahip değildi.

Sansür ve halk

Sansürlü basın moral bozucu etkiye sahiptir. Basın sürekli yalan söyler ve tüm utanmayı atar. Bu gazetelerde hükümet sadece kendi sesini duyar ve kendi sesini duyacağını da bilir. Halkın sesini duyduğu

hayalini de (basının halka istediğini yansıttığı uydurusunu da) barındırır. Halkın da bu hayali barındırmasını talep eder. Halk kısmen siyasal batıl inanca gömülür, kısmen siyasal inançsızlığa veya tümüyle siyasal hayattan uzaklaşır ve özel bireyler kalabalığı olur (15 Mayıs 15 1842).

Kötünün iyiyi, yanlışın doğruyu sorumlu tutması

Marx'a göre, basın özgürlüğü de değişen koşullar için, astronominin teleskopunun evrenin sürekli hareketinden sorumlu olduğu gibi çok az sorumludur. Marx, dünyanın her şeyin merkezinde olması ve her şeyin onun için varlığının getirdiği rahatlığın devamının bozulmasını astronomiye mal ederek (düzenin bozuk ve aşağılık gerçeğini anlatanların, bu bozuk ve aşağılık gerçeği yaratanlar tarafından suçlanması gibi) gerçeğin nasıl birilerini rahatsız ettiğini ve sorumlu olarak sorumlu olmayanın verildiğini şöyle (komik bir şekilde) açıklıyor: Kötü astronomi!. Dünya, saygıdeğer bir kasaba adamı gibi, evrenin merkezinde oturduğu, sakince piposunu içtiği, hatta ışığı kendisi yakmadığı, güneş, ay ve yıldızlar itaatkâr gece lambaları gibi dünyanın etrafında döndüğü zamanlar ne hoş zamanlardı (Marx, 19 Mayıs 1842).

Kötünün herkesi kendi gibi sanması ve sunması

Marx her şeyi bireye indirgeyen (günümüzün davranışçı, bireysel faydacı psikoloji ve sosyal psikolojisinde olduğu gibi) ve insanın tüm amaç ve davranışlarını "küçük ilgi ve çıkarlara" göre açıklayan yaklaşım tarzını da şu şekilde açıklar: Belli bir tür psikoloji büyük şeyleri küçük nedenlerle açıklar ve insanın mücadele verdiği her şeyin çıkar meselesi olduğunu doğru bir şekilde hissederek, sadece bireysel küçük çıkarlar olduğu yanlış-düşüncesine ulaşır. Bu tür psikoloji ve bilgi özellikle kasabalarda bulunur. Oralarda, geçen fikirler bulutunun ve gerçeklerin ardında ipleri çekerek her şeyi harekete geçiren çok küçük cücelerin olduğunu kavrayan akıllı beynin işareti olarak görülür. Eğer insan bir cama çok yakından bakarsa, kafasını cama vurur. Bu akıllı beyinlerin insan ve evren hakkındaki bu bilgileri aslında kendi kafalarındaki mistikleştirilmiş şişliklerdir (Marx, 19 Mayıs 1842).

Basın özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü

Basın özgürlüğünü sunanlar basın özgürlüğünün ticaret yapma özgürlüğünün, şeylerin süregelen durumunun dışında bırakılmamasını arzu ederler. Yani, basın özgürlüğünün ticaret özgürlüğü altına konması istenmektedir. Marx basın özgürlüğünü böyle isteyenlerin görüşünü basitçe reddedemeyeceğimizi belirtir ve bundan hareket ederek düşünce özgürlüğünün üstünlüğünü açıklar.

Eğer basının kendisi sadece ticaret olarak nitelenirse, o zaman, beyin tarafından yürütülen bir ticaret olarak basın, kollar ve ayaklarla yapılan ticarettten daha çok özgürlüğü hak eder. Kolların ve ayakların özgürlüğe kavuşturulması beynin özgürlüğe kavuşturulmasından geçerek insanca anlam bulur, çünkü kollar ve ayaklar, ancak hizmet ettikleri kafa nedeniyle insan kolları ve ayakları olur (Marx, 19 Mayıs 1842).

Marx'a göre, düşüncesini söyleyenin görüşünü tanıır ve anlarsak, onu daha ciddi şekilde eleştirebiliriz. Bu nedenle, özgürlüğü ticaret için isteyen anlamalıyız ve hakkını vermeliyiz. Ama ticari alanın özgürlüğü ticari alana aittir ve örneğin ticari alanın özgürlüğünün basında çalışan gazetecilerin özgürlüğünün üzerine çökmesi, bu alanı işgal etmesi, özgürlüğün ortadan kaldırılmasıdır.

Marx önce aşağıdaki görüşü haklı bulur ve ardından da, belli durumlar/koşullar sunarak eleştirir getirir:

İnsan sanatın sürekli varlığını basının özgürlüğüyle yan yana düşünebilir, çünkü beyne dayanan çalışma/iş yüksek derecede ustalık gerektirebilir. Fakat ticaret özgürlüğü yanında basının süregelen özgürlüksüzlüğü Tanrıya karşı bir günahtır.

Elbette! Aşağı seviyedeki özgürlük, eğer yüksek biçim hakka sahip değilse, açıkça haktan yoksun nitelenir. Eğer devletin hakkı tanınmıyorsa, bir vatandaşın hakkı aptalcadır. Eğer genel olarak özgürlük doğruysa, belli biçimdeki özgürlük de haklıdır. Daha yüksek hak biçiminin olmasının alt-biçimdeki varlığıyla kanıtlanması ne kadar doğru sonuç ise, alt alanı yüksek alanın ölçüsü yapma ve onun yasalarının kendi alanındaki yasalar olmadığını, yüksek alanın yasaları olduğunu iddia ederek karikatüre dönüştürme yanlışır. Bu, bir devî cücelerin evinde yaşamaya zorlamaya benzer.

Ticaret, mülkiyet, vicdan, basın ve mahkeme özgürlükleri aynı türdür. Fakat farklılıkları unutmak ve bir alanı diğer bir alanın ölçütü veya standardı yapmak çok yanlışır.

Ticaret özgürlüğü tam olarak ticaretin özgürlüğüdür ve bir diğer özgürlük değildir, çünkü ticaret özgürlüğü içinde ticaretin doğası engellenmeden, kendi hayatının içsel kurallarına göre gelişir. Her özel alanın özgürlüğü o alanın özel özgürlüğüdür.

Basın özgürlüğünü ticaret özgürlüğünün bir çeşidi yapmak, savunmadan önce onu öldüren savunmadır, çünkü belli bir karakterin, başka bir karakter tarzı içinde özgür olduğunu iddia etmek, onu ortadan kaldırmaktır. Ticaretin özgürlüğü basının özgürlüğü değildir. Senin kendi biçiminde özgür olman, benim özgürlüksüz olmamla aynıdır (Marx, 19 Mayıs, 1842).

Dikkat edilirse, Marx basın özgürlüğün ticari özgürlük içinde düşünlmesini özgürlüksüzlük olarak niteler ve kabul etmez. Marx'a göre, basının ilk özgürlüğü bir ticaret olmamasıdır.

Özgürlük ve ekmeğini “kazanma”

Dili olan ve konuşmayan, kılıcı olan ve dövüşmeyen, gerçekte sadece sefil yaratıktan başka ne ki?

Marx, 1842

Marx, basın kendi gerçek karakterine sahip mi? Basın kendi doğasının saygınlığına, asaletine uygun mu hareket ediyor? Basın kendini bir ticaret seviyesine düşürme özgürlüğüne sahip mi? diye soruyor ve oldukça açık ve somut bir yanıt veriyor: Yazar elbette yaşayabilmek ve yazabilmek için para kazanmak zorundadır, ama para kazanmak için yaşamamalı ve yazmamalıdır (Marx, 19 Mayıs 1842).

Marx'a göre, yazmak bir sonuç/amaç için araç olamaz. Dil, yazma, düşünce, ifade özgürlüğün özüdür, hareketsiz yansıması değil. Kelimeyi ve parayı eşleştiren sistem, halkın okumak için ödeyeceğinin ne olduğunu düşünen editörlerin istediğini sunan gazetecilerin aşağılık işleri ödüllendirir.

Marx için, basını maddi kazanç aracı durumuna alçaltan yazar bu içsel özgürlüksüzlük için cezalandırılmayı hak eder: onun kendi varlığı kendi cezasıdır.

Marx basının elbette bir ticaret olarak var olduğunu belirtir: Fakat bu yazarların işi değildir; basımcıların ve kitapçıların işidir. “Biz burada basımcıların ve kitapçıların özgürlüğüyle ilgilenmiyoruz; basının özgürlüğüyle ilgileniyoruz” (Marx, 19 Mayıs 1842).

Sansür, yazar ve aydınlar

Sansür aynı zamanda ciddi ve onurlu yazarlar ve aydınlar için de ciddi sorunlar getirir. Kendi ülkesinde sansüre ve baskıya uğrayan bir aydın için ya tüm risklere rağmen ülkesinde yaptıklarına devam etmek ya da komşu bir ülkeye giderek, oradaki koşulların belirlediği ve kullandığı durumlar içinde, oradan yazmak. Bu, Marx ve tarihte birçok aydının başına gelmiş olan bir durumdur. Örneğin, Marx Avrupa'da kentten kente veya ülkeden ülkeye sürülürken, aynı yıllarda ve sonrasında Osmanlı aydınlarından bazıları da Avrupa'da, gazetecilik dahil, faaliyetlerine devam ediyorlardı. Sansür yazarı uygun olmayan olarak ilan eder. Halkın sesini önceden bildiğini iddia eder. Hangi yazarın otorite olduğunu ve hangisinin olmadığını karar verir (19 Mayıs 1842).

“Yazarları, yetkili ve yetkisiz olarak ikiye ayırmak kimin için yapılır?” diye soran Marx, şöyle yanıt veriyor: Açıkça, gerçekte yetkili olan için değil, çünkü onlar etkilerini sansürsüz hissettirebilir. Dolayısıyla, bu ayırım dış imtiyazlar yoluyla kendilerini korumak isteyen ve diğerlerini etkilemek isteyen “yetkisiz” olanlar için mi? Eğer Almanlar tarihte geriye bakarsa, yavaş siyasi gelişmenin ana nedenlerini “yetkili yazarların” varlığında bulur. Bunlar (doktorlar, artistler, yazarlar) halk ile beyin, hayat ile bilim, insanlık ile özgürlük arasına yerleştirdiler. “yetkisiz” olan yazarlar “bizim literatürümüzü yarattılar” (Marx, 19 Mayıs 1842).

Basın özgürlüğü için devlet tedbirleri

Devlet konuşmacıları ve diğer savunucular tarafından sunulan gerekçeler “basın özgürlüğünü” sağlamak ve kötülere karşı korumak gibi temellere dayanmaktadır. Marx basın özgürlüğüyle (aslında, sansürle) ilgili olarak sunulan tedbir çözümlerden aşağıdakileri örnek verir: Bazıları basını sadece Rhine bölgesindeki dini ve devlet işlerini tartışmayla sınırlamak istemektedir. Bazıları isimleri yasaklanmış içeriği işaret eden yerel gazetelerin basılmasını önermektedir. Bazıları da fikirlerin özgür ifadesini her bölgede tek bir gazeteye vermek istiyorlar. Bazıları sadece hükümetin imtiyaza sahip olmasını istemekte, diğerleri daha çok sayıda insanlar arasında paylaşılmasını arzu etmektedir. Bazıları tam bazıları da yarım sansür istemektedir (Marx, 19 Mayıs 1842).

Marx bu önerileri ve girişimleri, öğrencisine nasıl atlayacağını öğreten bir jimnastik öğretmeni örneğiyle eleştirir: öğretmen öğrencisini bir hendeğin yanına götürür. Pamuk iplik kullanarak hendek boyunca ne kadar uzağa atlayacağını gösterir. Daha ilk derste öğrenci hendeğe düşer ve o zamandan beri hendekte ölü yatmaktadır. Öğretmen Almandı ve öğrencinin adı da “özgürlük” (Marx, 19 Mayıs 1842).

Kitaplar, gazeteler ve sansürcüler

Marx, 5 Mayıs tarihli makalesinde Almanları, kitapları ve gazeteleri kinayeli bir şekilde eleştirmektedir. Bu sırada, Marx kendi ürünlerine tiksintiyle bakan ve kalın kitapların önünde reverans yapan (eğilen) gazete editörleriyle de alay eder: Siz Almanlar kendilerinizi sadece uzun uzun ifade edersiniz! Devletin örgütlenmesi hakkında çok sayfalı kitaplar yazarsınız, Bay Yazar ve Bay Editör’ün dışında kimsenin okumadığı sağlam öğrenim kitapları; fakat unutmayın ki gazeteleriniz kitap değildir. Üç ciltlik sağlam bir çalışmaya kaç tane basılı sayfa gittiğini düşünün! Bu nedenle, günümüzün ve çağımızın ruhunu/gerçeğini istatistiksel tablolar sunan gazetelerde aramayın, fakat hacmi sağlamlılığının garantisi olan kitaplarda arayın!.

Sansür yasası, basın yasası ve özgürlük

Marx sansür yasasını yasa olarak kabul etmez ve özgürlüğe karşı tedbir olarak niteler. Basın yasasını ise özgürlüklerin korunması için gerekli görür. Marx için basın yasaları belli basın pratiklerini soruşturan basın özgürlüğüdür. Basın yasaları, özgürlüğü basının normal koşulu olarak görür. Dolayısıyla, basının normal koşulu olan yasaları kırmak, bu tür özgürlüğün çiğnenmesi demektir. Basın yasaları basın özgürlüğünün “yasal tanınmasıdır” ve “halkın özgürlüğünün İncil’idir (kutsal el kitabıdır) (Marx, 12 May1842). Fakat Marx’ın 20 Temmuz 1848’de NRZ gazetesinde Prusya Basın Yasası’na karşı yönelttiği eleştirilerde, basın yasasını “özgürlüğün” ifadesi olarak değil, tam aksi bir şekilde nitelediğini görürüz. Zaten Marx Almanya’dan atılıp İngiltere’ye gidinceye kadar, bu yıllarda, gazetede yazılarından dolayı mahkemeye verilmiş ve sonunda da Almanya’dan atılmıştır. 1848’deki yasayı Marx “Napolyoncu basın despotizmi” olarak değerlendirmektedir: Yasanın uygulanmaya başlandığı günden itibaren Prusyalı yönetici memurlar rahat uyuyabilirler. Eğer vatandaşlar, suçsuz oldukları halde hapsedilirse ve bunu gazeteler haber yaparsa, dört buçuk aydan dört buçuk yıla kadar hapis yer. Eğer bölge memurları gerici seyyar satıcılık yaparsa, Royalist adresler için imza toplarsa ve bunu basın açıklarsa, dört buçuk aydan dört buçuk yıla kadar hapis! Bu yasanın uygulanmaya başlandığı günden itibaren memurlar istedikleri despotluğu, yasa dışılığı yapabilirler; tutuklayabilirler. Basın artık haber veremeyecek, sadece genel şeyler yazacak.

Basın yasası ve sansür yasasının meşrulaştırılması

Marx’ın diğer sayfalarındaki eleştirilerinde sansürün nasıl meşrulaştırıldığı açıklandı. Aşağıdaki meşrulaştırma, ki Marx bunu da eleştiriyor, oldukça kurnazca yapılan bir bilmiş yönetimi ifadesidir:

Sansür kötü olanı engellemeyi ararken, basın yasası tekrarlanmasını engellemek için ceza getirir. Her insan kurumu gibi her ikisi de kusura sahiptir. Soru hangisinin daha az kusurlu olduğudur. Tümüyle manevi konu olduğu için, yasa koyucunun niyetini açıkça ve somut olarak ifade eden ve böylece doğru ile yanlış kesin bir şekilde ayıran ve keyfiliği ortadan kaldıran biçim bulma sorunu asla çözülemez. Keyfilik, yani bireysel seçeneğe göre hareket etme sansür ve basın yasasından ayıklanamaz, ayırt edilemez. Bu nedenle, her ikisini de kaçınılmaz kurlarıyla ve sonuçlarıyla düşünmemiz gerekir. Eğer sansür iyi olanın çoğunu bastırırsa, basın yasası kötü olanın çoğunu engellemeye muvaffak olamayacaktır. Yine de, gerçek uzun zaman bastırılmaz. Kötü

kelime çıktıktan sonra durdurulamaz ve etkisi hesaplanamaz, çünkü kötü için hiçbir şey kutsal değildir ve gıdasını ve yayılma yolunu insan kalbinde bulur.

Basın yasasına karşı sansür yasası

Dikkat edilirse, Marx için basın yasası, basın özgürlüğünün yasal olarak tanınmasıdır. Sansür yasası ise, polisin özgürlüğe karşı engelleyici tedbirdir. Sansür tedbirleri yasa değildir. Basın yasası önlem/tehdit değildir.

Sansür yasası özgürlüğe karşı şüphenin yasasıdır. Basın yasası özgürlüğün kendine verdiği güvenoyudur; özgürlüğün kötüye kullanılmasını cezalandırır. Özgürlüğü suçlu olarak görür. Basın yasası gerçek yasadır, çünkü özgürlüğün pozitif varlığıdır. Basın yasası özgürlüğü basının normal durumu olarak niteler. Basın yasasının yokluğu basın özgürlüğünün yasal özgürlük alanı dışında olması demektir.

Sansür yasası, olanaksızdır, çünkü suçu değil düşünceyi cezalandırma peşindedir, çünkü sansürcü için formülden başka bir şey olamaz, çünkü hiçbir devlet sansür kurumu yoluyla yürüttüğünü genel yasal koşullarla koyma cesaretine sahip değildir. Bu nedenle de, sansürün çalışması mahkemelerin değil, polisin sorumluluğuna verilir.

Sansür kendisi içinde bir son olmadığını, kendisi içinde ve kendisi için iyi bir şey olmadığını, temelini "amaç aracı haklı kılar" prensibi olduğunu kabul eder. Marx için (15 Mayıs, 1842) "meşru olmayan araçlar gerektiren amaç haklı çıkarılabilecek bir amaç değildir" ve, sansürcüler gibi, basın da "amaç aracı haklı çıkarır" prensibini kullanıp övünemez mi?" (sansürcüler için bu prensip övünülecek ve kullanılacak bir şeyse, o zaman basın niye kullanma hakkına sahip değil ki?).

Sansür yasası yasa değildir, bir polis yasasıdır, polis tedbidir; kötü bir polis tedbidir, çünkü amaçladığını elde edemez ve elde ettiğini amaçlamaz. Eğer sansür yasası, özgürlüğü itiraz edilebilir bir şey olarak engellemek istiyorsa, sonuç kesinlikle tam zıddıdır. Sansürün olduğu bir ülkede, her yasaklanmış basılı konu, örneğin sansür edilmeksizin basılmış bir konu, bir olaydır. Bir şehit olarak görülür ve halesiz ve inananların olmadığı bir şehit olamaz. Bir ender olarak nitelenir. Eğer özgürlük insanlar için değerli olmaktan asla çıkamayacaksa, bir istisna özgürlüğün eksikliğine çok daha kıymetli gelecektir. Her gizem baştan çıkarır/bozar/yozlaştırır. Kamuoyunun kendine gizemli olduğu yerde, gizem bağlarını biçimsel olarak kıran her yazı parçası ile baştan yozlaştırılır/bozular. Sansür, yasaklanmış her çalışmayı, iyi veya kötü olsun, olağanüstü doküman yapar. Basın özgürlüğü ise, her yazılı çalışmayı dıştan empoze edilen bir etkiden yoksun bırakır (15 Mayıs, 1842).

Eğer sansür, niyetinde dürüst ise, keyfiliği engellerdi; fakat sansür, keyfiliği yasa yapar. Olmasını önlediği hiçbir tehlike, sansürün kendisinden daha büyük bir tehlike değildir. Her varlığın hayatı için tehlike kendini kaybetmede yatar. Bu nedenle, özgürlüğün eksikliği insanlık için gerçek ölümcül tehlikedir. Şimdilik, etiksel sonuçları bir kenara bırakırsak, unutmayın ki özgür basının avantajlarını, rahatsızlıklarını omuzlamaksızın tadamazsınız. Gülü dikensiz koparamazsın. Özgür basın ile ne kaybedersin? (15 Mayıs, 1842).

Önleyici yasanın önleyiciliği

Gerçek önleyici yasa yoktur. Yasa sadece emir olarak engeller. Ancak çıktığında aktif yasa olur, çünkü özgürlüğün bilinçsiz doğal yasası bilinçli devlet yasası olduğu zaman gerçek yasadır. Yasanın gerçek yasa olduğu yerde, örneğin özgürlüğün varlığı biçiminde olduğu yerde, insan özgürlüğünün gerçek özüdür. Dolayısıyla, yasalar insanın eylemini önleyemez, çünkü onlar gerçekte eylemin kendisinin hayatının içsel yasalarıdır, hayatın bilinçli yansımalarıdır. Böylece, yasa insanın özgür yaşamı karşısında geri adım atar, ta ki insanın gerçek eylemi özgürlüğün doğal yasasına uymayınca kadar. Devletin yasası insanı özgür olmaya zorlar. Dolayısıyla, engelleyici yasa anlamsız çelişkidir.

Önleyici yasa içinde bir tedbire/önlemeye, rasyonel bir kurala sahip değildir, çünkü rasyonel kural şeylerin doğasının, bu durumda özgürlüğün, bir sonucudur. Eğer özgürlüğün engellenmesi başarılı olacaksa, konusu kadar geniş olmalı, yani sınırsız olmalıdır. Bu nedenle önleyici yasa sınırsız sınırların çelişkisidir. Yasanın işleme gereklilikten değil, sansürünün her gün yaptığı gibi keyfilikten durdurulur.

İnsan vücudu doğal olarak ölümlüdür. Dolayısıyla, hastalık kaçınılmazdır. Neden insan iyiyken değil de hastayken doktora gider? Çünkü sadece hastalık değil, doktor da kötüdür. Tıbbi korumada yaşam kötü olarak nitelenir ve tıp okullarında insan vücudu tedavi nesnesi olarak görülür. Ölüm, sadece ölüme karşı önleyici tedbirlere sahip olan hayata tercih edilmez mi? Özgür hareket de hayata ait değil mi? Özgürlüğün engellendiği hayatın dışındaki hastalık nedir? Ebedi doktor, bir hastalık olurdu. Bu hastalıkta doktorun ölme olasılığı bile olmazdı; yaşamaya devam etmek zorunda kalırdı. Eğer hayat ölseydi, ölüm yaşayamazdı. Akıl vücuttan daha çok hakka sahip değil mi? Aslında, bu çoğu kez “vücutsal hareket zararlıdır ve aklın özgür hareketinden çekilmelidir” diye yorumlanmıştır. Sansürün başlangıç noktası, hastalığın normal durum olduğudur ve özgürlük de hastalık. Sansür sürekli olarak basına, basının hasta olduğu garantisini verir ve basının fiziksel durumunun sağlığının delili ne olursa olsun, basın kendini tedavi ettirmeye izin

vermelidir. Fakat sansürcü, hastaya göre farklı tedavi uygulayan eğitilmiş doktor bile değildir. Sansürcü her şey için tek bir mekaniksel, evrensel tedavi (makas) bilen köy doktorudur. Benim hastalığımı iyileştirmeyi amaçlayan cerrah bile değildir. Sansürcü benim vücudumda sevmediği, onu rahatsız eden ve sinirlendiren her şeyi fazla/gereksiz gören ve onları alan cerrah estetikçidir. Sansürcü, derideki sivilceyi görmemek için geri iten ve daha duyarlı iç organlarda geri çıkabileceğini umursamayan bir şarlatandır (12 Mayıs 1842).

Sansürcünün ve hâkimin bakış farkı

Basın yasası sansür yasasından farklı olduğu gibi, bir hâkimin basına karşı tutumu sansürcünün tutumundan farklı olacaktır (Marx, May 15 1842). Yasa hakim gerektirir. Eğer yasalar kendilerini uygulasaydı mahkemenin hiçbir anlamı kalmazdı.

İnsan olan her şey kusurlu! Ye, iç! Hakimler de insan. O zaman, neden hakim talep ediyorsun? Yasaları neden istiyorsun, nasıl olsa yasalar da insanlar tarafından uygulanacak ve insanlar tarafından yapılan her şey kusurlu? Her şeyi efendinin iyi niyetine bırak! Rhineland adaleti Türk adaleti kadar kusurludur. Dolayısıyla: Ye, iç!

Sansürcünün yasası yoktur, efendileri vardır. Hakimin efendileri yoktur, yasası vardır.⁶⁵ Bununla beraber, hakimin görevi yasayı yorumlamaktır. Sansürcünün görevi onun için resmi olarak yorumlanmış yasayı anlamaktır. Bağımsız hakim ne bana ne de hükümete aittir. Bağımlı sansürcü, hükümetin bir aygıtıdır. Hakim bağlamında, bireysel bir aklın güvensizliği vardır. Sansürcü durumunda, bir bireysel karakterle gelen güvensizlik vardır. Hakim önüne getirilen somut bir basın suçuyla karşı karşıyadır; sansür ise basın ruhuyla...

Hakim, somut bir yasaya göre beni yargılar. Sansür sadece suçu cezalandırmaz, suçu yaratır. Mahkeme önüne çıkarılırsam, var olan bir yasaya uymadığım için suçlanırım; bir yasanın çiğnenmesi için, o yasanın olması gerekir. Eğer basın yasası yoksa, basın tarafından çiğnenen bir yasa da yoktur. Sansür beni var olan bir yasayı çiğnemekle suçlamaz; fikrimi, kendisinin ve efendilerinin fikrine uymadığı için mahkum eder (Marx, 15 Mayıs 1842)

“Tanrıyı reddederek vicdanın sesini boğanın kurtuluş umudu yoktur” sözüne karşı Marx şöyle yanıt veriyor:

Kişisel zayıflığını, insanlığın zayıflığı yapanın kurtuluş umudu yoktur. Tanrının gerçeğine ve iyinin her yerdeki gücüne inanmaksızın, Tanrının arkasına sığınmak hipokrasidir. Kendi kurtuluşunu herkesin

⁶⁵ Marx, çoğu sorunlu olan bu tür “hukukçu” görüşten sonradan vazgeçmiştir.

kurtuluşunun üstüne yerleştiren kendini-aramadır. Bu insanlar genel insanlıktan şüphe duyarlar, ama bireyleri aziz ilan ederler. İnsan doğası hakkında dehşet verici resim çizerler ve aynı zamanda, belli imtiyazlı bireyler önünde eğilmemizi (reverans yapmamızı) talep ederler. Biliyoruz ki tek başına insan zayıftır, aynı zamanda biliyoruz ki bütün güçlüdür (Marx, 15 Mayıs, 1842).

Lukacs: İnsan Özgürlüğü, Sınıf Bilinci, Tarih ve İletişim

Macar asıllı Georg Lukacs 21. yüzyılın başından beri en önemli Marksist filozof ve edebi eleştirmen olarak bilinir. Zamanının egemen düşünce akımlarından, özellikle yeni-kantçılık, romantik canlılık ve Simmel ve Max Weber'in anlayışlarından, geçerek gelen bir insan ve toplum görüşüne sahiptir. Lukacs'a göre:

- o Düşünsel dünyayı siyasal dünyadan ayrı olarak düşünmek problemlidir ve işlemez (x).
- o İnsanlar içinde buldukları koşullara ve olaylara sadece pasif olarak katılmaz, onu değiştirebilir.
- o Hegelci dünya-ruhunun nesnelleştirilmesi (insanın tarihin bütünlüğü içinde oluşması) düşüncesinin aksine, insan tarihin sadece yorumlayıcısı değil aynı zamanda tarihin yapıcısıdır: Proletarya Hegelci Dünya-ruhu rolünü yerine getirir: Proletaryanın sınıf bilinci toplumun somut bütünlüğünün bilgisini içerir. Bu bilgi ile birlikte, ilerici değişim öznesi (agency) olan proletarya için gerekli pratik gelir. Dikkat edilirse proletarya sınıf bilinciyle hem özne hem de nesne olmaktadır: Hem tarihe katılan üretim nesnesi hem de tarihi yapan özne. Böylece, Lukacs teori ve pratiği (bilinç ve gerçeği) birleştirir. Böylece, Hegelci felsefeyi materyalleştirir. Bilinç ve gerçek ilişkisini sadece Hegelci diyalektiğe indirgeyen Lukacs, 1924'te Komüntern (3. Enternasyonel) tarafından Hegelci idealist ve revizyonist olarak nitelendi. Lukacs ondan sonra Hegelci tür Marksist olarak görüldü. Bu yaklaşımını Lukacs 1933'de "*Marx'a Yolum*" otobiyografisi ve 1967'de *Tarih ve Sınıf Bilinci* yapıtının önsözünde eleştirdi ve reddetti.

Lukacs işçi ve köylülerin demokratik diktatörlüğünü savundu (1923) ve önerisi Komüntern tarafından sansür edildi. Moskova'da Marx-Engels Enstitüsü'nde araştırma yapmaya başladı.

1930'daki çalışmaları sırasında Marx'ın *Ekonomik ve Felsefi Yazıların*'i okuduktan sonra, kendisini eskiden/gençken sahip olduğu idealist kalıntılardan ve özellikle "tarih ve sınıf bilinci" yapıtındaki ultra-sol subjektivist ve ütopyacı mesianizminden artık uzak tuttuğunu belirtti.

1956 Macar devriminde kültür bakanı oldu, fakat devrim bastırılınca, Lukacs Budapeşte Üniversitesi'nden ve Komünist Parti'den atıldı;

Romanya'ya sürüldü; fakat 1957'de Budapeşte'ye dönmesine izin verildi. Lukacs *Tarih ve Sınıf Mücadelesi'ni* yazdığından (1923) başlayarak, 1965 yılına kadar parti fonksiyonerleri tarafından reddedilmiş/kötülenmiş ve kötüye kullanılmıştır.

Lukacs 1930 sonlarında varoluşçuluk (existentialism) ve diğer irrasyonel metafizik ideolojilerde kendini gösteren idealizme karşı çıkmıştır.

Gramsci: Hegemoni, Burjuva Gazeteleri, Okuyucular ve İşçiler

Antonio Gramsci'nin "*Hapishane Notları*" 1971'de tercüme edilip basıldığında, özellikle kültürel incelemeciler tarafından kitle iletişim alanına da taşındı. Gramsci Marx'ın egemenlik kavramı yerine "hegemonya;" sınıf kavramı yerine "tarihsel blok;" sınıf çatışması yerine "sosyal ittifak" kavramlarını getirdi. Gramsci'ye göre, bir sosyal grup, sınıf veya devlet, egemenliği kısmen baskıyla ve daha önemli olarak çoğunluğun rızasına dayanarak sağlar. Rıza üretimi de biliş yönetiminden geçerek olduğu için ve bu tür üretim bilinç endüstrileri tarafından yapıldığı için, medya kamu katılımını sağlamada merkezi rol oynar. Medya ve diğer yollarla entelektüeller değerler ve kurumlar ağını tutar ve sürdürürler. Gramsci'ye göre, baskı ve katılma, birlikte, "hegemonyayı" oluşturur.⁶⁶ Hegemonya bir sosyal grubun toplum üzerinde entelektüel ve ahlaksal liderlik ve kendi projeleri etrafında yeni sosyal ittifaklar sistemi kurması kabiliyeti olarak tanımlandı. Bu ittifakı "tarihsel blok" olarak niteledi. Gramsci'ye göre, yönetici sınıf ittifakı (=tarihsel blok) sadece alt bir sınıfın kendi çıkarlarına uymaya zorlamaya muktedir olduğu zaman değil, aynı zamanda bu sınıflar ve toplum üzerinde tam bir toplumsal otorite kullandığı zaman vardır. Hegemonya, bu egemen sınıf bölümleri sadece egemen oldukları zaman değil, yönettikleri zaman işliyor demektir. Dolayısıyla, hegemonya, güç ve halkın rızası bileşimine dayanır. Gramsci'ye göre, liberal-kapitalist devlette "halkın rızası" önde gelir; baskı silahı sonra işler. Hegemonya sadece üretim ve ekonomik alanda kazanılmaz; devlet, siyaset ve üstyapılar düzeyinde örgütlenir ve hegemonya bu alanda elde edilir. Sivil yaşam ve devlet alanlarında kurumlaşmış olan "gerçeklerin tanımlanması," alt sınıflar için başlıca yaşanan gerçeği meydana getirir; bu yolla ideoloji, toplumsal düzende "toplumsal bloğun" ideolojik birliğini tutarak "çimento" olur. Bu hegemonya, egemen sınıfların ayrıntılı olarak alt sınıfların yaşamlarının düşünsel içeriğini düzene koyabildikleri ve yasaklayabildikleri için değil, bütün rekabet eden gerçek tanımlamalarını kendi

⁶⁶ Gramsci, "counter-hegemony" dediğinde, "karşı-hegemoni" demiyor; hegemonyaya-karşı mücadeleden bahsediyor; karşı-hegemonya kurma değil.

menzilleri içinde çerçevelemede, bütün seçenekleri kendilerinin düşünce ufku içine getirmede, belli ölçüde başarı sağlamaları nedeniyle işler. Hegemonya tek bir birleşmiş yönetici sınıf tarafından değil, sınıf bölümlerinin özel olarak bir araya gelişi, ittifakı ile korunabilir; dolayısıyla, egemen ideolojinin içeriği yönetici sınıfların karmaşık içsel düzenini yansıtır. Hegemonya üstyapı kurumları yoluyla (aile, öğretim sistemi, kilise, kitle iletişim araçları ve kültürel örgütler) ve devletin baskıcı yanı (yasalar, polis, silahlı kuvvetler) ile çalışır; hazır verilmiş ve kalıcı bir durum değil, aktif bir şekilde kazanılmak ve korunmak zorundadır.

Gramsci güç kavramını yeniden tanımlar ve gücün baskıcı olmayan yanına büyük ağırlık verir. Aynı zamanda, hegemonya kavramını sınıf çıkarlarının doğrudan ifadesinden uzak tutar; ideolojiyi psikolojik veya ahlaki değil, yapısal, epistemolojik olarak görür. Gramsci'ye göre, ideoloji egemen gruplar tarafından basitçe empoze edilmez; egemenlik altındakiler direnmeyi reddederek, egemenliği destekleyerek kazançlar elde etmeyi umarak (ve bazı kazançlar elde ederek) veya sunulan sahteleri görmeyerek, kendi sömürülerine razı olurlar. Bunu Gramsci hegemoni olarak adlandırır (Gramsci, 1971). Katılım ideolojiden geçerek olur. İdeolojiler "sağduyu" olarak kabul edildiklerinde, ideoloji olarak görülmedikleri için, en güçlüdürler.⁶⁷

Bizce, egemen düşüncelerin "itiraza" açık olması için, bu düşüncelerin insan gerçeğini bir güç yapısının çıkarına göre değil de, genel insan çıkarına göre açıklaması ve açıkladığının gerçeği yansıtmayı gerekir. Bu durumda, itiraz bilinçli bir şekilde teşvik edilir. Ama egemen düşüncede, gerçeği güç çıkarı için inşa ederek gerçek hakkında yaratılan imajları gerçek gibi sunma işinde, sahte gerçeğin yerini aldığı için, itiraz birçok mekanizmalardan geçerek kapatılır, çünkü itiraz bu durumda tehlikelidir. Bu kapatma ifade özgürlüğünü yasaklamaktan mahalle baskılarına kadar değişir. Bu kapatma işinde kapitalizmin bulduğu taktiklerden biri de "açık toplum" iddiasıyla desteklenen "her düşüncenin tartışmaya açık olduğu" uydurusudur. Her düşüncenin tartışmaya

⁶⁷ İdeoloji bu bağlamda "egemenliğin aracı" olarak ele alınmaktadır ki, eğer "egemen ideoloji" denilmiyorsa, bu doğru değildir. İdeoloji düşünce sistemi ve bu düşünce sisteminin incelenmesidir. Düşünce sistemi olarak ideoloji, bir egemenliğin sağlayıcısı düşünceler ağı anlamına geldiği gibi, egemenliğe karşı olan mücadelelerin düşünce sistemi anlamına da gelir. Gramsci'nin yazılarında sunulan düşünceler, bir bütün olarak ele alındığında, İtalyan Faşizmini sadece açıklayan bir karaktere sahip değildir; aynı zamanda onun eleştirisini yapan ve alternatif açıklama ve sistem savunan bir ideolojidir. İdeolojiyi "sahte düşünceler" yapan, ideolojinin kendisi değil, ideolojinin gerçekle olan bağındaki içeriksel ve ilişkisel karakterdir.

açık olması için, alternatif düşüncelerin üretimi ve dağıtımı ile egemen düşüncelerin üretimi ve dağıtımını arasındaki derin dengesizliğin olmaması gerekir. Dolayısıyla, egemen düşüncelerin “itiraza” açık olması, yani hegemonyaya-karşıtlık üretmek ve yaymak isteyeninin bunu yapma özgürlüğü, uydurudur; egemen ideolojinin yaydığı basit “sağduyuya” bile gülünç bir iddia olarak gelir. Gramsci’nin hapiste ölmesi, günümüzde bile dünyanın her tarafında düşüncelerinden dolayı hapsedilenlerin olması, kitle iletişim medyasında, örneğin televizyonda nicel olarak en yoğun düşüncelerin egemen düşünceler olması “açık itiraz” iddiasının geçersiz olduğunu gösterir. Egemenlik ve mücadele tarihin hiçbir döneminde “açık, özgür, serbest” itiraz ile olmamıştır. “Feminizm, çevrecilik, radikal demokrasi, radikal gazetesi, taraf gazetesi, kadın hakları, çocuk hakları” gibi “mücadeleler” asla itirazların açık olduğunu göstermez: Kontrollü alternatifler üzerine çekilen dikkatlerle egemenliğin perçinlenmesini anlatır. “Kadın hakları ve feminizm” dersin, egemen üretimde aynı anda hem feminizmi lezbiyenlikle ilişkilendirirsin hem de iş yerlerinde aynı iş için aynı ücret ve mecliste kadınların erkeklere eşit sayıda temsili gibi işlevsel ve kontrollü “itirazlar/contestations” yaratır-sın. Bunların hiçbiri “alternatif itirazlar değildir. Komünist Parti’ye “izin verilmesi” itirazı anlatmaz, kontrol stratejilerini anlatır. Seçim kampanyaları sırasında Komünist Partisi “bizi seçin, bu sistemi değiştireceğiz, aylıklarının beş misline çıkacak” gibi sloganlarla gelse, egemen medya bunu, “işte demokrasi” diye mi yayınlar? Parti alkışlanırmı yoksa kapatılır veya başlarına bir sürü çorap mı örülür?

Gramsci sosyalist gazetelere yazı yazdı ve yazılarında kültür ve ideolojinin önemine vurgu yaptı. 1919’da Gramsci, Angelo Tasca, Umberto Terracini ve Togliatti, “*L’Ordine Nuovo: Rassegna Settimanale di Cultura Socialista*” adında haftalık (sonra ayda iki kez çıkan) sosyalist kültür dergisini çıkartmaya başladılar. Bunun yanında, Gramsci “*Fabrika Konsül Hareketi*” için zamanını ayırmaya başladı; çünkü örgütlü mücadele olmaksızın faşizme karşı mücadelede yenilgiye uğrayacaklarını düşünüyordu. 1926’da faaliyetleri nedeniyle 10 yıllık ceza ile zindana atıldı ve orada 1937’de öldü. Bu sırada *Hapishane Mektupları (Lettere de Carcere)* ve *Hapishane Notları (Quaderni del Carcere)* olarak yayınlanan yapıtlarını yazdı. Yazdıkları ancak 1970’te diğer dillere tercüme edilmeye başladı.

Gramsci “*Gazeteler ve İşçiler*” (1916) yazısında,⁶⁸ burjuva gazetesinin ilgi çekme ve bilgi yönetimi işini açıklıyor ve bu pratiğe karşı işçilerin ne yapması gerektiğini belirtiyor: Burjuva gazeteler gelip geçenlerin

⁶⁸ <http://www.Marksists.org/archive/gramsci/1916/12/newspapers.htm>

(okuyucuların) ürünlerine dikkatlerini çekmek için dükkanlarının camekanlarını ve levhalarını süslemektedir. Ürünleri, her gün veya her akşam çıkan dört ile altı sayfalık gazetelerdir. Bu gazeteler okuyucunun beynine basını üreten ve satanlara uygun siyaset olgularını değerlendirme ve hissetme yollarını enjekte ederler. Özellikle işçilerle, masum görünen bir gazeteyi seçme eylemini tartışacağız. Bu seçme, farkında olmamız, ölçüt kullanmamız ve yetişkin yansımadan sonra gereken, tuzaklar ve tehlikelerle dolu, bir seçmedir. Her şeyin üstünde, bir işçi herhangi bir burjuva gazetesıyla herhangi bir dayanışmayı tereddütsüz reddetmelidir. Daima burjuva gazetelerinin (ne renk tonunda olursa olsun) kendisinin çıkarlarına ve düşüncelerine aykırı olan düşünceler ve çıkarlarla yönetilen mücadele enstrümanı olduğunu hatırlamalıdır. Basılan her şey tek bir fikirle etkilenmiştir: Egemen sınıfa hizmet ve dolayısıyla, emekçi sınıflara karşı savaşa. Bu gazeteler bu görevleri için burjuva sınıftan para desteği isteme yerine, savaştığı emekçi sınıflardan parasını bol bol çıkartırlar. Yüz binlerce işçi her gün düzenli olarak paralarını burjuva gazetelere verirler; böylece, burjuvalara güçlerini yaratmada yardım ederler. Neden bu gazeteleri satın alıyorsun diye bir işçiye sorarsan, “çünkü neler olduğunu duymam gerek” yanıtını alırsın. Haberler ve içeriklerinin onun düşüncelerini ve ruhunu belli bir yöne yönlendirdiği onun kafasına asla girmez. Fakat olduğunu şu gazetenin fırsatçı/oportunist, şu gazetenin zengin için olduğunu ve üçüncü veya dördüncülerin kendi çıkarlarına tam zıt olan siyasal çıkar gruplarına bağlı olduğunu bilir.

Her gün, aynı işçi, burjuva gazetelerin en basit olgularda bile burjuva sınıfının yanında olduğunu ve işçi sınıfını ve politikasını kötülediğini kişisel olarak görür. Eğer grev varsa, burjuva gazeteleri için işçiler daima yanlıştır. Gösteri mi var, daima gösteri yapanlar yanlıştır, çünkü onlar hemen öfkelenirler, isyan ederler, serseridirler. Hükümet bir yasa mı geçirdi, iyi olmasa bile iyidir. Seçime, siyasete veya yönetime ait bir mücadele varsa, en iyi programlar ve adaylar burjuva partilerinkidir.

Burjuva gazeteler olguları sessiz kalarak gizlerler, gülünç hale sokarlar, yanlışırlar. Amaç emekçi halkı yanlışı yönlendirmek, kandırmak veya cahil tutmaktır. Tüm bunlara rağmen, işçilerin burjuva gazetelerine kusurlu kabullenmeleri sınırsızdır. Biz bu duruma reaksiyon göstermeliyiz ve işçileri gerçeğin doğru değerlendirilmesine çağırmalıyız. Biz burjuva gazetelerine ödenen paraların, burjuva gazetesine verilen kurşunlar olduğunu ve uygun anda çalışan kitlelere karşı kullanılacağını söylemeli ve tekrarlamalıyız.

Eğer işçiler bu en temel gerçekler hakkında ikna edilirse, burjuvaların işçilerin gazetelerini boykot ettiği gibi birlik ve disiplinle, burjuva basınına boykot etmeyi öğreneceklerdir. Savaş çağrımız, "Onları boykot et", düşmanın olan burjuva basınına satın alarak destekleme olmalıdır.

Frankfurt Okulu: Critical Theory

Frankfurt Okulu, "eleştirel okul" (critical school) olarak da bilinir. Okul aydınlarının kültür endüstrisi incelemeleri kitle-üretim araçlarıyla aracılanmış kültürün ve iletişimin ilk sistemli analizidir.⁶⁹

"Critical" teori Kant'ın "critique" "Salt Aklın/Mantığın Eleştirisi" ve Marx'ın "Siyasal Ekonominin Eleştirisi" yapıtlarından çıkarılmıştır (Blackwell 1995). Kant'a göre, "critique" bilginin geçerliliğinin sınırlarını inşa/kurma ve inceleme demektir. Marx'da, bilginin geçerliliğinin analizi demektir. Horkheimer "critical" teorisinin "critical" olmasını şöyle açıklamıştır: Teorisinin işlevi sadece teorik değil, pratiksel olmalıdır. Yani, amacı sadece doğru anlamayı sağlamak değil, aynı zamanda, insan gelişmesine varolandan daha uygun sosyal ve siyasal koşulları yaratmak olmalı; Açıkçası, teori iki amaca sahip olmalıdır: teşhis ve çözüm.

"Frankfurt Okulu" 1923'te Frankfurt'ta Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adıyla radikal entelektüeller tarafından kuruldu. Frankfurt kenti de o zamanlar egemen yapıya ters düşen insanların yaşadığı bir yerd. Okul 1933'te Hitler'in egemenliği tümüyle eline geçirmesiyle New York'a taşındı. 1942'ye kadar Columbia Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne bağlıydı. Max Horkheimer 1949'da Enstitü'yü Frankfurt'a geri taşıdı. Marcuse Kaliforniya'ya gitti. Adorno, Horkheimer'den sonra, ölünceye kadar (1968) Enstitü'nün başkanlığını yaptı.

Frankfurt Okulu 1960'ların sonuna kadar, kapitalist kültür endüstrisinin, Marksist yönelimli, en güçlü eleştirel yaklaşım olarak kaldı.

Kuramsal yaklaşımı: Frankfurt Okulu'nun kuramsal yaklaşımı, okulun temsilcisi olarak bilinen kişilere göre, Marksizmden, Neo-Marksizme, Marksist etkiye ve Habermas'da olduğu gibi, Marksizmi reddetmeye kadar değişir. Frankfurt Okulu'nun Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Walter Benjamin, gibi aydınları kitle iletişimini analizlerinde, Karl Kraus, Bücher ve Tönnies'in siyasal ekonomi yaklaşımlarından etkilenmişlerdir. Frankfurt Okulu tek ve homojen bir yaklaşım tarzına sahip değildir. Okulun temsilcilerinin yaklaşımları, çok disiplinli karaktere sahiptir. Medyanın siyasal ekonomisinin eleştirisinden, kültür endüstrisinin eleştirisi ve kültürel ürünlerin analizine, kitle kültürünün

⁶⁹ Dikkat: Daha önce de kültür ve iletişim eleştirileri olmuştur, fakat bunları sunanlar Chicago okulu türü liberal analiz ve anlatı getirmişlerdir.

sosyal ve ideolojik etkilerinin ve izleyici alımlamasının incelenmesine kadar geniş bir alan içinde çalışmışlardır. Fakat ilk kuşağın hepsi de, o zamanlar hızla güçlenen yeni-Kantçı ve Anglo-Austrian mantıksal ampirizme karşı gelen aydınlardı.

Frankfurt Okulu kuramcılarının görüşü en azından üç önemli tarihsel olaydan etkilenecek olmuştur. Birincisi, 1917 Rus devriminin Avrupa'ya yayılmamasının düş kırıklığı; ikincisi faşizmin yükselişi ve bu entelektüellerin, savaştan sonra bile baskı altında kalışı; üçüncüsü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist rejimlerin görece istikrarı ve bu istikrarın ürettiği ideolojik değişimler. Adorno'ya göre, bu istikrar içinde insan cehenneme yakın bir durumda yaşamaktadır.

Frankfurt Okulu, kitle kültürünün işçi sınıfı üzerine etkisini ve tüketim toplumunun çıkışını ilk kez inceleyen neo-Marksist grup sayılır.

Analiz ve biçimi: Kitle üretim ve iletişim araçlarıyla aracılanmış kültürel ürünleri endüstriyel üretim bağlamı içinde ele almışlardır.

Frankfurt Okulu'nun kültür analizi kapitalizmin örgütlenmesi, kurumları ve iş yapış biçimiyle ilişkilendirilmiştir.

Frankfurt Okulu pozitivistlik olgu ve değer, teori ve siyaset ikilemini reddeder; "olanı," "olması gereken" bağlamında soruşturur.

Kitle kültürü ve kültür endüstrisi: Horkheimer and Adorno kitle kültürü kavramını reddettiler ve kültür endüstrisi kavramını kullandılar, çünkü kültür endüstrisi, örneğin kitle iletişiminin bir iş/ticaret olduğunu ve ekonomik ve siyasal güçlüler tarafından ve güçlülerin çıkarı için kültür propagandası yaptığını açıkça ima eder. Kültür endüstrisi kavramını kapitalist sistemi sürdüren ticari gereklilikler ve kitle halinde üretilen kültürün endüstrileşme sürecini anlatmak için kullanmışlardır.

Kültür endüstrisinin işlevleri: Çağdaş kapitalist toplumların yenisinden üretiminde, kitle kültürü ve iletişim (a) boş vakit faaliyetlerinin merkezindedir, (b) sosyalizasyon işini görürler, (c) ekonomik ve siyasal gerçeğin anlatılmasında ve yorumlanmasında aracıdırlar; kapitalist sistem için ideolojik meşrulaştırmayı yapma ve bireyleri (işçi sınıfını) sistem içine bütünleştirme görevini yaparlar. Bunu da, kitle arzuları, zevkleri, bilişleri ve davranışları üreten kitle üretimi sistemiyle yaparlar.

Bireyin sonu: Kitle üretimi ve tüketimi sisteminde, ihtiyaçlar, düşünceler ve davranışlar homojenleştirilerek ve tek-düzeleştirilerek kitle toplumu yaratılmıştır. Sosyal ve kültürel ilerleme artık bireylerin düşünce ve eylemleriyle değil, bireyler üzerinde egemenlik kuran dev örgütler ve kurumlar tarafından belirlenmektedir. Bu durumu, Frankfurt Okulu aydınları, aynı zamanda, "bireyin sonu" olarak nitelerler. Medya kültürünün kitleleştirilmesi ve homojenleştirilmesi görüşünü Walter Benjamin, Ernst Bloch gibi Okulu'n Weimar kuşağı tümüyle kabul etmezler.

Kültürel mal ve bireyin ona gereksinimi: Kültür çelişki dolu bir maldır. Alışveriş yasalarına o kadar bağlıdır ki, artık alışveriş yapılmaz. Bu nedenle pazar, kültürü reklamla karıştırır. Tekel altında reklam daha çok anlamsız oldukça, daha çok her şeye gücü yeten olur. Amaçlar büyük ölçüde ekonomiktir. Kişi kesinlikle kültür endüstrisiz yaşayabilir; bu nedenle, pazar kültürü zorunlu olarak haddinden fazla doyma ve kayıtsızlık yaratır. Pazarın insanı kendi içinde, bunu düzelterek birkaç kaynağa sahiptir: Reklamcılık onun yaşam iksiridir (Adorno, 1976).

Kültürde karşıtlığın ortadan kaldırılması: Frankfurt Okulu kuramcılarının göre, 19. yüzyılın burjuva kültürü daima karşı bir kültür olmuştur. Günlük iş ve ticaret dünyasına kapanmış olan bu kültür burjuva düzenin "bir iş günü" dünyası içinde bastırılmış olarak kalan idealler ve arzular için konuşmuştur. Varolan toplumsal ilişkilere alternatif bir görüşü oluşturmuş ve "öteye gitme" görüşünü canlı tutmuştur. Kısaca 19. yüzyılın burjuva kültürü yıkıcı bir kültürdü. Tekelci kapitalizmin toplumsal ve kültürel dokusu içinde kültür karşı-olma değerini yitirdi ve kurulu düzenin bir parçası oldu. Sanatın eleştirel değeri sermayenin kendini üretmesi için bir araç düzeyine indirildi. Kitle iletişim araçları kültürü eleştirel özünden mahrum ederken daha çok insanın elde etmesini sağladı. Örneğin, Herbert Marcuse'nin belirttiği gibi, solun kitle kültürünü eleştirisini eleştiren yeni pozitivist-deneyciler, Bach'ın mutfakta fon müziği, Plato, Hegel, Marx ve Freud'un eczanelerde raflarda olmasına karşı protestoyu, alayla karşılar. Bu yeni tutucular, klasiklerin müzeleri, mezarları ve anıtları terk edip tekrar hayata geldiği ve halkın daha çok eğitilmiş olduğunda ısrar ederler. Hayata gelirler; Doğru; fakat klasikler olarak hayata gelmekle, kendilerinden farklı olarak hayata gelirler: Düşmanca güçlerinden, kendi gerçeklerinin bir boyutu olan yabancılaşmadan mahrum bırakılırlar. Bu klasiklerin yaşama geliş amacı ve işlevi esasında değiştirilir; bir zamanlar statükoya karşı durmuşlarsa bile, şimdi bu çelişki ortadan kaldırılmıştır (Marcuse, 1970:64).

Endüstriyel kapitalizm, aydınlanma ve insan özgürlüğü: Adorno ve Horkheimer Amerika'da endüstriyel kapitalizmin Fordist modeliyle ve kitle üretimiyle karşılaştılar. Kültürün Hollywood film şirketleri, yayın medyası ve basım şirketleri tarafından endüstrileştirildiğini gördüler. Analizlerinde kültür endüstrisi ile kitleler arasında sahte bir uyuma/uzlaşma buldular. Bu sahte uzlaşma sosyal dünyanın rasyonel, insan özgürlüğü ve mutluluğuna yatkın ve değişmez olduğu inancı tarafından sağlanmaktaydı. Aslında, o dünya irrasyonel, insan özgürlüğü ve mutluluğuna engeldi ve değiştirilebilir bir dünyaydı (dünyadır). Aydınlanma süreci, Rousseau, Voltaire, Diderot ve Kant gibi 18. yüzyıl aydınlanmacılarına göre, insanı doğadan bağımsız kılacak ve insana özgürlüğü ve

gelişmeyi getirecekti. Aksine, kapitalist endüstrileşme geliştikçe, insanlar yönetsel disiplin ve kontrol ağlarına ve evcilleştirilemez ekonomik sisteme maruz kaldılar. Sonunda, aydınlanma süreci, insanı özgürleştirme yerine hapsedti; gelişme ve refah yerine, sefillik ve yoksulluk; ahlsal gelişme yerine, barbarlık, şiddet ve hoşgörüsüzlük getirdi. Horkheimer ve Adorno'nun bu "aydınlanmanın diyalektiği" anlayışına göre, aydınlanma gerekli fakat imkansızdır. Gereklidir, çünkü insanlık aksi takdirde kendini mahvetmeye ve özgürlüksüzlüğe doğru gitmeye devam edecektir. İmkansızdır, çünkü aydınlanma ancak rasyonel insan faaliyetleriyle elde edilebilir ve rasyonelliğin kendisi problemin kaynağıdır.

Dil, bilinç ve düşler üzerinde egemenlik: Frankfurt Okulu'na göre dilin "yorumlayıcı çemberi" içinde insanlar bağımlı kültürün tutsağıdır. Kitle iletişim araçları ve kitle eğlence endüstrisi (kültür endüstrisi) kitlelerin bilincini o denli sömürgeleştirdi ki, kitleler artık direnmeyi bile düşünemez hale geldiler. Bu yapıda, sermayenin savunucuları sahiplenme yoluyla popüler kültür örgütlerini denetlemekle kalmazlar, aynı zamanda popüler düş kurma üzerinde de egemenlik uygularlar. Adorno ve Horkheimer tekeli kapitalizmdeki kültürü "kitle kandırması olarak aydınlanma" biçiminde nitelerler. Tekel altında bütün kitle kültürü aynıdır. Sinemalar ve radyo artık sanat olma gibi bir sahte-iddiaya gereksinim duymaz, bu araçların sadece "iş" oldukları gerçeği bilerek ve düşünerek ürettikleri saçmalıkları haklı çıkarmak için bir ideoloji yaratırlar. Kendilerini endüstri olarak adlandırır ve yöneticilerinin gelirlerinin miktarı basıldığında, (1980'lerde yıllık kazançları en azından bir milyon doları buluyordu), bitmiş ürünün toplumsal yararı konusunda her türlü kuşku ortadan kalkar. Bu yapı kültür endüstrisini teknolojik bakımdan açıklar ve standartların tüketici gereksinimlerine dayanarak konduğunu öne sürer. Teknolojinin toplum üzerinde güç kazanmasının temelini ekonomik gücü elde tutanların gücü olduğu gerçeği belirtilmez. Teknolojik mantık temel egemenlik mantığının kendisidir. Kendinden yabancılaşmış toplumun baskıcı doğasıdır. Kültür endüstrisi sistemini görünüşte ve gerçek bir şekilde kayıran halkın tutumu sistemin bahanesi değil, bir parçasıdır. Eğer bir sanat dalı farklı bir araç ve içeriğe sahip olan bir başkasının formülünü izlerse, eğer Beethoven senfonisinden bir parça, Tolstoy'un bir romanının bir film senaryosu içinde bozulması bir film için "uygulanırsa" ve arkasından bunun halkın isteklerini karşılamak için yapıldığı iddia edilirse, bu saçmalaktan başka bir şey değildir (Adorno ve Horkheimer, 1977:350). Adorno ve Horkheimer'e göre gerçek, tercih yapmanın ekonomik mekanizmasında yatar. Yönetici güçler kendi kurallarından, tüketiciler hakkındaki düşüncelerinden ve kendilerinden farklı olan şeyleri üretmezler veya farklı olanları engellerler.

Endüstriler ve kültür endüstrisi ilişkisi: Kültür endüstrisi tekelleri öteki endüstri tekelleri ile (petrol, elektrik, kimya tekelleriyle) karşılaştırıldığında zayıf ve bağımlıdırlar. En güçlü yayın organlarının elektrik endüstrisine veya film endüstrisinin bankalara bağımlılığı ekonomik bakımdan iç içe girmiş tüm ekonomik alanın niteliğidir.

Endüstri, üretim, tüketici ve sonuçlar: Kültür endüstrisinde tüketicinin tasnif edeceği hiçbir şey kalmamıştır. Yaratıcılık için hiçbir alan bırakılmamıştır. Her şey en küçük ayrıntısına kadar uygun bir şekilde biçimlendirilmiştir. Kapitalist üretim, tüketicilerin bedenini ve düşüncesini öyle bir kuşatmıştır ki kendilerine sunulanların çaresiz kurbanı olurlar. Bugün kandırılmış kitleler başarılarından çok daha fazla olarak başarı masalı tarafından esir tutulur. Değiştirilemeyecek şekilde kendilerini köle yapan ideoloji üzerinde ısrar ederler. Kültür endüstrisinde hiçbir şey değişmez ve uygun olmayan hiçbir şey ortaya çıkmaz. Tipik yenilikler sistemi dışsal olmayan kitle halindeki yeniden üretimin geliştirilmesinden başka bir şey değildir. Sayısız tüketicilerin ilgilerinin içeriğe değil tekniğe yöneltilmesinin önemli bir nedeni vardır. Seyircilerin taptığı toplumsal güç, bir gün süren geçici içeriklerin içinde durduğu bayat ideolojiler yerine, teknik tarafından empoze edilen stereotipin her yerde bulunmasında daha etken bir şekilde kendini gösterir. Kültürün ve eğlencenin yayılması sadece kültürün gerilemesine değil, kaçınılmaz olarak eğlencenin entelleştirilmesine götürür: Sinemada resmin ve radyoda kaydın, yani "kopyanın" görünmesi gerçeği bunu gösterir (Adorno ve Horkheimer, 1977: 369).

Ürünlerle sunulan biliş ve yaşam dünyası: Liberal gelişme çağında, "eğlence" geleceğe olan sarsılmaz inançta yaşandı: Şeyler oldukları gibi kalacaktı ve hatta gelişecekti. Kültür endüstrisinde memnuniyet hiçbir şey hakkında düşünmeme, çekilen acıyı çekildiği yerde unutma ve "evet" deme anlamındadır. Bu, harap olmuş gerçekten ve en son kalan direnme düşüncesinden kaçıştır. Eğlencenin vaat ettiği kurtuluş "düşünmekten ve karşı gelmekten özgür" olmaktır. "Halk ne istiyor?" sorusunun yüzüzlüğü, bu bireysellikten (seçim hakkı verildiği, ne istediğini belirttiği ve istediğini aldığı kişilikten) kasıtlı olarak mahrum bırakılan halka hitap ettiği gerçeğinde yatar. Kültür endüstrisi kendini otoriteli bildirilerin temsilcisi ve egemen düzenin reddedilemez peygamberi yapmaya yönelir: İspat edilebilir yanlış enformasyon ve ifade edilen ve görünen gerçeğin zirveleri ve uçurumları arasında ustaca bir şekilde kıvrılarak giden bir rota tutar. Bu endüstrinin ideolojisi inatçı yaşamın fotoğrafı ve bu yaşamın anlamı hakkında çıplak yalan içine ayrılır (Adorno ve Horkheimer, 1977: 369).

Çözümler ve eleştirisi: Horkheimer, Adorno, Lowenthal ve Marcuse "faydacı mantık" tarafından hükmedilen kültür ve dilden kaçış ve kurtuluş yolları çizmeye de çalıştılar. Örneğin, Marcuse'ye göre, insan ilerlemiş teknolojiyle aşağılatıcı iş biçimlerini bırakınca, yeni bir insancıl gerçek ilkesi "artık baskı" ve "performans prensibi" zorunluluğunun yerini alacaktır. D. Smythe bunun yanlış bir görüş olduğunu belirtir (1982:27): Fabrika veya büro dışında harcanan daha fazla zaman faydacı ilişkilerden daha fazla özgürlük demek anlamına gelmez. Çünkü ileri kapitalizmde üretici emek, tüketimi içerir. Kitle iletişim araçları tatil ya da boş zamanlarda bile, tüketici ürünleri pazarlayarak, insanları çalışmaya yönlendirir: Amerikalıların çoğu iş dışındaki zamanlarını yaratıcı iş veya diyalog yerine televizyon önünde, Burger King ve McDonald's gibi yerlerde geçirir. Kapitalizm günümüzde iş yerini ve zamanını örgütlemekle kalmamış, iş dışı zamanı da sömürgeleştirmiştir.

Karşı mücadele: Kültür endüstrisi ve kitle kültürüyle desteklenen tüketim toplumunun kapitalizmi stabilize ederek desteklemesine ve sürdürmesine karşı, Frankfurt Okulu aydınları siyasal değişim ve mücadeleye için yeni stratejiler aradılar ve sundular.

Horkheimer

Amerika'ya göçten birkaç yıl sonra 1937'de Horkheimer tarafından yazılmış ilk makale belirtti: "*Geleneksel kuram ve eleştirel kuram*". Makale, Marksist çizgide modern bilimin yapısını inceler; 19. yüzyılda, bilimin özgürlükçü karaktere sahip olduğunu ve 20. yüzyılda ise tekelci kapitalizmi kabullendiğini belirtir. Horkheimer 1930'ları incelediğinde, Marksist kuramı daha "tercihli" olarak ele alır: Daha çok yabancılaşma, fetişizm ve sahte-bilinç üzerinde durur:

Günümüzde halk hala kendi bireysel kararlarıyla hareket ettiğini sanır. Aslında, davranışları sosyal mekanizmalar tarafından biçimlendirilir. Gelecekleri bağımsız bireylerin rekabetiyle saptanmaz, onun yerine yönetici klikler ve ekonomik sistem arasındaki ulusal ve uluslararası çatışmalarla belirlenir. Artık hiç kimse kendine özgü fikirlere sahip değildir. Halkoyu denen şey egemen özel ve kamu bürokrasilerinin bir ürünüdür. İnsanlar arası dayanışmayı yerleşmiş toplumda değil, gangsterler arasında bulmak çok daha olasıdır. Günümüzdeki insanlık durumu, kar/çıkâr üretimine dayanan toplumun temel yapısının sonucudur, eksiklikleri değil (Horkheimer, 1937 aktaran Lazarsfeld, 1972: 170).

Horkheimer'in bu açıklamaları "eleştirel okulunun" başlangıcını ve oluşum temelini belirler. Horkheimer'in deyişiyle, "eleştirel kuram" "şeyler günümüzdeki gibi olmaya mecbur değildir" der: "İnsanlık varlığını değiştirebilir. Olasılıklar şimdi vardır" (Horkheimer, 1937).

Adorno

Savaş sonrası Adorno Almanya'ya döndüğünde, önce Alman entelektüelleri ve meslektaşlarına, 1957'de, deneyci araştırmayla sosyolojinin her alanının nasıl zenginleşeceğini anlattı. Almanya'daki yaşlı nesil, bu yeni geleneğin kendi "humanist" geleneğini tehlikeye düşüreceğini düşünerek direndi. Lazarsfeld'e göre, Adorno birkaç yıl içinde pozisyonunu değiştirerek deneyci yönetimin ağır eleştiricisi oldu. 1961'de Alman Sosyoloji Cemiyeti Karl R. Popper ve Adorno'nun tartıştığı özel toplantı sonrası, Alman sosyolojisinde pozitivist ve diyalektik arası tartışma ana tema oldu (Erdoğan, 1999a).

Kültür ve sanat: Adorno'ya göre, kitle sanatı ve kültür satılmak için emtiadır; müşteri kral değildir (velinimet değildir): Kitleler istediklerini değil, onlara verilmesine karar verilenleri alır.

Pozitivizmin eleştirisi: Adorno tutucu ve elitist kültür eleştiricilerini (T.S. Eliot, Ortega Y. Gasset ve Aldous Huxley), kültürü materyal üretimden bağımsız bir alan olarak ele aldıkları ve fetişleştirdikleri için eleştirdi. Onların korkularının aksine, kitle kültürünün elitlerin otoriteleri için tehlike olmadığını, tam aksine otoritelerini perçinlediğini belirtmiştir.

Adorno (1976:70) "toplum üzerinde kuramsal yansımalar deneyci bulgularla tümüyle gerçekleşemez" diyerek, pozitivist-deneyci okulun niceliksel yaklaşımının sınırlılığını belirtir. Deneyci araştırmanın egemenlik nedenini siyasal ve ekonomik yönetimde faydaya bağlar ve medya-araştırmasını para desteğiyle yöneten güçlerin kısmen suçlanabileceğini belirtir. Kültürü ölçmeyi reddeden Adorno'ya göre, "deneyciliğin katkıları sıcak taş üzerine düşen su damlalarıdır." Fakat bu tutumuna rağmen "*Authoritarian Personality*" yapıtıyla önyargının ölçülmesi ve incelenmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Adorno'ya göre, kitapların kitaplara benzerliklerinin kaybolduğu bir dünyada, gerçek kitap artık kitap olamaz (Adorno, 1974:20).

Adorno'ya göre standartlaşma dinleyici halkın devam eden egemenliğinin ve koşullandırılmış reflekslerinin güçlendirilmesi demektir.

Adorno'nun kültürel egemenliğin "kültür endüstrisinin" ekonomik dinamizminde yattığında ısrar etmesi, Marksist inceleme için zorunlu bir başlangıç noktasıdır. Kültür endüstrisinin de parçası olduğu kapitalist üretim biçiminin, egemen ideolojiye uygun kültürel biçimlerin üretimini getireceğini öne sürmek yetersizdir. Bu üretim sürecinin gerçekte nasıl işlediğini, üretim biçimi ve ilişkilerinin kültürel yatırımcıların genel stratejilerini nasıl belirlediğini ve kültür ürünlerini emeğiyle üretenlerin (örneğin yazarlar, aktörler ve sanatçıların) somut etkinliklerini nasıl inşa ettiğini ayrıntılı biçimde araştırmak zorunludur. Adorno, Lazarsfeld'in

Gerçek-ötesi (Hyperreality)

“Hyper” aşırı, üstünde, ötesinde anlamına gelir. Hyper-reality ise, gerçek-üstü veya gerçek-ötesi demektir. Bunu eski masallarda ve yeni-teknolojilerle yaratılan temsillerde ve sanal-gerçekte görürüz; ama biz masal ve sanal-olduğunun farkında oluruz. Baudrillard'lar bu kavram ile, günümüzde yaşanan gerçeği/durumu anlatırlar. Buadrillard'a göre (1994:2) hiper-gerçek artık taklit veya kopyalama (duplication) ve hatta parodi değildir. Gerçeğin yerine “gerçeğin göstergesinin/işaretinin” konmasıdır: Her türlü gerçek sürecin işlevsel ikizi ile engelleme operasyonudur. Baudrillard'a göre, gösterge ve imajların sayısız çokluğu o denli yoğunlaştı ki onların ardındaki gerçeği artık göremeyiz, bilemeyiz. Artık “gerçekötesilik” dünyasında yaşıyoruz. Bu yeni gerçekte illüzyon/hayal gerçeğin yerini almıştır. Bu yeni gerçekte yüzeydeki “görünümler evreni” ötesinde hiçbir şey yoktur. Günümüzde sonsuz enformasyon, tanıtım ve semboller dünyasında, artık yabancılaşamayız ve kolektif bir şekilde örgütlenen bir gelecek de üretemeyiz. Baudrillard, “hiper-gerçek” ile gerçeğin gerçek-ötesi imajlarla yeniden biçimlendirildiğini, gerçeği yok eden bir büyüleyici imajlar dünyasında yaşadığını, kendisi de büyülenmiş bir büyülerle dolu anlatıyla gelmektedir: İmajların; “temsil ettiği” ve dolayısıyla “yerini aldığı” gerçeği ortadan kaldırdığını söylemektedir; yani, gerçek artık yok demektir; çünkü ne gerçek ne de temsil kalmıştır; sadece hiper-gerçek vardır.

Örneğin, resmimizi çekiyorlar, bilgisayarda resim üzerinde oynuyorlar (kırıksıklıkları ve gölgeleri kaldırıyorlar), o resmi biz “bizim resmimiz sanıyoruz”; aslında, teknolojik araçla gerçeğin bir anı kaydedilmiş, fakat bu gerçek üzerinde “oynanmış, işlemler yapılmış” ve bize “bu sizsiniz” diye verilmiş. Biz de onu “kendimizin resmi” sanıyoruz; ama değil. Dikkat edilirse, bu durumda, gerçek ortadan kalkmış, temsil onun yerini almış; yani ne gerçek var ne de temsil, çünkü temsil gerçek (hiper-gerçek) olmuş. Çok bakımlı sitelerdeki bahçeler, gerçeğin yerini alan (hipergerçek) bir doğa yaratır. Dikkat edilirse, sanal-gerçekte “miş gibi” (temsil olduğunu biliyoruz; hiper-gerçekte, temsil (sanal olan) sadece gerçeğin yerini almıyor; gerçek orada yok; gerçek siliniyor veya gizleniyor. Şuna dikkat edelim: Eğer yukarıdaki cümleleri yazan biz, bunun farkındaysak, epey insan da farkında demektir: Gerçek sadece birilerinin kafasında silinmekte ve onun yerini, örneğin gösteri ve aptalca-tüketim kültürünün gerçeği almaktadır. Ama herkesin kafasında değil.

Sürekli değişim ve gerçeği yakalamanın olasılıksızlığı

Birkaç bin yıl geri gidelim. Heraklitus “aynı nehirde iki kez yıkanamazsın” diyor ve öğrencisi Eristics “nehir aynı olmadığı için, hatta bir kez bile değil” diyerek, her şeyin her an sürekli değişimde olduğunu belirtmektedir. Eğer bu gözlemi ve mantık oyununu daha da uzatırsak, “aynı sen de yoksun.” Nehir sürekli akmakta ve değişmektedir. Sen de. Yıkanmadan önceki, yıkanma sırasındaki ve yıkanmadan sonraki nehir ve sen de aynı değilsin. Dikkat edilirse, her şeyin sürekli bir başkalaşma, farklılaşma içinde olduğu, bir an ile sonraki arasında benzeşme olmadığı düşüncesi (postmodern düşünce) yeni değil. Heraklitus ve öğrencisine katılıyoruz: Her şey değişir elbette. Hatta anlık bile olsa geriye dönüş olanaksızdır. Bu ontolojik bir gerçektir. Bu gerçeğe bakıp, epistemolojik tutarlılık olamayacağını ve geçerli genelleştirmeler yapılamayacağını ileri sürmek, bilim kuramının ve birikmiş bilginin geçerliliğini, reddetmektir; tekrarlanan kalıpları ve nedensellik bağlarını arayan bilimin olamayacağını söylemektir. Gülünçtür: Örneğin, hepimiz, biliyoruz ki, “yerçekimi yasası vardır” ve bunu belirleyen belli koşullar vardır. Bu koşullar her gün değişmiyor. Sürekli değişim, neden olan koşulların sürekli değişimine bağlıdır. Elbette nehir, yüzmek isteyen kişinin bulunduğu noktada (ve diğer noktalarda) sürekli yeni gelen taze suyla akıp gitmektedir (değişmektedir). Elbette biz her an değişiyoruz, ölüme doğru gidiyoruz. Heraklitus ve öğrencisinin nehir örneğiyle sunduğu felsefeyi şüphecilik ve değişimin varlığı önemlidir; fakat filozofun, nehir ve insan örneğini soyut evrensel yer ve zamandan alıp somut örgütlü yer ve zamana yerleştirmesi gerekir: O zaman nehir ve insan çok daha farklı görünür. Her sabah çalışılan yer, yapılan iş, alınan ücret, artan enflasyon ve fiyatlar, kısaca ücretli kölelik koşulları gerçeği, sermayenin kontrolündeki nehre her gün tekrar tekrar gidildiğini ve girildiğini gösterir. Gerçeği akan bir nehre benzeten veya aynı deneyimin tekrar yeniden yaşanamayacağını belirten mantık, insanın kendini ve toplumunu üretim biçimi ve ilişkilerine baktığında, nehrin çok ağır aktığını, hızlı akmaya çalıştığında, çıkara aykırıysa, durdurulduğunu, toplumsal/tarihsel insanın her an değişmediğini görür.

Bağlama-ayırma (articulation, artikülasyon)

Günlük kullanımda sembolleri maniple etme ve ekleme becerisi anlamındadır. Göstergibilimciler bu kavramı “şifre yapısı” veya “farklı bölümleri bağlama” anlamında kullanırlar. “Artikülasyon” bir gösterge sistemini temel parçalarına ayırmadır: Örneğin sözlü dilde, ses ve anlam seviyelerine ayırmadır. Bağlanmamış şifreler işaret serilerinden

oluşurlar ve birbiriyle doğrudan bir ilişkide değildirler. Bu nedenle işaretler onları oluşturan öğelere bölünemezler.

Althusser'e göre, üretim tarzı, birbiri üzerinde çalışan, eşit güçte olmayan, içsel olarak "bağlanmış" yapılar sistemi inşasıdır. "Artikülasyon," sisteme katılan öğenin, sonunda bir bütün oluşturmadığı bağıdır. Katılan öğeler sanki kendilerini ayırt etmeye hazırmış gibi özünde değişmemiş olarak kalırlar. Artikülasyon farklı doğaya sahip öğelerin çelişkiye, dolayısıyla devrimci değişime götürüleceği anlayışını getirir.

Metinlerarasılık (intertextuality)

Bu kavramı ilk kez Mikhail Bakhtin ve ardından Julia Kristeva kullandı. Metinlerarasılık anlayışına göre, her metin alıntılar mozaïği olarak inşa edilir; her metin bir diğerinin emilmesi ve dönüştürülmesidir; metinlerin devşirimidir (Kristieva, 1980:36, 66). Basitçe, metinlerarasılık, metin ve metni okuma; bağımsız ve her şeyin metnin içsel yapısında olduğu kapalı bir sistem değildir; her metin ve metni okuma, diğer metinler ve okumalarla vardır; her metin diğer metinlerle ilişkisiyle vardır. Karşılıklı-metinsel-bağımlılık, bir metnin anlamıyla kendi başına var olmadığı, aksine diğer şifreler ve metinler ağı içinde yer aldığını anlatır. Her medya metni diğerine olan ilişkisi içinde vardır. Metinler kendilerini yapandan çok diğer metinlere borçludurlar. Örneğin bir televizyon programı bir serinin veya türün parçası olabilir. Bir savaş veya kavga teması çeşitli program türlerinde görülebilir. Bazı türler medyalar arasında paylaşılır: Spor, oyun şovları, tv dizileri, pembe diziler, reklam tek değil farklı medyalarda kullanılır. Bir televizyon şovu sadece kendi "türündeki" diğer şovlara değil, aynı zamanda bütün tv şovlarına, reklamlara, güncel siyasal olaylara, filmlere, kısaca her şeye bağlıdır. Hepsi potansiyel olarak birbirini etkiler ve etkileyebilir.

V. Volosinov'a göre (1973), işaretin birincil belirleyicisi diğer işaretlerle ilişkisi değildir; işaretin kullanılışının sosyal bağlamıdır. Yapısalcı göstergebilimciler, sosyal bağlamdan (ortamdan) soyutlanmaları, şifreleyen ve alıcının durumu ve amacı, medya pratikleri, kurumsal yapılar ve amaçlar, kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik bağlamdan yok-sun olması nedeniyle eleştirilmişlerdir (Fiske, 1992:299).

Anlam üretme, sonsuz anlam üretme

"Semiotics, semiosis, semiology" göstergelerin ve anlam vermenin incelenmesini anlatır. Semiosis kavramı anlam üretme mekanizması anlamıdır. Sonsuz anlam (endless semiosis) üretimi bir gösterge veya gösterge setinin diğer bir göstergenin veya gösterge setinin yerini alması ve bunun sonsuz bir süreç olması anlamındadır. Bu kavramla

çoğulculuk desteklenir ve ideolojik egemenliğin sonsuz anlam üretimi nedeniyle geçersizliği anlatılır. Bu “sonsuz anlam üretimi” sanki “mücadelemiş” ve egemen kodlara karşı kazanılan bir zafermiş gibi sunulur.

Sonsuz anlam üretme gibi, Foucault’dan Derrida ve diğerlerine kadar post-yapısalcılar, yeni-dikorsif pozisyonlar, çoklu öznellikler, gezgin birey/özne (nomadic agency), artikülasyonlar, polisemik metinsellik, güçlendirme biçimleri gibi birçok “yeniden inşalarla”, liberal-çoğulcu görüşün kendi arzularına ve isteklerine uygun doyumlar arayan ve kullarımlar yapan bireyini, yeni kılıflarda ve giysilerde yeniden yarattılar. Şahane edebiyatla “aktif izleyici” tezi ve bu tezle desteklenen ve meşrulaştırılan ve gayrimeşrulaştırılan her şey, pozitivistlerin kavramları kullanılmadan yeniden üretildi ve üretilmektedir.

Kimlik (identity), kendini özdeşirme (identification)

İnsanlar toplum içindedir ve “dışlandıklarını” söylediklerinde bile toplum içindedirler ve dışında olamazlar. İnsanın “ne olduğu” bu toplum içindeki sosyal, kültürel ve siyasal yapılar içinde, bu yapılar tarafından ve bu yapıların içindeki kendi tarafından oluşturulur. Dolayısıyla, “aktif özne” ancak toplum içinde tarihsel olarak oluşmuş ve sürdürülen egemenlik ve mücadeleler çerçevesi içinde aktiftir: Aktif olarak kendini oluşturması, ancak toplumun tarihsel olarak geliştirdiği olanak ve olasılıklar içinde mümkündür. Dolayısıyla, insanın kimliği, “birinin kimliğinin bittiği yerde başlayan” bir kimlik olamaz. Kimliğin özneliği de sosyaldır.

“Ben” kişinin kendisini tanımlaması ve ben olmayandan (senden, onlardan, ötekilerden) ayırmasıdır. “Biz”, Ben’in kendini tanımlarken, kendini bir şekilde ait hissettikleri, kattıklarıdır. Bu BİZler çokludur; Bu bizlerden ikisi çatıştığında, BEN, büyük çoğunlukla birini seçer ve eğer diğer BİZ yok edilecekse, bu yok etmeye katılır. ONLAR yakın dost ONLARDan başlayarak en büyük düşman ONLARA (ötekilere) kadar çeşitlenir. BİZ ve ONLAR, sadece öteki insanları içermez, aynı zamanda, insan olmayan her şeyi (giyecek, yiyecek, içecek, barınacak, dağ, toprak, ağaç ve soyut olan din, ahlak, inanç, vatan, milleti) de içerir.

Biz ile yaratılan ortaklık dışında kalan “ötekileştirme” de öteki bizden olmayandır. Günümüzdeki ötekileştirmenin bir kısmında, o öteki, artık aynı öteki değildir. Örneğin, kapitalizmin düşmanı Che Guevara, kapitalizmin ötekileştirdiği düşmandır ve bir zamanlar ABD’deki Luna Park türü yerlerde, işlenmiş cehalete “düşman Che” atış tahtasında vurdurularak para kazanılıyordu. Liberal çoğulcu sahtekarlığın ideolojisinde şimdi artık “ötekileştirme” kötüdür. Dolayısıyla, Che’yi önce öldürsün, sonra oyunlarda hedef tahtası yaparak “ötekileştirmesin.” Onun yerine, t-shirtler ve şapkalar üzerinde taşıtarak para kazanırsın;

çünkü bu Che artık ötekilik ideolojisiyle biliş yönetimi yapan ve para kazananların Che Gueverasıdır. Peki asıl Che Guevera ve Che Gueveralar kimler? (Che Gueveralar kaldı mı? Bu tür koşullarda daima olacaktır). Onlar kontrol edilmesi ve üstesinden gelinmesi gereken “Ötekilerdir” (düşmanlardır). Benzer şekilde, Uğur Mumcu belli bir ötekidir; öldürtürsün, sonra bir caddeye veya parka adını verirsin; böylece, bu caddeyi ve parkı gören “ötekiler” başlarına gelecekleri her görüşte hatırlayarak, egemen güçleri bizdenleştirirler, ötekileştirmezler.

Kişi kimliğini hem kendinden, hem diğer insanlardan hem de soyut aitliklerden ve somut sahipliklerden, kullanımlardan ve tüketimlerden geçerek elde eder. Bu elde edilmiş asla masum olarak nitelenmemelidir. Hem aktif olarak bunu yapan BEN hem de bu BEN’i biçimlendirenlerin amaçları ve aradıkları sonuçlar herkes için işlevsel olan amaçlar ve sonuçlar değildir (elbette bazıları olabilir de). Örneğin, burjuva feminizmiyle gelen BEN ile ırkçıların BEN’i, kapitalist biliş ve davranış yönetiminin işlevsel uzantılarıdır.

Burjuva/kapitalist kimlik politikaları, mümkün olduğu kadar alt-kimliklere böl, bu kimlikler arasından birbirine düşmanlığı destekleyen bilişler ve pratikler yarat, birbirine düşür ve hem ekonomik hem de siyasal çıkarlar için kullan politikalarıdır.

Marksizm’de kimlikler, temel olarak üretim kaynaklarına (olanaklarına) sahiplik üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda, iki temel kimlik yapısı ortaya çıkar: (1) Olanaklara sahip olanlar ve kontrol edenler (kapitalist sınıf) ve (2) kendini üretim olanaklarından mahrum bırakılmışlar (işçi sınıfı). Elbette her iki kimlik içinde, örneğin üretim süreçlerine katılmanın karakteri bağlamında alt-kimlikler oluşturulabilir.

Seyre, görüntüye ve madde sahipliğine dayanan kimlikler en gözde olanlardır; çünkü üreten teknolojilerin mallarının hızlı kullanım ve tüketimini sağlayan kimliklerdir bunlar. Bu kimliklerin desteklediği ekonomik ve siyasal çıkarlar, ırkla, etnik farklılıkla, cinsiyetle, yaşla (kuşak farklılığı), siyasal üst ve alt kimlikler işlenerek daha da perçinlenir. Bu perçinleme “hepimiz biriz, aynı halının desenleriyiz; bölücülük; güncel hayatta kendini ifade” gibi diğer kimlik ifadeleriyle de sağlamlaştırılır.

“Kimlik” dediğimizde, gerçek aitlik ile aitlik iddiası veya “kendini ait olmadığına ait sanma” ve daha önemlisi “kendini küçük gören ve kimliğini kendini reddederek, kendine düşman, kendini sömüren veya kendini ezenle kendini bir tutan özdeşleme” konuları da ciddi şekilde ele alınmalıdır. Örneğin kendini ve çevresindekileri Türk tütünuyla zehirleme yerine, Amerikan sigarasıyla zehirlemedeki kimlik ve aitliğin anlamı, rasyonelliği ve gereksesi nedir?

Kimlik, gerçek ve sahte özdeşleştirmeyle, kendini gerçek ve sahte “bir tutmalarla,” farklı karakter alır. Kimlik doğal gereksinimlerin yerine yapay gereksinimleri geçirmeyle, doğal yolla gereksinim giderme yerine, yapay olanla gidermeyi egemen pratik yapmayla da şekillenir.

Temsil (representation)

Temsil, örneğin, bir konunun, olayın, durumun, insan yaşamının, bir ilişkinin veya bir düşüncenin medyada sunulmasıdır. Bu sunum yazı, söz, hareketsiz ve hareketli resimle veya tiyatrodan canlandırma ile yapılabilir. Medyada temsil, gerçeğin haberlerden paparazilere kadar her tür programlar yoluyla yeniden-inşasıdır. Temsil ile temsil edilen arasında tümüyle örtüşmeden tümüyle örtüşmemeye kadar değişen benzeşme olabilir. Bu temsil anlayışı, dışarıda bir gerçek olduğu ve bu gerçeği temsilin doğru (gerçek) veya yanlış (sahte) olabileceği görüşüne dayanır. Hall bu tür temsil anlayışının eski olduğunu belirtir: Eski anlayışta temsil ya gerçeği yansıtır ya da gerçeği saptırırdı. Yeni anlayışta, temsil oluşturucudur. Hall ve post-yapısalcıların temsilin yanlış ve doğruluğu değil de, oluşturucu olduğunu belirtmeleri kısmen doğrudur; çünkü zaten doğru ve yanlış deyince, belirlemenin karakterinden bahsediyoruz: Medya temsili ile temsil edilen kurulur, oluşturulur, belirlenir. İşte, bu belirlemenin karakteri nedeniyle, temsil inşasını yapan her kimlerse, amaçlarına uygun bir şekilde temsili kurarak/oluşturarak, gerçek hakkında imajlar yaratırlar. Bu imajlar gerçeği tümüyle yansıtmadan başlayarak tümüyle saptırmaya kadar olan bir yelpaze içinde yer alırlar. Post-yapısalcıların yanlışlığı, şu görüşlerin hepsinde vardır:

(1) Temsilin gerçeğin yerini alması yanlış: Temsil gerçeklik imajı yaratarak gerçeğin yerine geçebilir; fakat asıl gerçek hala vardır.

(2) “Temsilin karşılaştırılacağı bir gerçek olmadığı; dolayısıyla, her temsilin/açıklamanın gerçeğin olası anlatılarından biri olduğu” yanlış: Örneğin “ücret politikalarının yoksulluğu sürdürmenin parçası olduğu” gibi bir insan gerçeği üzerinde durmak, sıkıntı verici, rahatsız edici ve risklidir: Onun yerine, “yoksulluk ve sömürü” anlatısının olası açıklamalardan biri olduğu, bazılarının aynı şeyi “insanlara iş sağlandığı ve babalık yapıldığı” olarak nitelediği gibi anlatıyla gelmek, anlatan için rahatlatıcıdır, faydalıdır, verimlidir ve emin bir zeminde risksiz ve ödüllendirilmiş bir şekilde yürümez.

(3) Bir olay temsil edilinceye kadar yoktur. Yani, eski anlatıda temsil olaydan sonradır, olayın temsildir; yeni anlatıda temsil olaydan sonra olmaz; olayın oluşturucusudur; olayın var oluşunun bir koşuludur. Dolayısıyla, temsil olayın dışında değildir, olaydan sonra da değildir, olayın kendi içindedir. Bu oldukça hoş edebiyatın geçerli olması için bize

idealist gelenek içine düşer. Gerekli ampirik diyalog ile ampirisizmi karıştırır; ampirisizmi ve sürekli olarak tarihsel materyalizm pratiğini yanlış temsil eder. Sunduğu eleştiri, Popper tarafından sunulan anti-Marksist “tarihsellik eleştirisi” içine düşer. Sunulan yapısalcılık, diğer yapısalcılarda olduğu gibi, çelişki, değişim ve sınıf teorisi olmayan “durmuş olanın” (statik olanın, kapanmış olanın) yapısalcılığıdır.

İNŞACILIK/CONSTRUCTİVİSM

1950'lere kadar, Berkeley'den Hume, Kant ve Hegel'den geçip gelen klasik idealizm ölmüştü. Fakat özellikle 1980'lerde güçlenen inşacılık, yapısalcılık, inşa-çözme, pragmatizm, etnometodoloji ve ardından “post” ekleriyle gelen versiyonlarıyla realizm-karşıtlığı yaygınlaştırıldı.

İnşacılığın temel görüşleri:¹⁰⁰

○ Özcülük karşıtlığı (anti-essentializm): Özcülerin “dünyayı gözlemle anlayabiliriz” ve “varolan, varolarak algıladığımızdır” görüşü reddedilir. İnşacılığa göre, dünya hakkındaki bilgimiz, insanların aralarında inşa ettiği şeydir.

○ Realizm karşıtlığı ve relativizm: Maddi gerçek diye belirttiğimiz her şey tümüyle çeşitli durumlardaki eylemlerimiz sırasında gerçek ve şeyler hakkında icat ettiğimiz veya uydurduğumuz düşünce, kategorileştirme ve betimlemelere bağlıdır ve onlara göre değişir.

○ Öznellik ve çoğulculuk: Gerçek ve her bilgi birey tarafından aktif olarak inşa edilir. İnşa edilmiş her anlam bir görüşü yansıtır.

○ Bilgi ve gerçeğin tarihsel ve kültürel relativizmi: Her tür bilgi biçimi tarihsel ve kültürel olarak özeldir. Bilmek, deneyimin geçerli yorumlarına giden dinamik bir adaptasyon sürecidir.

○ Dil dünyanın inşa edildiği bir eylem şeklidir: “Gerçek”, dilden geçerek inşa ettiğimizdir. Gerçek, dilsel olarak yaratılır ve sosyal olarak üzerinde anlaşmaya varılır. Dünya ve şeyler inşa edilen modellerdir. İnşalar doğrudan bilinemeyen dünyaya adaptasyona yardım eder.

○ **Sosyal inşacılık:** Gerçek, sosyal olarak üzerinde anlaşmaya varılmış olandır; dolayısıyla, gerçek insanlar tarafından birlikte üretilir ve sonsuz sosyal olarak inşa edilmiş gerçek vardır. (Yani, bilinebilen gerçekler bizim inşa ettiğimiz gerçeklerdir). Kişilik sosyal-olarak inşa edilmiş düşüncedir; ne kadar çok kültürler, bağlamlar ve iletişim yolları varsa, o kadar çok gerçekler ve benlikler/kimlikler vardır. Bir kişi diğerleri tarafından konuşulduğu, düşünüldüğü, anlatıldığı, kimliğinin belirlendiği her farklı bağlamda farklı kimliklere sahip olur; dolayısıyla, statik

¹⁰⁰ Fazla bilgi ve eleştiri için bkz: Raskin, 2002; Meyer, 2008; Praetorius, 2003.

bir kimlik yoktur ve kimlik sosyal çevrenin koyduğu parametreler içinde oluşturulur. İnsanların kendileri ve dünyaları hakkında nasıl konuştukları, deneyimlerinin doğasını belirler. Bir dil ile gerçeği inşa yolu, diğer inşalar üzerinde egemen olur. İnsan dil ve sembolleri sadece betimleme değil, amaçlarını gerçekleştirmede ikna için kullanır.

Epistemolojik inşacılar'a göre gözlemciden bağımsız olan bir dış gerçek vardır. İnsan bu dış gerçeği kendi inşası ötesinde bilemez. Dolayısıyla, bilgi insan tarafından yapılmış inşalar bileşimidir. Bu inşalar dünyayı anlamak için faydalı sezgisel (heuristic) kurgulardır. Dolayısıyla, bilgi az çok doğru olma yerine az çok geçerlidir: insanlar kendi inşalarının bağımsız gerçekle örtüşüp örtüşmediğini kesin olarak bilemez; fakat inşalarının kendileri için çalışıp çalışmadığını bilirler. Bu bağlamda, bireyler idrak etme bağlamında kapalı sistemlerdir.

Yorumsamacı inşacılar gözlemci-bağımsız gerçek olduğuna inanmazlar. Onlar için bilgi dilsel faaliyetin bir ürünüdür (gerçek/bilgi dilden geçerek inşa edilir). Dolayısıyla, ne kadar diskorsta bulunan insan/grup varsa, o kadar bilgi sistemi vardır.

Sınırlı gerçekçiler dışsal gerçeğin olduğuna inanırlar ve doğrudan bilinebileceğinin mümkün olduğunu savunurlar. Fakat insan algılaması hatalı olabileceği için, bilgi ile gerçek arasındaki örtüşme kusurludur.

Eleştiri: Post-modernizm, post-yapısalcılık ve Foucault hakkında yapılan ve yaptığımız tüm eleştiriler, inşacılık hakkında da geçerlidir.

FOUCAULT VE BURJUVA FEMİNİZMİ

Türkiye gibi ülkelerde de, özellikle 1990'lardan beri, sol olarak nitelenen çevrelerde, ciddi bir hayalet avı artarak devam etmektedir: Feminist, eşcinsel ve *queer* teorilerin dahil olduğu tikelciliğin (particularism) egemenliği ve buna karşı gelme konusunda herkesin sinmesi ve herkesin "özcü ana-anlatılardan" (essentialist metanarratives; yani öncelikle marksizmden) korkarak, ondan uzaklaşması.¹⁰¹ Dikkat edilirse iki korku var: Birincisi, istisnalar ve micro-yapılar üzerine odaklanan tikelci egemenliğin gelmesi ve buna karşı çok az kişinin eleştiri üretmesi. İkincisi ise, "özcü ana-anlatı (üst-anlatı)" diye geçersiz ilan edilen Marksizmden korkudur. Tikelcilik, toplumsal yapı ve bütünlük yerine, tek bir konunun, tek bir nedensellik bağının (örneğin cinsiyetin veya etnik grubun) işlenmesi anlamına gelir. Özcülük, evrensel konunun, tümün, temel olanın, esas olanın işlenmesidir. Günümüzde, özcülükten

¹⁰¹ Queer: heteroseksüel egemenliğin getirdiği heteronormative toplumun seksüel tercihler ve ilişkilerle ilgi değerlerine uymayan, bu değerleri soruşturan kişidir. Kadın ve erkeği içerdiği için Türkçede, bu kavramın karşılığı yoktur.

uzaklaşma adı altında, “eleştirel” olarak nitelenen kişiler Marksizmden bir hastalık gibi kaçıp postmodern, postyapısalcı ve post-Marksist görüşlere sarılmaktadırlar. Bu görüşler toplumdaki özel/tekel olanları ele alıp eleştirdiği için kapitalist sistem tarafından sıcak karşılanmakta ve “yazara” statü ve “emin bir eleştiri alanı” sağlamaktadır. Usavurma üzerinde duran kişi, “kendini filozof olarak ciddiye alınmasını isteyen insan” diye alaya alınmaktadır. Sorun artık “tarihsel toplum ve tarihsel insan” gibi özcü bir açıklama getirme sorunu olmaktan çıktı; onun yerini, ya “özne” ve “özneyi konumlandırma” ya da “kimlik, ötekilik, ötekileştirme” aldı. Özne ve Öteki ile tikel evrenselleştirildi; çünkü tikel olarak ele alınan cinsiyet ve seksüel tercihler, etnik kimlikler ve ayrımcılık her toplumda var olmaktadır. Marksizmde, bu cinsiyet ve cinsel tercihlerin, ötekilik ve kimliklerin yeri, bireysel özgürlükler ve çoğulcu anlamlandırmalar gibi bir alana sıkıştırılmamıştır; Marx kadını ele aldı ama “cinsel ırkçılık” ile değil, kadının özgürleştirilmesi bağlamında ele aldı. Marx toplumsal üretim tarzı ve ilişkileri içinde insanın yabancılaşması üzerine eğildi: Çalışan kişi sadece boş zamanında kendini “evde” hissettiği ve işte ise “evsiz” hissettiği üzerinde durdu. Onun için temel sorun, örneğin erkeğin kadını boyunduruluk altına alması değildi; onun için asıl araştırma birimi genetik yapı, cinsiyet, yaş ve kültür değildi. Emtialaştırma ve insanın sömürülmesiydi. Marksizmde sınıflara ayrılmış bir dünya var ve bu sınıflar içinde cinsiyet gibi kimliklere ve çıkarlara göre de dayanışmalar kurulabilir.

Özellikle ABD’deki “sol” ve Avrupa’dan alınıp ABD’de yeniden biçimlendirilerek dünyaya yayılan yaklaşımlar, Marx’ın yaklaşımını, ele alınan konuları ya bir kenara ittiler ya da geçersiz ilan ettiler. Onun yerine “kimlik siyaseti” (identity politics) denen ve toplumlarda ekonomik ilişkiler düzenine karşı tehlikeli olmayan, tam aksine böl ve yönet pazar politikaları için işlevsel olan “kimlik özellikleri” ve “kimlik politikaları” üzerinde durmaya başladılar. Grup kimliğini bu şekilde tanımlama kaçınılmaz olarak, bu tanımlamaya yönelik çözüm arayışlarının da çıkmasını ve dikkatlerin o yöne odaklanmasını getirmiştir.

İlginç olan bir gerçek de şudur: kimlik politikaları (identity politics) ve post-modern akımların egemenliğinde kadınlar ve etnik gruplar ile ilgili haklar bol bol konuşulurken, kadınların haklar alması ve kullanmasıyla ilgili önemli değişimler sol-politikanın yoğun olduğu 1960 ve 1970’lerde olmuştur. Sosyal adalet gibi etik karakterden yoksun olan post-yapısalcı yaklaşımlar sosyal/toplumsal yanlarını kaybetmişlerdir. Aranan, sosyal adalet temelinden hareket etmediği için, liberal veya ilerici firma yasalalarına itibar sağlamaktır.

Foucault gibiler, feministler ve post-yapısalcılar, hem “büyük anlatılar” (grand narratives) diye Marksizmi ve pozitivizmi red ederler; fakat bunu yaparken, çoğu liberal aydınların ve Marx’ın insan ve toplum anlayışından faydalanırlar. Böylece, önce Marx tanınır, sonra reddedilir ve ardından, bazıları tarafından, yeniden keşfedilir; ama üretim tarzı ve ilişkilerinden (ekonomik indirgemecilikten) arındırılarak. Bu faydalanma nedeniyle, eleştirelilik iddiası geçerli görünür. Kimlik siyaseti ile gelenlerin, (örneğin feminist anlayış veya “queer” teoriyle gelenlerin) kimlik çıkarı ötesinde, çevresindeki dünya umurunda bile değildir; önemli olan, örneğin “kadın temsili” sorunu vardır ve bunun da kadının örneğin mecliste erkek sayısına eşit oranda olması gerekir; ama mecliste üreticiler ve bunların sonucu onları ilgilendirmemektedir; önemli olan kadının meclisteki temsilidir. Dolayısıyla, sorun kadının kapitalist düzende pay alma sorunudur, bu payın kimden ne için ve ne pahasına alındığının hiçbir önemi yoktur. Hele kimlik siyaseti “arzu performansı” olduğunda, artık mikro-siyaset en yüksek egemenlik seviyesine ulaşır; kimlik siyaseti, arzular ve gereksinimler üzerinde yapılan ideolojik ve materyal/vücutsal yarış olur. Marx’da arzu sonsuz emtia üretiminin sonucu olarak ele alınır ve gerçeği yakalamak için de bu zorunludur.

Foucault, çağdaş kapitalist sermayeye benzer: Gittiği yerdekileri kendisi için alıp kullanan, işi bittiğinde, yeni bir yere giden ve orada da aynı şeyi yapan kapitalist sermayenin kendisi için var olan tarihsel özneleri kullanmasına benzer. Aynı zamanda, kapitalizmin kendisi için tutarken, sahiplenirken, kullanırken ve kendini gerçekleştirirken bunu ötekilerden geçerek yapmasına (diğer özneleri öznelikten etmesi veya bağımlı özne yapması veya nesnelleştirmesine benzer). Ötekinin kullanımı: Meksika sınırlarına dizilen ve Meksikalı kaçak işçileri sömüren Amerikan sermayesi, oradaki işinde acııcılığı, sürekliliği sağlamak için, Güney-Doğu Asya’ya göçtü ve şimdi de Orta Asya’da at oynatıyor. Foucault’nun da ilk at sürdüğü yer 1960’lardaki popüler olan yapısalcılık (structuralism) ve popüler olan kültürelikti. 1966’daki “*The Order of Things*” yapıtı bu zamanın ürünüdür. Foucault o zamanlar Fransız entelektüel yaşamında yaygın olan fenomenolojik existentialisme (Sartre) ve Marksizme saldırdı. Sartre Foucault’yu “tarihsel duyudan yoksun olan, sistemi ve dengeyi savunan biri” olarak niteledi ve Foucault’un çalışmasını “burjuvazinin son ideolojik savunusu” olarak değerlendirdi. Foucault, bu durumda 1966-1968 arasında Tunus’da sessizce Sartre’a yanıt vermek için hazırlandı: Foucault insanın, diskorsun bir sonucu olduğunu ve “yazarın yazma tarzının bir ürünü” olduğunu savunacaktı. İlginç olan, Foucault ve benzer şekilde “discourse” kavramını kullananlar, sosyolojinin ve özellikle Marx’ın praxis veya pratik kavramını alıp,

onun yerine “discourse” kavramını ikame etmektedirler; zaten başka türlü yapamazlar, çünkü praxis yaşayan insanın pratiğidir; “discourse” yaşayan insanın pratiğinin ürünündeki (dergideki, kitaptaki, televizyondaki, filmdeki, giysisindeki, özlüce metindeki) pratiğidir; bu da ancak “discourse” kavramıyla karşılanabilir. Benzer şekilde, gerçek insan ilişkisindeki “tarihsel ve şimdiki bağlam” yerine, bu tarihselliği ortadan kaldıran ve ifade edilmiş (kurgulanmış, bitmiş) metinlerin inşasına bakarak kurulan metinlerarasılık (intertextualite) kavramını getirmişlerdir. Metne indirgenmiş bir metinler dünyasında, kaçınılmaz olarak, yazar (özne, aktör) yazma tarzının ürünü olacaktır. Bu “yazma tarzının ürünü” deyimindeki “yazma” kavramını kaldırıp, yerine “üretim” kavramını koyduğumuzda, Marx’a ulaşırız: “Üretim tarzının ürünü.” Marx’tan aşırılan ve yerine ikame edilen kavramlarla, hem Marksizme karşı tezler üretilirken, Marksizm kullanılarak, tekrar Camera Obscura’daki, gerçeği tersine çevirme gerçekleştirilmektedir. Bu kez, idealist felsefe, ifade edilen-den (manifest content), üründen hareket ederek ve ürünü düşünen insanın bir diğer bir ürününden (dilsel, diskorsif yapıdan) geçerek açıklamaya çalışarak, idealist felsefeye geri dönmektedirler.

Foucault, 1968’de, Tunus’tan “*The Archeology of Knowledge*” yapıtıyla döndü. Bu yapısalcı yapıt Sartre’ın hayatına ve çalışmalarına bir saldırı olarak hazırlanmıştı. Fakat 1968’ler, çalıştığı üniversitede Maoist bir arkadaş, protestocu öğrenciler tarafından istila edilen bir okulda polis saldırısı, polis gazı ve soruşturmasıyla karşılaştırdı. Bu onu nefret ettiği Sartre ile aynı platforma koydu ve Foucault entelektüellerin “evrimi itmede” önderlik rolünü öne sürdü. Belki de polis soruşturmasında, polis devletin “her şeyi bilmek istediğini, ama hiçbir şeyi bildirmek istemediğini” öğrendi. Bu öğrenme sonucunda, toplumu ve devleti hapisane/polis toplumu/devleti olarak görmeye başladı ve panaoptik anlayışını getirdi. Foucault *The Order of Discourse* yapıtında, materyal olanla (sosyal yapıyla) materyal-olmayanı ilişkilendirdi: Diskorsda bir “dış” olduğunu benimsedi ve diskorsu diskorsun sosyal işlevine bağladı. Sosyali “geçici” ve “teleolojik bilme arzusu” (her şeyin bir amacı ve sonucu olduğuna dayanan bilme arzusu) olarak sundu.

1972’ye gelindiğinde, Foucault Marksist analizi yetersiz buldu; 1975’te *Disiplin ve Ceza* kitabında, Deluze’den uzaklaştı; Yapıtında, 19. yüzyılda cezanın dönüşümünü, “değişen kapitalist mülkiyet ilişkilerinde alışlagelmiş ilişkilerin suç sayılmasına” bağlaması, bir Marksist açıklama örneğidir. Benzer şekilde, *Seksüelliğin Tarihi* yapıtında, burjuvazinin önce kendi sınıfı içinde seksüel ilişkileri dönüştürdüğünü ve sonra diğer sınıfları hedeflediğini belirtir. Fakat 1970lerde Foucault’da Marksizmin ve sınıf mücadelesinin izleri büyük ölçüde ortadan kalktı.

Foucault 1970 ortalarından sonra, André Glucksmann and Bernard-Henri Lévy gibi Yeni Filozoflar denen, siyasal liberalizm üzerine yönelen ve “artan sosyal barbarlığa karşı” bir çeşit Hıristiyan ruhanilik ile ilgilenenlerle arkadaş oldu. Bu nedenle, Foucault’nun 1978-79’da Humeyni’yi İran Devrimi’nde desteklemesi, din ve etikle ilgilenmesi şaşırıcı değildir. Amerika’da 1979’da arkadaşlık kurduğu Peter Brown ile ilişkisinin sonucu “ruh” adlı yapıtı buna örnektir (Paras, 2006).

Foucault’nun entelektüel serüveni, “öze-dönümlü insan özne” (reflexive human subject) üzerine odaklanmaya doğru gitti. Bu özne, kendi hayatına şekil vermeyi (stylizing) aktif olarak yapan öznedir. Bu tür subjektivizme yönelimde, Fransa’da ve University of California Berkeley’de Paul Veyne, Pierre Hadot, Stephen Greenblatt ve Peterbrown gibi aydınların etkileri oldu; bu etki konusunu bazıları kabul etmemektedir; fakat Foucault’nun öznesinde yine de self/kişi sosyal bir biçimdir, üründür, bir öz değil; bu biçim (self) daima kendi ile özdeştir (Bernauer ve Rasmussen, 1988).

Foucault Marx’ın diyalektik metodunu reddeder, onun yerine “geneology” yaklaşımını koyar. Güç ilişkilerini Marksist üretimin material koşullarıyla ilişkilendirmez; diskursif ilişki içine yerleştirir.

Tarih: Foucault’un tarih anlayışı Nietzsche’nin “geneology” diye adlandırdığı görüşe dayanır. Bu anlayış yerel, özel, parçalanmış, ezilmişin yeniden keşfi üzerine odaklanır; totalleştiren diskorsların (yani Marksizme ve pozitivistimin) zorbalığına karşı üretilmiştir. Bu yaklaşım tarzı, küresel pazarın arzu ettiği yaklaşım tarzıyla örtüşmektedir: Asla sınıftan ve sınıf ilişkilerinden bahsetmez. Onun yerine, marjinali ele alır; etnik ve cinsiyet gibi grupları ve özellikle özne olarak bireyi öne çıkarır; bireyin konumlandırılışını sınıfsal ilişkiye bağlamaz; onun yerine özgür iradeye ve güç/iktidar uygunlamasına bağlar. Böylece, sınıf eleştirisi bireyin, grubun veya gücün eleştirisine döner.

Foucault; her kültürelcinin, yapısalcının ve liberal çoğulcunun yaptığı gibi, Marksistlerin ve Marksist ekonomistlerin çağdaş siyasal hayatın çoklu mücadelelerini anlayacak kapasite gösteremediklerini belirtir. Bu mücadeleleri anlayabilmek için siyasal analiz, siyasal düşünmeyi (imajinasyonu) kontrol eden doktrin olan Marksizmden kurtulmalıdır. (güya, Marksizmi reddetmiyor, doktrin olarak reddediyor). Foucault Marksizm’den kurtulmayı sosyal sınıf analizi yerine, diğer kategorilerin analizde kullanılmasında bulur. Bu kategorilerde, kapitalist pazarın çıkarlarının ideolojik promosyonunu, modern koşulun liberal çoğulculuk görünmeyen, fakat aslında liberal çoğulculuk içine düşen eleştirisini getirerek yaparlar. Bu tür analizde Foucault’nun önerileri: Siyasal analiz, partinin otoritesi altındaki tüm sesleri dinlemeli. Boyunsundurulan

sesler yönetilen nüfus olarak vardır (dolayısıyla, sosyal sınıf yoktur; nüfus yönetenler ve alt kimlikteki yönetilenlerden oluşur). Foucault, devletin biçimlenmesini ve analizini yaparken temel hareket noktası ve tartışma eksenini nüfus olmaktadır. Foucault nüfus düşüncesinden hareket ederek çağdaş politika için devletin analizini yapmaktadır.

Foucault'ya göre güç basitçe baskıcı olma yerine üreticidir. Güç "tutulmaz", ilişkisel olarak işler. Toplumun kalbinde değil, kılcal damarlarında incelenmelidir. Dolayısıyla, Foucault için bu güç, yerel ve o anki seviyede kendi mantığına göre işler. Foucault gücü mikro-seviyeye (özneye ve özneler arası ilişkiye) indirirken, sosyal sınıf ve devlet olarak gücün toplanmasını da kabul eder; fakat bu gücü, gücün "mikrofiziğini" kullandığını ve sömürgeleştirdiğini belirtir. Bu tür yaklaşımlara göre, çeşitli bireylerin (kadın, eşcinsel, mahpus, mental hastaların, etnik grupların, çevrecilerin) üzerindeki egemenlik sermayenin egemenliği değildir; bu yaklaşımı benimseyenler, aslında kapitalist yönetime işlevsel olan gündelik mücadele ve direnişini incelerler.

Feminist ve queer teorileri çoğunlukla postmodernizmin direniş biçimi içine düşer; çünkü geleneğin eleştirel inşa-çözümüyle ilgilenir; geleneğe asla dönmek için. Marksist kuramsal çerçeveyi reddederler, dolayısıyla birey üzerinde çok dururlar; tutucuların gerici sosyal politikalarını desteklerler: Hükümetlerin ve devlet politikalarının firmalara teşviki ile trilyonluk kaynak aktarması gibi konularla ilgili olarak pek bir şey söylemezler; ama bireylerin devlet yardımı almasına karşı gelirler. "Düşmanla (erkek) yatma" derler, asıl düşmanla yatmak ve yatırmak için. Buna, yeni-post-modern sosyal-demokrat parti politikası denebilir.

Feminist ve queer teoriler, siyasal ekonomiden "kimliğe" doğru kaçan sol düşünce akımını temsil ederler ve kapitalizm için işlevsel olduklarından, yoğun bir şekilde liberal güç yapılarından destek bulurlar. Günlük değil mi: Feministler "kişi siyasal" der ve kimlik politikası tartışır. Queer teorileri, bireyselleştirmede daha ileri giderek her tür kolektif kimlik gereksinimini eleştirirler ve kimliğin kendi öznesine zarar vermek için kullanılabileceğini belirtirler. Buna Foucault'nun kültürel kimliği açıklamasına örnek verebiliriz. Queer kavramı hem kadın hem de erkek eşcinselleri içerir. Bu kavram monolitik karakterdeki kimliğin yerini alması ve çok katmanlı bir kimlik verilmesi için öne sürülmüştür. Dolayısıyla, queer her ırk, cinsiyet etnik grup içindeki kimlikleri temsil eder. Bu nedenle, bu teori kendini anti-asimilasyoncu ve anti-ayrımcı olarak sunar. Foucault bu sunumla, aslında, asimilasyon değil, öznelerin cinsel tercihler bazında koalisyonu fikrini aşılar.

Dikkat edilirse, burjuva feminist, post-yapısalcı, post-modern gibi isimlerle gelen yaklaşımlar ve Foucault, eleştirir getirir; Hitler de eleştirir getirmişti; fakat bu tür yaklaşımlar, sosyal bakımdan geridir; en iyi biçimleriyle, kapitalist düzeni tasdik ettikleri için tutucudurlar. Kimlik politikası kendini liberal çoğulcu ve hatta sağcı yeni-liberal ideolojiden ayırt etse ve onların ötesinde olarak sunsa bile, bu politikaların 21. yüzyıldaki pazar koşullarına göre uyarlanmış şekilleri olmaktan öte gidemezler; çünkü temel olarak, sundukları açıklamalar ve ürettikleri politikalar kapitalist yapıyı dönüşüme uğratacak bir karakterden çok uzaktır ve aslında, kapitalist pazar için oldukça işlevsel bir rol oynarlar. Feminizm veya kimlik politikaları gibi herhangi bir mikro-teori, üretim tarzı ve ilişkilerini kenara itiyorsa, insanı kenara itiyor demektir.

Amerikan feminizminde ilk dalga 19. yüzyılın başında “oy için mücadele” ile başladı ve 1920’de kadınların oy hakkıyla bitti. İkinci dalga Betty Frieda’nın *The Feminine Mystique* yapıtıyla başladı ve yasal haklar için mücadele etti. Şimdiki üçüncü dalga ise, “queer teori” ile birlikte gelişti ve onun düşüncelerini benimsedi. Örneğin, erkek-kadın ve çocuktan oluşan geleneksel “aile” yapısına karşı çıktı: Feminist ve queer teorilerde çoklu perspektif ve ideolojik birlik eksiktir; bu teoriler kolektif siyasal eylem getirmeden yoksundur; toplumsal değişim için gerekli herhangi bir anlamlı sosyal eylemi besleyecek güç yapısı getirmezler. Bunun için, bu teorilerin ortak bir kimlik ve amaç duygusu yaratacak bir karaktere sahip olmaları gerekir ki bu onlarda yoktur. Bu tür teoriler ancak siyasal güçlerin (veya elitlerin) çıkarlarına uygun olduğu zaman başarılıdırlar. Marksizm ortak amaç duygusu sunan bir yapıya sahiptir. Ailenin ve evliliğin imtiyazlı olması ve desteklenmesi ve buna karşı evlenmeyenlerin desteklenmemesi ve queer’lerin kötülenmesi, tarihsel toplumun getirdiği sonuçlardan biridir. Bu tür marjinal grupların dışlanmasının son bulması ancak bu sonucu oluşturan koşulların değişmesiyle olur; dolayısıyla sorun, bir yasayla verilen hak veya koruma anlamsızdır ve yeni ayrımcılık demektir. Bu ayrımcılıkta, örneğin heteroseksüelliğin eleştirisi ile seksüel-tercihe dayanan bir tür ırkçılık getirilir.

Feminist ve post-Foucaultçu teoriler Marx’ın da açıklamalarını kendilerine uydurarak, “tutarsızlığı” çoğulculuk anlatılarıyla egemen yaparlar. Bir yandan “ayak bağı olmayan birey” fikrinin bir hayal olduğunu sunarken, bireysel kendilik duygusunu, bireysel özerkliği, diğerlerinde ve diğerlerinden (diğer bireylerden) geçerek gerçekleştirdiğimizi belirtirler. Bu anlatı, Marksizmin, insanın ancak toplum içinde ve toplumdan geçerek özgür ve köle olduğu anlatısından “aşırılmıştır”, bu “aşırımda” “toplum” yerine “diğer özerk bireyler” kavramı yerleştirilmiştir.

BAUDRILLARD VE POSTMODERN MEDYA KURAMI

Medyanın derinliğinde gömülmüş biz, artık bir şeyin olup olmadığını söyleyemeyiz.

Baudrillard, 1998

Baudrillard, sözlerle ve sözlerle insan beyninde yarattığı imajlarla büyüleyici ve hele bu imajlar doğru olduğunda eşsiz. ama post-yapısalcıların ve post-modernistlerin ve de özellikle onlara özenenlerin belki de en büyük sorunu, dil ile gerçeği kurarken, gerçeği anlamak için gerçekle ilgilenme yerine, dille (kelimelerle ve kavramlarla) “oyunarak”, şahane ve çoğu kez anlamsız cümlelerle gerçeğin bir yana bırakılması ve büyüleyici sözün gerçeğin yerini, gerçeği abartarak veya yok ederek almasıdır. Baudrillard bize, küresel ekonomik, siyasal, düşünsel ve kültürel pazarın getirdiklerini ve götürdüklerini çarpıcı anlatılarla sunar; dünyayı ve insanını artık bitmiş, tükenmiş, boş/anlamsız, yarını olmayan, “yarın” sandığının bile yarın olmadığı bir son-ürün biçimlendirilmesi olduğunu belirtir. Yarının bile ancak bugün olduğunda anlam kazandığı bir egemenliği yüceltir ve över. Baudrillard küresel kapitalizmin süperstarlarının süperstarı, sevmesek bile hayranlık duyduğumuz ve kendimizi özdeştiğimiz bizi bizden eden ötekinin işlevsel ötekisi. Daha kötüsü, küresel pazarın yarattığı ciddi insanlık koşulunu, anlatılması gerektiğinin tersine anlatarak, örneğin, “*artık emek kapitalin yeniden-üretimine hizmet etmiyor; kapital emeği üretiyor ve yeniden-üretiyor*” (Baudrillard, 1992) gibi, gerçek üretim faaliyetini bir kenara iten ve üretimi düşünsele ve gücün meşrulaştırılmasına taşıyan bir şekilde açıklamaktadır. Kapital ne kendini ne de özel mülkiyet ilişkileriyle ücretli-köle olarak kullandığı emeği, emeğin gücü (insanların çalışması ve tüketmesi) olmaksızın yeniden-üretebilir. Aynı zamanda, McLuhan gibi harika sözlerle kurnazca çarpıtarak, örneğin, “bir şeyin olmamasına neden olan bir eylem biçimi olan caydırmanın çağımızda egemen olduğunu” belirtirken (Baudrillard, 1992), sadece olanı ve anlamını reddetmemekle kalmamakta, aynı zamanda, 24 saati sürekli faaliyetlerle yürütülen örgütlü yaşamı boş ve anlamsız olarak sunmakta ve önemsizleştirmektedir: Aç ve işsiz olsaydı nasıl sunardı acaba?

Baudrillard 1970’in başında iletişim konusuna tüketici toplumunun inşası, nasıl yeni değerler, anlamlar ve faaliyetler sunduğuna, Marksizm ve siyasal ekonomi açısından yaklaşır. 1972’de *Toward a Critique of Political Economy of Sign* ve 1973’te *The Mirror of Production* yapıtlarıyla, Marx’ın eleştirisine başlar. Ardından, Baudrillard Marx’ı ekonomik indirgemecilikle niteler ve Marksist yaklaşımın dil, işaret ve iletişimi

kavramlaştırmadaki beceriksizliğini vurgular (Baudrillard, 1983). 1972'deki yapıtının *Media için Requiem* bölümünde, Enzenberger'in medya teorisini ve sosyalist medya stratejisi yaklaşımını örnek olarak ele alıp eleştirerek, Marksizmin ruhuna fatiha okur.

Baudrillard kendi medya teorisini, Marksizmin ve resmi solun pozisyonunu stratejik illüzyon olarak niteleyip tartışma dışı bırakarak, "aydınlanmış Marksist" olarak nitelediği Enzenberger'i ve "büyük gösterinin solcuları" olarak nitelediği Radikal Amerikan Sol'u, Mayıs 1968 olaylarını ve Marksist anlayışın eleştirisini yaparak ve medyanın karakterini kendi anlayışı çerçevesinde sunarak biçimlendirmektedir.¹⁰²

The Evil Demon of Images ve On Seduction yapıtlarında, medyanın radikal bir kuramını geliştirmenin olanaksız olduğunu, çünkü toplum ve siyasal ve ekonomik güçler arasında aracılık yapan örgütler anlamında gerçekte "medya" olmadığını belirtir. Medya "anlamı nötr yapar" ve izleyiciyi tek boyutlu bir tecrübeye sokar: Bu tecrübeye, anlam aktif olarak anlam üretme veya süreçten geçirme yerine, imajlar pasif bir şekilde emilir veya anlama direnilir. Baudrillard'a göre, tv hiçbir şey önermez; sadece bir ekrandır; "senin kafanın içinde bulunan" minyatürleştirilmiş terminaldir"; "sen ekransın ve tv seni seyrediyor" (Kellner, 1988). Baudrillard'ın bu görüşüne göre, elektronik medyanın mitlerle, tarihle veya anlam inşasıyla (ideolojiyle) hiçbir alakası yoktur.

Bu tür yaklaşımda (Baudrillard'da ve Postmodern yaklaşımda) medya özerk olur; yani, McLuhan türü teknolojik determinizm geliştirilerek ilginç bir şekle dönüştürülür.¹⁰³ Bu şekilde, medya sosyal sistemden soyutlanır ve medya teknolojisi egemen sosyal güç yapılır; medya mesajdır, ama asıl-ötesinin (gerçek-üstünün; gerçek-ötesinin) mesajıdır; bu asıl-ötesinin sorumlusu ise, yaratılan masal (sahte-gösteri; simulacra) evreninin tuzağına düşen, gerçek yerine şahane-gösteriyi seçen ve "soğuk baştan-çıkartmaya" zevkle katılan, izleyicilerdir: Baudrillard'a göre (1983a) izleyiciler medyanın mesajının "anlamına" veya dış dünyayla olan ilişkisine değil, fakat onun göz kamaştırıcı içsel koduna ve "kendine referansçı" yapısına karşılık verirler. Postmodern çökme süreci izleyicinin sosyal doğasına uzanır ve onu "süngerimsi bir nesneye, bir karadeliğe, kitleye" dönüştürür. İzleyici, yansitmaksızın, medyadan gelen anlamsız mesajları emer. Buna aykırı bir biçimde, bu "nükleerleşmiş, atomlaşmış, molekülleşmiş kitle" aynı zamanda güç merkezidir. Bununla beraber, gerçek şu ki, kitleler ne geçmiş ne de gelecek için yazacak tarihe sahiptir. Harekete geçirecek potansiyel

¹⁰² Ayrıntı için bkz: Baudrillard (1972/1981).

¹⁰³ McLuhan ile benzerlik ve farklılıklarının ayrıntısı için bkz: Kellner, 1988.

enerjiden veya doyuracak arzudan yoksundurlar. Güçleri tümüyle “o andalık”. Şimdi ve orada... Sessizliklerinin gücü (Hard ve Dickens, 1996:213). Bu yorumlamayla, Baudrillard kitlelerin mücadele gücünü ve örgütlenme olasılığını yitirdiğini ima etmektedir. Aynı zamanda, medyanın hiper-gerçekleri yaratmasının temel nedenini izleyici kitlelere yüklemektedir; çünkü Baudrillard’a göre, kitleler şahane gösteriden, gerçekle uğraşma yerine oyalanmaktan, kaçıştan, eğlenceden başka bir şey istememektedir; kitleler anlam üretme yeteneğinden yoksundur ve anlam üretmek de istememektedir. Bu yoksunluk iddiası geçersizdir: Her insan anlam üretir; anlam üretmeyen insan düşünülemez. İnsan anlam üretmezse, fiziksel ve sosyal varlığını sürdüremez. Ayrıca, Baudrillard başkaldıran kitleleri aşağılayan elitist gerici-tutucuların seviyesine düşüyor: Yoksunluk, yoksulluk ve istememe kitlelerin doğal karakteri mi yoksa kitlelerin örgütlü koşullar içinde yaratılmış durumlarıyla gelen işlenmiş, yaratılmış, sürdürülen bir sonuç mu?

Baudrillard’a göre, medya yeni postmodernliği oluşturmada hayati rol oynar. McLuhan’ın kavramlarını kullanan Baudrillard, postmodern toplumu modeller, işaretler ve kodların egemen olduğu bir “gibi yapma; gibi canlandırma; gibi oynama” (simulasyon) dönemi olarak tanımlar. Baudrillard medyayı günlük yaşamda önemli rol oynayan ve özerk hiper-gerçek alanını oluşturan imajlar, işaretler ve kodlar üreten ana simulasyon makineleri olarak niteler. Medya izleyicisinin deneyimini aktif süreçten geçirme veya anlam üretme yerine, imajların pasif emilmesi bağlamında ele alır. Böylece, Baudrillard simulasyonlar ve asıl-ötesi (hyperreality) analizini yaparak sosyal kuram ve medya eleştirisine üretim ilişkileri gerçeğini bir yana bırakan bir postmodernist olarak katılır (Baudrillard, 1987).

Baudrillard 1981’de yaptığı eklemeye, şu soruyu soruyor: Medya anlamı nötralleştirir ve “haber verilmemiş” mi yoksa “haber verilmiş” mi kitleler üretir? Yoksa medyanın ürettiği tüm mesajları yönlendiren veya yanıt vermeden emerek medyaya başarılı bir şekilde direnenler, kitleler mi? Baudrillard “*Requiem for the Media*” yapıtında, “medyayı yanıtsız iletişimin değiştirilemez modelinin kurumu olarak analiz ettim. Fakat bugün? Yanıtın yokluğu artık güç stratejisi olarak anlaşılabilir; fakat güçle karşılaştıklarında kitlelerin karşı-stratejisi olarak anlaşılır”. “O halde ne?” diye soran Baudrillard, sorularla yanıtta başlıyor: Kitle medyası kitlelerin manipülasyonunda gücün yanında mı, yoksa anlamın ortadan kaldırılmasında, anlama işlenmiş şiddette ve büyülenmede kitlelerin yanında mı? Kitlelere büyülenmeyi işleyen medya mı yoksa medyayı büyük gösteriye yönlendiren kitleler mi? Baudrillard’a göre medya anlam ve karşı-anlam taşır; aynı anda her yönden manipüle

eder; hiçbir şey bu süreci kontrol edemez; medya sistemin doğasına ait simülasyon için ve sistemi yıkan simülasyon için araçtır. Bu araçlar özerk bir asıl-ötesi dünyası oluşturan ve günlük hayatta asli rol oynayan imajları, işaretleri ve kodları yeniden üretir. Buna alternatif, mantıksal çözüm yoktur; sadece mantıksal şiddetlenme ve felaketli çözüm.

Baudrillard çok doğru olarak, erişimi bitmiş ürüne sahipliğe indirgeyen görüşün yanlışlığını belirtir: Bir televizyon setine veya bir kameraya (veya bilgisayara ve internete) sahip olmak, yeni ilişki ve mübadele/alışveriş olasılıkları sunmaz. Bu sahiplik durumu, bir buzdolabına veya tost aletine sahip olmaktan öte anlamlı değildir: İşlevsel nesneye (örneğin, tv veya bilgisayar programına) bir yanıt yoktur; aracın işlevi zaten oradadır; aracın işlevine bütünleşik konuşma vardır (yani işlevi sözle veya yazılı sözle veya herhangi bir anlatıyla belirlenmiştir) ve onu alarak ve kullanarak zaten yanıt verilmektedir; oynamak için veya karşılıklı oyun bir seçenek veya alan verilmemiştir (eğer aracı kırmazsa veya işlevini tersine çevirmirse).

Sembolsel alışveriş ilişkisinde, aynı anda yanıt vardır. Mesajın iki tarafında gönderici ve alıcı yoktur; tek sesli olarak çözülecek kod veya mesaj da yoktur. Sembolsel mesajın teksesliliğini yıkar, anlamın müphemliğini/çoksesliliğini kurar ve şifrenin öznesini ortadan kaldırır.¹⁰⁴

Baudrillard'a göre yüz yüze iletişim otantik iletişimidir ve otantik olmayan kötü iletişim ise kitle iletişimidir. Baudrillard şu-anki iletişimi aracılanmış iletişimi üzerinde görür (valorizes); Buadrillard'ın bu görüşü geçersizdir; çünkü kitle iletişimden olduğu gibi, kişiler arası yüz yüze iletişimde de ilişkiyi gerçekleştiren aracılardan dil ve sembollerdir. Buadrillard yanlış: Biz günlük yaşamımızda, tv izleyerek sadece birkaç saat Baudrillard'ın alçalmış, manipüle eden, saptırılmış, kötü olarak nitelediği iletişimlerle karşılaşırız; günümüzün geri kalan kısmında, kişilerarası iletişimlerimizde alçalmış, manipüle eden, kötü, aşağılık ilişki ve iletişimlere, televizyondakinden daha fazla rastlarız. Daha kötüsü, televizyondaki bu alçalmış deneyimimizin bizde yarattığı hasar, baskı ve duygusal durum ile, kişilerarası iletişimlerle yaratılan hasar, baskı ve duygusal durum bizi televizyondakinden farklı ve çok daha derinden etkileyecektir. Günlük ilişkilerimizde otantik olarak niteleyebileceğimiz ilişki ve iletişim, en yakın sevdiklerimizle olanlardır. Onun dışındakilerin

¹⁰⁴ Çavuş askere “şunu yap” diye emir verdiğinde ve askerin “emredersin komutanım” demesiyle olan sembolsele alışverişte, “aynı anda yanıt verme” var; ama bu ilişki bürokratik, tek yönlü, belirlenmiş yanıtlar dışında yanıtı izin vermeyen bir ilişkidir. Dolayısıyla, ilişkiye güç yapısı ve çıkar ilişkileri katılmayınca, “sembolsel alışverişin” asıl doğasını doğru anlama olasılığı ortadan kalkar.

hangileri otantiktir? Hangisi bizi ezmeyen, bizden fayda beklemeyen, bizi sömürmeyen ilişki ve iletişimdir? İş yerindeki yüzyüze ilişki ve iletişimler ne ölçüde ve koşulda otantiktir?

Eğer iletişim alışverişse ve mübadele karşılıklı konuşma ise, kitle iletişimi müzakere karşıtıdır, geçişsizdir ve yanıtsız konuşmadır; her medya iletişmemeyi, iletişim-olmayanı (non-communication), anlamın yok edilmesini ve içe-doğru-patlamayı üretir. Bu doğru; fakat Baudrillard, aynı zamanda, alternatif veya karşıt-medya pratiklerine olanak ve olasılık vermez. Ona göre, Mayıs 1968'de, gerçek devrimci, alternatif ve yıkıcı medya, duvarlar ve konuştukları, ipek-ekran posterler, elle-boyanmış tebliğler, konuşmanın başladığı ve mübadele edildiği caddeydi. Bu basit ve ilksel bir devrimci iletişim ve medya anlayışıdır. Baudrillard, hem bu anlayışı hem de devrimci iletişim nosyonunu tümüyle terk etmiştir.

Baudrillard *Towards a Critique of Political Economy of the Sign* (1972) kitabının "*Requiem for the Media*" bölümünde, medyanın postmoderniteyi belirlemede/oluşturmada önemli rolü olduğunu vurgulayan bir teori sunduğunu belirtmektedir. Baudrillard, bu kitabında ve teorisinde, Marksizmin ve Marksist medya teorisinin ölüm duasını yazarak ruhuna fatiha okuyordu. Yazdığı dua dil üzerine kurulmuştu; ustaca kullandığı diliyle, insanın yaşamını üretmesi üzerine kurulu bir yaklaşım tarzını "indirgemecilik" ve "üretimcilik" (productivism) olarak eleştiriyor ve çürütüyordu. Şunu belirtmemiz gerekir: Dil (işaretler) ile ancak "gerçekler hakkındaki imajlar" yeniden-üretilebilir, ama gerçekler değiştirilemez; dolayısıyla, Baudrillard'ın büyümlü kavramları ve anlatıları, dolaylı olarak savunduğu küresel pazarın kervanları için hoş ulumalardır. Kervancı memnun; simülasyonlar, simulacralar, işaretler, kodlar ve modellerle sahte imajlar üzerine yeni eleştirel-kılıflar ören Baudrillard'a gülümsüyor kervancı. Bu gülümsemeyle yaygın dolaşıma sokulan Baudrillard meşhur.

Postmodern toplum sömürü üzerine kurulmuştur; Baudrillard'ın işaretler, kodlar, modellerin ve hiper-gerçeklerin egemenliği üzerine değil. İşaretler, kodlar ve masallar ve teolojik anlatılar olarak "hiper-gerçekler" ilk imparatorluklardan beri yönetici güçlerin kitleleri yönlendirme araçları olarak kullanılıyordu. Ama hiç kimse Baudrillard gibi, gerçeği, "gerçek bir savaş riski yoktur, çünkü biz simülasyon ve kontroller çağındayız; savaş sadece medya simülasyonlarında vardır ve gerçek çarpışma sadece bir hayalden (simulacrum) başka bir şey değildir" diyecek kadar gerçeği bükmedi. Medya simülasyonu elbette savaşı bize belli yapılar içinde sunuyor; ama savaş bir yerlerde ve oluyor. Bu gerçeğin herkes farkında. Medya ile sahte-öykülemeler (veya asıl-ötesi) daima vardı;

kapsamının ve yoğunluğunun günümüzde değişmesi, toplum yönetimi-nin ne amacını ne de sonucunu değiştirir.

Medya konuşur veya orada bir şey konuşulur; fakat herhangi bir yerde yanıt vermeyi engeller ve alışveriş/mübadele süreçlerini imkansız yapar.¹⁰⁵ Dolayısıyla, bu alanda (ve aslında her yerde) devrim yanıt olasılığını kurmaktır ve bu da var olan medya yapısının tümünde kökten değişiklik gerektirir. Konuşma tekeli kırılmadıkça, hiçbir değişim fayda etmez.¹⁰⁶ Eğer amaç basitçe herkese eşit bir şekilde dağıtmaksa, kimse konuşma tekeli kırılmaz.¹⁰⁷

Temsil ile gerçek bağında, Baudrillard'ın anlayışında, medya gerçeğinin gerçeği temsil etmesi gibi bir konu tartışma dışıdır, çünkü medya gerçekten de gerçek olan hipergerçeği oluşturur. Baudrillard'a göre, simülasyonlar gerçeği yutar ve simülasyon modelleri şeyler üzerinde öncelik alırlar. Çok fazla gerçek doyma ve patlama ile sonuçlandı; şimdi, içpatlamaya bakıyoruz: Gerçek ve anlam, kendini yeniden-üreten

¹⁰⁵ Kitle iletişimde yanıtın ille ki mesajı gönderenin mesajı üzerinde olması gerek yoktur. Kitle iletişimde yanıtlar günlük yaşamdaki konuşma, tartışma, satın alma, eğlenme gibi sosyal faaliyetleri içerir. Örneğin, bir tv dizisi seyreden biri kadının diğerine dönerek "kızın çantasını gördün mü?" diye sorması ve onun da "şahane!" demesi bir yanıt türüdür. Kitle iletişimde amaç kitleler arasında belli düşünsel, duygusal, inançsal ve davranışsal öğelerin dolaşıma sokulmasıdır. Ali ile Bekir arasındaki konuşma gibi, Ali'nin Bekir'e bir şey söylemesi ve Bekir'in de Ali'ye yanıt vermesi değildir. Dolayısıyla, kitle iletişimde yanıt/geri besleme tartışması yanlış konumlandırılmış ve yanlış yönlendirilmiş bir tartışmadır; tartışılması gerekenin sadece bir parçasıdır, hepsi değil.

¹⁰⁶ Baudrillard'a göre, yanıt olasılığı olursa, her şey çözülür. Sorunlar: Hayır çözülmez, çünkü zaten burjuva-liberal çoğulcular katılımcı yönetim ve katılımcı demokrasi söylemleriyle, gülümseyen Makyavelliler ve sahte katılımlar ve katılım imajları yarattılar; ama imajın ve katılım duygularının ötesinde, tekel ortadan kaldırılmadı; hala politika ve uygulama kararlarını verenler belli. Konuşma tekelinin kırılması, ancak iş yapış biçimi ve bu biçimin ilişki tarzlarının değişmesiyle olur. Bu da, süregelen kapitalist üretim tarzı ve ilişkilerinden, konuşma tekelinin oluşmasını beraberinde getirmeyen başka bir üretim tarzı ve ilişkilerine geçişle mümkündür.

¹⁰⁷ "Ekonomik indirgemecilik yapma" diyen gerizekalılaştırılmışlığın kendini yeniden üretmesinin bir diğer örneği: Marksizm gelecek herkesi eşit yapacak. (1) Diyelim ki bu doğru olsun: Herkesin eşit olması kötü mü? İlle ki birilerinin birilerini soyması, ezmesi, üstünlük kurması mı gerekir? (2) Baudrillard "eşit bir şekilde dağıtmak" sözüyle, cahilleştirilmiş kitleler arasında dolaşıma sokulmuş bir uyduruya inanmaktadır: Marx asla böyle bir saçma iddiada bulunmamıştır; artı-değerin gaspıyla gelen haksız bölüşüme karşı gelmiştir.

belirsiz simulasyon kitlesi içine eriyor. Baudrillard'a göre, "gerçek eşittir hayal edilen" dönemine giriyoruz; yani gerçek ile hayal arasında bir aralık/farklılık kalmıyor. Baudrillard, kendisi bunu görüyor, simülasyonların ve gerçeklerin farkında ve biz farkında değiliz. O ayrıcalıklı; ayrıcalıklı olmasaydı, hayalleri ve gerçekleri nasıl ayırt edecekti?

Belki beyinlerimizde, simulasyonlar (sahteler) gerçeği yutmuş olabilir; ama gerçek bizimledir: İşsizim, iş bulamıyorum. Bunun çok iyi farkındayım, çünkü her gün, iş peşindeyim, eve ekme alacak param yok. Bu sırada da "çok şükür" diye başlayan işlenmiş-gereklemlerle, koşulu-ma bakıyorum. Yani, hem gerçeğin-yerini-alan-sahteyi hem de gerçeği yaşıyorum. Dolayısıyla, medya-gerçeği veya simülasyonu, biz haberi seyrederken, bilgilendirilmek yerine eğlendirilmek isteyebiliriz; bu tercih nedeniyle, gerçek kendi statüsünü yitirebilir; simulasyonun etkisi gerçeğin gücünden daha büyük olabilir. Bu binlerce yıldır süregelen biliş ve davranış yönetimiyle hep böyleydi; sadece kapsamı arttı ve içeriği çeşitlendi ve hızı fazlaştı. Fakat gerçeğin statüsünü yitirdiği, herkes için geçerli değildir; simulasyonun farkında olanlar az değildir.

Baudrillard Enzenberger'i ve Marksizmi şöyle eleştirmektedir:

- Baudrillard'a göre radikal medya teorisi geliştirmek imkansızdır; çünkü siyasal ve ekonomik güçlerle toplum arasında "aracılıyan" kurumlar ve kültürel makineler olarak gerçek bir medya yoktur.

- Anlamların, mesajların ve işaretlerin üretimi, klasik üretim güçleri bağlamında yorumlayan devrimci teori için ciddi bir problem ortaya çıkarır; çünkü Marksist üretim teorisi düzeltilemez şekilde kısmidir, genelleştirilemez, materyal üretim dışına transfer edilemez (yani düşünseli, ideolojiyi, kültürü açıklayamaz). Bu objenin tanımı ötesine geçemez; diyalektik küller içinde yatmaktadır (yani, yanmış bitmiştir), çünkü maddi üretimden ayrılmış düzeni (yani üstyapıyı) yorumlama sistemi olarak kendini sunmaktadır. Marksizm en yüksek seviyede tutarlılığa/ahenge sahiptir ve bu tutarlılık yıkılmalıdır; çünkü materyal üretimi aşan bir sosyal sürece (örneğin hiper-gerçek ve modern medyaya) yanıt verme kapasitesine/yeteneğine sahip değildir. Baudrillard'ın bu sözleriyle ancak alay edilebilir: Kitle iletişimde ideolojik içeriği dolduran "sahibinin sesleri", gerçeği "zevk için" büküyorlar ve Baudrillard'ın hipergerçek dediği imaj çevresini "hoşlarına gittiği için" yaratıyorlar; bu sahte çevre yaratmada, amaçların temelinde asla güç ve maddi ve maddi olmayan çıkar gerçekleştirme, koruma ve sürdürme gibi bir kaygı yok; sanki, Doğan grubu medyasını yürütenler özel olarak Doğan'ın ve genel olarak egemen düzenin maddi ve ideolojik çıkarlarını gözetmiyorlar; aksine, bu temeli, örneğin kapitalist üretim tarzı ve ilişkilerini "düşünceleriyle" belirliyor ve isterlerse, düşünceleriyle değiştiriyorlar.

Bu denli temelsiz anlatıyı yutmak veya yutuyor görünmek için, gazeteci olmak ve işini riske sokacak yazıyı üretmemeyi, bu tür yazıyı üretenlerin başına gelenlerden ders alarak öğrenmek gerekir: Yani düşünsel ifadelerini materyal çıkarlarına göre ayarlamak gerek. Ya da, düşüncelerin ve ifadelerinin “gökten indiğine veya bunları beynin yoktan var ettiğine ve dünyayı değiştirdiğine inanan bir avanak olmak gerek. Dünyayı (veya kendini) değiştirme veya olduğu gibi sürdürüp geliştirme düşüncesi, somut yaşam koşullarından kaynaklanır. Baudrillard gerçeklerini/uydurularını nereden çıkartıyor; beyninden mi yoksa materyal koşullardan ve materyalin düşünsel anlatılarından mı?

o Enzenberger’in medya teorisi ve stratejisiyle ilgili olarak solu eleştiren Baudrillard, ardından, Enzenberger’in ve Marksizmin yetersizliği ve açıklama yeteneksizliği savlarıyla gelir: Enzenberger’in anlatıları Marksistlerin “kapitalistlerin üretim güçleri ve teknolojisine el koyarak insanın gelişmesini engellediği; dolayısıyla, özgürleştiren karaktere sahip olan medyayı özgürleştirmek gerekir” görüşünün uzantısıdır. Baudrillard’a göre, medyayı üretici güçlerin mantığına geri koymak (yani kapitalist sermayenin kontrolünden alıp, üreten geniş kitlelerin kontrolüne vermek) artık önemli bir eylem değildir; çünkü bu eylem medyayı devrimci metafizik içine daha da güçlü olarak kilitlet.

o Eğer medyanın yapısal yönelimi sosyalizm ise (bir diğer ima: Kapitalizm sosyalizme gidecekse), mücadeleye ne gerek var ki?

o Marksist imajı hep aynı rüya sarar: Şeylerin kullanım değerlerini yeniden sağlamak için şeyleri değişim değerlerinden soy.

o Tüketicinin vermesine veya alışverişine izin verilmez; sadece alması ve kullanmasına izin verilir. Bu bağlamda, malların tüketimi bir kitle aracını oluşturur: Tüketiciler olarak ve kullanarak genel duruma yanıt verirler. Ürünlerin ve mesajların tüketimi soyut sosyal ilişkilendirir. Dolayısıyla, Enzenberger’in medyanın üretici sosyal süreçlere kitle halinde katılmayı olası yaptığı iddiası yanlıştır. Ayrıca, bu katılmanın pratik olanaklarının kitlelerin kendi elinde olduğu iddiası da yanlıştır.

o Eleştirel analizler, iletişim teorisinin kucakladığı ideolojik matriksi radikal bir şekilde belirlemede yüzeysel ve kısa kalmıştır. Teori Roman Jacobsen tarafından biçimlendirilmiş olan “gönderici-mesaj-alıcı” (şifreleyen-mesaj-şifre çözen) sıralamasına dayanır. Bu şemada, konuşan tek özne şifre olur; şifre kendini iki kavramın ayrışımından ve mesajın tekseşliliğinden geçerek mübadele eden ve yeniden üretendir; insanlar değil. Linguistik teoride, her işaret, dil denilen kod yoluyla diğerleriyle “iletişimde bulunur”. Anlamverme teorisi iletişim teorisi için çekirdek model olarak hizmet eder. Tüm bunlar sadece egemen sosyal pratiklerde yansımaz, aynı zamanda devrimci medya pratiklerinde de yansır.

Zizek Baudrillard'ın görüşünü pesimist kültürel eleştiri olarak niteler. Zizek, Baudrillard, Virilio ve benzerlerinin "siber-uzayın sonunda, hiçbir sembolsele yasa veya gerçeğin herhangi bir imkansızlığıyla kısıtlanmayan hayali halüsinasyonlar evreni ortaya çıkardığı" görüşünü kanıtlanmış bir görüş olarak kabul etmez.¹⁰⁸

Kellner (1993) Baudrillard'ın kuramının sefil bir medya kuramı olduğunu ve McLuhan'ın formalist, teknolojik determinist ve özcü yaklaşımının yeniden-ürettiğini belirtir. Önceki sosyal kuramın tüm sınırlarını reddeden bir kuramın kendisinin medya, ekonomi, devlet, kültür ve toplum arasındaki karmaşık ilişkileri ve çelişkileri dikkatlice ve titiz bir şekilde işleyebilecek pozisyonda olması gerekir ki Baudrillard'ın teorisi bu karakterden yoksundur. Baudrillard medya biçimlerini ve etkilerini medya çevresinden soyutlar, teoriden siyasal ekonomiyi ve medya üretimini siler; formalizmi, ideoloji eleştirisini ortadan kaldırır. İçeriğin önemini reddeder ve yorumlamaya karşıdır. Özlüce, Baudrillard'ın kuramında, gerçek bir teori veya kültür yorumu yoktur.

Sokal ve Bricmont'a göre (1999), Lacan, Kristeva, Baudrillard ve Deleuze gibi entelektüeller sürekli olarak bilimsel konseptleri ve terimler dizgesini kötüye kullandılar; en küçük bir gerekçe sunmaksızın bilimsel düşünceleri bağlamları dışında ele aldılar; bilimsel anlaşılmazdili, uygunluğunu ve anlamını düşünmeksizin, bilim insanı olmayanların önüne attılar. Giderek saçmalığı artan, anlamdan yoksun (içi boş) cümleler kullandılar. Baudrillard tekno-parazitlerle (anlaşılmazs saçmalıklarla) dolu birçok terminoloji kullanır. Bu kullanım üzerinde durduğu teorileri yeterince anlamadığını gösterir. Bilim kötüye kullananlar, düşüncelerindeki yalvanlığı örtmek için anlaşılmazs sözler kullanan entelektüel sahtekarlardır. Mark Poster'a göre (2001) Baudrillard 1980'lerin ortalarına kadar olan yazılarında, önemli kavramlarını tanımlamaz, yazı stili abartılıdır, beyan edicidir ve çoğu kez tutarlı analizden yoksundur; sezgilerini/kavrayışlarını totalleştirir; iddialarını sınırlamayı ve açıklamayı reddeder; sanki toplumda başka bir şey önemli değilmiş gibi, özel deneyimler ve televizyon imajları hakkında yazar; çelişkili kanıtları görmezlikten gelir. Bazıları için Baudrillard postmodern bir şakadır ve karmaşıklığı ise gösterişli anlamsız sözdür.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Zizek'in siber-uzayla ilgili ayrıntılı açıklaması için bkz: "The Cyberspace is real" <http://www.egs.edu/faculty/zizek/zizek-the-cyberspace-real.html>

¹⁰⁹ <http://theoryandacademy.blogspot.com/2007/10/guest-lecture-ken-rufo-on-baudrillard.html>.

BÖLÜM XIV

KÜLTÜR, İLETİŞİM VE KÜLTÜREL İNCELEMELER

Bir televizyon programını, yazarın psikolojisi açısından inceleme, Ford arabalarını, Mr. Ford'un psikoanalizi açısından incelemek gibidir.¹¹⁰

Adorno, 1954

KÜLTÜR

Bir taş yerdeyken doğadır; insan taşı alıp bir hayvanı kovalamak için attığında, taş, amacını gerçekleştirmek için kullandığı doğal bir araç olur. Bu taşı alıp, yontup işleyip bir araç yaptığında, artık o taş, kültürel bir üründür. Bu ürünün yapılış/ifade biçimi ise kültürdür. İnsanlar her yerde eğlenirler; oyun oynarlar, şenlik yaparlar. Bunlar insan gerçeğidir. Bu gerçeğin nasıl ifade edildiği (örneğin, eğlencenin karakteri) kültürdür. “Türkçe” dediğimizde, biz belli bir dil, dolayısıyla bir kültürden bahsediyoruz. Kültür yaşamın ifade biçimi olduğu için, bu ifade maddi olarak yapılıyorsa (örneğin, süslemeli kaşık gibi bir kültürel ürünü yapma), buna maddi kültür denir. Tüm tarihsel kalıntılar buna örnektir. Bu ifade, sözle, gösteriyle ve oyunla yapılıyorsa, buna maddi olmayan kültür denir; dolayısıyla, mental süreçler, inançlar, bilgi ve değerleri yansıtan söz, gösteri ve oyun maddi olmayan kültürü oluşturur. Dikkat edilirse, kültür, insanların neyi nasıl düşündüğünü, neyi nasıl yaptığını ve neyi nasıl ürettiğini anlatır.

Kültür kavramı Latince ekme, yetiştirme, koruma ve onur anlamları taşıyan “colere” kelimesinden gelir. İlk kullanımı “ürünlere veya hayvanlara bakma” anlamındaydı. Sonradan “düşünceyi besleme” anlamında kullanılmaya başlandı. Ardından, ‘uygarlığa’ bağlandı. Endüstriyel devrim sırasında kavram, yüksek kültür ve “halk kültürü” diye ayrıldı. Yüksek kültür önemli kitaplar, müzik, sanat, estetik ve ruhsal gelişme ile ilişkilendirildi. Halk kültürü ise alt sınıfların kültürü olarak nitelendi. 19. yüzyılın sonlarında, kapitalizmin kitle kültürü denilen kültürü geldi ve bu kültür “alçak” kültür olarak nitelendi. Kitle kültürü endüstriyel yapıların yaydığı kültür demektir. Bu kültür içerisinde, kitlelerin en çok seçtikleri sürekli değişen “popüler kültür” üretildi. Popüler kültür popüler tüketimi teşvik ettiği için, bu teşvikle gelen aptalca tüketim sonucunda,

¹¹⁰ Aynı şey, diskors/söylem analizi yapanlar için geçerlidir.

tüketim kültürü ortaya çıktı. Aynı zamanda, endüstrileşme ile birlikte "işçi sınıfı" ve bu sınıfın kültürü oluştu. Bu sınıfın kapitalizmden demokrasi talepleriyle ve bu taleplerin baskı ve terörle karşılanmasıyla birlikte, direniş kültürleri oluştu.

Yukarıdaki anlatılardan da görüleceği gibi, kültür toplumda yaşayan insanların tümünün veya insan gruplarının maddi, düşünsel ve duygusal yaşamlarını üretme, kendilerini ifade etme biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışa göre, kültür, insanın kendini güç yapıları ve ilişkileri içinde ifade biçimi olduğu için, kaçınılmaz olarak, insanlar, gruplar ve sınıflar arası ilişkide kültürlerarası mücadeleyi, kültürel egemenliği, kültürel sömürüyü, kültür yok etmeyi ve mücadele kültürünü de beraberinde getirir.

İnsanlar kendilerinden önce var olan kültür içine doğarlar ve kültür tarafından şekillendirilirler. Öldüklerinde bu kültür devam eder. Bu doğru; fakat eğer sadece böyle olsaydı, kültürler hep aynı kalırdı; değişmezdi. Dolayısıyla, insan sadece kültürün taşıyıcısı değildir; insan kültür içinde büyür, ama aynı zamanda o kültür üzerine düşünür ve onu geliştirir ve değiştirir.

Kültür paylaşılan, öğrenilmiş insan davranışdır; yaşam yoludur. Kültür öğrenilmiştir, biyolojik olarak miras kalmaz. Beyazın saflığı ve siyahın karamsarlığı veya üzüntüyü ifade etmesi doğuştan gelmez; fakat öğrenilir. Bir yiyecek veya içecek gereksinimi fizyolojik bakımdan ele alınabilir; ama bir yiyecek, içecek veya giyecek tercihi genetik değildir. Kültür her öğrenilmiş davranış içinde vardır. Öğretilen ile öğrenilen arasındaki ilişki mutlak olmadığı ve yeni buluşlar çıktığı için, kültür sürekli değişir. Bu açıklama doğrudur; fakat öğrenmenin evrensel olmadığı, nötr olmadığı, öğrenenin öğreniminin hem "alma" hem de aktif olarak soruşturmadan geçerek olduğunun vurgulanması gerekir.

Kültür, bir kişinin kendisini, bir diğer kişiden tümüyle bağımsız, farklı, kendine özgü bir şekilde ifadesi asla olamaz; çünkü tümüyle farklılık demek, anlamayı sağlayacak ortak noktanın (örneğin dilin) olmaması demektir. Dolayısıyla, kültür dediğimizde, sosyal üretimden ve bu üretime insanın düşüncesi ve faaliyetleriyle katılmadan bahsediyoruz. Senin bir arkadaşınla oluşturduğun ortak bir kod, kültür oluşturmaz; ama o kod, maymunlaştırılan moda endüstrileri tarafından alınıp yayıldığında ve insanlar onu öğrenip kullanmaya başladığında, işte o, moda endüstrilerinin yarattığı bir kullanım veya tüketim kültürünün parçası olur. Kırmızı gülün veya elle hareket çekmenin anlamları sosyal bakımdan atanmış ve öğrenilmiştir. Ayrıca, "insanlar ölür" bir evrensel gerçektir; ama evrensel kültür değildir. Herkesin dünyada Coca Cola içmesi evrensel kültürü anlatmaz; kültürel yayılmayı, emperyalizmi anlatır.

Kültür yaşayan insanın kendini ve toplumunu materyal ve zihinsel olarak üretme yoludur. Dolayısıyla, toplumun (yaşayan insanların) kendini belli yer ve zamanda nasıl ürettiği (üretim biçimi ve ilişkilerinin bütünü) aynı zamanda onun kültürünü oluşturur. Kültürün değişimi bu biçim ve ilişkilerdeki değişim ile birlikte veya sonradan gelir. Toplumu belli bir egemen üretim biçimine tekabül eden siyasal birim olarak ele aldığımızda, bu birimin kendini üretim ve ilişki biçimleri kendi egemen bilinç ve egemen kültürünü yaratacaktır. Bu ilişkiye tabi olan grupların veya sınıfların bilinç ve kültürleri bu ilişkinin doğasına göre şekillenecektir. Bu şekillenme de kendini boyunsunma, entegrasyon veya mücadele ve karşıtlık gibi biçimlerde gösterecektir. Dolayısıyla, siyasal birim içinde kaçınılmaz olarak, egemen olanla birlikte, bu egemenliğe özenen, imrenen, onu onun gibi olmak hayalleriyle gıptayla kıskanan, ona karşıt olan ve ona karşı mücadele eden kültürler de olacaktır. Bu kültürler mental sürecin değil, mental sürecin oluştuğu bir materyal ilişkiler yapısının tarihsel sonucudur. Günlük gereksinimimizi karşılayan bir ekmeğin üretim biçimi ve bu biçimdeki (bizim de dahil olduğumuz) ilişkiler ile sadece ekmeğin üretilme biçimi, bu biçimle gelen ilişkilerin doğası üretilmez; aynı zamanda bütün bunlarla oluşan ve bunlara çeşitli şekillerde reaksiyon gösteren insanın bilinci ve kültürü oluşur, tutulur, sürdürülür ve değiştirilmeye çalışılır. Sosyal birim içinde veya birimler arasındaki kültürel farklılıklar doğal ve nesnel dünyanın evrensel gerçeği değildir. Farklılıklarla yaşanmıyorsa, bunun nedeni anlayışsızlık, kültürel bağnazlık, kıskançlık, ön yargılı olma gibi düşünsel nedenler değildir; düşünsel nedenlerin beslediği ve beslediği örgütlü güç ve çıkar yapıları ve ilişkileridir. Yaygın bir şekilde yoksulluğun ve yoksunluğun üretildiği bir sosyal üretim ve ilişkiler düzeninde, farklılıklarla yaşama, ancak farklılıklarla yaşatmayla sağlanabilir; çünkü hiç kimse sefalet koşulunu gönüllü olarak seçmeyecektir.

KÜLTÜR VE İLETİŞİM BAĞI

Kültür ve iletişim: İletişim olmaksızın kültür üretilemez. Kültür iletişimden geçerek üretilir. Bir oyun ancak iletişimle oynanabilir; bir halay ancak iletişim yoluyla çekilebilir. Materyal bir kültürel ürünü üretmek (örneğin bir ayakkabıyı tamir) her anı iletişimlerle dolu bir faaliyettir.

İletişim ve kültür: İletişimin doğası iletiştiği kültürü anlatır. El ele dolaşan iki erkek arkadaşın kendileri arasında ve dışa iletiştiği kültürel anlam yer ve zamana bağlı olarak değişir. Bir yer ve zamanda, bu el tutuşma ilişkisiyle iletilen kültür yakın arkadaşlığı anlatırken, başka bir yer ve zamanda, homoseksüel ilişkiyi anlatır. Bir fabrikatörün “binlerce

işçim var, binlerce aileyi besliyorum” diyerek övünmesi bir endüstriyel kültürün kendine bakışı ve kendini kendisi için ve bilinç yönetimi amaçlı anlatışıdır. Bir işçinin fabrikatörün bu sözüne bakıp, “Allah başımızdan eksik etmesin” deyişi, bu endüstriyel yapının yarattığı sahte-bilinçle getirilen bir katılım kültürünü anlatır. Bir başka işçinin “adam, binlerce aileyi yoksun ve yoksul bırakıyor” demesi ise, bu ilişkiyle üretilen bir karşı bilışı ve bu bilışin kültürünü anlatır.

Kapitalist okullarda kültür daima yaygın olarak işlenen bir konu olmuştur. Bu bağlamda kültüre yaklaşımlar, “kitlelerden korku ve durdurma” çabası içinde yer alır ve siyasal-kültür, sosyoloji, antropoloji, edebiyat, dil ve sosyal-psikoloji gibi alanlar içine yayılır. 20. yüzyıla başlarken kültür ile ilgili egemen gündem alçak (kitle kültürü) ve yüksek kültür (elit kültürü) tartışmaları üzerindeydi. Bunu takip eden yıllarda, Sosyal psikologlar, örneğin Muzaffer Şerif, (sosyal kurumların psikolojisi), R. Linton (kişiliğin kültürel ardı) gibi kültür ve kişi ilişkisi üzerine eğildiler. Sosyal psikoloji ve kültürel-antropolojinin yanında, sosyolojide Parsons, Shils ve Merton'un görevselci kuramının etkisinde, kültür, değerler, fikirler, sembolik anlam kalıpları içinde alındı. DeFleur ve Ball-Rokeach (1989) kültürü "gelecek kuşaklara aktarılan yaşam sorunlarına yanıt" olarak ele alarak görevselci geleneği günümüze uzattı.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kitle toplumu görüşü geçersiz sayıldı; çünkü demokratik çoğulcu ve özgür olan ve rasyonel karar veren insanlar (aktif izleyici, aktif seçmen, aktif tüketici) düşünce-sinin egemen yapılması gerekiyordu. Yine de, örneğin, sosyolojide homojen bir toplum görüşü ortadan kalkmadı, çünkü “homojen toplum” görüşü, özgür ve aktif insanların yaşadığı, “bölünmez, bölünemez milli birlik ve dirlik” için gereklidir. Örneğin, 1950'lerde W. Whyte “*The Organization Man*” ve D. Riesman “*The Lonely Crowd*” yapıtlarıyla, büyüyen sosyal homojenliği kitle iletişim araçlarının gelişmesine de bağlamışlardır. Whyte'a göre, yeni “sosyal etik” eğer kitle iletişim tarafından yaratılmadıysa, kitle iletişiminin egemen teması olan “sisteme kendini uyarılma” ile tutulmakta ve sürdürülmektedir. Riesman “öteki yönelimli” kişiliğin özellikle orta sınıf bürokratlar ve endüstride maaşlı çalışanlar arasında yaygınlaştığını, bunun içsel değerleri ortadan kaldırdığını ve onun yerini güncel ve moda olanın tasvibini alma yöneliminin egemen olduğunu belirtmektedir (Pearson, 1993). “Öteki” endüstriyel yapılar ve onların bilinç yönetimi aygıtları tarafından tanımlandığında, iyiler ve değerliler “iyi hayat yaşayanlardır”; kötüler ve değersizler ise cinayet işleyen ve kaza yapan gibi aşağı sınıfların insanlarıdır. Eğer medyadaki nitelemeler anlamlı geliyorsa, bunun nedeni anlamlı olduklarından değil, anlam kaydırılması ve bilinç yönetiminden dolayıdır.

şeyler nedense yer almaz; belki de Baudrillard'ın “bayağılık/banalılık” anlayışı içine ve Foucaultcuların belinden yukarısına düştüğü için...

İletişimle ilgili “akademik” dergilerde Marksizm adı bile, düşmanları için saldırı vesilesi olmakta ve sıcak bakanlar için “aman olmasın, başımıza bela almayalım” gibi kuşkuyla, yer almazken, kullanımlar ve doyumlar, gündem hazırlama, izleyici araştırmaları ve “söylem analizi” denen kapitalist ekonomik ve siyasal pazarın savunucusu olan ve çoğu bilimsel karakterden yoksun yazılar bu dergileri doldurmaktadır.

KÜLTÜREL İNCELEMELER: MARKSİZMDEN KOPUŞ

Marksizmden Post-Yapısalcı ve Post-Moderne Kayış

İngiltere’de 1960’ın başlarında Çağdaş Kültürel İncelemeler Merkezi kurulduğunda ülkede Althusser’in *Marx İçin, Kapitali Okuma* ve Marx’ın Grundrisse’sinden seçmeler popülerdi. Bu yeni kaynaklar Marksizmi “sorulara açık bir alternatif biçim” olarak taze görüş sundu (Williams, 1977: 25). Örneğin R. Williams 1958’de Kültür ve Toplum yapıtında Marksizme karşıyken, 1970’in ortalarına gelindiğinde Marksizm ve Literatür yapıtında (1977) açıkça Marksist yaklaşımı benimsediği görülür. Stuart Hall Marksizme doğru yönelen entelektüel akışı “karmaşık Marksizme giriş” olarak niteler (Hall, 1984a:25). Stuart Hall’ün önderliğinde 1970’lerde Merkezin ilgi odağı medya metinlerine kaydı. Başlangıçlar oldukça anlamlıydı: Hall, örneğin *Policing the Crisis* yapıtında Althusserci yapısıcılıktaki “egemen ideolojileri yeniden-üreten ideolojik devlet aygıtları” görüşü ile Gramsci’nin hegemonya anlayışını birleştirerek, medyaya görece otonomi veren İngiliz Marksist kültürel teorinin bir türünü yarattı. Bu türün temel tezine göre, medya yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet eden yorumları yeniden üretir; fakat medya aynı zamanda, ideolojik mücadele alanıdır. Hall, Klapper, Festinger ve benzerlerinin tercihli izleyen ve buna göre kendi anlamlarını çıkaran aktif izleyici tezini kabul etmez; egemen ideolojinin medya metni içine “tercihli okuma” olarak işlendiğini belirtir. Hall’a göre, izleyiciler “tercihli okumayı” otomatik olarak benimsememezler; sosyal durumları, onları farklı duruşları benimsemeye yönlendirebilir; müzakere edilmiş veya karşıt okumalar yapabilirler. Medya mesajlarını tüketen izleyicilerin referans çerçeveleri bir yerden gelir, bir zamanlar oluşmuştur, sembolik etkileşimlerden geçerek zaman içinde değişebilirler. Medyayı uzun zaman kullanma insanların dünyayı anlama ve yorumlamadaki yönelimlerini belirlemede önemli rol oynar (Hall, 1980). Bu yönelim, giderek “okumanın” özgürlüğüne doğru kaydı ve medya performansında pazar güçlerinin kontrol ve dinamiği bir kenara itildi. Marksist etkiden ve Marksist yönelimden

uzaklaşmaya başlandı. Metinler ideolojinin nasıl toplumdaki egemen grupların fikirlerine işlendiğine örnek kaynağı olarak bakıldı. Stuart Hall kültür ve iletişimde Fransa'dan ithal edilen yapısalcı ve göstergebilim yaklaşımının güçlenmesini sağladı. 1970 sonlarında Althusser, Lacan, Saussure ve sonradan Foucault'un fikirleri alındı ve, dolayısıyla, metin ve diskorsta mikro-seviye üzerinde ağırlık verilmeye başlandı (Johnson, 1980:8). Böylece, kültürel incelemeler ve yapısalcı yaklaşımlar, Saussure'cü dilbiliminden, Levi-Strauss'un yapısal antropolojisine, Barthes'in göstergebiliminden Lacan'ın psikoanalizine kadar çeşitlenen ilgi alanlarına yoğunlaştı. Hepsinde de, ortak temel konu anlam verme ve temsil etme süreçleri ve sistemlerinin anlaşılmasıdır. Bu yaklaşımlar "metin" (film, fotoğraf, televizyon programı, kitap, dergi) çözümlemesi yaparlar.

Hoggart en son yazılarında kültürel sınıfsızlığın geliştiğini belirtir ve örneğin "Woman" dergisinin İngiltere'nin "sınıfsız dergisi" olarak tanımlar. Hoggart işçi sınıfı kültürünü birbirine sıkıca kenetlenmiş yerel şehir kültürü olarak niteler ve bu kültürün umutları ve yaşamdan bekledikleri işçi sınıfı kadın dergileri tarafından yansıtılır. Hoggart'ın bu tür liberal-çoğulcu demokrat anlayış tarzını "ya kardeşim, sporda da sınıftan bahsedilir mi, herkes futbol müptelası, zengin fakir fark etmez" diyen "sağ duyu" sahibinde de görürüz. Herkes seyirci olunca nasıl olurda sınıf falan deyip saçmalanır? Bu, kitlelerin milli gelirin ve servetin bölüşülmesinde seyirci kalmasına benzer: Herkes katılıyor üretime; ama üründen sağlanan materyal ve bu materyalin beraberinde getirdiği materyal-olmayan faydalar nedense küçük bir azınlığın elinde toplanıyor. Halkı yoksunluğa ve yoksulluğa mahkum edenler ve yoksullar sürekli bölücülük, laiklik ve "halkın dinini elinden alamazsınız, onlara laikliği empoze edemezsiniz" tartışmasıyla işlevsel-cehaleti ve düşmanlıkları yeniden üretiyor. Bu tür tartışmaların ve ekonomik birikimin önde gelen bir işlevi de, meşrulaştırılmış gaspın ve dünyada kitlelerin sefilliğinin sürdürülmesidir. Süper yıldızın eşinin, takımın yöneticisinin, reklam veren şirketin, medya ürünleriyle biliş işfali yapanların, kendi ekonomik sorunlarını kısa zamanda çözerek trilyonlar vuran siyasi liderlerin, "nasıl yapar da izleyici sayısını artırırım" diye düşünen pazarlama profesyonellerinin, araştırmacıların, futbol hastalarının ve diğer tüm kitlelerin televizyonu ve hayatı seyirlerinin amacı ve neticesi aynı değildir.¹¹³

Kültürel incelemelerde egemenlik postmodern sorun olarak görülen zevk, tüketim ve bireysel kimlik inşası gibi konular üzerine odaklanan postmodern popülizme doğru gitti. Bu gidişin temel tezlerinden birine

¹¹³ Sporla ilgili ayrıntı için bkz: Alemdar ve Erdoğan, 2005.

göre, izleyiciler zevk, kimlik ve güçlendirme sağlayan kültürel ürünleri tüketim yoluyla, “popüleri” belirlerler. Böylece, kültürel incelemeler sosyalist ve devrimci politikadan, postmodern kimlik politikaları biçimlerine döndüler. İlgı artık, medya endüstrileri ve bu endüstrilerin metinleri nasıl ürettiği ve dolaşıma soktuğu değil, izleyici, tüketim, kimlik, güçlenme, alma (alımılama), anlık yaşamın ifadeleri üzerine yoğunlaştı. Dev süpermarketlerin büyük kentlerin dışında da sürekli açıldığı ve bunların mal satmak zorunda kaldığı kapitalizmin küresel serüvenini yaygınlaştırdığı bir ortamda, bu ortamın ideolojisi artık tutuma ve rasyonelliğe dayanan “modernizm” ve kesinlikle Marksizm olamaz. Kalıcılığı, dönüşümeyi ve nedensellik bağları kurmayı gerektiren tarih, ekonomi, siyasal ekonomi, kuram gibi “eskinin kalıntıları” silinmektedir. Eğitim sisteminde “analiz ve senteze odaklanan” ve “gerçeğin beş seçenek içinde gelmediğini” düşündüren yapı ortadan kaldırılmaktadır. Küresel pazar kendi ekonomik ve siyasal pazarına uygun bilişi ve kültürü yaratmaktadır. Bu yaratmada, “yerel ve anlık zevkler”, “hızlı ve kaliteli tüketim”, ve “melez kimlikler” ile “kendini ve dünyasını inşa” gibi anlatılar, popülerleştirilmekte ve yaygın dolaşıma sokulmaktadır.

“Discourse” temeline dayanan radikal medya eleştirisi Avrupa’da, özellikle İngiltere’de ve Fransa’da yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Çoğu, kendilerinin üretilmiş ürüne (metne) dayanan pratiklerini meşrulaştırmak için Marx’ı veya Marksist yaklaşımı ya reddetmişler ya da materyal üretime odaklandığını iddia ederek yetersiz bulmuşlardır. Maddi çıkarla ve modacı statüyle birlikte, “Discourse” analizi yapanların sayısı 1980’lerden beri hızla artmıştır.

Marx’tan uzaklaşanların çoğu dilsel-yapısalcılığın imajlar dünyasına dalarken, bazıları da Gramsci’ye sarıldılar; (a) Yönetici sınıf, çoğu kez farklı sosyal tabakanın “güvensiz ittifakı” olarak ele alınmaya başlandı; (b) Egemen ideoloji egemen diskorsların alanı olarak yeniden tanımlandı; (c) Medya, yönetici sınıfın fikirlerinin ileticisi araçlar olma yerine, sosyal güçlerin rekabet alanı olarak ele alındı. Elbette sorunu, örneğin, fabrikadan çıkartıp göstergesel anlamlandırmaya indirgediğimizde, işçi sınıfıyla sermayenin “rekabetinin” metin dışında gerçek egemenlik ve mücadele ilişkileri içindeki anlamı, anlamını yitirir. Hangi güçler medyada ve medyadan geçerek rekabet etmektedir? Egemenliği paylaşanlar ve egemenliğin ortakları mı? Egemenlik arayışında ekonomik güç kazanarak kendini kendi için temsil etme amacıyla siyasala sokmaya çalışan örgütlü din mi? Ücret politikalarının kurbanları mı?

Marksist Temel ve Post-Yapısalcı Gerekçelerin Geçersizliği

Post-yapısalcı, post-modern ve post-Marksist dönüşümle birlikte, dilin, düşüncenin, ideolojinin ve kültürün belirleyiciliği vurgulanmaya başlandı; dilin, düşüncenin ve kültürün üretim tarzı ve ilişkileriyle olan bağı önce ihmal edildi ve ardından reddedildi. Böylece kültürel incelemeler Marksist kuramsal yapıdan uzaklaştı. Bu uzaklaşmaya gerekçeler arasında, “ekonomik indirgemecilik, emniyetsiz taban, ekonomik tabanın artık anlamı kalmadığı, çünkü belirleyicinin dil/kültür olduğu” vardır.

Bunlardan Marx’a yönlendirilenlerin geçerliliği üzerinde duralım: Murdock ve Golding (1977:15), Marx’ın görüşünün üç önemli öneri içerdiğini belirtir: (a) Düşüncelerin üretimi ve dağıtımını üzerindeki denetimin üretim araçlarının kapitalist sahiplerinin elinde toplandığı; (b) bu denetimin sonucu olarak kapitalistlerin düşüncelerinin ve dünya görüşlerinin sürekli reklamının yapıldığı ve alt grupların düşüncelerine egemen olduğu; (c) bu ideolojik egemenliğin sınıf eşitsizliklerini korumada esas rolü oynadığı. Bu üç önerinin her biri, (1) Kapitalist sınıf ve iletişim yatırımcıları arasındaki bağlar; (2) iletişim endüstrileri içindeki sahiplik ve denetim arasındaki ilişkiler; (3) egemen ideolojinin kültürel mallara çevrilmemesi süreçleri; (4) iletiyi alma ve içeriğini kabulün dinamikleri (5) ve alt grup üyelerinin egemen düşünceleri kendi düşünceleri olarak benimsemesinin derecesi hakkında olan denenebilecek sorular getirir.

Marx, entelektüel/kültürel üretimin yeterli bir çözümlemesi, sadece denetimin sınıf temelini çözümlemesini değil, aynı zamanda bu denetimin uygulandığı genel ekonomik koşulların çözümlemesini gerektirdiğini açıklamaktadır. Marksı eleştirenler bunu “insanların düşünceleri ve etkinlikleri tümüyle kendi denetimlerinin ötesinde ekonomik güçler tarafından belirlenir” (ekonomik belirleyicilik) diye sunarlar. Bu sunum Marx’ın pozisyonunu yanlış sunmaktadır. Marx insanı koşulların kurbanı olarak asla kabul etmez; aksine insan kendi tarihini kendi yapar; fakat bunu içinde yaşadığı koşullardan bağımsız olarak yapmaz: İnsanın tarihsel yapısı tarihin koşullarından gelen ve bu koşullara tepkidir.

Marx’a göre maddi üretim kendi özel tarihsel biçimi içinde anlaşılmalıdır, bu maddi üretime karşılık olan entelektüel üretimin (kültürün, ideolojinin ve bilincin) niteliğini kavramak olanaksızdır.

İddiaya göre, Marx çalışmalarında kapitalist toplumun altında yatan dinamiklerin yalnızca sosyolojik değil, aynı zamanda bu toplumun ahlaki bir eleştirisini yapar. Bunun sonucu olarak Marksizm bir yandan “pozitivist bir sosyoloji”, öte yandan “eleştirel felsefe” denen düşünüyü ortaya çıkarır. Murdock, Golding, Bottomore, Ruben ve Fromm gibilerin ahlak ve komünizm konusuyla ilgili bu tür yorumu bir bakıma Marksist

bilim anlayışa uygun değildir: Marx toplumu incelemede konunun ahlak ile ilgili olmadığını yanlış yola sevk edici olduğunu özellikle Fierbach'ı eleştirisinde açıkça belirtmiştir. Elbette Marx hem ontolojik hem de aksiyolojik açıklamalar yapmıştır. Fakat bunu idealist felsefenin eleştirisi bağlamında ele almıştır. Elbette Marx'ın insan için düşündüğü daha iyi ve daha insancıl olandır. Dolayısıyla, etik daima önemli bir konudur. Fakat Marx yöntem ve incelemelerini düşünselden hareket eden bir epistemolojik, ontolojik ve aksiyolojik yapı üzerine kurmamıştır.

Yukarıdaki sunulanlardan anlaşılacağı gibi, Marksizm, kültür ve iletişimin sosyolojik incelemesi için bir çerçevedir. Fakat entelektüel üretim veya bilincin üretimi üzerinde dururken, materyal olan ve düşünsel olan arasındaki, karmaşık bağların değeri düşürülür; gelişmemiş olarak bırakılır veya "ekonomik indirgemecilik" uydurusuyla ortadan kaldırılırsa, Marksizmin kuramsal gücü ve açıklayıcılığı buharlaşıp uçar gider.

Egemenliğin kitle iletişimi personelinin somut etkinliklerinden ve tüketicilerin yorumlama işlemlerinden geçerek gerçekte nasıl yeniden üretildiğini incelemek gerektirir. Bu girişim, üretim ve tüketimin toplumsal koşullarına ve sınıflı toplumların merkezi örgütlerine ve süreçlerine ilişkilerinin, ayrıntılı ve doğrudan incelenmesini gerektirir. Ne kadar gelişmiş olursa olsun, kültürel metinlerden anlam çıkarmalar bunun yerini alamaz (Murdock ve Golding, 1978: 350).

KÜLTÜREL İNCELEMELER VE SİYASAL EKONOMİ SENTEZİ

Kültürel incelemelerin 1970'lerden başlayarak Marksist çerçeveden giderek kopuşu hem ciddi çekişmeler ve tartışmaları hem de uzlaşma çabalarını beraberinde getirdi. Çoğunluk uzlaşma olasılığına inanırken, bazıları bunun olmayacağı görüşünü taşıyorlardı. Fakat kültürel incelemelerin Marksizmin temel çerçevesini reddetmesi yönündeki değişimle birlikte, uzlaşmacı yaklaşımların yerini ağır eleştiriler almaya başladı. Dan Schiller gibi bazıları hala kültürel incelemeler ve siyasal ekonomi bağını kopartmama üzerinde ısrar etmektedir.¹¹⁴ Dan Schiller için bu umudun nedenlerinden biri, "kültürel emperyalizm" teziyle gelen ve kültürel emperyalizmi üretim biçimi ve ilişkileriyle ayrıntılı bir şekilde bağlayan babası olabilir. Önce toleranslı olan ve ardından çok ağır biçimde eleştirel yapan aydınlardan biri de Nicholas Garnham'dır. Garnham kültürel faktör ile ekonomik yapı arasındaki ilişkinin kurulması gerekliliği ve bu ilişkinin kurulmasının "kültürel materyalizm" ile olabileceğini belirtir. Garnham'a göre (1983 ve 1979a) toplumsal ve tarihsel

¹¹⁴ Bu bağlamdaki hakaretlere varan tartışma ve kaynaklar için bkz: İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, sayı 25, 2007, s. 267-280.

olmayan kuramların tuzağından kaçınmak için, kitle iletişim araçları incelemeleri tarihsel maddecilik geleneğiyle bağlarını yeniden kurmalıdır. Ulus kurma, kalkınma ve modernleşme düşüncesi, endüstri-ötesi düşünce, tarihin sonu düşüncesi, dilin dışında gerçek olmadığı, üstyapının, kültürün ve düşüncelerin toplumda belirleyici rol oynadığı düşüncesi kapitalist ekonomik ve siyasal pazar için oldukça görevseldir.

Garnham'a göre kitle iletişim incelemeleri toplumsal bilimlerle, özellikle tarihsel maddeci gelenekle bağlarını yeniden kurmak zorundadır. Bu gelenekte, kapitalist üretimle gelen üç ana soru vardır:

1. Bunalım sorusu: Maddi üretim sisteminin kendini sürdürme yolu.
2. Devrim sorusu: Artı ürünün eşitsiz dağıtımını meşrulaştırma yolu.
3. Belirleyicilik sorusu: Ekonomik ve ideolojik düzey arasındaki bağ ve belirleyiciliğin doğası.

Garnham'a göre ideolojik formasyonlar için toplumsal koşulları anlamak ve böylece ideolojinin üreticileri ve tüketicilerinin konumlarını açıklamak için, ideolojinin kendisine değil, yaşamın maddi koşullarına eğilmek gerekir. Garnham'ın belirttiği gibi, kültürel maddecilik simgesel ilişki süreçlerinin indirgenemez maddi belirleyicileri üzerine eğilmeyi ve kapitalist üretim biçiminin genel gelişmesi içinde tarihsel olarak bu süreçlerin mal üretimi ve değişimi alanı içine ve hangi etkilerle getirildiği yollarına bakmayı gerektirir. Üretim ve tüketim diyalektik bir ilişki içindedir. Üretimin doğası ve yapısı ile tüketimin doğası ve yapısı karşılıklı olarak birbirini belirler. Belirleme dengesi (=hangisinin daha çok rol oynadığı), tarihsel olarak değişebilir. Pazar yaratma zorunludur ve kullanış değerlerinin yaratılması, bu değerlerin alışveriş değerine dönüşümü mücadele ve çelişkiyi içeren bir süreçtir. Dolayısıyla, hem teknik hem de ekonomik belirleyicilik reddedilmelidir.

Benzer şekilde, 1990'lar ve 2000'lerde kitle iletişim kuramında yeni "gelişmeler" oldu. Neo-Marksist yaklaşımlarda İngiliz siyasal ekonomistlerin bazıları, kültürel yaklaşımla denge kurulmasını sağlamak için kültürel yanı eklediler. Golding ve Murdock'a göre, (1992:15-18) kültürel incelemelerle iletişimin siyasal ekonomisi birbirine çakışırlar. Her ikisi de genel olarak Marksist toplum görüşüne dayanır; ikisinin de ana ilgisi güç kullanımı ve yapısı üzerinedir; eleştirel siyasal ekonomi, egemen anayol yaklaşımından 4 bakımdan farklıdır: (a) Tümseldir, yani parçaların birbirine bağımlılığına ve tüme önem verir. (b) Tarihseldir. (c) Kapitalist girişim ve kamu ekonomisi arasındaki ilişkiyle ilgilenir; ve hepsinden önemlisi, (d) tekniksel konu ve sorun ötesine giderek adalet, hak, kamu yararı ve etiksel sorular üzerinde durur. Siyasal ekonomi özellikle iletişim faaliyetinin, materyal ve sembolik kaynakların eşit olmayan dağılımı tarafından yapıllaştırılması yolları üzerine eğilir.

KÜLTÜREL İNCELEMELERİN ELEŞTİRİSİ

İdealist felsefeye karşı Marksist tarihsel ve diyalektik materyalist felsefeyi seçerek 1960'larda işe başlayan kültürel incelemeler kısa bir süre sonra artan bir şekilde Marksist yaklaşımı "ekonomik indirgemecilik" olarak nitelediler ve Fransız göstergebilimciler ve dilbilimcilerin etkisiyle insan gerçeğini insanın ürettiği "metinlerde" aramaya başladılar. Canlı insanın canlı ilişkileri hiç kimsenin doğru dürüst tanımlayamadığı "discourse" denen mekaniksel sürece indirgendir. Siyasal ekonomi ve kültürel incelemeler birbirinden koptu ve uzlaşma arayışları bile uzlaşmaz bir duruma geldi. Kültürel incelemeler siyasal ekonomik bağlam ve konumlandırmayı kuramsal çerçevelerinin dışında tuttular ve kendilerini Marksist tarihsel ve diyalektik materyalist kuramsal çerçeve dışına yerleştirdiler. Buna karşı siyasal ekonomi yaklaşımçıları kültürel incelemeleri bağlam dışı, bağlamdan yoksun, tarihsiz öznel ve faydasız çabalar olarak niteledi. Örneğin Garnham'a göre (1995a ve 1995b) kültürel incelemeler emtialaştırılmış kültürel üretim, dağıtım ve tüketim devrelerinden ve kurumlarından geçerek yapısal olarak belirlenmiş yollar içinde sembolik ve materyal kaynakların nasıl sağlandığını görmezlikten gelmiş ve Marksizm ve siyasal ekonomi köklerini reddetmişlerdir. Kişilerin "siyasal olarak özgürleştiren metinlerden" ve "karşıt okumalardan" geçerek kişisel kimlikler kurması ve televizyon durum komedilerinden ve dizilerden geçerek kapitalizme karşıtlık oluşturması, Garnham'ın da haklı olarak belirttiği gibi, apaçık saçmalaktır. İnsan metinlerle ve metinlerden geçerek yaşamıyor. Metinlerle ve metinlerden geçerek karın doyuranlar ve karşıtlık üretenler için bu belli ölçüde doğru olabilir. Metni anlama ve anlamlandırma belli örgütlü yer ve zamanda egemenlik ve mücadele ilişkileri ve fiziksel ve sosyal olarak varlığını sürdürebilme koşullarıyla bağlam kurmayı gerektirir. Metni okuma sorunsalından önce, metni üreten, dağıtan, tüketen, okuyan ve inceleyen "beyne, düşünceye" değil, o beyni ve düşünceyi taşıyan insanın günlük kendini fiziksel ve sosyal olarak üretmesindeki biçimlere ve ilişkilere bakmak gerekir. İşte ancak o zaman gerçek anlamıyla, ana akımların ele aldığı 'etkinin' doğasının neden öyle olduğunu ve kültürel incelemelerde "okumaların" neden öyle yapıldığını daha doğru anlayabiliriz. Ne yazık ki kültürel incelemelerdeki egemen yönelim küresel serüvündeki kapitalist pazarın biçimlendirdiği ve yaydığı kültürü eleştirirken mitleştiren ve yücelten, bireye kadar indirgenen görecelikle (relativizm) meşrulaştırılan biçimde sürmektedir; küresel kültür endüstrilerini incelememekte ve bu endüstrilerin siyasal ekonomi dahil her tür analizinden uzak durmaktadırlar. Onun yerine, yeni medya teknolojilerinin ürünlerinin içerik

alımlamaları üzerinde durarak, kapitalizmi yıllardır savunan “etki” araştırmaları paralelinde bir yerde durmaktadırlar. Bu yerde, kapitalizmin en son ve en sinsi ve etkili savunucusu rolünü oynamaktadırlar. Örgütlü iletişim yapılarının ürettiği kültür ürünlerinin kültürel incelemesini yapanlar ile gerçek insan ilişkilerine gerçek örgütlü süreçlerde bakanlar ve kültürel ürünleri “ifade edilmiş temsiller ve örgütlü üretim yapılarının ve ilişkilerinin bir parçası” olarak görenler arasında bir uzlaşma olasılığı, var olan çıkar yapıları içinde olanaksızdır. Kellner ve benzerlerinin “iyimser” görüşlerinin aksine, kültürel incelemeler süregelen insan koşulunu “eleştirel olarak analiz edecek” ve “değiştirecek pratiği destekleyen” karaktere sahip değildir: Toplum statik metin değildir, sayısız ve bağımsız “metinlerden” ve diskorslardan da oluşmaz. Toplum değişimi metindeki temsillerden ve televizyon önünde anlam vererek veya interette anlam alışverişi yaparak olmamıştır ve olmaz da. Toplum değişimini, gerçeği belirleyen dil de yapmaz. Toplum değişimini tarih boyu düşünceleri taşıyan ve dili kullanan insanlar, değişim için gerekli somut insan girişimleriyle yapmıştır. Bu girişimde kültür ve dil, hem değişim hem de değişmeme için kullanılan araçlar olmuştur.

Williams yeni kültürel incelemecilerin “sosyal ilgisizliğini ve duyar-sızlığını” eleştirmiştir: Günümüz araştırmacıları bir iğnenin başında kaç tane meleğin dans edebileceğiyle ilgilenmezler, ama Madonna’nın yüzün üzerindeki analizini üretmişlerdir. Bu yeni “manastırcı yönelim” içinde, sosyal dünya yorumlanacak metinler alanı olarak sürekli yeniden inşa edilmektedir. Williams ve benzerlerinin belirttiği gibi (Williams, 1980) kültürel analiz sürekli olarak bir ürünün özelliklerine bakmamalıdır; pratiğin gerçeğine ve koşullarına bakmalıdır; gerçek ve pratiklerdeki hatalar/sorunlar kapitalist mülkiyet yapısı ve kontrolden akıp gelir. Bu da bize, günümüzdeki kültür analizinde başlangıç noktasının eleştirel/Marksist siyasal ekonomi olduğunu gösterir. Buna rağmen kültürel inceleme yapanlar bu mantığı izlemezler. Bunun elbette birçok nedeni vardır. Bizim gibi ülkelerdeki ilk neden üniversitelerde önemli sayıda akademisyen değil de, en iyi biçimiyle “akademisyenimsilerin” ve akademisyen unvanını almış 9-5 mesaisi yapan ve bu mesaiyi derse girme ve dedikodu ile dolduran memurların olması. Bu akademisyenimsilerin ve memurların arasından bazılarının zamanın modası ne ise ona uyarak araştırma veya makale adı altında bir şeyler karalayarak kendini rahatlatmasıdır. Bir diğer neden ise, ciddi bilgi ve araştırma gerektiren bir yolu tutmak çaba ve uğraş gerektirdiği için, en kolay yol olarak, Batı’da paketlenmişleri kopyalamayı seçmekte yatmaktadır. Hele günümüzde egemen olan, post-modern veya post-yapısalcı yaklaşımların “yorumsamaları” ve “derin anlamlar” çıkarmaları “edebi öznel

uydurulardan” öte çok az gider. Batı’da, en önde gelen neden, uzmanlaşmadır: Kültürel incelemeler dil, edebiyat, sanat tarihi ve kültürel antropoloji gibi alanlardan gelmektedir; kültürel incelemecilerin dünyası insan pratiği üzerine değil, pratiğin ürünleri üzerine kurulmuştur. Bu elbette olabilir; ama bizde olduğu gibi, dil ve göstergebilim hakkında hiçbir şey okumamış iletişim fakültesindekilerin söylem analizi yaptıklarını belirttikleri saçmalıklarla ve yanlışlarla dolu makaleler yazması ve kitaplar basması üzücüdür; ama cehaleti yeniden-üretmek yönetimlerini sürdürülenler için oldukça faydalıdır. Marksist siyasal ekonomi incelemesi yapanlar ise sosyal bilimlerden gelmektedir ve sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimi sınırları içinde çalışırlar. Onlar için önemli olan insan pratiğidir ve metinler bu pratiğin sonuçlarıdır. Dolayısıyla, gerçeği yakalamak ancak pratiği incelemekle veya metni pratikle ilişkilendirmekle mümkündür.¹¹⁵

Bu yalın gerçeği, senelerce önce, Murdock ve Golding’in (1977), kültürel ürünlerin (ve ideolojinin) içeriği doğası ancak bu ürünleri çerçeveleyen materyal çıkarlar temeli üzerine yerleştirmeyele anlaşılabilceğini belirterek sunmuşlardır: Ekonomik güç ve çıkarların medya üzerindeki etkisiyle, ekonomik güce ve kaynaklara sahip olmayanların sesleri dışarıda bırakılır. Maliyet mantığı sistemli bir şekilde başarılı bir şekilde pazara giremeyen grupları dışarıda bırakırken, ana kitle iletişim pazarında yerleşmiş grupların pozisyonunu pekiştirir. Böylece, ayakta kalan medya çoğunlukla süregelen güç ve zenginliğin dağılımını eleştirme olasılıkları en az olanlardan oluşur. Eleştirme olasılıkları çok olanlar geniş izleyicilere görüşlerini yaymak olanaklarına sahip değildiler, dolayısıyla karşıtlıklarını ve ayrılıklarını kitlelere yayamazlar. Dikkat edilirse, bu görüşte, medyanın örgütlenmesini, iş yapış biçimini ve ürününün içeriğini belirleyen kapitalist yapı ve bu yapının dinamikleridir. Dolayısıyla, liberal-çoğulcuların ve yapısal-fonksiyonalistlerin iddialarının aksine, kitle iletişiminin içerikleri yansız/tarafsız olamaz; çünkü yukarıdakileri bir başka biçimde açıklarsak, biçim ve içerik hem kapitalist sistemin kendisinin yapısal olarak getirdiği çerçevelerle belirlenir, hem de medya üretimi ve politikalarıyla belirlenir.

Kültürel incelemeleri, özellikle “post” ekiyle gelenler, yoğun ve şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden biri de Sokal Olayı (Sokal Affair) olarak bilinir (Sokal, 2008). Sokal, 1996’da, post-modern kültürel incelemeler dergisi *Social Text*’e, editörün ideolojik yönelimini öven, şahane görünen ama saçmalıklarla dolu bir makale sunar. Adı bile şahaser: “*Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative*

¹¹⁵ Uzmanlaşma ve ayrışma tartışması için bkz: Murdock (1995).

Hermeneutics of Quantum Gravity". Dergi bu saçmalığı yayınladı. Sokal, *Journal of Linguistics* dergisinde, makalesinin "uydurdu" olduğunu açıklar; bunu yapmaktaki amacının "Solu", toplumun yapısını incelemekten uzaklaştıran subjektivist ve relativist yaklaşımların modacı bir yönelime karşı savunmak olduğunu belirtir. Anlamsızlığın anlamlı, edebiyata ve sosyal bilimlere hakaret olarak duran saçmalığın, "sol" veya "eleştiri" veya "alternatif" olarak desteklenmesi ve egemen yapılması oldukça üzücüdür. Daha kötüsü, Sokal ve Brichmont'un "Fashionable Nonsense" (1999) adıyla yazdığı kitapta belirttiklerinin önemli bir kısmı Türkiye'de, sadece "post" ekiyle gelenleri taklit etmeye çalışarak modayı takip edenler arasında değil, her alanda çok daha kötü bir durumda olmaktadır: En temel bilimsel kavramlar bile yanlış kullanılmakta; çeviriler ciddi yanlışlıklarla dolu; bilimsel süreçleri bilmeyenler kurumlar için bile araştırma yapmakta; dergilerde basılan makalelerin ve tezlerin önemli bir kısmının bilimsel hiçbir değeri ve geçerliliği yok; ampirik yöntemi bilmeyenler hem araştırma yapmakta hem ders vermektedir; üniversitelerin araştırma programlarında yapılan araştırmaların çoğunun, özellikle sosyal bilimlerde, hiçbir geçerliliği yoktur.

İşçi sınıfı kültürü adetler ve hayal-mahsulleri/efsaneler/mitler, batıl inançlar, alınyazısı ve kadercilik, yakın aile ilişkisi, bugünü yaşayıp "yarına Allah kerim" diyenlerin karakterini taşır. Hoggart bu kültürün İngilizlerin kendi ve Amerika'dan gelen şiddet, seks ve sadizmle dolu "sınıfsız dergilerle" yıkılmakta olduğunu vurgular. Hoggart'ın kültüre yaklaşımı "seçici" ve kuramsal bakımdan da toyca ve empresyonisttir. Popüler bilincin oluşmasında veya işçi sınıfı cemaatiyle kapitalist iş bölümü arasındaki ilişkide ideolojinin rolünün farkında değildir. Alışkanlıklar, adetler ve gelenekler yoluyla alt sınıf yapısındaki aldığı yeri doğal ve kaçınılmaz olarak kabul eder.

Hoggart ve benzerinde, kültürü "yapış biçimi, yapış pratiği (praxis)" olarak alma ortadan kalkar; onun yerini "hayat-olmuş-gibi" vurgulamasından çıkarılan "karmaşık anlamlar" ve yaşanan düzene pragmatik adaptasyon alır. Örneğin kadın dergilerini herkesin alıp okuması ne o dergiyi "sınıfsız" yapar, ne de o derginin sunduğu kültür, işçilerin kültürü olur. Kapitalist basının bu tür ürünleri, kullanılan karakterler işçi sınıfından olsa bile, işçi sınıfının değerlerini değil, burjuva değerleri yansıtır. Bu dergilerde, işçi sınıfının sorunlarıyla asla ilgilenilmez; işsizlik lafı bile edilmez; işçi sendikaları ve sınıf siyasetinden bahsedilmez; sermaye ve emek arasında çıkar çatışması tanınmaz; talihliler güzeldir, zenginindir; bir şeyin yoksa, güzel değilsen, işin yoksa, talihsizliğindedir; işsizsen muhakkak tembelliğindedir.

BÖLÜM XV

ULUSLARARASI KİTLE İLETİŞİMİ

ULUSLARARASI YAYILMA: MODERNLEŞME VE MEDYA

19. yüzyılın kültürel evrimcileri insanın basit, ahlakdışı vahşilikten ve yabaniikten medeni bir duruma yükseldiğini ileri sürdüler. Medenilik hali de endüstriyel bir toplumda ve burjuva demokrasisinde yaşama, İngiliz imparatorluğuna inanma ve İngiliz kilisesine ait olma olarak nitelendi. Bütün insanlığın bu tür bir medeniyete doğru ilerleyeceği savına inanıldı. Bu görüşün önde gelen savunucuları arasında İngiliz antropologu E. B. Tylor, Amerikalı banker, avukat ve antropolog L. H. Morgan, Finlandiyalı filozof E. Westermack, İskoçyalı avukat J. F. McLennan, İskoçyalı antropolog J. Frazer gibiler vardır. Bu genel görüş Morgan tarafından “antik toplum” incelemesinde geliştirildi. Morgan’a göre, “insanlığın bütün kabilelerinde vahşilik barbarlıktan önce ve barbarlık da medeniyetten önce geldi” (Denisoff, 1974).

Elbette İngiliz imparatorluğunun çocuğu Amerikan imparatorluğu kurulunca, İngiliz sözcüğünün yerini Amerikan sözcüğü aldı. Amerika prototip oldu ve gelişme ona göre anlamlandırılmaya başlandı. Bu anlamlandırma, kalkınma ile iletişim arasında güçlü nedensellik bağı kuran, Massachusetts Institute of Technology, Yale, Princeton, Stanford gibi Amerika’nın önde gelen üniversitelerindeki önemli aydınlar tarafından kitle iletişim araçlarının yapısı ve işlevlerine de taşındı. Kitle iletişim araçlarının niceliksel azlığı Türkiye gibi ülkelerde uluslararası geri kalmanın göstergeleri olarak sunuldu. Gelişme kitle iletişimi araçlarına sahip olma ve bu araçların da yardımıyla kültür değişiminden geçme olarak nitelendi. Fakat Amerika’nın “emperyalist” olarak nitelenen politikalarına karşı direnişlerin artmasıyla “kalkınma iletişimi” olarak nitelenen girişimlere de karşıtlık yoğunlaştı. Aynı zamanda, Amerikan egemenliğinin durumu Amerika’daki sosyal bilimlerde de yansdı. Egemen davranışçı yaklaşım ve “fikir birliği temelinden hareket eden çoğulcu toplum” anlayışı yeniden gözden geçirilmeye başlandı. 1970’lerin ortasına gelindiğinde, egemen kalkınma teorisine bağlı olarak gelen kalkınma ve iletişim kuramları hem kendi ideolojik çevresinden hem de diğer çevrelerden gelen ciddi eleştirilere cevap vermek durumunda kaldı.¹¹⁶ Çoğu ulusal kalkınma konusunu terk ederek yerel ve mikro

¹¹⁶ Ayrıntılı tartışma için bkz: Erdoğan, 2000.

ekonomik pazar için “etkiyi bilme” amaçlı kuramsal açıklamalar ve araştırmalara yönelme ile başladı ve aktif izleyici ve izleyici/tüketici araştırmalarına doğru gelişti. Pozitivist-ampirik yaklaşım olarak bilinen bu yönelim, kendini “bilimsel” olarak tanımladı. Diğer ayağı da, aynı amaçla, izleyicinin özgürlüğü ve demokratik tercihleriyle başladı, buna iletişim teknolojilerinin modernleşme getirdiği ile başlayan ve sonra “demokratikleştirme” ve enformasyon/bilgi toplumu yarattığı masalıyla devam eden eklemeler yapıldı. Bu ikinci yönelim, zengin bir geçmişle sahip olan “hümanist” geleneğe egemen yapıldı. Humanist geleneğin içinde yer alan liberal-demokratik ve çatışma teorisiyle gelen açıklamalar en etkin ve anlamlı açıklamalarını, özellikle 1960 ve 1970’lerde yaygınlaşan “barış, barışçıl çatışma çözümü, insan hakları ihlalleri, çevre koruma, gazeteci haklarını koruma, medyada tekelleşme ve medya içeriğiyle” ilgili açıklamaları ve araştırmalarıyla yaptılar.

1970’lerin ortalarında ivme kazanan değişimle, tüm önceki kuramların ve araştırmaların üstüne, özellikle dil ve edebiyat alanından ithal edilen yapısalcılık ve ardından post-yapısalcılık çökertildi. Bu yeni egemenlikte, ekonomik ve siyasal olan önce bir kenara itildi, ardından dışarıda bırakıldı. Araştırmalar ve kuramsal açıklamalar, medyada ve iletişimde temsillerin ve temsillerdeki diskorsların dilsel yapılar ve alımlamalarından çıkarılan anlamlar üzerinde odaklanmaya başladı. Böylece, en anlamlı şekliyle Hegel’in idealist yanına odaklanan ve hermeneutics (ve fenomenoloji) temeline dayanan yaklaşım biçimi hızla egemen yapıldı. Bu süreçte, ilerici idealistlerin ve tarihsel materyalistlerin toplum eleştirileri “günümüzü açıklamaktan yoksun büyük kuramlar” (Grand Theories) diye nitelenerek geçersiz ilan edildi. Bu egemenlikte, iletişim alanına, kültürel incelemeler sokuldu; kültürel incelemeciler, iletişim ürünlerinin (metinlerin) içeriğinin alımlama ile anlamlandırması (okunması) işine girdi.¹²³ Böylece, 1980’lere gelindiğinde, “modernist” olarak niteledikleri pozitivist ve Marksist gelenek arka plana itildi: Hem idealist hem de Marksist yaklaşımların “yaşanan insan ve medya çevresi” üzerine yoğunlaşan araştırmaları anlamsız sayıldı; yaşayan insanın örgütlediği temsillerin (ürünlerin) izleyiciler tarafından gerçek alımlanması ve bu alımlanmanın izleyiciler tarafından yapılan

¹²³ Alımlama teziyle gelenlerin çoğu kendi alımlamasını genelleştirirler; gidip izleyicilerin ayrıntılı incelemesinden geçerek, “iletinin nasıl alımlandığı” üzerine araştırma yapmazlar. Kendi öznel değerlendirmesini izleyicilere uzatarak, genellemeler yaparlar. Bir taraftan, her alımlamanın “alımlayana ait olası açıklamalar” olduğunu söylerken ve genelleme yapmayı reddederken, öte yandan kendisi öznellik, görecelik ve her şeyle ilgili genellemeler yaparlar.

anlamlandırılması üzerine eğilme terk edildi; yapısal/söylem analizi yapan kişi tarafından yorumlamayla alımlama ve diskorsun yapısal açıklanması yapılmaya başlandı. Eğer, Freud'a gidersek, bir rüyayı görenin anlatısı sadece "ifade edilmiş içeriktir" (manifest content). Bu içeriğin anlamını rüya gören çıkartamaz; onun için Freud'a gereksinim vardır. Dış gerçeği ve bilinebilirliğini varsayan yapısalcılar için, Freud geçerlidir. Fakat "dil dışında gerçek olmadığını" söyleyen post yapısalcılar için, "ifade edilmiş içeriği" açıklayan Freud bile, sadece olası açıklamalardan birini yapmaktadır.¹²⁴ İnsan ve toplumunu "metne ve söyleme" ve bilmeyi de "metnin ve söylemin" bireysel anlamlandırılmasına indirgemeyle, insan ve toplum gerçeği ne kadar açıklanabilir dersiniz?

Pozitivistler için, içeriğin izleyiciler tarafından alımlanmasının (etkinin) karakterinin bilinmesi, birbirini destekleyen iki çıkar yapısının gelişmesine yardım eder: (1) Kitle iletişim endüstrileri dahil, belli sosyal, siyasal ve ekonomik çıkarların gelişmesine ve (2) kitle iletişim alanındaki eğitim ve araştırma kurum ve şirketlerinin çıkarlarının gelişmesine.

Yaptığı işin bilincinde olan/olmayan post-pozitivist ve post-yapısalcı da kendi çıkarına ve aynı çıkar yapısına yardım eder: Kültürel inceleme veya diskors/söylem analiziyle, (1) kapitalist pazarda eleştiriyle gelen önemli bir statü/yer (ve işini bilenler için gelir) sağlar, (2) kapitalist pazara işlevsel olan "faydalı eleştiri" üretir, (3) ve anlamlı alternatif yaklaşımları ve eleştirileri en azından gündem dışı bırakır.

21. yüzyılda moda olan "post/ötesi" ekiyle gelen yaklaşımlar, "alternatif" liberal-çoğulculuğu, atomlaşmış bireysel çoğulculuğa dönüştürürler ve mücadeleyi de "televizyon/medya önünde inşa yıkıp yeniden inşa" yoluyla "semyotik gerilla savaşı" vermeye uzatırlar; hala tüm gücüyle devam eden pozitivistimin ve Marksizmin ölümünü ilan ederler. Bu egemenlik, anlamlıya eğilmeyi "arzu edilmeyen, güç ve statü getirmeyen, faydasız, geçersiz" olarak göstermeye yardım eder.

Bu yeni çıkan yaklaşımların materyal yapılar ve ilişkiler üzerine durma yerine, şahane sözlerle süslenmiş anlatılarla kültür ve ideoloji üzerine odaklanması da kaçınılmazdır; çünkü ancak kültür ve ideoloji üzerinde durarak ve makro-analiz yerine "kültür, ideoloji, alımlama ve yapı çözümü" üzerine odaklanarak, kapitalist siyasal ve ekonomik yapılara tehlikeli olmayan kontrollü alternatifler üretilebilir; çünkü üretim

¹²⁴ Gerçeğin sürekli değiştiğini ve açıklamanın sayısız olası açıklamalardan biri olduğunu iddia ettikten sonra, post-yapısal analize ne gerek var ki? Bilime ne gerek var ki? Eğer gerçek sonsuzca görece ise, o zaman söylem analiziyle açıklamalar neden yapılıyor? Bilerek veya farkında olmayarak, alternatif açıklamaları geçersiz kılmak ve küresel pazarın çıkarlarını korumak olabilir mi?

tarzı ve ilişkilerine odaklanan açıklama ve analizler, “gerçekleri düşleyen ve düşünen” insanın yaratılmasını beraberinde getirdiği için, çok tehlikelidir. Marx’ın Alman İdeolojisine, altyapı ve üstyapı ilişkisi üzerine atıflar yaparken, Marx eleştirilir ve sınıf analizi reddedilir; onun yerine cinsiyet, kimlik ve etnik gruplar gibi makro ile mikro arası grupların incelenmesi ve açıklanmasına odaklanılır; Gramsci’nin “asıl egemenliğin ve mücadelenin fabrikada” üretildiği sözü unutulur; onun yerine yapı-salcılığa uygun olan ideoloji ve anlam verme yolları ele alınır ve semiyotikle birleştirilir; buna Derrida, Foucault ve Baudrillard eklenir; böylece, (şimdilik) küresel pazara oldukça işlevsel olan yaklaşım tarzları inşa edilir. Bu inşaların önüne de “post, evrensel” gibi ekler eklenir.

1990’lar, aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınma, özelleştirme ve deregülasyon görüşlerinin yaygınlaştığı ve 2000’lerde devam ettiği yıllar oldu. Modernleşme ve kalkınma sözcükleri akademik gündemden kaldırıldı. Yerine, önce sürdürülebilir kalkınma ve ardından postmodern durum yerleştirildi. Kapitalist pazarın artan uluslararasılaşmasına paralel olarak iletişim de uluslararası alanda hızla önem kazandı. İletişim ve özelleştirme demokratikleşmenin ana unsuru olarak gösterilmeye başlandı. İletişim alanında özelleştirme ve deregülasyonla birlikte, özel teşebbüs sisteminin aktif izleyici kuramı liberal çoğulcu kültürel incelemeler yaklaşımlarıyla farklı bir kılıfta yeniden öne sürüldü. McLuhan’ın *global köyü*, Brezinski’nin global kenti, Bell’in ideolojinin sonu, Fukuyama (1992) ve Huntington’un medeniyetler çatışması tezleri, küreselleşme ve endüstri-ötesicilikle yeniden canlandırıldı: Huntington’a göre (1996) bu yeni dünyada en kalıcı, en önemli ve en tehlikeli çatışma, sınıflar arasında, zenginle fakir arasında olmayacak; farklı kültürel kimliklerdeki halklar arasında olacaktır. Huntington, böylece, ABD’nin ve Batı’nın gelecekte ne planladığının da ipuçlarını vermektedir: Kültürel kimliklere dayanan böl, birbirine düşür ve yönet politikası. Elbette küresel egemenliğin yaygınlaşması, kaçınılmaz olarak mücadeleleri de uluslararasılaştıracaktır. Kültürel (etnik, cinsiyet) kimlik politikaları bu tür uluslararasılaşmayı önleme politikaları arasındadır.

Bilişsel ve maddi olarak yoksullaştırılmış kitleleri birbirine düşürmek için kullanılan gözde araçlar arasında din, ahlak ve ırkçılık önde gelir. Hepsi de “kimlik” ile ilişkilidir. Bu kimliklerin “kültür ve etnik” kavramaları içine yerleştirilip, yeni tanımlarla, farklı kılıflarda sunulması gereği çıkınca, bununla ilgili biliş yönetimi içerikleri yoğun bir şekilde dolaşıma sokulur. İrkçılık “ırk” tanımıyla devam ettirilirken, yeni-ırkçılık biçimleri “kültürel kimlikler” diye sunulan yansızlaştırılmış ve normalleştirilmiş kavramlar içinde işlenmeye başlar. Örneğin, Avrupa’da 1990’lar ve 2000’lerde “kültürel kimliklerini koruma ve sürdürme” veya “kaybetme”

sorunu ön plana çıkartıldı. Türkiye gibi ülkelerde ise, “kimlik sorunları” en az iki temel alanda işlenmeye devam etti: (1) Birey ve yönetici olarak kendi kimliğini küçümseyip/reddedip yeni modern/moda kimliklere yamanma uğraşının devamı ve (2) ırkçı bir yapının okumuşları arasına, örgütlü zaman ve mekanda insanları nasıl ezdiği ve sömürdüğü üzerinde durma yerine, “mekanın dili, mekânın cinsiyeti, mekânın rengi, mekânın sevgilisi, zamanın baskıcı ve özgürlüğü yok edici olması” gibi, benim okuma yazma bilmeyen annemin cehaletine taş çıkartacak seviyedeki “şahane uydurular” ile kurnazca, yeni-bölünmelerin ve sahte ama işlevsel ilgi ve “egemenlik ve mücadele alanlarının” yaratılması. Bu, yeniden tanımlamalarla, kapitalist pazara entegre (kapitalist pazar kadar hastalıklı) kimlikler, “bağımlı kimlikler” değil de, karşılıklı bağımlılığı yaşayan “çoğulcu kimlikler” olarak sunulmaktadır.

Avrupa'nın birleşmesiyle, Doğu Avrupa'nın kimliği ve Batı'yla ilişkisinde bu kimliği nasıl belirleyeceği ve sürdüreceği sorunu yaratılıp dikkatler bu tür konular üzerine çekilerek, Doğu Avrupa pazarını sömürme, artan işsizlik ve oralarda uygulanan üretim/iş politikaları gündem dışı bırakılmaya çalışıldı. Balkanlar'daki iç savaşlardan, Avrupa'da yabancı işçi düşmanlığından ve Müslüman teröristler korkusundan geçerek kimlikler yenilendi. Avrupa dışında diğer ülkelerin kültürel kimlik sorunu 1970'lerden beri uluslararası gündemdeydi. Batı (özellikle Amerika) kültürel emperyalizmi reddetmekte ve kültürel alışveriş, kültürel zenginleşme, globalleşme, post-endüstriyalizm, postmodernizm, bilgi toplumu gibi tezlerini savunmaya devam etmektedir. Sömürülen ülkelerin siyasal, ekonomik ve kültürel elitleri de, küreselleşmeye kurtarıcı olarak sarılmakta ve Batı'nın pazar yapısına bütünleşmek için birbiriyle yarışmaktadırlar: Besili kölenin efendisinin peşinde koşuşu!

Küreselleşme ile birlikte medya biçimleri de globalleşti: Bütün medya araçları ve ürünleri küresel pazarda yer almaktadır. Medya sermayesi ve firmaları küreselleşti: Time Warner “*Dünya bizim izleyicimiz*” derken bu gerçeği açıklamaktadır. Sony “*Küresel düşün, yerel hareket et*” derken, uluslararası sermayenin küresel politikasını özetlemektedir. Küresel düşünüp yerel hareket ederken, sermaye emeğin ve üretimin kültürel mekânının küresel-yerel kalmasına dikkat etmektedir. Medya ürünleri materyal yapısı ve ideolojisiyle küresel olurken, öyküsü ve diliyle küreselin eşsizliğini yücelten ulusal-yerel karakterde biçimlendirilmektedir: IBM'in “IBM Türk” ve SKY Tv'nin “SKY Türk” oluşu, dizilerin artık Türkiye'de üretilmesi gibi. Böylece uluslararası firma kültürü ve pazar ideolojisi yerelin yanına konuyormuş gibi gösterilerek, kültürel çoğulculuk ve küresel-yerellik hissi verilerek, küresel ekonomik ve kültürel/ideolojik egemenlik yaygınlaştırılmaktadır.

KÜRESELLEŞME VE İLETİŞİMİ

“Küreselleşme” dünyanın günümüzdeki ekonomik, siyasal, kültürel ve ilişkisel durumunu anlatmak için kullanılan, “emperyalizm” kavramını geçersizleştiren, popülerleştirilmiş kavramlardan biridir. Küreselleşme “emperyalizm” kavramını silerek, dünyada tekliği, bütünlüğü, birliği, beraberliği, ortaklaşılığı, karşılıklı bağımlılığı, ortak kaderi, ortak geleceği, demokratikleşmeyi anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Küreselleşme ideolojisi, önce küreselleşmeyle, dünyanın “küresel köy” olduğu, sonra “küresel kent” olduğu ve ardından da “küresel yerellik” olduğu masallarıyla geldi. Dünyanın, iletişim teknolojileri nedeniyle, “küresel bir köy” olduğu görüşü, 1960’larda Marshall McLuhan tarafından ortaya atıldı. Fakat o zamanlar ulus kurma temeline dayanan görüş ve politikalar egemen olduğu için, 1980’lere kadar marjinal kaldı. Uluslararası şirketlerin yönetim, üretim ve dağıtım yapısı, Batı dışına, yerel merkezlere taşınınca, küresel olanın, aynı zamanda yerellik ideolojisini de yayması gereği ortaya çıktı ve küreselleşmenin bilincini yaratan ideolojik biçimlendirmelerden biri olan “küresel-yerelleşme” (glocalisation) kavramı ortaya atıldı. Bilinç yönetimiyle ilgili olarak, istihdamı artırma, standartları yükseltme ve demokratikleşmeyi sağlama gibi gerekçeler getirildi.

İfade özgürlüğü, siyasal alandan ekonomik alana taşındı ve “ticari ifade özgürlüğü” (sigara gibi zehir bile üretsen, serbestçe ticari faaliyette bulunma) oldu. Bu özgürlük eşitsizliğin sürmesinin garantisi olan klasik “enformasyonun serbest dolaşımı” tezini güçlendirdi. Böylece özgürlüğü ve serbestliği belirleyen faktör, sermayenin gücü oldu.

Küreselleşmenin siyasal yönetimiyle birlikte, özelleştirme, devlet bürokrasisinin küçültülmesi, yapısal uyarlamalar, yasaların kaldırılması (deregulasyon), gümrüklerin kaldırılması, uluslararası şirketlere garantiler ve teşvikler gibi küresel sermayenin işini kolaylaştırıcı, karını artırıcı ve güven sağlayıcı yasal kurumlaşma ve uygulama yönünde politikaların biçimlenmesi ve mekanizmaların oluşturulması geldi.

1980’lerde uluslararası pazar ağları, finans devreleri, firmalar ve görünmeyen alışverişler genişlemeye başladı. Buna, toplumu pazar yapısına uyumlaştıran özelleştirme ve deregülasyonlar yardım etti. Bir taraftan kamusal alanda sivil toplum örgütleriyle demokrasi ve özgürlük ideolojisi satılırken, öte yanda burjuva demokrasisinin 1930’lardan beri kurduğu “refah devleti” ve kamu hizmeti düşüncesi getirildi. Onun yerini ‘halka istediğini verdiği’ söylenen ve “sosyal sorumluluk” iddia eden kapitalist sermayenin değerleri ve dünya görüşü aldı. Bu değişimler ve artan kontrol gereksinimleri sonucunda multi-medya gruplarının

ve teknolojik ağların kurulması geldi. İletişim hızla profesyonelleşti ve faaliyetleri çeşitlendi ve çoğaldı. Bilinç yönetimi bütün toplumu konu yapacak biçimde sosyal ilişkileri yönetmek amacıyla ön plana çıktı. Artık uluslararası şirketlerden sivil toplum örgütlerine kadar bütün güç odakları planlı iletişim stratejileri ve profesyonel iletişim faaliyetleri yapmaktadır. Bu da halkla ilişkilerin önemini çok daha artırdı.

Küreselleşme ile birlikte “yeni dünya iletişim ve ekonomik düzeni” fikri dönüşüme uğratarak tekniksel çözümler sunuldu. Bu çözümlerle GATT (*General Agreement of Tariffs and Trade*) ve NAFTA (*North America Free Trade Agreement*) gibi anlaşmalar yapıldı. İletişim, “hizmet” olarak ele alındı. Hizmet olarak da telekomünikasyon, kültür endüstrilerinin ürünleri, turizm ve yönetim teknikleri sunuldu. Hizmetlerin ‘halkın isteğinin karşılanması’ iddiasıyla (hizmetlerin liberalleştirilmesiyle) kültürel ürünlerin anlaşmaların dışında tutulması olasılığı ortadan kaldırıldı. Aynı zamanda, “kültürel emperyalizm” gibi olgulardan bahsetmek de geçersiz oldu (Mattelart, 1995).

1990'lar ve 2000'lerde dünyada iletişim teknolojileri ve örgütlü iletişim faaliyetlerinde, devletle halk arasında, ekonomik ve siyasal güçlerde, üreticiler ve tüketicilerde, sosyal plancılar ve yöneticilerde önemli gelişmeler oldu. Türkiye gibi ülkelerde, kitle iletişiminin örgüt yapılarında, reklamcılıkta, halkla ilişkilerde ve yasal yapılarda değişiklikler oldu. Ulusal politikalar uluslararası firmaların çıkarları yönünde düzenlenmeye başlandı. İşsizliğin ve ekonomik sıkıntıların artması yanında, eğlence endüstrilerinin (team parklar, Walt Disney, elektronik oyun salonları, müzikli ve televizyonlu birahaneler) daha da yaygınlaştı.

Küresel durumun sunulan özellikleri:

- Emperyalizm modernleşmenin kavramıdır ve artık anlamsızdır. (Emperyalizm kavramı siliniyor, emperyalizmin sonu ilan ediliyor).
- Toplumlar/insanlar artık enformasyon ve iletişim ağlarıyla bağlanmış durumdadır. Karşılıklı ilişki ve bağımlılık içindeler ve isteseler de dışarıda olamazlar. (Dikkat edilirse, bu açıklama küreselleşme gerçeğini açıklama yerine gizlemektedir. Küreselleşme düşüncesi, yönetim ve pazarlama uzmanlarının malıdır. Onların dünya görüşü ve yeni dünya düzeni için anahtardır. Evet, küreselleşme var: Büyük sermaye küreselleşmekte ve emek ve küçük sermaye küresel çıkarların gerçekleşmesi için küreselleştirilmektedir. Küresel serbest pazarda, sermaye serbest ve emek ise kontrol edilen pazar durumundadır).
- Küreselleşme, ekonomik bağlamda herkesin parçası olduğu bir süreçtir. (Kapitalist pazarın dünya üzerindeki yaygınlığını yüceltiyor).
- Küreselleşme, siyasal anlamda, ulus devletlerin ve korumacı politikaların son bulduğunu anlatır. (Ama ABD devleti hala korumacı).

○ Küreselleşmeyle, yerel olan son buldu ve her şey dünyaya ait ar-
tı. Küreselleşme bu aittikte, birlik ve karşılıklı bağımlılık demektir.
(Dikkat edilirse, her şey karşılıklı ve güç ilişkisi olmadan olmaktadır.
Küreselleşme anlatısının kuramsal sorunlarından biri de güç ilişkilerini
yansızlaştırmasıdır, nötr yapmasıdır. Güç ilişkileri konusunu silmek için
“siyasalsızlaştırma” ve “siyasaldışılaştırma” yoğunlaştırılmıştır. Güç
ilişkisi ortadan kaldırılınca, her ilişki karşılıklı bağımlılık olarak görünür.
Aslında, bu karşılıklı bağımlılık, tilkiler ile tavuklar arasındaki karşılıklı
bağımlılığa benzer: Tavuğun tilkiye hiçbir gereksinimi yoktur; ama tilki-
nin tavuğa gereksinimi vardır.

○ Küreselleşme ile ulus devletler önemini yitirdi ve yitirmesi gerekir.
(Aslında küreselleşme ideolojisiyle gelen uluslararası pazarda devletin
ne önemi ne de rolü azaldı: Sadece yeni pazar koşullarına uyan bir
yapıya doğru dönüşüme uğratıldı).

○ Küreselleşmede “küresel iletişimler” yoluyla, ulus devlet ve ulusal
kültür geriledi; ulusal erozyona uğradı. İnternet ulusal sınırları kırdı;
sonunda ulus devletler ortadan kalkacaktı. (Benzer iddia radyo ve uydu
televizyonu geldiğinde de yapılmıştı); ama devlet kaldı. Küreselleşme
ulusalı erozyona uğratmamaktadır, çünkü erozyona uğrayacak bir şey
yok: “Milliyetçilik yüzde yüz küreseldir. Zaten küresel olan dünya düze-
ni, mantiken daha fazla küreselleşemez” (Treanor, 1997).

KÜRESELLEŞME İÇİN ÖZELLEŞTİRME VE DEREGÜLASYON

İletişim teknolojilerinin (özellikle uyduların) gelişmesiyle, yayını ka-
radan kontrol eden sınırlar pratikte ortadan kalktı; yeni kontrol meka-
nizmaları getirildi. Yeni politikalar ve uygulamalarla, uluslararası ser-
maye, Türkiye gibi ülkelerde telekomünikasyon dahil stratejik iletişim
olanaklarını da ortaklıkla veya satın alarak kontrol etmeye başladı. “Kü-
reselleşme” şemsiyesi altında, Latin Amerika, Asya, Afrika ve Avru-
pa’daki emek, kaynaklar ve zenginlikler; özelleştirme ve diğer gerekçe-
lerle getirilen politikalarla, tümüyle uluslararası sermayenin kullanımına
peşkeş çekilmeye başlandı. Bu peşkeş çekmede, uluslararası pazar-
daki güç uygulamasında, bir zamanlar ulusal sermaye olarak nitelenen
iç sermayeye ya boyunsunma ve ortak işbirliğine girme ya da yok olma
seçeneği bırakıldı (ya da bağımsız bir ülke kurma için mücadele etme
ki, bu, yöneten sınıflar için seçenek bile değildir).

Uluslararası kapitalizmin yaygınlaşmasıyla medya sistemlerinin ti-
carileştirilmesi yönünde baskılar da arttı. 1970’lerin sonuna doğru, ör-
neğin, Latin Amerika’da özelleştirme ve özel ticari medya yayılmaya
başladı. Avrupa’da ilk ticari medya patlayışı bu yıllarda İtalya’da oldu.

Ardından 1980'lerde bütün Avrupa ticarileşmeye başladı. 1990'da ise Türkiye ve benzeri ülkelerde yoğun özelleştirme girişimleri başladı.

Özelleştirmeyi destekleyen bir diğer gelişme de “deregulasyon” adı altında, özellikle medyada tekelleşmeyi, tarafılığı ve kalitesizliği denetleyen yasaların ortadan kaldırılması oldu. Yasaların ortadan kaldırılması “devletin ifade özgürlüğünü kısıtlamaktan elini çekmesi” olarak sunuldu. Eskiden beri zaten, idealist okulların aydınlarının bir kısmı iletişimi (kitle iletişimini) kontrol değil demokratik bir yönetimin parçası, garantisi, geliştiricisi olarak sunmaktaydı.

Özelleştirme ve deregülasyonla sunulan gerekçeler, demokratik yönetim ve sosyal kontrol kavramları içinde yer alır. Aslında, yönetim ve sosyal kontrol olarak yapılan ikili gruplandırma geçersizdir.

“Demokratik yönetim” kavramını kullanmak için “demokratik denen” yönetimin olduğunu önceden kabul etmemiz gerekir. Böyle bir yönetimin olduğunu iddia oldukça geçersizdir.

Demokratik yönetim ve sosyal kontrol ayırımı, demokratik yönetimde iletişimin kontrolünün olmadığını ima eder ki bu, “yönetim” kavramının anlattığı ilişkisel yapının doğasına aykırıdır. Yönetim kavramının önüne “demokratik” kavramını koymakla, yönetim kavramıyla gelen kontrolün varlığı ortadan kalkmaz; demokrasi gelmez.

“Sosyal” kavramı, “yönetimi” de içeren bir kavramdır: Sosyalde yönetim yok mu? Sosyal yönetimsiz mi? Sosyal örgütlü yaşam değil mi?

Dikkat edilirse, demokratik yönetim ve sosyal kontrol ayırımını yapmak ve ikisini birbirinin zıddı olarak tanımlamak geçersizdir. Siyasal, ekonomik ve kültürel kontrol gibi ayrımlar, toplumun tümünü içeren anlamda sosyal kontrolü anlatmak için yapılan bilimsel soyutlamalardır. Birbirinden bağımsız/kopuk değildirler. Kontrolün, siyasal, ekonomik ve kültürel gibi toplumsal örgütlenme türlerini anlatan biçimlerinde, kontrol (ve kontrole karşı mücadele) daima vardır. “Demokratik yönetim yönetiştir, dolayısıyla sosyal kontrol yoktur” gibi iddialar geçersiz uydurulardır (ama egemen biliş yönetiminin ve iletişiminin parçalarıdır). “Yönetişim” kavramı, sanki yeni icat edilmiş ve egemenliği vurgulayan tek-yönlü ilişki değil de, demokratikleşmeyi vurgulayan karşılıklı ilişkiyi anlatan “yönetişim” olarak sunulur. Aslında, “yönetişim” kavramının anlattığı ilişkisel yapı kapitalist demokrasilerde, hele Türkiye gibi ülkelerdeki yönetim yapılarında, asla olmamıştır; yoktur; varlığının iddiası geçersizdir. “Yönetişim” gerçeği çarpıtan bir biliş yönetimi kavramıdır.

Sunulan meşrulaştırma gerekçelerinin yanında asıl yapılan gelince, sorunun demokratikleşme ve özgürleşme gibi kılıflar ötesinde, ekonomik sömürünün kolaylaştırılması olduğunu görürüz. Örneğin, Üçüncü Dünya’da ve eski Sovyetler’de deregülasyonun ilerlemesi çok büyük

sonuçlar üretti. Karaborsacılar sağladıkları kazançları meşrulaştırdılar ve artırdılar. Örneğin Çekoslovakya'da bir yerel kişi gecede 600 milyon dolar kazandı ve 51 firmanın kontrolünü eline geçirdi. Elinde tuttuklarının değerini artırmak için, USAID uzmanlarının (aslında CIA ajanlarının) tavsiyesiyle, çalışanların üçte birinin işine son verdi. Meksika'da sadece 37 yerel iş adamı bin firma satın aldı. Dünya Bankası raporuna göre, Meksika'nın telekomünikasyon endüstrisinin satılmasından yabancı hissedarlar 12 milyar dolar para kazandı. Ardından, telefon ücretlerini artırarak ve böylece halktan daha fazla kullanma parası alarak ellerindeki değerini daha da yükselttiler (Erdoğan, 2000: 300). Hepimizin bildiği gibi, adı bile küresel pazarın diline melezleştirilerek uydurulmuş, Türk olmayan, "Turk" olan "Turkcell," Anadolu insanını "özel tarifeler ve indirimlerle" sürekli tüketime teşvik etmiyor ve soymuyor!.

ENDÜSTRİ-ÖTESİCİLİK VE ENFORMASYON TOPLUMU

Endüstri-ötesicilik (postindustrialism), endüstriyel üretimin egemen olduğu toplum yapısının ötesine geçildiğini anlatır. Endüstri-ötesi toplum anlayışı yeni değildir. 1949'daki "*The New Society*" yapıtıyla "post-endüstriyalizme geçiş" olduğunu belirten Drucker'ın yaklaşımıyla (Drucker, 1994) ve Daniel Bell (Webster, 1995) ile başlatılabilir. Fakat güç kazanması ancak uygun koşullarda sonradan olmuştur. Bu görüşün ana öğelerinin geliştiricileri, ideolojinin sonu ve post endüstriyel toplumun gelişini (1961 ve 1973) ilan eden D. Bell; "küresel köy" oluşumunu ilan eden McLuhan gibi "iletişim devrimcileri" ve "enformasyon toplumcularıdır" (Dordick ve Wang, 1993; Docherty, 1993). Galbraith de benzer şekilde "yeni bir sınıfın" oluştuğunu belirtir. Aslında, bu iddiaların aksine, "yüksek maaşlı yöneticiler sınıfı" şimdiye kadar ne ekonomik ne de siyasal bir güç olabilmişlerdir. Ne de kapitalist toplumlarda, güç yapısını kendi çıkarları yönünde değiştirebilmişlerdir. "Yöneticiler sınıfı", kapitalist sınıfın "iyi beslenen" "koruyucu ve yönetici" hizmetçileridir. Amerika ve Avrupa'da "iş ve gelir garantisine" sahip değildirler; köpeğin köpeği yiyerek yükseldiği iş dünyasının insanlıktan uzaklaştırdığı fonksiyonel profesyonellerdir. Bu kişilerin yaşamını, her an sürekli hissettikleri kabuslarını, rekabetlerini ve kin dolu duygularını, ne Bell ne de Galbraith'in yaşadığı entelektüel çevreler anlayabilir. Kapitalizmin örgütlü yönetsel terör, korku, harcanma ve harcama dünyasına girip yaşamak ve hissetmek gerekir.

Endüstri-ötesicilik görüşünün önde gelen varsayımları:

○ Klasik endüstriyel yapı son bulur; iletişim teknolojilerinin yoğun kullanımıyla "enformasyon çağına" ve endüstri-ötesi duruma geçilir. Endüstri-ötesi toplumda eski kapitalist endüstriler ve üretim süreçleri servis ve iletişim sektörlerinin egemenliğiyle geri plana düşer. Bu bir sonuçtur; fakat endüstri-ötesicilerin anlatmadığı asıl gerçek şudur: Aslında, iletişim teknolojileri, kültürel ve ekonomik ağlar ve maddi üretim yapmayan emek üzerine dayanan kapitalizmin gelişmesinin bu safhasında, her ülkeyi kapsayan küresel sermaye birikimi tarzı, emperyalizmin küreselleşen teknelci safhasının tarihsel bir anını anlatır.

○ Toplumda, hizmet ve iletişim sektörleri egemen olur. Bell'e göre (1973:127) endüstri-ötesi toplum hizmete dayanır; önemli olan "çığ kas" (kol gücü) veya enerji değildir, enformasyondur. Bell'e göre (1976), endüstri-ötesi toplum "enformasyon toplumdur". Bu toplumda, yoğunlaşma üretilmiş malların akışından enformasyon akışına kayar. Bu kayışla birlikte güç yapısı da değişir (Barney, 2004). (Örneğin, çelik ve kömür madenlerine yatırım yapan Rockefeller ailesi batır gider; Bill Gates onun yerini alır! Hiç alakası yok! Makro-seviyede düşünürsek: üretim olanaklarının kontrolü ve yönetimini yapan kapitalist sınıf, kitleleri yönetmek için kendine işlevsel olan cehaleti destekleyen "bilgiyi" ve endüstriyel üretim, dağıtım ve tüketim için gerekli olan bilgiyi çok daha yoğun bir şekilde kontrol ve denetleme işine girdi).

○ Enformasyon toplumu karmaşık elektronik enformasyon ve iletişim şebekelerine bağlı olan toplumdur. Bu toplumda kitle iletişimi sadece bir tür enformasyon üretimidir ve artan bir şekilde diğer iletişim akışlarıyla, özellikle ortak altyapılarla (örneğin uydu ve internetle) artan bir biçimde bütünleşmektedir (ayrıntılı bkz: Mattelart, 2003).

○ Endüstri-ötesi toplumda, insanlar daha eğitilmiş, sivil toplum alanında aktif, boş zamanlarını iyi değerlendiren insanlar olur; ekonomik eşitsizlik azalır; küresel ekonomi gelişir; ideolojiden uzak bilimsel gelişme olur (Barney, 2004). Bu masalı yazanlar, post-modern durumun yaşadığı söylenen New York'daki otel ve restoranlarda ve diğer hizmet sektörlerinde çalışan insanların haftalıklarının ne olduğunu ve nasıl zorluklar içinde yaşadıklarını biliyorlar mı acaba? New York'taki "sweat shop" denen yerlerde hiç çalıştılar mı? Hizmet ve enformasyon sektörü emek sömürsünün en hunharca yapıldığı alanlardır. Dünyaları öğrenciler, bilgisayarlar, internet ve projelerden çıkar sağlamaya çerçevenlenmiş aydınların bolluk ve doyum masalları, kendi bolluk içindeki gerçeklerini meşrulaştırma sahtekarlığıdır.

o Endüstri-ötesi toplumda, üretim ve tüketim "bolluk, eğlence" ve "zevk" için olur. Bu masalın gizlediği gerçeklerin bazıları şöyledir: Endüstri-ötesi toplum denen yerlerde, çalışan sınıflar, kesinlikle ekonomik sorunlarını çözmemişlerdir; kesinlikle temel ihtiyaçlarını düşünme kaygısı ötesine geçip rahatlık içinde zevk ve eğlence ardından koşacak bir pozisyona gelmemiştir. Dünyadaki insanların televizyon denen "kaçış" kutusunda aradığı eğlence ve tüketim ürünlerini kullanmayla aldığı zevk niteliksel bolluğun değil, niceliksel çöplüğün kullanımı ve zevkini anlatır. Daha doğrusu, bu anlatı, süper-sömürü ve sömürünün mitolojisidir. Endüstri-ötesi toplumda kapitalist, sınıf, üretim ilişkileri, sömürü, baskı ortadan kalkar, herkes enformasyonla "karın doyuran" özgür post-modern insan olur. Endüstri-ötesi toplum; "programlanmış, tek boyutlu, kontrolden arındırılmış kapitalist ideallerin ve irrasyonel sömürünün (Barney, 2004) yaratıldığı, yaygınlaştırdığı bir toplumdur.

SÖMÜRGEÇİLİK-ÖTESİ (POSTCOLONIALISM)

Sömürgecilik-ötesi, Avrupa ülkeleriyle modern dönemde sömürgeleştirdikleri toplumlar arasındaki ilişkiyi açıklayan ve bu ilişkinin karakterinin "postcolonialism" (post-sömürgecilik) olduğunu belirten görüştür. Bu görüşte, bazıları sorunu sömürgeciliğin başlangıcından alır, bazıları da sömürgecilik bittikten sonraki durumu açıklamaya çalışır. Franz Fanon, Foucault'un öğrencisi Edward Said, Homi Bhabha gibi kişilerin önderliğinde gelişen bu görüşün üzerinde eğildiği soru ve sorunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Sömürgeciliği ve sömürgecilik-ötesini tarihsel olarak konumlandırma; literatür ve medyada sömürgeci temsiller; sömürgeci cinsiyetin inşası; sömürgecilik ve bilginin üretimi (Said, 1994); antropoloji ve etnografının sömürgeci bilgiyi ve sınırlarını incelemek için kullanılışı (Steinmetz, 2007); ırk ve öznenin inşası (Fanon, 1952/2008); sömürgeci modernleşmenin karakteri ve sömürgelerde direniş, kimlik, temsil, cinsiyet ve göç (sömürgeciliğin sosyo-kültürel etkileri). Sömürgeleştirme deneyimi, sömürgeleştirenleri etkilerken sömürgeleştirilenleri nasıl etkiledi? Sömürgeci güçler coğrafik alanları nasıl kontrol ediyorlardı? Sömürgecilik-ötesi toplumlarda sömürgeci eğitim, bilim ve teknoloji kalıntıları nelerdir? Bu kalıntılar post-sömürgelerde kalkınma ve modernleşme kararlarını nasıl etkiler? Sömürgeci kontrole karşı direniş biçimleri nelerdi? Sömürgeci eğitim ve dil sömürülenin kültür ve kimliğini nasıl etkiledi? Batı bilimi ve teknolojisi var olan bilgi sistemini nasıl değiştirdi? Sömürgecilerin terk edişinden sonra çıkan post-sömürgeci kimlik biçimleri nelerdir? Sömürgecilikten

kurtulma (decolonization) ne ölçüde olasıdır? İhmal edilen soruların başında şu gelir: Batı tipi formüle edilen sömürgecilik sonrası materyal gerçekleri bir tarafa bırakıp, melezleşme, cinsiyet ve ırk üzerine eğilme neden dersiniz?

Sömürgecilik-ötesinin önde gelen varsayımları:

- Avrupa merkezlilik vardır: Avrupa kültürü, yaşamı, deneyimi ve ideallerinin üstün ve standart olduğuna inanılır. Sömürgecilik-ötesi emperyalizm, çoğu kez Avrupa-merkezliliğe karşıtlığı anlatmada kullanılır.
- Sömürgeciler, sömürgelerini fiziksel olarak terk ederler, fakat yerel kültürün pratiklerini, değerlerini ve inançlarının yerini alan (veya onları dönüştüren, melezleştiren) kültürel sömürgeleştirme devam eder.
- “Sömürgeci yabancılaşma” oluşur: Yerel insan toprağına yabancılaşır; bu sarsıcı deneyimde bireyin kimliği yıpranır, aşınır.
- Bağımlılığa alıştırmış köle, efendisi istemese bile efendisini takip eder; ondan ayrılmaz; devrime karşıdır, çünkü eski düzenin yıkılmasından ve daha kötü duruma düşeceğinden korkar. Bu bağlamda, sömürgecilik-ötesicilere şunu sormak gerekir: Bunun nedeni “sömürgeleştirilmiş bilinç mi” yoksa, sömürgeleştirilmiş bilinci yaratan ve destekleyen kişinin “maddi üretim olanaklarından mahrum edilmesiyle” gelen gerçek mi? Amerikan zencileri serbest/özgür kaldıklarında, onları besleyecek kimse yoktu artık ve kendilerini beslemek için gerekli hiçbir olanaklara sahip değillerdi. Önlerinde tek seçenek vardı: Mutlak kölelikten kurtulan zenciler sermayenin ücretli serbest köleleri oldular. Ücretli kölelik koşullarına karşı direniş de sonradan geldi.
- Oluşan kimlik kaybında, bireyler kimliklerini sömürgeleştiren (Avrupa kültüründen) geçerek tanımlarlar; Sömürgelerdeki özneler sömürgeleştirenin dilini, yediklerini, içtiklerini, giydiklerini, her şeyini taklit ederler: Direniş yerine taklitçilik egemendir (Dobie, 2002).
- Sömürgelerde melezlik vardır: Bu hybrid/melez kültürde çift bilinç vardır. İnsanlar hem kendi hem de sömürgecinin kültürünü birlikte taşıyor. Her iki kültürün öğelerini taşıyan bazı insanlar, kendisini hiçbirine ait olarak hissetmez, kendini evsiz hisseder. Kültür görecedir.
- Öteki ve ötekileştirme vardır. Öteki “bizden farklı, geri ve aşağı” olandır. “Şeytan öteki, sadece geri/aşağı değil, aynı zamanda barbar ve kötüdür. Egzotik öteki, muhtemelen gelişmemiş olması ve doğal durumda olması nedeniyle, kendinde onur ve güzellik olan ötekidir.”¹²⁵

¹²⁵ Aslında, “Ben” olanın dışındaki herkes ötekidir. Bu ötekilerin bir kısmı, çeşitli yakınlıktaki dost “bizlerden” ve “onlardan” oluşur. Diğer kısmı da, çeşitli uzaklıktaki düşman “ötekilerdir”. Benler ve ötekiler tarihsel insan koşulunda oluşturulur (kendiliğinden oluşmaz; özgür bireysel psikolojinin ürünü de değildir).

Sömürgecilik-ötesi anlayış ve incelemeler 1970'lerden beri yavaş yavaş önem kazanma yolunu tutmuştur. Bazıları post-sömürgeciliğin yükselmesini Edward Said'in "*Orientalism*" yapıtıyla (1979) başlatırlar. *Orientalism* yapıtı sömürgecilik sonrası kuramın ilk aşamasını temsil eder. Yapıt sömürgeci anlamların diskorsif ve metinsel üretimi üzerinde durur; sömürgeciliği batılıların diğer ülkeleri inceleme yeteneğine dayanan diskors olarak alır ve amacın bilgi üretmek ve güç biçimi olarak sömürgecilere karşı kullanmak olduğunu belirtir. Batılıların Orient/Doğu anlatılarını gücün kontrol öykülemesi olarak niteler. Batı'nın betimlemelerinde Batı, (Müslüman) doğuyu kendisinin "negatif ötekisi" olarak ele alıp işlediğini ve kendini olumlu anlatılarla sunduğunu belirtir. Aydınlanma ve ilerleme ile ilgili açıklamalarda, Ortadoğu üzerindeki egemenliklerini meşrulaştırırlar. Bu anlatılar Avrupa merkezlidir, emperyalisttir ve ırkçıdır. Said'e göre, Batı dünyası, Doğu'nun gerçeğini temsil etmedi; Ortadoğu ve Asya'yı önyargı, bağnazlık ve ırkçılıkla ele aldı. Geri ve kendi kültür ve tarihinin farkında olmayanlar olarak niteledi. Batılılar kendileri için bu yerlerin tarihini, kültürünü ve geleceğini yazdılar. Said'e göre, bu tür bilgi ve tarih sökülüp atılmalıdır. Sömürgeci bilgi ile sömürgeci güç arasındaki birbirini destekleyen ilişkiyi irdeleyen Said'e göre (1983:4) metinler sosyal dünyanın, insan hayatının parçalarıdır. Said Orientalizmi Foucaultçu çerçevede *discourse* olarak anlar.¹²⁶ Diskorslar (diskorsif biçimler) daima güç uygulamasına bağlıdır. Diskorslar egemen sosyal sistemler tarafından belirlenmiş ve sistemi sürdürmeyi amaçlayan söyleyiş tarzları veya anlam sistemleridir. Diskorslar bir toplumda temsil araçlarını ve tarzlarını kontrol eden ve sınırlayan, sıkı bir şekilde denetlenen bilişim/algılama sistemleridir.

Eleştirel açıklama

Sömürgecilik-ötesi, sosyal bilimciler için "üçüncü dünya" anlayışını ortadan kaldıran veya onun yerine geçen bir yaklaşımdır. Bu görüşünün kaynağı, San Juan'a göre (1995), Asya, özellikle Hindistan ve Filipinler gibi ülkelerde komprador sınıfların ve uluslararası şirketlerin "dikkatlerini çekmek" ve "ilgi elde etmek" çabasındaki entelektüellerdir.

¹²⁶ Said ve Foucault gibilerin yaklaşımında "discourse" asla "söylem" diye bize tercüme edilen anlama gelmez. Foucault'a göre "discourse", bilgiyi inşa etme yoludur, sosyal pratiklerle birlikte, inşa edilen bilgiler içinde ve bilgiler arasındaki ilişkilerde varolan güç ilişkileri biçimleridir. "Discourses" düşünme şekillerinden ve anlam üretmekten daha fazla şeylerdir; "discourses", yönetmek istedikleri öznenin vücudun doğasını, bilinçli ve bilinçsiz aklını ve duygusal yaşamını oluştururlar (Weedon, 1987: 108). Dikkat edilirse, insan-öznenen bahsedilirken bu öznenin "discourses" tarafından yönetildiği söyleniyor. Bu görüş, tarihsel materyalizmi reddeden, tipik idealist felsefe anlayışıdır.

Sömürgecilik-ötesi kültürel incelemeler adıyla gelen bu yaklaşım emperyalist düşünüyü tarzının yansıtıldığı koloncilik-ötesi anlayışını getirir.

Emperyalizm doğrudan sömürgeciliğin çöküşüyle birlikte yeni-sömürgeciliğin koşullarını yaratma ve uygulama işine girdi. Bu girişim, birçok eski-sömürge ve Türkiye gibi eski-sömürge olmayan ülkeler için 1990'lara gelindiğinde büyük ölçüde başarıya ulaştı. Bu süreçte:

(a) kapitalist ekonomik ve siyasal yapı bu ülkelere transfer edildi ve benimsetildi (kapitalist ulus-devlet veya benzer bir yapının kurulması; ardından da bu yapının emperyalist/küresel pazara entegrasyonu);

(b) Bu yapıya uygun biliş, vicdan, duygu ve davranışlar yaratıldı; siyasal, kültürel ve ekonomik elitlere kapitalist ulus-devlet anlayışı benimsetildi (1970'lerin sonuna kadar süren bir süreç); ardından, bu ulus-devletin küresel yapının bir parçası olduğu, bağımlılık değil karşılıklı bağımlılık olduğu, özelleştirme ve devletin işlerini özel şirketlere yaptırmasıyla demokratikleşmenin gerçekleştirilmesi gerektiği işlendi ve benimsetildi (ki bunda da zorluk çekilmedi, çünkü elitler ve yönetici kadroda olanlar kısa zamanda o zamana kadar görmedikleri şekilde "vurgun vurma" ve "zengin olma" olanaklarını elde ettiler).

(c) Bu sırada ulus-devletler içindeki büyük sermaye evcilleştirildi ve uluslararası büyük sermayeyle işbirliğine girmesi sağlandı; çoğu marjinalleştirildi ve küçük taşeron veya ortak haline dönüştürüldü; büyüyen bir kaçıyla ortaklaşa ülkeler yönetilmeye başlandı.

(ç) Bir zamanlar "Yankee go home," "Ortak Pazar'a hayır" diyen ve "bağımsız olmaktan" bahseden siyasal ve kültürel elitlerin ve yöneticilerin, özgürlüğü verilmiş ama kendini gerçekleştirme olanakları ellerinden alınmış serbest-köleler gibi, özelleştirme, neo-liberal uyarılama/uyum, demokratikleşme gibi küreselleşme politikalarına katılmak için uluslararası sermayenin kuruluşlarına "yalvaracak" ve onlara katılmak için kapılarını aşındıracak "öznel çıkar bilincine ve davranışına" sahip olması sağlandı; bu işte, örneğin, kendini üstün gören Avrupalılar Türkiye yöneticilerini o denli hor görmeye başladılar ki, bırakın makro-politikaları, Türkiye'nin dolmuş şoförlerine ve yediği yemeğe kadar her şeyini içeren aşağılamalarla geldiler ve gelmeye devam etmektedirler. Yeni-sömürgeci biliş ve duyarlılığın en önemli karakterlerinden biri de, sömürülenin kendisini ve kendisi gibi koşullarda olanları beğenmemesi, kendinden başkası, öykündüğü öteki gibi olmak istemesidir. Bu nedenle ki, Avrupalılar bizim şoförümüze, müziğimize, yiyeceğimize, giyinişimize karıştığında, bizim ve yöneticilerimizin aklından, "sen önce kendi pis şoförüne, iğrenç müziğine, kötü yemeğine bak; sen banyo yapmayı bilmezken ve pis kokunu parfümle kapatırken, biz banyo yapıyorduk" gibi düşünceler geçmez; bu gibi karşıt yanıtlar asla akla ve gündeme

gelmez. Kendisini kendisiyle özdeştirmeyen, kendine beş para değer vermeyen, kendini Batılıyla özdeştiren ve aynı kölece aşağılanmışlığı kabul eden medya profesyonelleri de, bu aşağılamaya haberleriyle ve programlarıyla katılır. Hangi Avrupalı yönetici, kendi dilinde “açıldı veya başladı” gibi kavramlar dururken, günlük iletişimlerinde “start aldı” kavramını kullanır? Kullanmak ya bir şekilde kelimenin karşıtının olmaması gerekir ya da kendi değerini, kendi kültürü ve yaşam biçiminde değil, başka kültür ve yaşam biçiminde bulması gerekir.

(d) Kendi çıkmazında, bir kısmı “önce Türk’üm sonra Müslüman’ım” diye “ırkçılığa” sarılan ve bir kısmı da “elhamdülillah Müslüman’ım, bu sırada da Türk’üm” diyerek “dine” sarılan küçük sermaye, sürekli baktarken yenileri sürekli onların yerini almaktadır.

(e) Küçük ve orta boyllu şirketlere teşvik politikaları uygulandı; böylece, “demokratikleşme” ve “serbest rekabet” olduğu kanıtlanınsın ve büyük şirketler fason üretim ve ucuz üretim için firmalar bulabilsin ve yerel ürün dağıtım kanalları, kontrol için, açık kalsın.

(f) Kredi kartı kullanımı ve aptalca tüketim artırıldı ve tüketici kitlelerin geleceğinin ipotek altına alınması yaygınlaştırıldı.

Bunlar yapılırken, aynı zamanda, oluşturulmuş üretim, dağıtım, bölüşüm ve tüketim gerçekleri hakkında, eğer çıkara uygunsa, gerçeği yansıtacak biçimde imajlar yaratılır; çıkara uygun gelmiyorsa, yani gerçeği sunmak endüstriyel yapılar için işlevsel değilse, imajlarla gerçek değiştirilir, sahte gerçek yapılır; postemperyalizmin postmodern anlatısına uygun bir şekilde, “her söz sadece gerçeğın olası açıklamalarından biridir” diyerek gerçek reddedilir.

İddiaların aksine, bilgisayar ve internetin gelmesiyle, yeni bir döneme girilmedi, kapitalizm yeni araçlar üretti ve pazar ve biliş yönetimi işini bu yeni araçlarla daha etkili ve kapsamlı bir şekilde yapmaktadır.

Bilinç ve davranış yönetimi ve ilgileri ve dikkatleri başka yere çekme yollarından biri de, makro yapıya ait olan bir şey, örneğın “esnek üretim”, önce kurnazca mitleştirilmekte ve gerçeğın yerine geçirmektedir, ardından bu kavram, günlük yaşamın her alanındaki ilişkilere taşınarak, her alan ve yerde kullanılmaya başlanmaktadır; bunu yaparken de daima bireyselleştirme ve bireysel psikoloji de kullanılmaktadır.

Sömürgecilik-ötesi görüşte, “ulusal bağımsızlık” veya herhangi bir bağımsızlık savaşı ve mücadelesinin, kısaca sosyal adaletin yerini, kitlelerin ve bireylerin global pazara entegrasyonu, modern olaylara modern kitle iletişimini izleyerek katılma ve modern süpermarketlerde özgürlük ve doyumunu arama alır. Eski Batı hayranlığı ve taklitçiliği yeni kılıflarla sunulur: Batı kültürel ırkçılığı evrensellik kazanır; globalleşme, dünya vatandaşlığı, uluslararası firmaların önemli katkıları herkes için

kurtuluş türküsü yapılır. Bu sırada, dünyanın her yerinde artan sömürü ve yoksulluk, azınlıkların bağımsızlık savaşı ve devletlerin silahlı güçleri tarafından insanların katledilmesi, çalışanların artan enflasyon ve fiyatlar ve artmayan ücretler/maaşlar gerçeği karşısında mücadelesi devam eder; sömürgecilik-ötesi görüş "Birinci Dünya pozitivist-deneyciliğini" kopyalar ve bu görüş Post-Fordizmin yeni kompradorudur (San Juan, 1995; Bhabha, 1992; Hall, 1992; Callinicos, 1994). İletişimde sömürgecilik-ötesini uluslararası iletişim pazarına entegrasyonu ve 1980 ve 90'ların iletişimdeki gelişmeleri "büyük ihsan" olarak niteler.

Sömürgecilik-ötesi görüş, sömürgecilik zamanında "ırk" konusunun baskın olduğunu belirtir ve şimdi "etnik" konusunun önemli olduğunu belirtir ve "etnik" konusuna odaklanır. Etnik konusu küresel ideolojinin vurguladığı ve üstünde durulması için desteklediği konulardan biridir; çünkü böylece dikkatler maddi yaşam koşulları üzerinden "etnik" konular üzerine çekilir ve böylece hem önem sırası değiştirilir ve öncelikli olan bir kenara itilir hem de "etnik kimliklere" odaklanarak böl, birbirine düşür ve yönet politikası gerçekleştirilir. "Sosyal sınıf" kavramı eskinin geçersiz bir kategorisi sayılır. Sanki "etnik" kavramı "çokluğu ve çoğulculuğu" içeriyor gibi sunulur; "etnik" kavramının en önde gelen göstergelerinden birinin "ırk" olduğu saklanır. İddiaya göre, "etniklik" özneyi "güçlendirir" (empowerment); temel "soru kime karşı?" Yanıt: Kendi gibi koşullarda yaşayan "ötekilere" karşı.

Sömürgecilik-ötesinde belirtilmeyen epistemolojik varsayımına göre, post sömürgecilik günümüzde modern dünya sistemindeki uluslar ve halkların çoğu tarafından paylaşılan bir durumdur. Dünya sömürgecilik ve emperyalizm dönemi ötesine geçmiştir. Herbert Schiller (1991) bu tür post-emperyalist bir döneme geçildiği görüşünü reddeder. Aynı paralelde, Arif Dirlik (1994:238), "post sömürgecilik ne zaman başlar?" diye sorar ve kendisi alaylı bir şekilde cevap verir: "Üçüncü Dünya entelektüelleri Birinci Dünya akademisine vardıklarında." Sil (2008) sömürgecilik-ötesini "komprador entelektüellerin koşulu" olarak niteler: Az sayıda Batı eğitilmiş yazarlar ve düşünürler grubu, dünya kapitalizminin kültürel emtia ticaretini çevrede (az gelişmiş denem ülkelerde) yaparlar. Çoğu, Amerikan ve Avrupa üniversitelerinde okumuş Asyalı ve Afrikalı entelektüellerdir. Post-sömürgeci kuram ve edebiyatta bilinen isimlere dikkat edin: Chinua Achebe, Homi Bhabha (post-colonialist incelemelerin süperyıldızıdır; Harvard Üniversitesi Profesörü), Buchi Emecheta, Frantz Fanon, Jamaica Kincaid, Salman Rushdie, Wole Soyinka, Gayatri Chakravorty Spivak (Columbia Üniversitesi profesörü), Aijaz Ahmad, Kwame Anthony Appiah, Bill Ashcroft, Amílcar Cabral, Partha Chatterjee (Columbia Üniversitesi), Rey Chow, Gareth Griffiths, Ranajit

Guha, Bob Hodge, Arun Mukherjee, Aruna Srivastava, Sara Suleri, Gauri Viswanathan, Helen Tiffin, Dipesh Chakrabarty (Chicago Üniversitesi), etc. (Deepika, 2001; Sil, 2008).¹²⁷ Bu kişiler hem kendi ülkelerinin hem de Batı'nın en saygın okullarında okumuşlardır; çoğu aynı anda hem Batı'da hem de kendi ülkesindeki saygın okullarda eğitim vermekte ve araştırma yapmaktadır. Sil'in belirttiği gibi (2008), bu kişiler sömürgecilik-ötesicilik hakkında, Batı dili, sözlüğü ve dil dağarcığıyla konuşmaktadırlar; hiçbiri yerel-metinler kullanmamıştır; dolayısıyla sömürgecilik-ötesi incelemeler Batı'nın ürünüdür.

Sömürgeleştirilmişin kimlik kavramını bütünlük hayalini tutan değil "kimlik" kavramına karşı olana yöneleceği anlatısı da büyük çoğunlukla geçersizdir. Kimlik kavramı kişinin özgürce seçebileceği ve istediği zaman karşı duracağı (güç yapısı ve ilişkilerinden arınmış) soyut bir basitliği anlatmaz. Sömürgeleştirilmişteki egemen yönelim, kendi ve kendinin olana karşıtlık ve beğenmeme, kendini "değerli öteki" (ki çoğunlukla Batı olanla) özdeşleme biçimindedir. Sömüren için sömürülenin kültürü, "denenen, tadılan, kullanılan, doyum elde edilen, tüketilen" "oryantal ötekidir". Bu öteki, farklılık veya farklı doyum arayanın denediği ötekidir: Deneyimlersin ve bu sırada sen hala kendini kendinden geçerek tanımladığın sensin; ötekiden geçerek kendini değerlendirdiğin sensin; değersizleştirdiğin değil. Dolayısıyla, sömüren ile sömürülen arasındaki karşılıklı bağımlılık; sömürülenin sömürüsüne arzuya katılma karakterini taşır; sömürenin de sömürüleni arzuya kullanması demektir. O zaman, "karşılıklı bağımlılık" kavramındaki, "karşılıklılık" sömüren ve sömürülen arasında, sömürenin kendi egemenliğini üretmesi için gerekli olan karşılıklılıktır ve sömürülenin de sömürge oluşunu garantileyendir. Sömürenin kendini gerçekleştirme için, sömürülen gereksinimi zorunludur; sömürülen için ise kendini üretme koşulları elinden alındığı için, kendi varlığını sürdürmek için sömürene bağlıdır. Sömürülenin ortadan kalkmasıyla sömüren yok olur. Sömürenin ortadan kalkması, sömürülenin özgürlüğünü ve bağımsızlığını elde etmesidir (başka sömürge tarafından kölelik ilişkileri içine hapsedilmezse).

Said, *Culture and Imperialism* yapıtında (1993:8) Marx'ın üretim biçimi ve ilişkilerinden hareket eden yöntemine karşı kendi yaklaşımını savunur: Ne emperyalizm ne de sömürgecilik basit birikim ve elde etme (mülkiyet) faaliyetleridir. Her ikisi de güçlü ideolojik biçimlerden desteklenir ve teşvik edilir. Said Marksist teorinin epistemolojik ve ontolojik "yetersizliklerini" eleştirmiştir. Tipik bir post-yapısalcı teorist gibi (ve Lyotard ve Foucault gibi) entelektüel veya etiksel "bütünleştiren

¹²⁷ Sömürgecilik-ötesiciliğin eleştirisi için bkz: Miyoshi (1993) ve Dirlik (1994).

büyük öykülemeyi” (örneğin İdealist ve Marksist kuramları) kabul etmez. Buna ek olarak, Said Marksist kuramın sömürgelerdeki ve Arap dünyasındaki emperyalizmi, ulusal elitlerin oluşumunu ve ulusal devrimin başarısızlığını yeterince açıklayamadığını belirtir. *Orientalism* yapısında Said Marx'ın kendisinin Avrupa dışındaki dünyaya olan körlüğünden bahseder. Kültürelcilerin, Fransız yapısalcılarının ve Batılılar tarafından tanınıp meşhur olmak isteyen her “dünyaca meşhur olma umut edenin” yaptığı gibi, Said'in, ilk işi, “discourse” olarak Marx'ı yanlış olarak göstermek ve Marx'ın üretim tarzı ve üretim ilişkilerine yönelen yaklaşımını geçersiz ilan etmek olmuştur. Said gibi umutlular şunu da çok iyi bilmektedir: Herhangi bir sorunu kapitalist üretim tarzı ve ilişkilerine açıkça bağlayan bir kitap uluslararası pazarda yaygın dolaşıma sokulmaz ve bir makale uluslararası indeksli dergide yayınlanmaz.

POSTMODERNİZM VE POSTMODERN KÜLTÜRELÇİLİK

“Postmodern” kavramındaki “post” sözcüğü modern dönemin sonrasına, ötesine geçildiğini anlatır. Bu anlatı gerçekte, akılla, mantıkla, kimlikle, nesnellikle, evrensellikle, evrensel gelişmeyle, özgürlükle, mücadeleyle, egemenlikle, toplum ve toplum değişimiyle ilişkili olarak, aydınlanmacıların, Marksist ve pozitivist yaklaşımların açıklamalarını soruşturur ve artık geçerli olmadığını belirtir. Bu açıklamaların yerine, görece, bir temele sahip olmayan, çok farklılıklara sahip, istikrarsız, belirgin olmayan, sınıf politikalarının yerini kimlik politikaların aldığı, her şeyin esnekleştiği ve sınırların kalktığı, şence oyunun egemen olduğu bir dünya anlayışı sunar. Post-modern anlayışa göre, modernliğin sosyal bütünselliği ve hiyerarşik yapılaşması, küçük parçalara ayrılmıştır. Toplum parçalandıkça, toplumun ve benliğin belli amaçlara doğru kararlı bir şekilde geliştiğini belirten özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi modernist düşünüyü yerini, benlik ve sosyalin belirsiz, genel birlikten veya uyumdan yoksun olduğunu belirten postmodern görüşe terk etti. Bu değerlendirmeyi şöyle okuyabiliriz: Postmodernlere göre, insan ve toplum moda ve reklam dünyası gibi sürekli değişen ve ne olduğu ve ne olacağı belli olmayan yapıya sahiptir. Bu şahane sözün ötesinde, bu dünya, aslında, milyonlarca dolarlık sermayelerin ve örgütlenmelerin, amaçlı ve planlı iletişim politikalarının egemenliğinde tüketme ve sahip olma hayalleri işlenerek yönetilen bir dünyadır. Post-modernist, kendisinin de içinde olduğu ve rahatça işini yürüttüğü bu hayalleri destekleyen sunumlarla, egemenlik yerine, “her yerde var olma” (çoğulculuk) üzerinde durur; amaçlı politikalar uygulamalar yerine, “şence oyun oynamaya” eğilir.

Önde gelen görüşleri

○ **Teoriler:** Postmodernizm, dünyanın nasıl çalıştığı hakkında her şeyi içine alan kapsamlı öykülemelerin geçerliliğini reddeder: Dünyanın bir betimlemesi bir diğeri kadar iyidir. Bu görüş, “doğru” ve “gerçek” gibi kavramların terk edilmesini getirir (Philo ve Miller, 2000). Doğru ve gerçek yoktur derken, aslında doğru ve gerçeğin olmadığı sözü doğru ve gerçek yapılıır. Şüpheli postmodernler teoriyi reddederler; hiçbir teori ötekenden daha doğru değildir; teori gizler, çarpıtır, kafa karıştırır, dışarıda bırakır, düzenler ve karşıt güçleri kontrol etmek ister (Rosenau, 1992). Olumlu postmodernistler (affirmative postmodernists; Lyotard, Bauman and Derrida) “gerçeklik” iddiasını reddederek teoriyi reddederler; teorinin ortadan kaldırılmasını değil, dönüştürülmesini savunurlar. Dikkat edilirse, burada çok ciddi bir hata yapılmaktadır: Teoriyi reddeden sözler söylediğin ve açıkladığın andan itibaren, bir teorik insanın diğer teorilerle ilgili meta-kuramsal açıklamalarını yapmış olursun. Yani, teoriyi reddederken, teori sunduğunun nasıl farkında olmazsın? Teoriyi reddederken, kendi sunduğunun geçerliliğini kanıtlayabilir misin?

○ **Toplumsal yapı:** Postmodernlik endüstri ötesi kapitalist toplum yapısıdır. Endüstriyel devrimle kapitalist toplumlar sosyal sınıfları getirdiler. Sınıf sosyal yapının en önemli elemanıydı. Postmodern toplumlarda sınıfın önemi artık ortadan kalkar. Onun yerini yaş ve cinsiyet gibi elemanlar alır. Bireyselleştirilmiş kültürel faktörler merkeze oturtulur. Kişilik bireysel farklılaşmış rollerin ve seçimlerin çerçevelediği Postmodern kültürün çeşitliliğinde oluşur. Ekonomik alanda, Fordizmin yerini Post-Fordizm alır: Fordizmde, dev firmalar kitle pazarları için yarı-kalifiye işgücünü kullanarak kitle-üretim teknolojileriyle kitle üretimi yapıyorlardı. Şimdi Post-Fordizmde, pazar “parçalara” ayrılmıştır. Üretim daha küçük firmalar tarafından yapılır ve artan bir şekilde taşeronlar (sub-contractor) kullanılır. Firmalarda personel bölümleri isim değiştirilerek “insan ilişkileri bölümü” ve ardından “insan kaynakları bölümü” olur. Sendikalar ya ortadan kalkmıştır ya marjinal duruma düşürülmüştür ya işbirliği içindedir ya da fabrika birimleri içinde iş görürler. Siyasal anlamda, modern toplumlar “büyük devlet kurumları” olan ve ekonomik politikalar ve kamu kurumlarıyla ekonomiye çok karışan bir yapıya sahiptirler. Şimdi postmodern toplumlar bunun tam aksine, özel girişime, küçük devlet kurumuna ve ekonomiye karışmamasına ve rekabete dayanır. Kamu kurumları özel girişimlere satılır; devlet klasik sorumluluklarından ve yükümlülüklerinden sıyrılır. Bu kurnaz anlatıyla aslında, özelleştirme ve ademi-merkeziyetçilik politikaları meşrulaştırılmaktadır.

o **Gerçek:** "Bana gerçek olandır"; herkesin kendi gerçeği vardır. Hiçbir şey kanıtlanamaz.

o **Gerçek yapı analizi:** Postmodernizm, "toplumu oluşturan gerçek yapıların analizini" reddeder. Onun yerine imajlar denizinde dünya hakkında kendi anlamlarını inşa eden tüketici bireyler görüşünü sunar.

o **Toplum politikaları ve insan:** Modernleşmede büyük-politikalar (ulus devlet ve parti politikaları) vardı ve insanlar bu politikalara ve bu güven merkezlerine yöneliyordu; postmodernizme göre, bu durumun yerini mikro politikalar, kimlik politikaları, yerel politikalar, kurumsal güç mücadeleleri, yani mikro politikalar ve mikro politikalara yönelme ve güven aldı. (Bu iddia belli bir güç ve çıkar kesiminin kendi ilgisini genel-leştirmesidir. ABD, Batı ve Türkiye artık yerel politikaların, kimlik poli-tikalarının, beldeler ve belediyeler arası rekabetin toplamı olan bir yapıya mı sahip? Hayır. ABD Irak'ı işgal kararına mikro-politikalardan hare-ket ederek mi ulaştı? Postmodernistlerin sunduklarına inanmak için çok özel beyin ve vicdan ister; reklam şirketi sözcüsü veya biliş yönetimi yapan psikolojik savaş uzmanı olmak gerek).

o **Toplumsal kontrol:** Modernleşmede merkezi kontrol ve hiyerar-şik düzen vardı; postmodernizmde merkezi kontrol kayboldu, parça-landı ve yıkıldı; yerine esnek kapitalizm, yassı organizasyon, yerinden yönetim ve katılımcı demokrasi aldı. Postmodernistlerin sunduğu bu uydurular ancak uluslararası firmaların ve ortaklarının kontrol düşleridir. Bu iddiayı açalım biraz: Artık insanların çalıştığı iş yerlerinde hiyer-arşi falan yok (müdür falan yok); onun yerine yatay örgüt var (herkes eşit); devlet kurumlarında da hiyerarşi ortadan kalktı; Türk devleti, her şeyi özel şirketlere satarak kendi kendini yıktı; ABD devleti artık ne Amerika'yı ne de dünya pazarlarını şirketlerin çıkarı için kontrol etme işini bıraktı; çok merkezli oldu; Washington yönetmiyor artık. Uluslara-rası dev şirketler de ne ki, birkaç dev; ama ekonomiyi yöneten ve kontrol edenler yüzbinlerce küçük şirketler! (Bu sözlere inanmak için, ne tür bir beyin gerekir dersiniz?).

o **Zaman:** Şüpheli postmodernistler her tür zaman anlayışını reddederler, çünkü önlere göre, modern zaman anlayışı baskıcıdır, bi-reyleri ölçer ve kontrol eder. (Her şeye yaptıkları gibi, postmodernler zamanı (ve mekanı) insanın örgütlü yaşamından soyutlayarak ele almakta ve şahane uydurular sunmaktadır. Bir mekanı kim, ne için ve ne amaçlarla örgütlüyor; bu mekanda insanlar nasıl eziliyor ve baskı altın-da yaşıyor gibi konular bırakılıp, örneğin "mekanın cinsiyeti" ve "vücu-dun mekan" oluşu üzerinde duruyorlar. Mekan ve zaman hiçbir şeyi kontrol edemez, hiçbir kimseyi ölçemez, hiçbir şey yapamaz; çünkü

“mekan veya zaman” bir soyutlamadır; bir şey yapabilecek özne/aktör değildir. İnsan kendi ve diğerinin zamanını örgütlediğinde zaman sosyalleşir. Baskıcı olan zaman değil, senin gibi bir başka maaşlı-serbest köle kullanarak, seni belli zamanda işe başlatan ve belli zamanda “evine gidebilirsin” diyenlerdir. Postmodernistler zamanın güç ve çıkar yapıları tarafından örgütlendiği üzerinde durmazlar; güzel sözlerle “zamanın (mekanın, teknolojinin) bir şeyler yaptığı uydurusunu yayarlar. Yapan ve yaptıran, direnen ve boyunsunanlar, örgütlü güç ve çıkar ilişkileri içindeki insandır).

○ **Birey:** Modernizmde, kendi bütünlüğüne sahip birey düşünülür; postmodernlikte, bireyde tek bir kimlik ve bütünlük reddedilir; onun yerine, çoklu ve çelişen kimliklerle dolu “merkezden edilmiş ve parçalanmış benlik” duygusunun olduğu iddia edilir. Kaçınılmaz olarak, bu tür bireyin aile anlayışında da, aile sosyal düzenin merkezi birimi ve heteroseksüel ilişki üzerine kurulmuş olarak kabul edilmez; onun yerine, çoklu kimliklerin olduğu alternatif aile kurguları; bu aile heteroseksüel kadar homoseksüel (kadınla kadın, erkekle erkek) beraberlik üzerine kurulur. Postmodernizm, kapitalist üretim tarzı ve ilişkileri içinde ezilen insanlar üzerinde durmaz; ezilen homoseksüeller ve onların kültürdeki varlıkları ve mücadeleleri üzerinde durur. Materyal sömürü ve soygunla yaratılan yoksulluk ve yoksunluk üzerinde durma bir zamanlar hiç değilse, “yoksulluk edebiyatı yapma” diye aşağılanarak, insanların doğruyu söylemesi ve doğruyla ilgilenmesi engellenirdi. Postmodern düşünüşde, örneğin, ücret politikası ve çalışma koşulları konu bile yapılmaz; yok sayılır; ancak bir homoseksüel bir şekilde iş yerinde ezilirse, o zaman “heteroseksüel egemenlik” yerilerek (kapitalist üretim ilişkileri değil) homoseksüellerin davası ardında pankartlar açılır ve medyada ağıtlar yakılır ve suçlamalar yapılır (kesinlikle yapılmasın demiyoruz; yapılması doğru temellere dayandırılmalıdır).

○ **Postmodern kültürel yaklaşım:** Postmodern kültürel yaklaşım 1990'larda kültürel incelemelerin önemli bir bölümünü içine almaya başladı. Örneğin, Baudrillard medya tarafından doldurulmuş “süpergerçek” (hyperreality) toplumun sosyal sonuçları üzerinde durmuştur. Altheide ve Snow (1991) çağdaş iletişimin formatının “gazetecilik, siyaset, spor ve dinin medya dünyasını” belirlediğini incelemiştir. Gitlin, Rishe, Grossberg, Altheide, Fiske ve benzerleri belli medya pratiklerini postmodernist yaklaşımla açıklamaktadırlar.

○ **İletişim ve imajlar:** İletişim ve imajlar “kendin anlam ver takımı” olarak görev yapan metinlerdir. Ya da anlamların çıkarıldığı ve yeniden çıkarıldığı kaynak bankalarıdır. Yani, kodlayanın (gönderen gücün),

kodlamanın ve kodlamanın amacı anlamını yitiriyor; çünkü izleyici ya kodlanmış anlamı ve amacı yan çiziyor ya da ona direniyor. Böylece, izleyici medya tarafından manipüle edilemez veya “uyutulamaz” oluyor. Bu görüş medyanın ideolojik etkisi tezini geçersiz yapar ve medyayı yönetenleri içerik sorumluluğundan azat eder.

- **Alımlama/okuma:** Postmodern kuramcılarının hepsi de çağdaş iletişimi ve imajları “metin” olarak ele alırlar: Ulus içinde ve uluslararasıda çeşitli metinler (medya ürünleri) dolaşır. İnsanlar bunları isteyerek alırlar ve kendi yaşamlarına yaratıcı bir şekilde uydururlar (bütünleştirirler). Böylece hegemonya ortadan kalkar, onun yerini küresel postmodern çoğulcu anlamlandırma ve tecrübe alır. Fiske'ye göre (1992) farklı izleyiciler yabancı hegemonyacı ürünlere kendi yorumcu çerçevelerini getirirler ve metni yeniden yorumlar, böylece direnirler. Dikkat edilirse, postmodern görüşte “direnış kültürü” ve “özgürlük” izleyicinin kendinden kaynaklanan metne kendi okumasını getirmesinde yatar. Chen'in sunduğu gibi (1986) kendi anlam vermelerini kendileri yaparak “direnışin kültürel politikasını kurmak için” medyayı kullanırlar. Yani, “hayaaatın tadını, Coca Cola” sözünü alırlar, karşıt anlam üretirler ve Coca Cola ile hayatın tadını çıkartma yerine, banal bir şekilde Pepsi Kuşağına (Pepsi Generation) veya Cola Turkoculuğa bağlanırlar.

- **Dil:** Postmodernistler dilin temsilsel fonksiyonunu kabul etmezler, çünkü kelimeler ile işaret ettikleri arasındaki bağ keyfidir ve mükemmel değildir. Bazıları daha da ileri giderek sembolsele temsiller dışında gerçek olmadığını ileri sürerler. Böyle olunca algılanabilir her şey potansiyel semboldür. Dolayısıyla, bir metnin anlamı birkaç nedenden dolayı kesin değildir: (a) Bazı metinler kasıtlı olarak üretilmez, dolayısıyla anlamları algılayana bağlıdır. (b) Kasıtlı üretilmiş metinlerin bazılarının anlamı, üretimlerindeki bazı olasılıklı sorunlar nedeniyle, açık değildir. (c) İlk iki durum olsun veya olmasın fark etmez, metin algılamada anlamlar daha sonra üretilmiş raporlarda ortaya çıkabilir. Bu belirsizlikler nedeniyle, iletişim olasılığı ve bunun sosyal davranıştaki rolü daima şüphelidir. Hatta bazı şüphecilere göre sosyal var olmayabilir ve (örneğin eğitim, baskı gibi) toplum eylemlerini meşrulaştırmak için kurulmuş bir kavramdır. Eğer bu iddia doğruysa, sosyoloji akademik bir disiplin değil, siyasal bir projedir. Öznenin çözümlemesini inceleyen sosyal bilim imkansızdır.

Dilsel idealizm ve haddinden fazla kültürelcilikle, medyanın ve imajların üretiminin sosyal koşullarından uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma sonucunda, iletişim sürecini biçimlendiren temel materyal güçler bir yana itilmiştir. Ekonomik belirleyicilik veya ilişki reddedilerek iletişimin siyasal

ekonomik boyutu ortadan kaldırılmıştır. Yükselen postmodern durum ve duyarlılığın koşulları, ki öyle koşullar varsa herhangi bir toplumda, kendiliğinden olmamaktadır: Çağımızın toplumsal üretimine egemen olan örgütlü sermayenin birikim ve yayılma peşindeki amaçlı bir şekilde iletişim araçlarını kullanması ve sürekli imajlar paketlemesiyle oluşmakta ve sürdürülmektedir.

○ **Medyanın gücü:** Postkültürelci kurama göre medyanın gücü kontrol eden medya mülkiyetinde ve profesyonel pratiklerde değil, izleyicilerde yatar. Post kültürel yaklaşımlarda izleyici hakkında ortak görüş daha azdır. Baudrillard'ın "emici" pasif izleyici anlayışından farklı olarak, örneğin diğer önde gelen Postmodernistlerden L. Grossberg ve J. Fiske'ye göre izleyici aktiftir. Fiske'ye göre çağdaş iletişimde çok anlamlılık (çoğulcu içerik ve medya) ve çok anlam verme (izleyicinin aktif anlamlandırması) egemendir. İzleyiciler aktif bir şekilde medya imajlarından kendi anlamlarını çıkartırlar. Postmodern görüşte böylece izleyicilerin özerk olarak kendi anlamlarını kendilerinin vermesi altında yatan toplumsal nedenler bir kenara itilir ve kişinin duyu organlarıyla ve fiziksel arzularıyla ilgili olan alana dönlür.

○ **Medya ve gerçek:** Postmodern görüşe göre, çağdaş medya gerçeği temsil etmez; gerçeği kurar. Medya bir imajı veya bir orijinalin temsilini mekaniksel olarak üretir ve çoğaltır. Bu üretme/çoğaltma o denli ileridir ki orijinal ile kopya arasındaki fark ortadan kalkar. Medya yeni iletişim teknolojileri ve tekniklerle kendi kendilerini canlandırır ve bağımsız olarak sanki kendileri canlı gibi görev yaparlar. Medya dış gerçeğe ait olmadığı için kendini yansıtır ve kendine aittir. Dikkat edersek, iletişim teknolojisi bir bakıma her şeyin yaratıcısı ve yapıcısı olarak Tanrı'nın yerini alıyor. Postmodernizm görüşü teknolojik biçim ve yapı üzerine eğiliş biçimiyle McLuhancı teknolojik belirleyiciliği çoğulculuk ideolojisi içine yerleştirir. En eleştirel veya övgücü biçimle herhangi bir sosyal sorumluluk iletişim teknolojisi üzerine yüklenir. Fakat "teknoloji nereden geldi? Biçim ve kodları kim ve nasıl geliştirdi? Kimin çıkarları, bu teknolojiler, biçimler ve kodlarla gerçekleştirilmekte ve kiminki bastırılmaktadır?" gibi sorulara yer yoktur. Postmodernlikte ortak nosyon, yeni iletişim teknolojileri, enformasyon ve bilginin toplumun yeni organik prensipleri olduğudur. "Hangi bilgi, kim tarafından, kimin için ve ne tür sonuçlarla" gibi sorularla gelen ve toplumdaki güç yapısı ve ilişkilerini ele alan sorular modası geçmiş sorular olarak nitelenir.

Postmodern yaklaşıma göre medya "hava durumu gibi" kabul edilmeli ve ona adapte olunmalıdır. Egemenlik; özgürlük ve kurtuluş bağlamında yorumlanmamalı, değerlendirilmemeli ve eleştirilmemelidir.

Kurtuluş konusu ele alındığında (örneğin Foucault, Lyotard), konu “topyekünleştiren öykülemelerin” (totalizing grand theories; yani hem yapısal fonksiyonalizmin hem de Marksizmin) meta-tanımsal eleştirileri üzerine odaklanılır veya eşcinseller veya kadınlar gibi gruplar üzerindeki hetereoseksüel veya erkek egemenliği eleştirilir.

○ **Postmodern kültür:** Postmodern kültür, Lash ve Urry'e göre (1987), “örgütsel karmakarışıklığa uğramış kapitalizmin” sonucudur. Postmodern kültür en başta “kitle aracılı tecrübeyle ve yeni kültürel temsil biçimleriyle” ifade edilir. Postmodern toplum “görülecek şey toplumdur” (Deborah, 1970). “Sanı” ve “aşırı gerçek” ile doyurulmuş kültürel peyzajdır (Baudrillard, 1983). Postmodern kültürde farklı kültürel ve tarihsel durumlardan yağma edilmiş imajlar çokluğuyla doldurulmuş benliğin ve özneliliğin sosyal temelleri radikal bir biçimde değiştirilir veya merkezden edilir” (Lash ve Urry, 1987).

Postmodern kültür görüşüne göre, durmadan genişleyen global medya sistemi beklenmedik çeşitte yerel kültürleri, görüşleri, perspektifleri, ilgileri ve çıkarları içine alır ve birleştirir; fakat bunu yine de oldukça tercihli bir şekilde yapar. Bu farklı yaşam biçimlerine erişmenin (elde etmenin) nicelik ve niteliğini büyük ölçüde kısıtlarlar. Dolayısıyla postmodern kültür çelişkili benzerlikler ve farklılıklar karışımı tarafından ifade edilir. Postmodern düşünüyü dünyayı nesnel olarak temsil ettiğini iddia eden bilimin “pozitif biçimine” karşı oldukça eleştirel olarak yaklaşır (Harms ve Dickens, 1996:211).

Kuramın eleştirisi

Rosenau (1993) postmodernizmde yedi çelişki görür:

1. Teoriye karşıtlık duruşu, aslında kuramsal bir duruştur.
2. Postmodernistler irrasyoneli vurgularlar, mantık yerine sezgi ve duyguları öne sürerler; bunu yaparken bol bol, özgürce mantığı ve ussal gerekçelendirmeyi kullanırlar.
3. Postmodernler marjinal olana odaklanılmasını önerir; fakat hücum ettiği üzerine odaklanır.
4. Postmodernizm metinlerarasılık üzerine vurgu yapar; ama çoğu kez metni tek başına ele alır.
5. Teori değerlendirmesinde modern ölçütü reddeden post modernistler, değerlendirme için geçerli bir kriter olmadığını belirttiklerinde, ciddi çelişkiye düşerler, çünkü kendilerinin de değerlendirme kriteri olmadığını belirtirler ve kendi açıklamalarını da geçersiz yaparlar.

6. Postmodernizm modernizmin tutarsızlığını eleştirirler; bunu yaparken, kendileri kendileri için tutarlılık kaidelerini reddederler.
7. Postmodernistler, kendi yazılarında gerçeklik talebini terk ederek kendileriyle çelişkiye düşerler.

Benzer şekilde, (Spiro, 1996) aşağıdaki eleştirileri sunar:

1. Gerçek insan temsillerinden bağımsız bir şekilde varsa, o zaman, postmodernizmin aksine, bu önerme “düşünceden bağımsız dış gerçek” olduğunu destekler.
2. Dil anlam iletir; fakat dil aynı zamanda, dünyada dilden bağımsız olarak var olan durumlar ve nesnelere ilgilidir. Postmodern görüşün aksine, dil iletişimsel ve gönderimsel işlevlere sahiptir.
3. İfadelerin doğruluğu veya yanlışlığı, ifadenin gönderme yaptığı nesnelere veya durumlara ne kadar tekabül ettiğine bağlıdır. Bu “tekabül etme” anlayışı postmodernler tarafından, “özcü” denerek, reddedilir.
4. Bilgi neseldir. Bu, bilginin gerçekliği, bunu söyleyen kişinin cinsiyetinden, kültüründen ve amacından bağımsızdır.
5. Mantık ve rasyonellik süreçler ve yöntemler seti getirir; postmodern görüşün aksine, bu setler araştırmacıların kanıt, geçerlik, güvenilirlik ve muhakemeden geçerek yarışan bilgi taleplerini elde etmesini mümkün kılar.
6. Nesnel ve öznel-arasılık (intra-subjectivity) ölçütü ifadelerin, teorilerin, yorumların ve tüm açıklamaların değerini yargılar.

Garnham'a göre (1990) edebiyat, dil ve film analizinden çıkıp gelen "metin analizi" (kültürel incelemeler), 1980'lerde önce yapısalcı, ardından 1990'larda post-yapısalcı Marksizm'e, oradan da postmodernizme taşındı. İnsan yaşamını belirleyici materyal ve sosyal faktörlerden kaçtı ve referanssız (non-referential) anlam vermeye ve "arzuların özgür oyunu" sahasına götürdü. Bu yaklaşımlar, aynı zamanda, kendi imtiyazlı alanlarında, imtiyazlı sembolik dilleriyle, bu entelektüellerin ideolojisi olarak tasarlandı.

Postmodernist etnografi genresi/türü kendi-kendini doyurup rahatlatan öznelliği teşvik ettiği, bir kültürün anlamlı yanlarını işleme yerine, belli bir küçük kesimine ait tek bir yanını abarttığı için eleştirilmiştir (Bishop, 1996: 58).

Postmodernlik, Jameson'a göre (1991), “geç kapitalizmin kültürel mantığıdır.” Benzer biçimde, Harvey'e göre (1989) “Postmodernlik durumu” ekonominin “yüksek iletişim, enformasyon ve taşıma teknolojileri tarafından bütünleştirilmiş global pazar tarafından oynak birikim rejimi içine tanımlanmış ekonominin Post-Fordist yeniden yapılandırılmasıdır”.

Tarihsizdir: Analizlerinde tarihsel ve yapısal konumlandırma yoktur. Medyanın egemen toplumsal yapılar ve uluslararası çıkarlar için nasıl kullanıldığı belirtilmez ve incelenmez. (Jameson, 1991; Goldman ve Papon, 1994; Harms ve Dickens, 1996). Üretim biçimini görmezlikten gelerek kuram tarihten soyulur; analizin esası olan sosyal iletimin olduğu konum ve koşullar incelemeyi kaybolur, dışlanır ve ele alınmaz. Üretim biçimi gibi bütünleştirici projelerden kaçışa (Marksizme) çare olarak çoğulculuk ideolojisine sığınılır. Bu sığınmayla aynı zamanda, sosyal gücün dengesiz dağılımı bir kenara atılır ve görmezlikten gelinir.

Postmodern kültür ve postmodern yaklaşımlar, kapitalist üretim biçiminin ve ilişkiler dünyasının sahte gerçekten çok, sahte imajlarla yapılan yeni "beyin yönetme" eklemeleridir. Bu yeni eklemeler hem sermaye hem de bu eklemelerle belli pozisyonlarda prestij ve yaşam tarzı sürdürenler için oldukça görevseldir. Teknolojiye kendi başına toplumu biçimlendirici karakter vermek ve yarattığı imajları (metinleri) yüceleştirmek için pPostmodernist süsleme ve boyama gerekir. Ayrıca, postmodernistlerin bir metni (bir filmi, programı) inceleme biçiminin karmaşıklığına ve anlaşılabilirliğine baktığımızda şaşkınlık elde edilmez: Sanki, postmodern toplumun medya üreticileri akıl almayacak derecede aydın, filozof, bilgili, hünerli ve herkesin üstünde bir zeka seviyesine sahipler; bu nedenle, postmodernistlerin karmaşık ve üstün anlamlandırmalarını bilinçli bir biçimde düzenlemekte ve paketlemektedirler. Sanki, medya, "toplum üstü ve akıl üstü bir entelektüel niteliğe sahip, dolayısıyla medya ürünleri soyutlanarak, kültürelcilerin "dilsel anlamlandırmalar" dünyasının çapraşıklığıyla değer bulmaktadır. Sanki medya, medyayla kendi temsillerinde veya sayısız ilişki kurmamızı isteyen ilişkisiz yerleştirmelerde (örneğin bir açlık haberi, haberin içinde bolluk, yiyecek ve içecek reklamı, haberin ardından, bütün ekonomik sorunlarını çözmüş ve günlük gündemleri bolluk ve lüks içinde, seks etrafında dönen pembe diziler gibi) amaçlı ve planlı bir iletişimi yapan süper-insan veya süper oluşumdur. Tüm bunların aksine, medyada sunulan ürünler, egemen yapıların içinde sosyalleşmiş ve bu yapıların umutlar, engellenmişlikler, ezilmeler ve ezilmeler dünyasına entegre olmuş kişilerin, yaşadıkları egemenliği ve mücadeleyi, "patronlarının çıkarına uygun bir şekilde biçimlendirmelerini anlatır. Postmodernizm ve postkültürelcilik, küresel sermayenin egemenliğini eleştirdiği durumda bile, bu egemenliğin ideolojik meşrulaştırıcısı konumundadır.

POST-YAPISALCILIK: GENEL DEĞERLENDİRME

Post-yapısalcılık yapısalcılığın bir sonucudur; bazılarına göre yapı-salcılığa tepki ve bazılarına göre onun devamıdır. Post-yapısalcılık denince akla önce Derrida, Foucault, Baudrillard, Deleuze ve Guattari gibi Fransız post-yapısalcıları gelir.

Post yapısalcı görüşe göre:

- Birey tek ve tutarlı bir varlık değildir; birey çatışan gerginlikler ve bilgi taleplerinden oluşur. Bireyin kendini nasıl gördüğü, anlam vermede (yorumsamada) önemli rol oynar. Yazarın amaçladığı anlam okuyucunun algıladığına ikincildir (önemsizdir).

- Metin tek bir anlama, tek bir amaca sahip olamaz. Her okuyucu metinden yeni ve bireysel amaç, anlam ve varlık yaratır (H. Paul 2006).

- Dil insanı ve sosyal fenomenleri anlamada anahtardır. Dil gerçeğin kurucusudur. Bu iddia yanlış yönlendiricidir: Bu iddiayı öne sürerken de açıkça yapıldığı gibi, birileri kendi öznel gerçeklerini genel üzerinde egemen yapmak için, dil ile sahte imajlar inşa etmektedir. Yani, dil gerçeği kurmaz; birileri dili kullanarak bunu yapar. Dil canlı değil ki, dünyamızı inşa etsin; yaratan dil değil, dili kullanan insandır.

- Gerçek, sadece anlık olarak geçerli kabul edilen “dil oyunudur”; çünkü gerçek konuşmanın her nüansı ile değiştirilir (Murphy 1988:612). Gerçek (doğru) dil oyunlarının sonucudur ve gerçeği (doğruyu) arama bilginin, dilsel haklı çıkarma arayışıdır. Bu kadar uyduru olamaz! Asgari ücret, sömürü, sosyal sigortayı yatırmama, her sabah işe gitme hergün yaşanan gerçektir. Bu gerçek dille üretilmez; örgütlü insan faaliyetiyle üretilir. Bu gerçek, konuşma ile değiştirilmez; sadece, yukarıda yapıldığı gibi “gerçek” hakkındaki imaj/bilgi değiştirilebilir. Gerçeği anlatan kişi dil kullanarak, ya bu gerçeği sahte imajlarla çıkarına uygun şekilde gösterir ya da göstermez. Okuyucu da, bunlardan biri içine düşen veya bunlar arasında bir yere düşen anlamlandırmalar yapar ki bu anlamlandırmalar da sonsuz olamaz; kaç tane niteleme sıfatı varsa, o kadar niteleme yapılabilir. Ücretli-kölenin kendini özgür sanması ve “özgürüm” diye bunu ifade etmesi, onu özgür yapmaz; o hala, sermeyenin örgütlediği zaman ve yerde çalışmak zorunda kalan ücretli-köledir.

- Olgular dil dışında anlamsızdır; gerçek hakkında mutlak veya evrensel doğru/gerçek yoktur ve gerçek hakkındaki bilgi asla “final” değildir. Bu da bir başka uyduru, çünkü “insanlar ölür” dediğimde, bu bilgi evrensel bir gerçeği doğru olarak sunmuyor mu, final bilgi değil mi? İnsanın öldüğü evrensel bir gerçek değil mi? İnsanların öldüğünü söylemek evrensel doğru olmuyor mu?

o Post-yapısalcılık, gerçeği “yapısalcılıktan çok daha parçalanmış, çeşitli, müphem ve kültüre özgü” görür. Gerçek öznel; nesnel gerçek yoktur. Bu uyduruyu ve tutarsızlığı irdeleyelim: “Gerçek öznel” dediğinde, sen bir “gerçeği” ifade ettiğini söylüyorsun; yani seninki gerçek ve nesnel oluyor; ardından da, senin söylediğinin de olası anlatılardan biri olduğunu söylüyorsun. Bunu söylediği andan itibaren, aslında nesnel ve evrensel bir gerçeği ifade ettiğini, evrenselliği ve gerçeği reddeder, iddia ediyorsun. Gerçek öznel ise, öznel gerçektir; o zaman, öznel olmayan da gerçektir. Gerçek öznel ve nesnel gerçek yoksa, “ilkbaharda çiçek açar; civciv yumurtadan çıkar; dünya döner; havasız kalırsak, ölürüz” dediğimde, bunların hangisi öznel? Hiçbiri.

o Özne dil tarafından kurulur; sosyal ve dilsel olarak merkezden edilmiştir ve parçalanmıştır (parçalıdır; tek değildir). Yani, özneyi (yani seni) inşa eden dildir. Dikkat edersek, bir sürü güzel laflar, söylenmekte, ama hepsi de güzel uydurular sunmaktadır. Dil, “Ali iyi biridir” diye Ali’yi anlatmaz; Bunu söyleyen Veli anlatır.

o Özne gerçeği yansıtamaz veya gerçeğin aynası olamaz. Eğer bu doğruysa, bu sözü söyleyen postmodernist özne de “gerçeği yansıtmıyor.” Kimse gerçeği yansıtmıyorsa, o zaman ya gerçek yansıtılamaz ya da yansıtılacak gerçek yok demektir. Gerçek varsa, onu yansıtma olasılığı vardır; gerçek yoksa, o zaman, yansıtmadan bahsetmek gereksizdir. “Üşüyorum; 10 saatir çalışıyorum; Evden buraya kadar (15 km) iş aramak için yürüdüm” diyen özne, gerçeği yansıtmıyor da neyi yansıtıyor? Yasayla “asgari ücret 700 lira, bunun 200 lirasını sigorta olarak vereceksin” dediğinde, birileri gerçeği örgütüyor; işçiye “500 lirasını veriyorum; bir de cebimden 200 lira sigortasını mı yatıracam?” diyen işveren, gerçeği kendi öznel çıkarına göre biçimlendiren ahlaksız biri olmuyor da gerçeğin olası açıklamalarından birini mi yapıyor oluyor?

o Kuramlar öznenin kavrayışıyla sunulan temsillerdir ve hepsi de tarihsel olarak ve dille aracılanmıştır (Best & Kellner 1991; Murphy (1988). Post-yapısalcılık “*grand narratives*” ve “*metanarratives*” adını verdiği önde gelen sosyal teorileri reddeder; asılcı/özcü (essentialist) ve temelci (foundationalist) görüşleri kabul etmez.¹²⁸ Çünkü totalleştirici

¹²⁸ Postmodern dilde “narrative” veya “story” dünyanın nasıl işlediğini açıklayan “kuram” anlamındadır. 'Grand narratives' or 'metanarratives' büyük ve kapsamlı kuramlar anlamına kullanılır. “**Totalizing grand metanarrative**” Marksizm gibi kuramları nitelikle için kullanılır. **Essence** (öz) genellikle görünümünün ardında yatan kalıcı ve değişmeyen gerçek anlamında kullanılır. Essentialist buna inanandır. **Foundationalizm** epistemolojik bir tezdır. Bu teze göre, bilgiyi hiçten başlayarak kesinlikle inşa edebiliriz.

düşünce bütün fenomenleri tek bir açıklayıcı kavram altına koyar (Bu geçersiz bir değerlendirme, çünkü teoriler birbiriyle bağıntılı, sistemli ve tutarlı sayısız varsayımlardan/açıklamalardan oluşur).

○ Özcü/asılıcı düşünce dil ve ideolojinin ötesinde veya altında bağımsız bir gerçek olduğunu belirtir. Post-yapısalcılar bunu da reddediler, çünkü dilin dışında gerçek olamaz. Böylece post-yapısalcılar görünen köye bakarken, görünen köyün dilden geçerek var olduğunu anlaşırlar. “Köy yok” dersen, köy yok olur mu? Olmaz, çünkü dille nasıl tanımlanırsa tanımlansın, “köy” dilin dışında var olan bir gerçektir. Sorun, gerçeğin biçimlenmesi ve dilin bu gerçeği neden öyle temsil ettiği.

○ Temelci (foundationalist) düşüncede, anlamlandırma sistemleri insan düşüncesiyle birebir tekabül eden dünya gerçeklerinin değişmez ve problemsiz temsili olduğu belirtilir. Post-yapısalcılar bunu reddediler. Düşüncelerin ve dilin dünya gerçeklerini olduğu gibi yansıttığını iddia etmek elbette doğru değildir. Öyle olsaydı, sahte ideolojiden, biliş yönetiminden, beyin yönetiminden bahsedemeydik; çünkü düşünceler ve dil gerçeği yansıttı. Yansıtmadığı için tüm bu tartışmalar var.

○ Post-yapısalcılar aydınlanma düşüncesinden ve idealist felsefeden gelişen insan düşüncesini reddediler. İnsanı ortadan kaldırırlar ve onun yerine kültürden ve diskorstan geçerek biçimlenen “özneleri” yerleştirirler: İnsanlar kültürel ve diskorsif/söylemsel olarak inşa edilmiş sembolik varlıklardır. Böylece hepimizin tanıdığı sosyal bir varlık olan “aktif izleyici” yerine, kesintisiz çözümlenmelerle yaşayan daha aktif “özne” konur. Örneğin, bu özne, “ben özgürüm” diye, görüntüsüyle ve ideolojisiyle Anadolu’nun kırlarını ve beyinlerimizi kirleterek cep telefonuyla konuşup duran “özgür kızdır”. Keşke sembol yiyerek geçinebilseydik; fiziksel ve sosyal varlığımızı sembollerle besleyerek yaşayabilseydik. “Sermaye” bir semboldür; fakat kendisi gerçek değildir; ama işaret ettiği özne-insan gerçektir ve sembolün dışında vardır; sembolden geçerek sömürsünü yapmaz; sömürsünü sürdürdüğü egemen materyal ilişkilerden geçerek yapar. Sembollerden geçerek biliş ve davranış yönetimi yaparak, bu sömürüyü destekler.

Özne kültürel anlamlar ve pratiklerden geçerek yaratılır ve kültür temelli anlam sitelerinde, örneğin aile üyesi olarak, yer alırlar. Her anlamlandırma sitesi farklı dil kullanımı, farklı ben şekillenmesi, farklı değer ve enerji, farklı sosyal pratiklerine sahiptir. Dikkat edilirse, günlük dille veya bilinen sosyolojik veya psikolojik kavramlarla anlaşılır şekilde gerçeği açıklama yerine, anlam siteleriyle ve bu kültürel sitelerdeki konumlandırmalarla insan ve toplumu ve ilişkileri açıklanmaktadır. Bu siteler üretim biçimleri ve ilişkileri tarafından tarihsel olarak oluşmuyor; kültürel anlamlardan ve pratiklerden geçerek şekilleniyor ki bu yanlıştır.

Bütün anlamlar metinseldir (textual) ve metinlerarasıdır. Metnin dışında gerçek yoktur. Bildiğimiz her şey işaretlerden geçerek inşa edilir, diskorsun kurallarıyla yönetilir ve diğer metinlerle benzerlik, anırttırma ve tekrardan geçerek ilişkilidir. Her metin diğer metinlere ilişkisi içinde vardır.¹²⁹

Metinler “artı anlamlara” sahiptir. Bu nedenle farklı okumalar kaçınılmazdır. Bu “artı” dil ve retoriğin çoğulcu doğasında yatar. Hayır; metnin artı-anlama sahip olması, ilişkideki tarihsel, duygusal ve şimdi bağlamları nedeniyledir. Bu nedenle, bir sözün anlamı, sözün kendisinin dilsel anlamı ötesinde anlamlara sahiptir, bunun nedeni dil değil; insan ilişkisinin birçok bağlamsal karaktere sahip olmasıdır.

Post-yapısalcılığa göre, insanlar dil, diskors ve ideoloji dünyasında yaşarlar. Dil, diskors ve ideoloji insanların varoluş ve anlam duygusunu inşa ederler. Bu genellikle doğrudur, fakat her zaman değil: Bazen hissettiklerimizi, hiçbir kelime, dil veya düşünce asla anlatamaz. Varoluş duygumuz, dil olduğu için var değildir; varoluş duygumuz varlığımızla hissettiğimizdir.

Diskors bir materyal pratiktir. İnsan (tarihte değil) “tarihselcilikte” köklenir ve vücuttan geçerek yaşar. Tarih nesnel olarak varolan ve bilişsel olarak hazır gerçeği ima eder. Tarihselcilik tarih olarak düşündüğümüzü değişen, bir yere yerleştirilmiş ve göreceli olarak düşünür. Diskorsun üretimi, dünyamızı bilme yolumuz, belli sayıda süreçler ile örgütlenir ve dağıtılır. Tarihin evrimi veya neden-sonuç akışı yoktur. Ne olursa şansla olmaktadır (Foucault).¹³⁰

Eleştiri

İnsan yerine ifade aracı olan dili ön plana çıkartan dilsel yapısalcı yaklaşımların açıklamalarında, toplumsal üretim bağı değişen oranda ortadan kaldırıldı. Tarihin ve tarihini yapan insanın yerini yazılı, işitsel veya görsel metnin yapısının incelenmesi aldı. Üretim ilişkisi ve sınıf kavramı ortadan kaldırarak, metindeki ilişkilere eğilip anlamlandırma yoluna gidildi. Sosyal süreçlerden kaçış ve metni sosyallikten soyutlama dilsel yapısalcılığı gerçeği yakalamada büyük ölçüde kısıtlıdır. Örneğin, Foucault ve post-yapısalcıların çarpıcı gelen eleştirel açıklamaları tarihten yoksundur ve “güç” kavramının nerede yattığını ve nerede konumlandığını ya açıklamazlar ya da “her yerde” olduğunu belirtirler. Gill'e göre (1984), örneğin Baudrillard, “şifreyi/kodu” ekonomi, siyasal,

¹²⁹ “Metinlerarasılık” denir, fakat çok ender olarak metin/söylem analizlerinde metinlerarasılık vardır; tek metni “okurlar,” “yorumsarlar”

¹³⁰ Şans kavramı binlerce yıldır hurafelerle beslenenler için üretilmiştir.

ideoloji ve kültürün önüne koyar. Şifre insanı ve yaşamı belirleyen birim haline dönüştürülür ve toplumsal gerçekler dilsel yapılara indirgenir. Bu incelemeler ve sunumlarda insan tümüyle insan gerçeğinden kopartılır, ilgi merkezinden kovulur ve onun yerine "metin" olarak nitelenen ifade edilmiş şekli alır. İfade edilmişin (metne dönüştürülmüş diskorsun) merkeze alınmasıyla insan tarihi, örneğin sinema film şeritlerinde okunan, metinler tarihi yapılır. İnsan ilişkisi film şeritleri içindeki ve arasındaki metinsel-bağımlılık olur ve metinsel-karşılıklı-bağımlılıkla açıklanır. Bu metin, düşünce olduğunda, insan tarihi düşünceler tarihi olur.

Daha önce hiç değilse, üretilen bir bilişsel ürünün "egemenlik içinde yapılandığı" veya "içeriğinin belli egemen düşünsel yükü doldürüldüğü" kabul ediliyordu. Post-yapısalcılık ve diğer post'larla birlikte, bu da reddedildi ve bu tür diskorsla gelenlerin geçersizliği ilan edildi. Bunu ilan edenler, ilginç bir şekilde kendi sundukları düşünceyle de çelişkiye düşmektedirler. Onların temel yaklaşımına göre, her açıklama (okuma) olası okumalardan biridir; dolayısıyla, "ürünün egemenlik içinde inşa edildiğini" söyleyenin de geçersizliğini ilan edilmesi yerine, onların da açıklamalarının, "olası açıklamalardan biri" olduğunu söylemek gerekmez mi? Söylerseniz, bu olası açıklamalar üzerinde de durmayı meşrulaştırırsınız ki, bu tür açıklamalar zaten istenmeyen açıklamalardır; dolayısıyla, bu açıklamaları dışarıda bırakmanın yolu, onları olası açıklamaların bile dışında bırakmak ve baştan gereksiz veya geçersiz olarak ilan etmektir.

Dilsel anlamlandırmalar ve metin incelemesi metinde değil toplumda yaşayan insanın üretim biçimi ve ilişkilerinin içinde, bu üretime ve ilişkilere bağlanarak, bu üretim ve ilişkilerle birlikte ele alınarak doğru anlamlandırılabilir. Elbette insanı ürettiklerinden geçerek belli ölçüde anlayabiliriz. İnsanı kendini üreten veya üretilen bir metin olarak da ele alabiliriz. Fakat bu metni (insanı) okumayı dilsel ifadeler ve yapılar içine indirgediğimizde, "dil dışında gerçek yoktur" varsayımına ulaşırız. Yaşamayan (dil) yaşayanın (insanın) yerini alır. Yaşamayan yaşayan olur ve hem kendini hem de insanı metinsellik ve metinler-arasılık içinde sürekli belirler ve yeniden-belirler. Kapitalist süreçlerden geçerek "yabancılaşan" insan, Postmodern yapısal anlatımlardan geçerek ortadan kaldırılır. Böylece otomasyonla bile emeğe muhtaç olan ve emeği üretimden atamayan kapitalizmin yapmak isteyip yapamadığı, söylemle veya diskorsla, yani faaliyetin açıklanmasıyla (bilinç yönetimiyle) yapılır.

EMPERYALİZM-ÖTESİ (POSTEMPERYALİZM)

Emperyalizm-ötesi görüşü, ilhamını 20. yüzyılın sonlarında uluslararası firmaların küreselleşmesinden alan ve çağdaş kapitalizmi açıklamaya çalışan bir teoridir. Bu teori, modern firma teorileri ve sınıf analizine dayanan toplum teorileri olmak üzere iki temel kaynaktan beslenir.

Emperyalizm-ötesinin önde gelen görüşleri:

- Hard ve Negri'ye göre, "emperyalizmin modası geçti" ve sınıflar, ülkeler veya halklar artık tarihin konusu/öznesi değildir; onun yerini birey aldı (Amin, 2005). (Hayır; tarih boyu sınıflar veya egemen gruplar tarihin öznesi olmuştur ve kitleler de egemenin düzeninin üreticisi (tutucusu, savunucusu, yapıcısı) olmuşlardır. Emperyalizm Hardt ve Negri gibiler için "moda" olabilir, ama sosyal bilimler için belli koşullardaki ilişki biçiminin adıdır; modası geçmesi için "emperyalizm" denen ilişki biçiminin ortadan kalması gerekir ki böyle bir şey yok; emperyalist ilişkilerin sürdürücüleri kendi ilişkilerinin sürdürülebilirliğini sağlama yolları geliştirmekte ve kullanmaktadır: Emperyalizm çok daha yaygınlaşarak ve yeni örgütlenmeler ve ilişki ağlarıyla devam etmektedir. Sorulması gereken ilk soru şudur: Kim ne amaçla tarihin öznesi olarak, sınıfı veya sınıfsal yapılar içindeki bireyi değil de, sadece cinsiyet, homoseksüellik ve etnik grup gibi kimlikler içindeki "bireyi" ele almaktadır? Şimdiye kadar tarihi yazanlar/yazdıranlar kim için (hangi güçler için) nasıl yazıyorlardı ve şimdi hala aynı güçler için nasıl yazıyorlar? Geçmişin sarayları ve kiliseleri için "bilgi" üreten ve sarayın ve kilisenin çıkarına aykırı bilgi üretilmesine engel olan "saray ve kilise aydınları", şimdi kapitalist kurumlar ve şirketler için bilgi (savunma, eleştiri ve cehalet) üreten "karnı tok sırtı pek" serbest-köleler olarak iş görmektedirler.

- Emperyalizm doğrudan kontrol anlayışı geçmiş bir yönetim şeklidir: Uluslararası firmalar, güçlerini uygulamak için, gittikleri yerde metropol devletlerin doğrudan kontrolüne gerek duymazlar. Bu şu anlama ise çok doğrudur: Artık kontrol, çok etkili bir şekilde, diğer ülkelerin yöneticilerini çıkar işbirliği ve tüketici kitlelerini de tüketim tercihleri ve kudurmuşluğu yoluyla yapılmaktadır; beyinlerin ve vicdanların biçimlendirilmesi yoluyla. Bu biçimlendirmede, örneğin Amerika ve İran'ı bölmek ve seçimlerde ve seçim sonrasında sorunlar çıkartmalarını sağlamak, sonunda Batı'ya boyunsunan bir İran yapmak için, milyonlarca dolar dağıtarak "satın alma" oldukça "teşvik edici" olmaktadır."

- Klasik emperyalizm artık görülmez oldu, onun yerini, oynak ve esnek siyasal politikalar ve askeri güçle "hegemonyayı uzaktan uygulama" aldı. (a) Bu uydurudaki, "hegemonyanın uzaktan uygulandığı" kavramı yanlış; günümüzdeki ekonomik ve siyasal pazar egemenliği,

dün olduğu gibi “yerinde” uygulanmaktadır. Sadece emperyalistlerin/sömürgecilerin askerleri ve doğrudan idaresi orada değil; sömürgecilerin askeri yerine yerel asker ve polis bulunmaktadır; sömürgecilerin idarecilerinin yerini, sömürgeler için yöneten yerel yöneticiler almıştır. Dolayısıyla, hegemonya “içten katılımı” sağlanmaktadır. (b) Hegemonya bu “içten fethedilmiş” yerlerde üstesinden gelinen küçük sorunlarla sağlanmaktadır; fakat “içten fethedilmiş oldukları halde, yönetici sınıfları arasında oyunun kurallarına riayet edilmeyen yerlerde ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Örneğin İran, Irak ve Afganistan örnekleri ve birçok yerde desteklenen ve sürdürülen etnik iç savaşlar, bu uzaktanlık, esneklik ve “modern dönemin müdahaleciliğin” yerini “postmodern müdahalecısizlik” aldığı gibi iddiaların pek de geçerli olmadığını göstermektedir. Zaten, klasik politikada önce baskıyla ikna gelir; bu çalışmazsa, ordunun idareye el koyması ya da ABD ordusuyla işgal eder. Buna bilinmeyen, yeni bir örnek, İngilizlerin İran’ı 2003’te işgal planları verilebilir.

- Post-emperyalizm, uluslararası firmalarla ulus-devletlerin bu tür buluşmasıyla gelen yüksek seviyedeki entegrasyondur. (Aslında gerçek şöyle değil mi: Yeni-sömürgecilik ve emperyalizmle gelen yönetimde, yerel güçlerle ortak bir şekilde yönetim yürütülmektedir; eğer yerel güçler, herhangi bir nedenle kontrolden çıkarsa, Saddam’a yapıldığı gibi, emperyalizmin orduları yerele girerek işgal eder; kendilerine uygun bir yapı oluşturduktan sonra çekilirler).

- Uluslararası sınıfların birleşmesinden global bir burjuvazi oluşmuştur. Bu gelişmeyle, kapitalist olduğu kadar sosyalist prensiplere uygun bir biçimde kurumların ve kamu politikalarının gelişmesi aynı zamana rastlar (Bartolovich, 2003). Dikkat edilirse, post-emperyalist teoride sınıf biçimlenmesi, üretim tarzına değil, güç ilişkileri temeline dayanır. Geleneksel sınıf analizinden hem bu nedenle hem de tarihsel üretim biçimleri farkını ortadan kaldırmasıyla ayrılır.

- Uluslararası yatırımlar artmış; pazarlar ve hammaddeler üzerindeki tekeller gelişmiştir. Dünya dev şirketler (conglomerates) tarafından kontrol edilmektedir. Bu zaten, kapitalizmin temel karakterlerinden biridir ve beklenendir. Bu dev şirketler daha da devleşecek ve dünyaya egemen olanların sayısı azalacaktır. Bu da bize, yeni bir “post” duruma geçildiğini anlatmaz. Emperyalizmin kontrolünü, etkisini ve kapsamını yaygınlaştırdığını anlatır.

- Sovyetlerin çökertilmesiyle birlikte dünya sistemi tek kutuplu dönmüştür. Bu doğru, ama Sovyetlerin varlığı, asla emperyalizmin varlığının bir nedeni değildi; Sovyetlerin yokluğu da, asla emperyalizmin yokluğu veya yeni bir emperyalizmin geldiği anlamına gelmez.

- Amerikan egemenliği gerilemiştir; Japonya ve çevresi gelişmiştir.
- Militarizm artmıştır; askeri müdahaleler, ABD kontrolünde küreselleşmiş savaş makinesiyle yapılmaktadır. Bu bize, gücün gücünü gösterir; emperyalizmin dönüştüğünü ve farklı aşamaya geldiğini değil.
- Bilimsel üretim ve teknolojik bilginin (özellikle enformasyon teknolojilerinde, elektronikte ve biyoteknolojide) küresel tekelleşmesi ve kontrolü geldi: Hollywood, Silicon Valley, Wall Street, NASA ve Pentagon imajların, yüksek teknolojinin, finans kapitalin ve askeri gücün üretimine, dağıtımına ve yeniden-üretimine dayanan siyasal ekonominin ikonlarıdır.¹³¹
- Postemperyalizm uluslararası (transnational) esnek kapitalizmle ortaya çıkmıştır. Bu iddia, post-Fordizmin uluslararası pazara taşınmış şekli ve bu şekilde bağımlılık ilişkilerinin yeniden tanımlanmasıdır.
- Postemperyalizm, post-Fordist kitle üretim tarzına dayanır. Bu iddia büyük ölçüde doğrudur; fakat yanlış olan post-Fordizmi belirleyen öğelerin “şahane uydurularla” pozitif renklerle sunulmasıdır.
- Post-fordist yapıda, üretim ve dağıtım yeri gerektiğinde kolayca değiştirilmektedir. Böylece, kullanılıp bitirilen ve talan edilen bir yer terk edilip, bir başka talan edilecek yere kolayca gidilmektedir.
- Esnek üretim, esnek kapitalizmle örgüt yapıları ve iş yapış biçimi hiyerarşik katılıktan, yassı ve networklerin olduğu postmodern şekil aldı. Bir diğer anlatıyla, “hiyerarşik yapılar kırıldı ve esnek üretimle, örgütler sürekli olarak çözülen ve yeniden birleştirilen networkler şekline dönüştü. Bu olanların aslı şudur: Kaliteli işgücü olan yönetim kadrosundan işçilere kadar herkesin iş garantisi ortadan kalktığı; herkesin kolayca işten çıkarıldığı; sendikalaşmanın ortadan kaldırıldığı; çalışanların haklarının elinden alındığı; maliyeti azaltmak için taşeron ve fason şirketlerin kullanıldığı bir yapı oluşturuldu.
- Kültürlerarası “etki” artık tek yönlü değildir. (Bu iddia da geçersizdir: hangi ABD radyosunda Türkçe müzik çalıyor ve hangi Amerikalı Türkçe müzik için açlık hiss ediyor? Hiçbiri. Ama Türkiye’deki radyoların çoğu yabancı müziklerle dolu. Hangi Amerikalının T-Shirt’ünde Türkçe bir slogan yazılı; Türkiye’deki t-shirtler, defter kapakları, çocukların çantalarından dükkanların isimlerine kadar her şeyde İngilizce egemen. Bu egemenlik karşılıklılığı mı anlatıyor: Kaç ABD öğrencisi üzerinde Türkçe sloganların olduğu bir eşya ister? Hiçbiri).

¹³¹ Avrupa Birliğinin “Çerçeve Programları”, bilimsel araştırmanın, bilginin kontrolü ve dolaşımının, fiziksel olarak göç ettirmeden yapılan beyin göçünün de yapıldığı örgütlenme ve faaliyetlerdir.

o Artık çağdaş “kimlikler istikrarlı değildir.” (Aslında, kitleler hala binlerce yıldır kullanılan inançlarla, ahlaki belden aşağısıyla tanımlayan anlayışla ve hiçbir şeyi olmayanların soyut sahiplik hisleriyle yönetilmektedir. “Kaypak kimlik” bunları yazanların kendi kaypak kimliklerini genelleştirmeleridir. Hangi kimlikten bahsediyoruz? Tüketicinin tüketim maddesi seçme kimliğinden mi? Hangi tüketici (olanakları izin verdiği), yabancı bir ürün yerine, yerli bir ürün seçer? Diğer bir deyimle, olanaklara sahip olan tüketici, rüzgarın esişine göre, bazen onu, bazen bunu, bazen şunu mu seçiyor? Yanıt: İçtiği sigara markasını her hafta değiştiren var mı? Tüketim alanında bile kaypaklığın az olduğu insanlık durumunda, konu siyasal, inanç, gelenek ile ilgili olduğunda, kaypaklık, kaypaklığı iddia eden akademisyenin kaypaklığını anlatır sadece).

Eleştirel açıklama

Elbette ilk sorulacak soru dünyada hala insanlar emperyalizmin koşulları altında yaşarken post-emperyalizm iddiasının anlamının ne olduğudur. Post-emperyalist yaklaşımın bu soruya cevabı, emperyalizmi oluşturan koşulların artık ortadan kalktığıdır. 1990 ve 2000'lerin dünyası, çok yakın geçmişin yeniden anlamlandırılmasını belli alanlardaki, özellikle iletişim alanındaki gelişmelere bakarak, evrensel niteliksel değişimler olarak sunulmaktadır. Bu görüşün aksine, medyanın büyümesi, şirketlerin küresel alanda yaygınlaşarak etkilerini artırması, küresel emtialaştırma, devlet ve hükümetlerin rollerinin uluslararası pazar çıkarları yönünde biçimlenmesi, emperyalizmin-ötesine (veya sömürgeciliğin-ötesine) geçen bir kopuşu anlatmaz. Medya büyümesi, şirketlerin gücünün artması, medya çıkar ve stratejilerinin özelleştirmeyi gerçekleştirmesi ve kamunun kültürel biçimlerinin gerilemesi, emperyalizmin (veya sömürgeciliğin) bitişini değil, gelişmesini anlatır. Şirketlerin toplumsal etkinliklerle yaşamın her alanına uzanmaları ve kültürel yaşamın metalaştırılması (değerinin parayla ölçülmesi, emtia biçimine dönüştürülmesi) yeni bir olgu değildir. Bu durumun materyal temelini, ekonomik küreselleşme ve bunun özelleştirme ve deregülasyonla özgürlük, serbest ticaret, demokratikleşme, globalleşme, evrenselleşme ve karşılıklı bağımlılık olarak gösterilmesi de herhangi bir “öteye geçiş” anlatmaz; kontrolü perçinleme yollarını anlatır.

1990 ve 2000'lerin dünyası, kapitalizmin tarihsel gelişmesinden kopmayı anlatmaz; emperyalizmin küreselleşmedeki sürekliliğini ve bu süreklilikteki değişimleri ifade eder. Bu değişimler, kesinlikle kapitalist üretim tarzı ve ilişkilerinin temel değişikliklere uğradığı demek değildir. Dolayısıyla, kavramların önüne “post” koyarak yapılan sunumların, teknolojik araç yeniliklerinin ve gelişmelerinin ötesinde, üretim ve ilişki

biçimlerinde niteliksel değişikliklerle ilişkisi olmadıkça veya sahte mitleştirme seviyesinde kaldıkça, ideolojik sahte-bilinç sunumu ötesine gitmezler. Schiller'in belirttiği gibi "yok öyle bir şey!" Marksizm-sonrası yine Marksizm ve emperyalizm-sonrası yine emperyalizmdir. Ne Marksizmin ne de emperyalizmin "ötesine" geçildi. Ne Marksizm'in temel kuramları ne de emperyalizmin temel amacıyla ve üretim biçiminde her ikisini de tarihe gömecek bir gelişme ve değişim olmadı. 1990'lar ve 2000'lerde dünya Amerikan kültürünün, özelleştirme ve deregülasyonla getirilen örgütlenme biçiminin egemenliği altına girmeye devam etmektedir. Bunun yanında, teknolojik ve ekonomik kontrol ve sermaye artık Amerikan olmaktan çıkmış ve Avrupa ve Japon dev sermayeleriyle pazarları paylaşmak zorunda kalmıştır. Sadece pazarları paylaşmamakta, medya ve iletişim ürün (programlar, filmler vb.) pazarını ve teknolojik ürün (araç) pazarlarını da kaptırmaktadır. Fakat bu değişim asla ABD ve Batı sermayesinin kaybettiği anlamına gelmez, çünkü bu sermayeler, kendi firmaları dışında, her yerde ve alanda yatırımlarını genişletmektedir. Bu değişim, emperyalizmin temel karakterinde veya sermayenin karakterinde olan bir değişim değildir: Sermaye sahiplik anlamında ulusallıktan çıkmaktadır; fakat aynı zamanda, sermaye baskıcılığını ve politikalarını gerçekleştirme ve sürdürme aracı olarak, ulusal birimlerin siyasal ve askeri güçlerini kullanmaya devam etmektedir. Amerika gibi birkaç ülkenin silahlı kuvvetleri emperyalizmin hem ilgili ülke hem de genel dünya çıkarlarını koruması için beslenirler. Bu ülkeler dışındaki silahlı kuvvetler emperyalist bağımlılığın sürdürülmesine karşı olan direnmeleri ve mücadeleleri, o ulus içinde yok etmek amacıyla vardır. Bağımlı ülkelerin silahlı güçleri, o ülkelerin milli burjuvazisi denilen ve dış sermayeyle zorunlu iş birliğine giren sermayesi gibi, küresel pazar sisteminin içindeki baskı organıdır. Bu silahlı güçler, sermaye kadar olmasa bile, bağımsızlık ve ulusal karakterlerini giderek yitirmektedirler; bu güçlerin ulusallıkları sadece ordularının insan gücü yapısında ulusun insanını kullanmaktan öte çok az gider: Hem egemen çıkar yapısıyla, hem emperyalist güçlerin şantajıyla, hem materyal çıkarıyla hem de çıkarlarıyla örtüşen biliş yapısıyla, egemen küresel politikalara boyun sunmak durumuna düşürülmüşlerdir.

Emperyalizmde, birbirine potansiyel olarak veya halihazırda düşman olan imparatorluklar vardır; bu imparatorluklar doğrudan yönettikleri sömürgelerdeki hammaddeleri ve diğer zenginlikleri, ihracat pazarlarını, yatırımları kontrol ederler ve genişleme fırsatları ararlar. Günümüzde, bu işte IMF, IBRD, GATT gibi kuruluşlarla hem sömürülen siyasal ve ekonomik pazarların koşulları denetlenir hem de emperyalist güçlerden birinin tek başına tekel kurması girişimini (Aslında ABD

egemenliğini kırma girişimini) engeller. Dolayısıyla, emperyalist güçler uluslararası siyasal, yasal ve ekonomik kuruluşlardan geçerek aralarındaki ilişkiyi, rekabetin kurallarını belirleyerek düzenlerler. Bu düzen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD önderliğinde, Birleşmiş Milletler ve sonradan kurulan diğer kuruluşlarla, savaştan galip çıkanların egemenliğini sürdürmek ve perçinlemek için kurulmuş bir düzendir.

Bu gelişmiş emperyalizmde, eskiden olduğu gibi aynı emperyalist güçler (Amerika, Avrupa ülkeleri, Japonya), onlara katılan yeni güçlerle (Rusya ve Çin) pazarda pay artışı yarışı yapmaktadır. Değişim, sömürünün ve kontrolün daha kolay sağlanması ve emperyalistlerin devletleri arasındaki sürtüşmenin azaltılması ve "pazar kontrolü ve rekabeti üzerindeki "centilmenler anlaşmasının" mükemmelleştirilmesi için yapılan eklemeler ve gelişmelerden oluşmaktadır. Emperyalist devletler, sermayenin uluslararası hem belli pazarları kontrol eden hem de pazarlarda ciddi sorun çıkarmadan, oyunun kurallarına göre rekabet eden ve ortaklaşa iş yürüten gelişmiş yapısının devletleri olma için değişime uğramaktadır. Fakat bu değişim asla, ABD'nin veya İngiltere devletinin çözülmesi anlamında değildir. Tam aksine, yönetimiyle (Washington) ve ordusuyla (Pentagon) çok daha etkili ve güçlü olma yolları aramaktadırlar. Bu yollar, elbette küreselleşme ideolojisi ve politikalarında diğer devletleri "küresel-yerellik" politikalarıyla güçsüzleştirme, etkisini azaltma; bunu, "ulus-devlet eriyip gidiyor" gibi anlatılarla desteklemektedir. Ulus-devletin eriyip gitmesi demek, küreselleşmenin birkaç devletin yönetimi altında dünyayı kontrol etmesi demektir. Ulus-devletin çöküp gitmesi, kapitalist sermayenin en büyük düşü olan tek siyasal yönetimin (tek dünya devletinin) gerçekleşmesi demek. Bu düş yeni değildir; Bu düşün peşinde, Cengiz Han, Yunanlılar, Romalılar, Osmanlılar da epey katliamlar yaptılar. Ama onların katliamlarının toplamı, kapitalizmin bir Dünya Savaşı'nda yaptıklarının yanında "devede kulak" kalır. Eski imparatorlukların tarih boyu insanları yoksun ve yoksul bırakmalarıyla yaratıkları insanlık durumunun toplamı, günümüz kapitalizminin iş yerlerinde ve işsizler arasında bir günde yarattığı ve sürdürdüğü acı, işkence, baskı, zulüm, sömürü, düşmanlık, yoksulluk ve düşünsel ve davranışsal hastalıklarla karşılaştırılmaz bile.

Fordist kitle üretim yapısı, yukarıda belirtilen "sömürüyü ve karı artırma" için yapılan değişikliklerle geliştirilmiş ve etkinleştirilmiş olarak, hala egemen olarak devam etmektedir; çünkü Fordizm "rasyonalist yönetime" dayanır; postmodernistlerin rasyonellik karşıtlığı açıklamalarına rağmen, Fordizm devam etmektedir; çünkü üretimin rasyonelleşmesi, anti-hümanist mantığın da egemen olmasını getirmiştir ve bu kontrol mekanizmalarını güçlendirerek sürmektedir.

Fordist kapitalizmdeki hiyerarşik ve bürokratik üretim ve ilişki yapısının asıl doğası değişmedi. Post-fordist şirket, Fordist şirkette mücadele veren örgütlü işgücünü yok etti; bunu da kurnazca biçimlendirilen uydurularla destekledi; katılımcı yönetim, esnek üretim, işçinin tekalanda uzmanlaşmasının işçiyi sınırladığı, dolayısıyla birkaç alanda yeteneğinin geliştirilmesi gibi meşrulaştırma ve gizleme mekanizmaları getirdi.¹³² Post-fordist şirket yönetimi, hem ulus içinde hem de uluslararası şirket yönetiminde, işçi sınıfının örgütlenmesini parçaladı, Makyavelli'nin amaç gerçekleştirmek için iki-yüzlü ve tatlı dilli ve ikna edici (elbette ikna edemeyince de, kibarca, hakkından gelici) iletişim ve ilişki tarzını yaygınlaştırdı; siyasetteki güler yüzlü ve kibar ilişkilerle, böl, birbirine düşür ve yönet politikasını şirkete taşıdı.

Fordist üretimin olduğu kapitalist/emperyalist yapıda hammaddeler gelişmiş ülkelere taşınıyor ve orada işlenip pazarlara sunuluyordu. Bunun iki büyük maliyeti vardı hammaddenin ve bitmiş ürünün taşınması ve endüstrileşmiş ülkelerdeki işgücünün yüksek maliyeti. İşgücüne verilen asgari ücret, sendikalara verilen ücret, sekiz saat sonra verilen fazla mesai, haftada beş gün çalışma, bayramlarda iki misli ücret/maaş ödemesi, kapitalistlerin "insanlık duygularını" rencide ediyordu (kar maksimizasyonunu, sömürüyü azaltıyordu). Kapitalizm buna çareyi, örneğin ABD'de, önce fabrikalarını güneyde boylu boyunca uzanan Meksika sınırına taşıdılar ve Meksikalıları (çoğu kaçak) kullanmaya başladılar. Sonra, üretimi hammaddelerin olduğu veya hammaddelere yakın yerlere taşıdılar; dağıtım merkezlerini çoğalttılar. Gittikleri yerlerde, sendikalar ve işçi hakları varsa, yok ettiler.

Sorun "hammaddelerin, bitmiş ürünlerin, enformasyon üretim ve dağıtımının" "dengesiz, eşitsiz" olması sorunu değildir; dengesizlik zaten kapitalist tarzın getirdiği sonuçlardan biridir; dolayısıyla, mücadele de "dijital uçurumu azaltma, dengesizliği ortadan kaldırma" bağlamında anlamlı olmaz ve kapitalist bilinç yönetimine hizmet eder (örneğin, mecliste erkeklere eşit sayıda kadın olması, ülkelerin kendi haber ajanslarının güçlendirilmesi, kendi televizyon programlarını yapması gibi mücadeleler. Bu tür değişimler kapitalist toplum içi ve toplumlarası rekabet ve gelişmede, zaten olacaktır; bu oluşumlar, kapitalizmin gelişmesi anlamına gelir.

¹³² Asıl anlamı: Sendikalı işçiyi aynı işte kullanmak zorunda kalan yöneticiler şimdi, ondan en maksimum faydayı almak ve başka ek işçi çalıştırmamak için, işçiyi günlük üretim içinde gerekli gördüğü her yerde çalıştırmaktadır.

Endüstrileşmede (klasik emperyalizm döneminde) “kömür, demir ve çelik” en temel kapitalist endüstrilerdi ve ağır endüstriler geliyordu; emperyalist ulaşım için yollar ve demiryolları hayatiydi. Şimdi ise enformasyon ve hizmet sektörü ön plana geldi. Bunun anlamı, post-emperyalizm bilginin, hizmetin ve zenginliğin dar dağıtımından küresel alanda yaygın bir dağıtımına doğru geliştiği değildir. Tam aksine, maddi ve düşünsel üretimin küresel kontrolüyle kapitalizm 18. ve 19. yüzyıldaki hunhar sömürüyle yaşadığı altın çağını “yeni-liberalizmle” getirilen yeni hunharlıklarla yeniden yaşamaktadır.

Bunun bir anlamı da şudur: Bu altın çağ da, hem kapitalistin açgözlü hırsı ve “her şeyi kendisine ayırma” hastalığı, gerektiğinde birbiriyle işbirliği yaparken, gerektiğinde birbirini yok etme rekabeti nedenleriyle, hem de çalışanların giderek gelişecek uluslararası mücadelesi sonucu dönüşüme uğrayacak ve dünyada yarattığı sefil ve alçalmış insanlık durumuyla birlikte yok olacaktır. Elbette, bu sırada, kendileri uzayda kurdukları uydu-villalarda rahat yaşam sürdürürken, dünyayı yaşamaz hale getirmez veya yok etmezlerse.

Emperyalistler, sömürgeci kültürle ilgilenmediler ve kültürlerarası kontağı akıllarına bile getirmedi: Emperyalistlerin antropologları ve sosyal bilimcileri için, sömürgeci oluşturan ilkel ve geri-kalmış insanlara, modernleşme ve Hz. İsa götürülüyordu. Efendi ve köle arasındaki ilişkide, efendi istediğini alır ve köle ise verir, sağlar, sunar. Emperyalistin amacı ekonomik sömürü ve bu sömürünün sömürgeci yöneterek garantiye alınmasıydı. Sömürülenin “kültürel kontak” gibi bir talebi olmaz, çünkü talep edecek pozisyonda değillerdi.

Gelelim günümüzdeki duruma, çoklu-karşılılık ve kültürlerarası çok sesli ve çoklu ilişki gibi anlatılar, örneğin, bir New York’unun günlük yaşamında, yeni-sömürgeci yaşayan ötekilerin kültürel ifadelerinin hiçbirinin (örneğin müziğinin) olmaması, bize “çokluk, karşılıklılık, etkileşim, alışveriş, çoğulculuk ve çoğul ekiyle gelen anlatıların” ne denli geçersiz olduğunu gösterir.

Postemperyalizm ve post-sömürgecilikle, maddi ilişki ve sömürü alanı ve ilişkileri bir kenarda itilmiş duruyor; onun yerini, insan psikolojisi ve dili üzerinden açıklamalar alıyor. Sorun ekonomik alandan alınmış ve dilsel, metinsel, discursive temsiller, yeniden-yazmalar (de-scribing) veya içine yazmalar (inscribing) üzerine kaydırılmıştır.

Emperyalizmin, çağdaş sömürgelerde kesinlikle iki şeyi birden yapması gerekir; ekonomik sömürü ve bilişsel ve psikolojik yönetim.

İNTERNET VE CEP TELEFONU: KİTLE İLETİŞİMİNİN SONU?

Başlıktaki soruya hemen yanıt verelim: İnternet ve cep telefonu, kitle iletişiminin sonunu değil, tam aksine, kitle iletişimi denen yönetsel iletişimin daha da yaygınlaşması ve sermayenin etki alanını derinleştirmesini heceler. Bir zamanlar (Türkiye’de bu pek yaşanmadı, ABD’de yaşayanlar iyi bilir) evimizdeki mektup kutuları “junk mail” denen, fakat bazen kuponlarını kestiğimiz, mektuplarla ve materyallerle dolu olurdu. Şimdi ise, internetteki mektup kutumuzda ve internette dolaştığımız her yerde sayısız mesajlarla yüz yüze gelmekteyiz. Cep telefonumuz TURKCELL ve banka mesajlarıyla sınırlı kalmayacak, sayısız kaynaklardan sayısız yazılı ve görüntülü mesajlarla cep telefonumuz dolacak. Yeni-iletişim teknolojileriyle (örneğin internet ve bilgisayarla) klasik kitle iletişiminin (örneğin televizyonun) devrinin bittiği söylenmektedir, bunu söyleyenlerin hemen hepsi haberlerini ve boş zamanını hala televizyondan almaktadır. Kitle iletişimi son bulmamaktadır; İnternet ve cep telefonu, kitle iletişimine, “bilinmeyen kitle” yanında, bilinen kitlenin (bilinen bireylere erişimin) eklendiğini gösterir; dolayısıyla, giderek, üzerimizdeki yönetsel kontrol yoğunlaşmaktadır ve bu kontrol “bireysel tercih” kılıfı içinde görünmez yapılmaktadır. Modern iletişim teknolojileri bize, bir şey daha gösterdi: Hepimiz kaydediliyoruz ve kaydedilenler bize karşı her an kolayca kullanılabilir. “Big Brother” Stalinler öldü! Yaşasın yeni Big Brothers!

Yeni medya, özellikle internet ile birlikte, her zaman yapıldığı gibi, sanki bu yeniler ile her şey değişecekmiş ve değişmiş gibi bir sürü şahane uydurular üretilir. Yeni medya ile, sanki üretim tarzı ve ilişkileri değişmiş, işin örgütlenmesi dönüşmüş, iş koşullarını kapitalist sınıf kontrol etmiyormuş gibi, süregelen egemen kuramların gittiği, onun yerine yenilerin geldiği, her şeyin sürekli değiştiği anlatıları sunulur. Bu şahane uydurulara göre:

- Sanki fırtınalı hava gibi, kitle iletişim teorisi ve araştırmasındaki değişimler de çok hızlı ve önceden kestirilemez biçimde olmaktadır.

- Kitle iletişimi medyası biçimsel, içeriksel ve özsel bakımlardan dramatik olarak değişmektedir (Levins, 1997). Belki biçimsel olarak değişmeden bahsedebiliriz, ama öz ve içerik her zamanki gibi pazar bilisini yaratma ve perçinlemeye çalışmaktadır. Özde değişim, zaten öz ortadan kaldırılarak ve yerine görüntü ve biçim konarak yapıldı.

- Geleneksel kitle iletişiminin yönetenlerden yönetilenlere doğru olan tek-yönlü yapısı değişmekte ve onun yerini çok-kişiden çok-kişiyeye iletişim tarzı almaktadır. Bu uyduru, internetin potansiyel yapısı ile internette olanı karıştırmaktadır. Yerel, ulusal ve uluslararası sermaye,

yönetimsel iletişimini artık internet aracılığıyla yapmaktadır. Bu yönetimsel iletişimin çoktan-çoğa olan bir demokratik iletişim olabilmesi için (interaktif olabilmesi için), sermayenin belirlediği içeriği ve koşulları, biz kullanıcıların/tüketicilerin değiştirebilmesi gerekir ki böyle bir şey olmamaktadır. Satış, pazarlama ve biliş ve davranış yönetimi, şimdi internet yoluyla da yapılmaktadır. Sermayenin bizden alabileceği hiçbir şey yok ki bizimle demokratik iletişime girsin. Sermayenin bize satacağı mal ve kendisine işlevsel olan bilişler var; bizimle ilişkilerini bu amaçlarla internette de düzenlemektedir.

○ Medya sahiplik kalıbı dramatik olarak değişmektedir. Bu da bir uyduru: Kapitalizm sermaye başından beri tekelleşme türleri ile rekabet ve kontrol gücünü artırmaktadır. Tek kişilik sahiplikten, aile, aileden günümüzdeki çok uluslu şirket sahipliğine kadar olan değişimler, dramatik veya dönüşümcü değişimler değildir; sermayenin örgütlenmesindeki gelişmelerdir. Medya sahipliği başında kapitalist sermayeye aitti, şimdi de kapitalist sermayeye ait. Hangi sermayedarın veya sermaye gruplarının sahip olduğu, dramatik değişim veya dönüşüm değildir, çünkü hala neyin nerede ve nasıl üretileceğine, nereye nasıl dağıtılacağına karar verenler, çalışanlar değil, çalıştıranlardır.

○ İzleyicilerin izleme alışkanlıkları ve kalıpları dünya çapında değişime uğramıştır ve hızla değişmektedir (Rideout, Foehr, Roberts, ve Brodie, 1999). Aile ile izlerken, şimdi tek başına izliyormuş; tek medya yerine aynı zamanda birkaç medya izliyormuş; bir şeyi parça parça izliyormuş. Ee, napalım? Gene izliyor ve hem de eskisinden çok daha fazla bir şekilde, çoklu medya kullanıyor. Sorun ne? Sorun Nielsen ve benzeri reyting ölçümü yapanların sorunu ve reklamcılarla medya arasında reklam fiyatını belirleme sorunudur. Merakları şu: Ölçme nasıl olsun ki reklam fiyatları; yeni koşullara uygun bir şekilde belirlensin.

○ Yeni medya ile kültürler de sürekli değişime uğramaktadır. Hiç alakası yok, yeni medya ile kültürler değişmemektedir, yeni medyanın sermaye tarafından biçimlendirilmesi ile, endüstriyel kültürün yaygınlığı artmakta ve insanlar artık üretilen kültürleri kullanan ve tüketen duruma düşürülmektedir. İnternet Cafe kültürünü internet yaratmadı, interneti ve internet kafeyi örgütleyen sermaye yarattı. Yani, değişimi getiren yeni araçlar değil, yeni araçların örgütleniş biçimidir.

○ Gençler internete bağlı olarak büyümektedir ve interaktif medya evdeki hayatı yeniden tanımlamaktadır/düzenlemektedir (Plotnikof, 2003; Diaz ve Aratani, 2003). Yukarıda açıkladığımız gibi, bunun nedeni ne araç ne de gençlerin talepleridir. Bu teknolojik araçlar, sokakta ve insanla canlı ilişkide olan gençler ve özellikle düşünen ve gerçek yaşam koşullarıyla ilgilenen gençler sistemler için tehlikeli olduğu için,

onların çeşitli şekillerde sisteme tehlikeli düşünce ve faaliyetlerden uzaklaştırılması gerekir. Dolayısıyla, yeni teknolojik araçlar sadece ticari satışı ve ilişkiyi hızlandıran ve çeşitlendiren bir şekilde örgütlenmemiştir, aynı zamanda gençleri “tüketiyorum, yiyor içiyorum, giyiyorum, “chat” yapıyorum, internette eğleniyorum, o halde varım” diye bile düşünmesini engelleyecek bir şekilde örgütlenmiş ve içerikle doldurulmuştur. Önemli olan, gençlerin nasıl izledikleri (kullanımı nasıl yaptıkları) değil, önemli olan gençlerin yeni medya kullanımının içeriği ve bu içeriğin getirdiği bilişsel ve davranışsal sonuçlarıdır.

o Kitle iletişimi akademisyenliğinde, yeni teknolojilerle ve çoğulcu metodolojilerle gelen bilgi çokluğu “aşırı enformasyon yüklemeyi” getirmiştir. Doğru, enformasyon yükünün aşırılığı “information overload” özellikle bilgisayarın çıkmasından sonra konuşulan konulardan biri olarak süregelmiştir. Fakat bu iddiada, önemli iki yan, sanki değişmez olarak düşünülmektedir ki bu yanlıştır. Birincisi, “siber uzay” denen internet dünyasına trilyonlarca “şey” doldurulmuştur. Fakat sorun, bunların ne kadarının “enformasyon/bilgi” taşıdığıdır ki, internet dünyasında kullanılan içeriklerin büyük çoğunluğu (a) biliş yönetimi aracı olan oyunlardan, (b) seksle ilgili materyallerden, (c) alışverişle ilgili sitelerden (ticari içerikten) ve ticariliği gizlenmiş bloglardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, aslında “aşırı enformasyon yüklemesi” (information overload) değil, “aşırı çöplük yüklemesi” (junk overload) nedeniyle aranan enformasyona ulaşma zorluğu vardır. İkincisi, iletişim akademisyenliğinde, “information overload” ile karşılaşılıp, şikayet etmek için, iletişim akademisyenlerinin interneti de kullanarak akademik araştırma yapıyor olmaları ve bilgi arayışında olmaları gerekir ki, Türkiye örneğinde, kaç akademisyen araştırma yapmakta ve bilgi peşinde koşmakta ve bunun için de interneti kullanmaktadır? Çok az. Bu azlığın en iyi göstergelerinden biri de, akademik dergilere gönderilen makale sayısı ve bu makalelerin içeriklerinde ciddi bir “ilgili incelemenin” bulunmamasıdır.

o “Kitle iletişimi dört tarihsel döneme ayırt edilebilir” diyor, Shaw ve diğerleri (2000): “Gazeteler ve mekan; magazinler ve sınıf; yayın (radio-tv) ve kitle; internet ve uzay”. Dikkat edilirse, radyo ve televizyonun gelmesi ve yaygınlaşmasıyla, “sınıf” konusu ortadan kalkıyor ve onun yerini “kitle konusu” alıyor. İnternetle ise, artık konu kitle değil, “siber uzay ve siber uzayda özgürce gezinme” oluyor.

o İnternet, Maslow'un hiyerarşisindeki en yüksek seviyenin (kendini gerçekleştirme) gerçekleşmesini sağlamıştır. Bunu söyleyen, şunun farkında değil, daha internet olmadan çok öncelerinden beri evsiz ve aç bir alkolik eline geçen parayı alkole yatırdığında “kendini gerçekleştiriyordu!” İnternet, pazar ilişkileri dahil, her ilişkide (kullanımda), işte bu

tür kendini gerçekleştirmelerin aracı oldu. Olan bu, olabilir olan veya potansiyel olanı düşünürsek, internet her şey olabilir; ama “chat”, oyun, e-posta, ticari reklam ve mal alışveriş aracıdır.

○ İnternet, cemaat/toplum kurma/inşa etme işini, radyo, televizyon ve diğer medya gibi (ve onlardan daha etkili bir şekilde) yapar. Aslında, internetin kurduğu cemaat/toplum, süregelen kurulu egemenliğin kendisidir. Dolayısıyla, teknolojik araç, bu aracın sağladığı özgürlük sınırları içinde, herkes tarafından gücüne göre kullanılır ve bu kullanımın bir özelliği de kaynaşma için değil, kaynaşmama içindir. Bunun en somut göstergeleri egemen yapılara karşı mücadele veren gazeteler ve dergiler olmuştur.

○ Çoğu kişi interneti benzer görüşteki insanlarla ilişki kurma ve faydalı enformasyon elde etmede potansiyel araç olarak görür. Bu da internetin insanların siyasal konularda farkındalıklarını artırdığını, bu konularda birbiriyle iletişimlerini ve siyasal çıktıları etkilediklerini belirten araştırmalarla desteklenir (örneğin, Livingstone *et al*, 2005; Shah *et al*, 2005; Tolbert and McNeal, 2003). Elbette bunu yapan insanlar vardır. Fakat bu araştırmalar, internette egemen olan “bilgi” dolaşımının ticari ve siyasal güç yapılarının yüklediği enformasyonlarla doldurulduğunu, tartışma gruplarının ve internet sitelerinin egemen ideolojik yapıların sözcüleri durumunda olduğunu, “çevrecilik” adı altında sunulan grupların aslında çevreciliği belli yönde biçimlendirmek isteyen sermayenin sözcüsü olduğunu bir kenara itmektelerdir.

○ Uzay çağındayız ve insanlar, fark etmez hangi sınıftan veya gruptan olursa olsun, birbiriyle bağlanma potansiyeline sahiptir. Bu doğru, fakat “potansiyeli” sanki oluyor gibi sunmayalım veya potansiyel olduğunu unutturmayalım. Ama unutuyor ve unutturuyoruz: İnsanlar sadece tanıdıklarına, onlara bir şey satmak isteyenlere, onlardan bir fayda sağlamak isteyenlere bağlanabilirler. Herkes herkesle, sınıf, güç ve çıkar vb ayırt edici özellikleri olsa bile, bağlanmaz, bağlanamaz. Gerçeği çok iyi anlayalım: İnternetin sağlayabileceği (olasılıklar) ile sağladığını (olanı) birbirine karıştırmamak gerekir. Elimizdeki cep telefonu biz Pentagon’a veya CIA veya MIT’e bağlanamayız; ama onlar bize istediklerinde bağlanır ve amaçlarını gerçekleştirirler. Biz çağrı cihazını (şimdi cep telefonu) bir zamanlar “yanımızda taşıdığımız köleliğimizin zinciri” olarak nitelerdik; çünkü patron her zaman ve yerde bize kolayca ulaşabilirdi. Elbette bireysel ilişkilerimizde, cep telefonu bizim için çok önemlidir. Fakat yönetsel ilişkilerde, cep telefonu “bizi her an izleyen bir siyasal ve endüstriyel yapının” en gözde kitle iletişim araçlarından biridir. Gazeteler, Amerika dahil tüm dünyada önce yerel veya küçük topluluklarda ve kahvehanelerde toplu halde okunan ve

tartışılan kitle iletişim aracıydı. Cep telefonu ise, işe tersinden başladı: Bireysel kişiler arası kullanım aracı olarak başladı ve örgütlü çıkarların yönetsel aracı haline gelecektir.

Cep telefonu, giderek, endüstrilerin en çok istedikleri, fakat televizyon ve radyoyla yapamadıklarını yapan gözde bir kitle iletişim aracı olmaktadır. Potansiyel tüketiciye (oy verene, kullanana, izleyene) her yerde her zaman ulaşılabilir; hem de bireyselleştirilmiş mesajlarla. Şimdilik cep telefonunun yönetsel amaçlı kullanımını, cep telefonumuzun numarasını bilen bankalar ve alışveriş yaptığımız iş yerleri bize gönderdikleri mesajlar ve promosyonlarla yapmaktadır. Cep telefonuyla olan yönetsel iletişim giderek yaygınlaşacak ve bireyselleşecektir.

Yeni medya (internet) üzerine eğilenler, diğerleri gibi, kendi odaklanma alanlarını meşrulaştırmak için, şimdiye kadar yapılan medya araştırmalarının (eski moda medya araştırmalarının) artık bir şey vermediğini belirtmektedirler. Yeni medyayı anlamak için çözümün MacLuhan'ın teorisi ile Deleuze ve Guattari'nin birleştiren anlayışta olduğunu belirtmektedirler (örneğin, Friedrich Kittler, 1999; Scott Lash, 2002). Bu anlayış, eski MacLuhancı teknolojik determinizmi yeni teknolojilere uzatmaktan öte gitmemektedir. Bu bağlamda en temel sorun, teknolojinin kendisinin doğası nedeniyle insan duyularını, düşüncelerini ve yaşamını değiştireceği masalıdır. Elbette yeni teknolojik araçlar insanlarda değişiklikler yaratacaktır; fakat yaratan teknolojiler değil, teknolojileri belli sonuçları sağlamak için biçimlendirenler ve teknolojik fetişizmle gelen kullanım tarzıdır.

1990 VE 2000'LERDE İLETİŞİM KURAM VE ARAŞTIRMALARI

İletişim ve kitle iletişim üzerinde bilimsel düşünmeye başlama yüz yılı geçmiş olmasına rağmen iletişim kuramlarının varlığı üzerinde hala şüpheler vardır. Kitle iletişiminde, birleşmiş ve kapsamlı bir kuram henüz inşa edilmedi ve varolan egemen akademik atmosferde edileceği de hiç beklenemez. Kitle iletişiminde kuramsal yaklaşımlar ve araştırmalar disiplinlerarası olmaya devam etmektedir. Örneğin Craig (1993, 1999) ve benzeri bazılarının göre belirgin bir araştırma alanı olarak iletişim kuramı yoktur. Buna gerekçe olarak da çok disiplinli olması verilir. Deetz'e göre (1994) iletişim kuramları kitaplarına baktığımızda enformasyon teorisi, psikolojik teori ve hatta fizyolojik teorileri görürsün, fakat herhangi bir iletişim teorisini ender bulursun. 1959-2000 arasında önde gelen iletişim dergilerinin içeriğini inceleyen Bryant ve Miron'un bulgularına göre (2004), iletişim alanında 1970'lerden sonra ortaya çıkan yeni denebilecek bir kuram yoktur; kullanılan 600 teori vardır;

kültürel incelemelerin “anlam veren” ve “çözümleme yapan” aktif izleyicisini, ve (ç) şimdi de, “izleyen izleyiciyi” görmekteyiz. İzleyen izleyici anlayışı, görünenin gerçek olduğunu vurgulayan yüzeyselliğin egemenliğinde, sadece “izleme faaliyeti” üzerinde durur. Zaten “reyting ve izleyici araştırması” yapanların 80 yıldır yaptığı, “izleme eylemi” üzerine inşa edilmiştir. Şimdi, bu eylemin “bölünüp parçalandığı, aynı anda birkaç medya izlendiği, tümüyle bir şey izlenmediği (dolayısıyla hala izleyicinin egemenliği)” sorunu öne sürülmektedir. Bu elbette sorundur; ama sadece reyting şirketleriyle reklamcılar ve televizyon şirketleri arasında reklam fiyatını belirleme sorunudur. İzleyici araştırmaları yaptırılanın “bilme” sorunudur. İzleyicinin sorunu değildir: Tren geçiyor, seyirci zevkle seyrediyor. Tren yeniden geçiyor, o hala seyrediyor.

2000’lerde, kurnazca, sınıfı bir kenara itmek (etnik gruplaşmayı derinleştirmek ve yeni gruplarla çoklu bölmeler yaratmak) için getirilen mekanizmalardan biri de “KİMLİK” konusudur. Bu konu moda olan iletişim araştırmalarından biridir. Örneğin, sadece post-modernistler ve post-yapısalcılar değil, bir zamanlar sınıf konusuna eğilen Morley gibi bazıları da, izleyicilerin kimlikler kullanmasına şaşmakta ve kimliklerin önemini ve üzerinde durulmasını belirtiyorlar. Mevsimlik moda, soda, yiyecek ve giyecek endüstrilerinin yoğun bir şekilde işledikleri, din, ahlak, etnik aitlik ve hurafeler dahil birçok kimlikler peşinde koşması şaşırtıcı olmamalıdır; çünkü bunlar zaten geçmişten beri süregelen ve giderek yaygınlaştırılan biliş, duygu, değer, beklenti ve anlam yönetiminin parçalarıdır; tüm bunlar bize, ideolojik egemenliğin varlığını, dolayısıyla, sınıf analizinin çok önemli olduğunu anlatır. İzleyicinin sınıf kimliğiyle hareket etmemesi, sınıfın etken olarak anlamsız olduğunu göstermez; tam aksine yönetici sınıfların beklentilerine uygun hareket ettiğini gösterir. Bu durum bize, izleyiciyi kendi başına değil, düşünsel ürünü biçimlendiren üretenle birlikte ele almamız gerektiğini gösterir.

Gramsci’yi Neo-Gramsci’ye Dönüştürme

Marx’tan uzaklaşıp 1970’in başlarında Gramsci’ye sarılanlar, yönetici/egemen sınıfı, çoğu kez farklı sosyal tabakaların “güvensiz ittifakı” olarak ele almaya başladı; egemen ideolojinin metinsel iletişim faaliyetlerinin alanı olarak yeniden tanımladı; “mücadele fabrikada olur” diyen Gramsci’yi, post-Marksist Robert Cox, Stephen Gill, David Law, Laclau ve Mouffe gibiler (a) post-yapısalcı söylem analizi yapan, (b) Amerikan emperyalizminin kontrollü alternatif olarak kullandığı “Amnesti International” gibi sivil toplum örgütleriyle hegemonyaya karşı mücadele veren, (c) yönetici kapitalist sınıf yerine uluslararası şirketlerin ve kuruluşların “yönetici elitlerini” koyan Neo-Gramsci’ye dönüştürdüler:

Medya yönetici sınıfın fikirlerini ileten olma yerine, rekabetteki sosyal güçlerin yarış sitesi olarak ele alındı.¹³⁴

Sorunu üretimin yapısı ve ilişkilerinden soyutlayıp göstergesel anlamlandırmaya indirgediğimizde bile, işçi sınıfıyla sermayenin "rekabeti" ve bunun metin dışında gerçek egemenlik ve mücadele ilişkileri içindeki anlamını düşündüğümüzde, bu tür "rekabet" görüşü, "saçmalığın mitleştirilerek gerçeğin yerini alması" demektir. Hangi güçler medya'da ve medyadan geçerek rekabet etmektedir? Televizyon ve film seyreden ve gazete okuyan sen ve ben neyle ve kiminle rekabet ediyoruz? Rekabet kar paylarını artırma yarışında olan şirketler arasında vardır; izleyicilerin "rekabeti" ancak güçlülerin çıkarlarını gerçekleştirmek için "birbirini yemesi" veya "serbest-köleler arası gösteri ve baskı" yarış biçiminde vardır. Güçlü ile güçsüz arasında rekabet, aynı karşılıklı bağımlılık iddiası gibi geçersizdir. İzleyicinin televizyon önünde çözümler yapması, izleyiciyi, güçlerle rekabete mi sokmakta ve ilişkiye onu güçlü olarak mı katmakta? İzleyici çözümler yaparak katılırken, güçsüzlüğünü mü yoksa güçlülüğünü mü yeniden üretmektedir? Sen ve ben iletişim araçlarını ve ürünlerini kullanarak yaptığımız katılımı, egemenliği mi paylaşıyoruz, egemenliğe mi ortak oluyoruz? Egemenlik arayışında ekonomik güç kazanarak kendini kendi için temsil edenler veya temsil ettirenler kimler? Ücret politikalarını belirleyenler ve değiştirenler, televizyon önünde veya metinde ne tür "özgür" çözümler yapanlar mı? İzleyicilerin çözümlerinin sonuçları ne? Örgütlü sosyal yaşam, metinlerde veya diskorslarda kurulup, metinlerde ve diskorslarda mı yıkılıyor ve yeniden inşa ediliyor? İnsan ve insanlık tarihi, olağanüstü diskors/söylem safasatalarıyla değil, hunhar materyal üretim biçimleri ve ilişkileriyle inşa edilmiş, sürdürülmüş, yıkılmış ve yeniden kurulmuştur. Olağanüstü kültür ve söylem masalları ve araçları sadece yönetilenleri yönetmek için vardır. Masallar ve ideolojiler yönetmez; masalların ve ideolojilerin yardımıyla yönetim yapılır. Bu yollarla yönetme çalışmadığı durumda, daima modern baskı, terör ve katliam teknolojileriyle yapılan uygulamalar vardır. Dilin dışında olmadığı iddia edilen gerçek, aslında dili de biçimlendiren yaşanan örgütlü gerçektir.

Marksist Yaklaşımların Durumu

1970'lerdeki yaygınlığını 1980 ve 1990'larda yitiren marksist yaklaşım ve analiz, 2000'lerde artarak geri dönmeye başladı. Bu artış, son ekonomik kriz ve bu krizin egemen sosyal bilimlere etkisi nedeniyle, Marksist yaklaşımlara dönüşü daha da hızlandıracağı beklenmektedir.

¹³⁴ Ayrıntılı analiz için bkz: Ayers and Saurin, 2007; Martin, 2002; Ayers, 2008.

1999'da, *Journal of Media Economics*, tüm bir sayısını "Political Economy of Communication" konusuna ayırdı. Bu sayıdaki sunumlarında, Marx'ın iletişim ve taşıma ile endüstriyel altyapı arasında kurduğu bağın önemi vurgulandı.

Türkiye'de de hızla yayılan negatif bir gelişme olmaktadır: İletişim ile uğraşanların ki bunlara "kendilerini "solcu" ve hatta kendilerince kendilerini bir tür "Marksist" olarak niteleyenlerin, ne Marx'ın iletişimle ve kültürle ilgisinden yeterince haberi olduğu ve ne de Marx ile Marx'ı okuyarak ilgilendiği söylenemez. Artan bir şekilde *radikal siyasal ekonomi*, *critical siyasal ekonomi*, *siyasal ekonomi* isimleri altında kuramsal açıklamalar ve araştırmalar artmaktadır. Nasıl ki, kültürel incelemeler, önce, Marx'ı keşfettiler ve sonra kaybettiler, reddettiler veya çıkarlarını gerçekleştirmek için geçersiz ilan ettiler; 2000'lerdeki *radikal* ve *critical* gibi ön takılarla gelen siyasal ekonomi yaklaşımlarının ne denli Marksist yaklaşım oldukları da ciddi şekilde soruşturulması gereken bir konu olmaya başladı. Daha kötüsü, 1970'lerde Marksist veya neo-Marksist analiz yapanların önemli bir kısmının 2000'lerde daha çok liberal-demokratik olarak niteleyebileceğimiz çizgiye geldiğini söyleyebiliriz. Bir diğer sorun, McChesney'in belirttiği ve bizim katıldığımız gibi, iletişimi eleştirel ele alanların, aslında, Marx'ı okumamasıdır. Bu sorunu gidermek için, (Gazi Üniversitesi) İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi'nin 25. Sayısının (2007) Forum bölümü, Marx'ın okunmayan ve bilinmeyen iletişimle ilgili yazdıklarına ayırdı; ama okuyan olduğunu sanmıyoruz. Elbette McChesney'in de belirttiği gibi, kaynağın orada olması yeterli değildir, daha "access/erişim" kavramının bile doğru/gerçek anlamını bilmeyen ama Marksist/eleştirel yaklaşımla bir şeyler yaptığını sananların bunları okuması gerekir ki, en azından ideoloji ve uyduru girdabından kurtulunsun.¹³⁵ Fuchs'a göre (2009) medyanın radikal siyasal ekonomisi (örneğin, Meier, 2003; Grisold & Meier, 2007; Grisold, 2004) veya iletişimin Critical Siyasal Ekonomisi yaklaşımı (örneğin, Murdock & Golding, 2005) Marx'ın çalışmalarına ender olarak referans vermekte veya hiç vermemektedir. Fuchs bu yaklaşımların tartışmasını kapitalizmin reformu çerçevesi içinde kaldıklarını belirtmektedir. Kültürel incelemelerin Marx'a dayanarak şöhret kazanmaları ve moda olmaları, sanki 2000'lerde siyasal ekonomiye de sirayet etmiş gibi görünmektedir. Bu nedenle, bu kitapta Marksist olarak niteleyerek sunulan, birçok kişinin, günümüzde, ne denli/türlü bir Marksist olduğu da karmaşık bir konu haline gelmiştir. Fakat negatif olarak nitelediğimiz

¹³⁵ Bilime/bilmeye saygılarından olmalı, birileri dergiyi okulun web sayfasından kaldırmış. irfanerdogan.com sayfasında bu yazıları bulabilirsiniz.

bu gelişmeyi, bir bakıma olumlu olarak da düşünebiliriz: Hiç değilse, kendini radikal veya "critical" olarak niteleyen ve özellikle Marx ve Marksist analizin önemli ve değerli olduğunu belirtenler giderek artmaktadır.

Mosco, gelişmeyi çok daha olumlu olarak görmektedir. 1990'ın ortasından beri iletişim araştırmalarında beş ana yönelim olduğunu (gerçi bunların yeni olmadığını, fakat şimdiye kadar egemen yönelim içinde gömülü olduğunu) belirtmektedir: (1) alanın küreselleşmesi, (2) tarihsel araştırma üzerinde süregelen odaklanmanın yaygınlaşması, (3) alternatif görüşteki araştırmaların artması, (4) eski medyadan yeni medyaya kayış ve (5) siyasal ekonomi geleneğine bağlı aktivizmin büyümesi (2008, 2009: 104). Mosco'nun araştırması, Marksist yaklaşımın, özellikle 2000'lerdeki ekonomik krizleri geçerli açıklama gereksinimini arttırmasının da etkisiyle, pek başarılı olamadığını ve Marksist yaklaşımın, 1980 ve 1990'daki özelleştirme ve demokratikleştirme gibi sloganlarla gelen yoğun saldırı ve bu saldırıların "post" ekiyle gelen açıklanması ve meşrulaştırılmasının yoğun dolaşımıyla gelen küreselleşmeye ilgi odaklanması, Marksist yaklaşımı geriletme yerine, daha da anlamlı hale getirdiğini bize söylemektedir.

Her durumda, 2000'lerde Marx, Marksist yaklaşım ve iletişim üzerinde durma giderek artmaktadır. Daha önce, başka nedenlerle sunduklarımıza ek olarak birkaç örnek daha verelim: Golding ve Murdock "*The Political Economy of the Media*" (1997) yapıtlarında bize temel bilgileri ve tartışmaları sunan yazılar bulunmaktadır. Lee Artz "*On the Material and the Dialectic: Toward a Class Analysis of Communication*" (2006) makalesinde marksizmin iletişim süreçlerini ve pratiklerini anlamada sınıf ve sınıf mücadelesi konusu üzerinde durmaktadır. Dana Cloud "*Change Happens: Materialist Dialectics and Communication Studies*" makalesinde (2006) değişim süreci, diyalektik ve iletişim arasında bağ kurmaktadır. Kumar (2006) "*Media, Culture, and Society: The Relevance of Marx's Dialectical Method*" makalesinde Marx'ın diyalektik yöntemiyle medya ve kültürdeki çelişkilerin incelenmesini tartışmaktadır. Kumar'a göre, aydınların görevi, toplumun durumunu açıklama ve eleştiri ve dünyayı değiştirmek için çalışmadır. Colin Sparks (2006) "*Contradictions in Capitalist Media Practices*" yapıtında, medya pratikleri ve bu pratiklerdeki çelişkiler üzerinde odaklanmakta ve bize medya, sınıf, kapitalist sistem arasındaki bağ ve medyanın işlevleri hakkında temel bilgileri sunmaktadır. Erdoğan (2001) Marksist siyasal ekonomik yaklaşımının kitle iletişimi örneğiyle anlamı ve önemi üzerinde durmaktadır. Geray (2003) ve Başaran ve Geray (2005) telekomünikasyon ve yeni iletişim ağlarının yapısını incelemektedirler. Diğer

yapıtlar arasında Tekinalp (2002) ve Adaklı (2006) tarafından yapılan çalışmaları verebiliriz.

Eski ve yeni Marksist (ve Marksist yönelimli) dergiler arasında, *Capital & Class*, *Historical Materialism*, *International Socialism*, *Monthly Review*, *New Left Review*, *Science & Society*, *Radical Philosophy Review*, *Review of Radical Political Economics*, *Marksist Interventions ve Mediations* vardır. Özellikle, Foucault Studies ve *Baudrillard Studies* gibi dergiler asla Marksist kategoriye dahil edilmemelidir; üretim tarzı ve ilişkilerini yok sayan “cultural studies” ve “radical” gibi başlıklar kullanan ve “post” ekiyle gelen hiçbir yaklaşım da, Marksizm içine konmamalıdır.

Uluslararası Yansımalar

1985 ile 2000 yılları arasında, küresel pazardaki saldırılarıyla, kapitalistler sömürebilecekleri insan sayısını dünyada 2.5 milyardan 6.0 milyara çıkartmıştır. Aynı yıllar arasında, Sovyetlerin, Çin'in ve Hindistan'ın küresel kapitalist pazara katılmasıyla, kabaca 1.47 milyar işçi sınıfı uluslararası firmaların sömürsü içine eklenmiştir (Goldstein, 2008:4). Bunlar olurken, edebiyat, kültür, dil ve iletişim alanında kuram ve araştırma yapanların önemli bir kısmı “söylem analizi” yaparak, tek bir gerçek olmadığı, gerçeklerin çoğul ve anlam vermelerin sonsuz sayıda olduğu gibi “şahanelikler, post-modernlikler, post-yapısalcılıklar” sunmaya başladılar. Kitapçılar ve dergiler bunlarla dolmaya başladı.

1990 ve 2000'lerde, uluslararası iletişimde liberal okullar globallik, çoğulculuk, bilgi toplumu ve “ötesi” gibi “yeni” gelişmeleri yücelterek ele alırken; Marksist ve Marksist yönelimli okullar küreselleşen sermayenin örgütlü yapısı ve faaliyetlerinin doğası ve bunun uluslar içi, uluslararası ve kitleler için sonuçları üzerinde durmaya devam ettiler. 1980'lerde Afrika ve Latin Amerika'da yapılan haber akışı araştırmaları hem tek yönlü akımın varlığını hem de medya bağımlılığı ve kültürel emperyalizm tezlerini desteklemişti: “Az gelişmiş ülkelerde, Batı'nın haber ajansları yanında, Batı'nın haber değerleri iletişim araçlarına hakimdir” (Stevenson ve Cole, 1980) sonucu her eleştirel incelemede ortaya çıkmıştı. Krizler, silahlı çatışmalar ve cinayetler üzerinde duran (Weaver and Wilhoit, 1984) Batı haber ajanslarının enformasyonda hangi konuların işleneceğinde gündemi kurdukları, bunun diğer ajanslar tarafından kopyalandığı, Batı'nın haber değerlerinin diğer haber ajanslarında da egemen olduğu (Meyer, 1989) birçok araştırmayla bulunmuştu. Smythe (1986) ve Schiller'in 1970'lerden beri belirttiği gibi, kapitalist toplumun askeri-sivil-endüstri işbirliğiyle yönetildiği görüşü geldi; dolayısıyla toplumun artık askeri ve sivil olarak ikiye ayrıldığı ve

sivillerin yönettiği fikri geçersizleşti. Bu ve benzeri koşulların doğası 2000'lerde de değişime uğramadı. Her ekonomik krizde olduğu gibi, koşullara göre değişen kapsamda, büyük sermaye uluslararası şimdikiye kadar elde edemediği kolaylıkta ucuz ücret ve insanlık dışı çalışma koşullarından yararlanarak büyük karlar elde etmeye devam etmektedir. Bu yaygınlaştırılan sömürü işine, biliş yönetimiyle medya da katılmaktadır. Goldstein'in 2008'de Amerikan medyası için belirttiği Türkiye ve büyük olasılıkla tüm dünyadaki egemen medya pratikleri için de doğrudur: Kitle iletişim medyası krizle gelen hasarı küçük göstermeye ve gizlemeye çalıştı. Çalışanların işten çıkarılmaları, ücretlerinin azaltılması, emeklilik haklarına kısıtlamalar getirilmesi ve çalışma koşullarının kötüleşmesi çoğu kez görmezlikten gelindi. Büyük sayıda gösteriler olduğunda haber yapıldığında da, sanki günün olağan bir şeyymiş gibi gösterildi. Kitleler halinde işten çıkarmalar olduğunda, insanların işsizlik şikayetleri sunuldu; işten çıkarmaların rekabetçi pazarda krizin kaçınılmaz sonucu olduğunu belirten kapitalistlerin gerekçesi vurgulandı; böylece, işsizlik ve işten çıkarmalar meşrulaştırıldı. Medya, zorunlu hissetmediğinde haber vermedi; zorunlu hissettiğinde de yukarıdaki biçimde vermemektedir (s. 3).

1990'larda medya sistemlerinin ticarileştirilmesi yönünde baskılar çoğaldı ve 2000'lerde dünyada iletişim sistemlerinin özelleştirilmesi, stratejik önemi olan birkaçı hariç, tamamlandı. 1970'lerin sonuna doğru örneğin Latin Amerika'da özelleştirme ve özel ticari medya yayılmaya başlamıştı (Beltran, 1976). Avrupa'da ilk ticari medya patlayışı aynı yıllarda İtalya'da oldu ve 1980'lerde bütün Avrupa ticarileşmeye başladı. 1990'da ise Türkiye ve benzeri ülkelerde yoğun özelleştirme girişimleri başladı (Erdoğan, 1995); 2000'lerde kitle iletişiminde özelleştirme, kamu radyo ve televizyon sistemi marjinal duruma düşürülerek, dünyada tamamlandı.

Kültür emperyalizmi teziyle incelemeler yapanların önemli bir kısmı 2000'lerde uluslararası ekonomik düzene ve bu düzendeki örgütlenmeler ve ekonomik ilişkilere eğildiler. Sadece ileri kapitalist ülkelerin yapısına değil, aynı zamanda diğer ülkelerdeki yapılar ve ilişkiler üzerinde de durmayı artırdılar. Bunu yaparken, konuyu uluslararası ekonomik ve iletişim düzeninin teknolojik, kültürel, ideolojik, profesyonel ve ilişkisel doğası gibi bağlamlar içinde işlediler.

Uluslararası iletişim ilişkisini ve yapısını simetrik olmayan karşılıklı bağımlılık, iletişim emperyalizmi veya kültürel temas ve gelişme olarak nitelermeler arasında çok önemli sonuçlara giden farklılıklar vardır: Bu farklılıklar, sorun çözümüne yaklaşımları, konunun politika ve uygulama biçimlerini belirler. Politika ve uygulamalar birinde (örneğin simetrik

olmayan karşılıklı bağımlılığa) emperyalizm olarak nitelenirken, diğereinde (örneğin kültürel kontak veya post-endüstriyalizmde) gelişme olarak nitelenir. Bu nitelendirmelerle birlikte, birinde uygulamaların ve politikaların temelinde değişmesi önerilir; diğereinde devamı ve mükemmelleşmesi aranır. Simetrik olmayan karşılıklı bağımlılığa, asalağın yaşam koşulları sömürülenin varlığına dayanır. Sömürülenin varlığı ise asalağın yarattığı ve kontrol ettiği asalaklık dünya düzeninin içinde, asalak olana bağımlıdır; yoksa açlıktan ölür. Kısaca simetrik olmayan karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, egemen dünya düzenine ilk baktığımızda görüleni oldukça doğru olarak anlamaya yönelimlerden biri olabilir. Fakat yaklaşımdaki tehlike, karşılıklı bağımlılığın "asimetrik" olduğu görüşü, çözüm olarak bu bağın simetriğe doğru yaklaştırılması yönünde bir düşünüş tarzı getirebilir. Yani sorun politika sorununa indirgenerek farklı bir çerçeveye içine sokulur. Asimetrik ilişkiyi karşılıklı bağımlılık olarak nitelendirmek giderek sömürü ilişkilerini meşrulaştırmaktır. Elbette ideal simetrik ilişki toplum yaşamında beklenemez; fakat bu asla sömürünün kaçınılmazlığı anlamında alınmamalıdır.

Türkiye ile ABD ve Avrupa arasındaki iletişim ürünleri ve teknolojisi ve örgütlü iletişim pratiğinde, iletişim politikalarında, bu politikalarda özel girişimin ve devletin (TRT dahil) rolünde asimetrik karşılıklı bağımlılık iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık değil, sermaye güçleri ve bu güçleri temsil eden siyasal yapılar arasındaki karşılıklı asimetrik bağımlılığı anlatır. Bu karşılıklı bağımlılık gerçekte tek taraflı egemenliğe dayanan asimetrik ilişkidir. Karşılıklı bağımlılık bu ilişkinin kurulduğu ve yürütüldüğü yapay-gerçek içinde geçerlidir ve kendini evrensel bir gerçek gibi gösterir. Bu karşılıklı bağımlılık da sermaye güçleri arasında sömürünün ganimetini paylaşmadaki asimetrik bağımlılık olarak nitelenebilir, fakat geniş kitleleri bu ilişkiye kattığımızda, bu kitlelerin sermayeye bağımlılığı meşrulaştırılmış bir sömürü düzenine dayanan yaratılmış bir bağımlılıktır. Ücretli kölelik sisteminde çalışan sınıfların yaşam zorunluluğu için kapitaliste bağımlılığı, mülkiyet ilişkilerinden gelen yoksun bırakılmışlığı yaratan sahiplik düzeninin getirdiği bir bağımlılıktır. Bu bağımlılık ücret politikalarıyla, siyasal adalet sistemiyle, orduyla, polisle, kitle iletişimiyle ve iş yerinin örgütlenmesiyle tutulan ve sürdürülen bir bağımlılıktır.¹³⁶ Bu simetrik-olmayan karşılıklı bağımlılık içte kapitalist sömürüyü ve uluslararasıda ise emperyalizmi heceler.

¹³⁶ Ücret politikaları, küreselleşme, sömürü ve emperyalizm ile ilgili Marksist bir güncel analiz için bkz: Goldstein, 2008 ve ilginç bir analiz için bkz: Wilkie, 2008.

Öncelikle üzerinde durulması gereken, bu bağımlılığın bireysel-psikolojisi değil, bağımlılık koşulunun üretim tarzı ve ilişkileri çerçevesinde açıklanması, mücadele sorunlarının belirlenmesi ve çözüm yolları aranmasıdır. Çözüm de, asla öncelikle sömürülenin psikolojisinde veya metin okumasında veya kendini gündelik hayatta özgürce/bağımlı olarak ifade etmesinde değildir; bunlar bir ilişkisel örgütlü yapının sonuçlarıdır. Dolayısıyla, zincirin son halkası olan birey ve bireyin alımlamasına veya mikro-kimlikler ve etnik yapılar üzerinde odaklanma yerine; üretime, işyerine, üretimin ve işyerinin örgütlenmesi ve iş yapış biçimine, kapitalist devlet kurumlarına ve devletin kurumlarının dönüştürülmesine (veya anarşistler için devletin ortadan kaldırılmasına) odaklanmak gerekir. Uluslararası bağlamda da, aynı yaklaşım tarzının genişletilmesi ve kullanılması gerekir. Dikkat edilirse sorun, maddi ve düşünsel üretimin ve üretim ilişkilerinin örgütlenişi ve bu örgütlenmeyle gelen pratiklerin maddi, düşünsel, duygusal ve inançsal sonuçlarını kapsar öncelikle.

1990 ve 2000'lerde Türkiye

Türkiye 21. yüzyıla, bütün dünyada olduğu gibi, internet, uydu yayınları ve özelleştirmelerle girdi. Kitle iletişimde yeni teknolojik araçlar kullanılmaya başlandı. Kitle iletişiminin örgüt yapıları ve iş yapış anlayışında önemli değişiklikler oldu. Kitle iletişimi pazarı global bir duruma geldi ve Türkiye bu global sermayenin önemli bir pazarı oldu. Özellikle Amerika'da başlayan deregülasyon politikalarının etkisi Türkiye'de özelleştirmeler biçiminde kendini gösterdi ve kitle iletişiminin ürün içeriğinde ciddi değişimler oldu. Kitle iletişimine ekonomik, siyasal ve kültürel bağlamlarda ilgi çok arttı. Bütün bu gelişmeler Türkiye'de de post-modern ve liberal çoğulcu görüşlerle kutlanarak ve yüceltilerek desteklenirken, karşıt görüşler düşmanlıkla karşılaştı.

Gelişmeler, bugün, Türkiye'de kitle iletişim sektörünün siyaset ve sermaye oyununu, aynı anda, oynamasını yoğunlaştırmıştır. Kitle iletişim alanında mülkiyet ilişkileri büyük tekellerin kurulmasına gitmiş ve tekeller arasında kuralsız ve genellikle halka yansıtılan seviyesiz çatışma ve rekabetler çıkmıştır. Medya örgütlerindeki iş ilişkileri ve ücret politikaları keyfi ve sömürgeci karakterini yaygınlaştırdı. Çoğu kişi çok az ücretle çalıştırılırken, bazıları resmi olarak düşük bir ücret, fakat gayri resmi olarak, elden yüksek miktarda maaş almaktadır. Bu durum kitle iletişimi örgütlerinde, yasaların ve insan haklarının çiğnendiği, etik yoksunluğu ve iş güvencesinin yokluğunu göstermektedir.

Türkiye’de 1990’ın başında başlayan özel televizyonların “endüstriyel korsanlığı”, “korsanlığın pratik meşruluk kazanmasıyla” devam etmektedir: Frekans kullanımıyla ilgili korsanlık gasp biçiminde sürmektedir. Korsanlık aynı zamanda, “Batıyı” taklit biçiminde olmaktadır: Batı’da üretilen biçimleri, giyinişe, saç modasına ve güldürüsüne kadar kopyalama, taklit ve aktarma devam etmektedir. Batı’nın taklidi ve aktarılması, elbette Türk toplumu gibi toplumların tarihsel yapılarının bütünleşik parçasıdır. 21. yüzyılda, küreselleşme olarak sunulan sömürgecilik-ötesicilik (veya yeni-sömürgecilik durumu) ile birlikte bu egemen ilgi ve yönelimin önünde hiçbir güçlü engel kalmamıştır. Türkiye’de Kemalizm gibi ulusal değerler ve bağımsızlık düşünceleri yeni global pazar içine bütünleştirilmiş; hepsi Atatürk’ün savunmadığı ve ulusal çıkarları global sermayenin çıkarlarıyla özdeşiren “Bizlikler” içinde eritilmiştir. Bu eritmeyi yapanların televizyon ekranlarının köşesine yerleştirdikleri Türk bayrağı ve Atatürk’ün resmi, Atatürk ve Anadolu insanıyla alay eder gibi durmaktadır. Kitle iletişimi araçlarında “*start aldı, top on, spot, by by*” gibi birçok deyişlerin yaygınlaştırılması; bebek reklamlarından yetişkin reklamlarına kadar bütün reklamlarda ürün isimlerinin hemen hepsinin ya İngilizce ya da karma bir dille isimlendirilmiş olması; kurumların isimlerinin de aynı karakterleri taşıması; bakkalların *süpermarket* olması; ilkokullarda ders arası zillerinin yabancı veya karma melodi çalması; Atatürk’ün ulusalcılık ve Türkçenin başka dillerin boyunduruğundan kurtarılması çabalarına katkı amacıyla mı yapıyor dersiniz? Bu ve benzerlerinin yanında, küresel işbirliğine girerek, kamusal olarak nitelenen genel çıkarları özel çıkarlara feda etme, bir zamanki ulusalcılık yarışının yerini almıştır: Herkes nükleer santrallerde olduğu gibi, “getirerek” ve kamu zenginliklerini peşkeş çekmede olduğu gibi “götürerek/vererek” satma yarışındalar. Atatürk resmini duvarına/ekranına asarak, günlük pratikte, Atatürk’le alay etme pratiği, kapalı kapılar ardında, Atatürk’ü ve düşüncelerini savunanları çağ dışı ilanla tamamlanmaktadır. Kitle iletişimi pratikleri ve sosyal bilimler pratikleri, bu ikiyüzlülüğün yapıldığı alanların önde gelenleridir. Sosyal bilimlerin ikiyüzlülüğünde akademik ve yönetsel etkinlikler, bireysel güç ve ekonomik çıkarları gerçekleştirmeye yönelik karakter taşımaktadır, fakat bu karakter gizlenerek akademik, yönetsel/kurumsal veya toplumsal karakterle paketlenmektedir. Bu tür yapı, kaçınılmaz olarak akademik alanı, akademik faaliyet dışında her şeyin yapıldığı, öznel çıkar gerçekleştirme alanı haline dönüştürmüştür. Bu durum AB’ye akademik biçim bağlamında uyum ve AB Çerçeve programları gibi endüstriyel yapıların ve pazarın çıkarını gerçekleştirmeye yönelik araştırmaların yapılmasını getiren programlarla da teşvik edilmektedir. Para

kazanmak ve güç elde etmek için akademisyenler uygulamalı ve yönetsel araştırma içine hızla çekilmektedir. Kitle iletişimi endüstrisi de, haberleri ve programlarıyla, bu yönelimin bilişsel çığırkanlığını yapmaktadır. Bu ve benzeri konular Türkiye'de anlamlı bir şekilde işlenerek, sosyal ve akademik bağlamda anlamlı ve faydalı kuramsal yapılar inşa edilmemektedir. Böyle bir inşayı destekleyen bir ortam olmadığı gibi, tam aksine yukarıda belirtilen biçimdeki gelişmeler böyle bir inşayı engelleme ve anlamsız yapma biçiminde işlev görmektedir.

Yapılan çalışmalar: olumlu gelişmeler

Türkiye'de 1960 sonrasında gelişen iletişim alanında yapılan çalışmaların dağınık ve analiz yapmaya izin vermediğini söylemek şaşırtıcı değildir. Tamamen kişisel ve koşullara bağlı olarak yapılan çalışmalar sayıca da az olduklarından Türkiye'de dönemsel ayrımlar yapmak güçtür. Son on yılın değişen ve gelişen iletişim ortamı bile yeterince merak uyandırmış görünmemektedir. İletişim araştırmaları konusunda her şeye rağmen umutlu olmayı gerektirecek gelişme vardır. Bu da farklı birikimlere sahip araştırmacıların alana gösterdikleri ilgidir. Türkiye'deki iletişim konusuyla son yıllarda doğrudan veya dolaylı olarak ilgilenen yapıtlar verenler arasında Topçuoğlu (1996), Doğan (1998), Özdemir (1998), Alemdar (1999), Başaran (2000), Atabek (2001), Girgin (2001), Gencel-Bek (2003), Uluç (2003), Geray (2003), Dursun (2004) Hasdemir (2007), Kılıçaslan (2008), Çelenk (2008), Uzun (2009), Çam (2009), Kaya (2009) ve Öztürk (2010) gibi isimler görürüz. Korkmaz Alemdar'ın dekanlığı sırasında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesinin "40. yıl serisi" içinde çok önemli yapıtlar bulunmaktadır.

Bizim son yıllardaki çalışmalarımız iletişimde kuram ve yöntem ile ilgili bilgi birimini sunmak, eleştirel olarak değerlendirmek ve böylece bizden sonrakilere hareket edecek bir zemin hazırlamak amacıyla yapılmıştır. Ama ne yazık ki, çıkarılan kuram kitaplarının hemen hepsi bizim kitabımız ve McQuail gibi birkaç kişinin kitaplarından alınarak "derlenen" ve hiçbir yeni katkısı olmayan kitaplar biçimindedir. Bizim beklentimiz, bizim ötemize geçilmesi ve en önemli olarak da, Türkiye'nin ele alınmasıdır. 1990 ile 2010 arasında yayınladığımız kitap ve araştırmalarımızın bazıları Batı'nın kendi içinde çatışan ve dünyada çeşitli yansımalarını gördüğümüz görüşleri irdelemiştir ve bazıları da Türkiye'de yaptığımız araştırmalardır. Bizim amacımız daima kimin ne dediğini sunarken, bu sunumu tarihsel insanın ve toplumunun doğasıyla karşılaştırarak eleştirel bir gözle değerlendirmek olmuştur. Bir şeyin doğasını bilmek ve onu değerlendirebilmek için, önce onun ne olduğunu, kendini nasıl sunduğunu, nasıl anlatıldığını bilmek; ardından, onun kendini sunuşunun ve onun sunuluşunun değerlendirilmesi gelir.

Uluslararası iletişimde ekonomik bakımdan egemen ülkelerden yapılan teknolojik yapı transferinin, genel toplumsal yapı transferinin önemli bir parçası olduğu; bu transferle birlikte yapıların çalışmalarıyla ve düzenleriyle ilgili egemen ideolojilerin de transfer edildiği; iletişimde ürün transferinin hem ekonomik hem de kültürel emperyalizmin bir parçası olduğu; emperyalizmin sadece dış egemenliğin istilasıyla sağlanmadığı, ülke içindeki egemen güçlerle işbirliğiyle gerçekleştirildiği; medya'daki gazetecilik, televizyonculuk, film yapımcılığı, programcılık gibi iş ahlakı ve pratiklerinin egemen bir profesyonel ideolojiyi oluşturduğu ve bu oluşumun temel iki ana unsurdan ortaya çıktığı (Batı'nın profesyonel ideolojileri ve Türkiye'deki siyasalla iç içe olan ekonomik çıkar anlayışından gelen medya yönetimi ve profesyonellik anlayışı) üzerinde duran Erdoğan'ın *Uluslararası İletişim* (1995) ve *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim* (2000) çalışmaları dışında çok az kaynağa rastlanır. Bunlar arasında anlamlı olarak nitelenenlere örnek olarak Tural (2006), Atabek (2006), Girgin (2007), Sungur (2007), Adaklı (2009) ve benzerleri verilebilir.

Türkiye'de iletişim uzun zaman sadece kitle iletişimi içine sıkıştırılmıştır. Kişinin kendi kendine iletişiminden başlayarak kitle iletişimine kadar olan geniş yelpazede bir yapıt ancak Erdoğan'ın 1997'de *İletişim, Egemenlik ve Mücadeleye Giriş* çalışmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gene Erdoğan'ın *İletişimi Anlamak* (2002) ve *Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler* (2008) yapıtları takip etmiştir. Erdoğan her iki çalışmasında da bütün iletişim türlerini, üretim biçimi ve ilişkileri temelinden hareket ederek ele alıp açıklamıştır. Erdoğan'ın (1997a) *İnsanın Zincirine Vuruluşu* yapıtı, egemenlik ilişkilerinin sınıf içi ve sınıflar arası iletişim özellikleri üzerinde oldukça eleştirel ve tartışmalı sunumlarla gelmektedir. Fakat bütün bu ve benzeri yapıtlar sadece bir başlangıcı oluşturmaktadır. Bu sırada, kendi kendine iletişim, aile iletişimi ve kişilerarası iletişim konularında, birçok "süpermarket kitapları" üreilmeye devam etmektedir. Önemli olan Türkiye'de iletişimin örgütlü yapısı ve günlük işleyişiyle ilgili durumu inceleyen araştırmalarla bilginin zenginleştirilmesidir.

Türkiye'deki bu gelişmelerin anlaşılması aynı zamanda kitle iletişiminin tarihsel gelişiminin bilinmesini gerektirir. Bu teknolojiler Türkiye'de yaratılmadığı ve farklı kültürel ve tarihsel yapıların ürünü olduğu için, kaçınılmaz olarak, çıkıp geldiği yerler ve çıkış koşullarının bilinmesi gerekir. Bu da bizi kitle iletişimi tarihini özellikle Türkiye'de inceleme gereğine götürür ki, ne yazık ki, bu bağlamda Türkiye'de yok denecek kadar az inceleme yapılmıştır. Alemdar'ın "Anadolu Ajansı" incelemesi, ajansın tarihsel gelişmesi ve siyasal güç yapısıyla olan, zamanına göre oldukça özerk ilişkisini sunmuştur (Alemdar, 2001 ve 1985). Alemdar'ın

İletişim ve Tarih (1996/2001) kitabı basın medyasının Osmanlılardan beri gelişmesini, somut örneklerle, egemen devlet gücüyle (özellikle iktidar partileriyle) ilişkisiyle sunmakta; sunumunda, tarih ve iletişim bağına; Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1868 ile 1895 arasında İstanbul'da yayınlanan yabancı gazeteler, bu gazetelerin eğildiği konular ve ekonomik ve siyasal güçle olan ilişkisine; Türkiye'de gazete ve gazetecilik eğitimi girişimlerine; Kadro dergisi ve derginin diğer basın ve baskı güçlerinin de katılmasıyla ortaya çıkan tartışmalara; yanlış yazılan tarihe örnek olarak A. N. Karaca, Milliyet ve A. Oruç konusuna; basını kontrolde (engelleme ve teşvikte) resmî ve özel ilanların Demokrat Parti döneminde nasıl kullanıldığına; Demokrat Parti'nin Güneş Matbaacılık AŞ ve Havadis gazetesini yayınlayan Neşriyat TAO'yu siyasal çıkarı için kullanımına eğilmiştir. Gazetecilik tarihiyle, benzeri şekilde yapıtlar verenlerin başında Orhan Koloğlu gelir. Girgin (2001) ve Çakır (2002) Osmanlılarda ve Osmanlılardan günümüze gazetecilik ve yerel gazetecilik ile ilgili çalışmalarını katkı yapmışlardır. Aynı tarihsel dönemleri de ele alan, fakat bu yapıtlardan farklı bir yaklaşımla gelen Öztürk (2010), çeşitli örgütlü yapılar içinde sergiledikleri mücadele tarzlarıyla halkı makro-yönetimsel iletişimin içine yerleştirerek toplumsal iletişimde topyekün kontrolün olamayacağını ve mücadele alanlarının ve egemenlikte kırılmaların olduğu üzerinde durmaktadır.

Eleştirel kültürel incelemeler, özellikle diskors/söylem analizi Türkiye'de son zamanlarda oldukça moda gibi görünmektedir. Elbette diskors/söylem analiziyle klasik içerik analizi de yer yer birbirine karıştırılmaktadır. Ayrıca söylem analizi çok farklı ideolojik yaklaşımları içerir. Türkiye'de, örneğin, popüler kültürün müzikteki ifadelerinden biri olan arabesk konusu ve popüler çizgi-romanı örneği N. Güngör tarafından eleştirel açıdan kültürel-içerik analizi olarak niteleyebileceğimiz bir yöntemle incelenmiştir (Güngör, 1993 ve 1996). Kültürle ilgili diğer incelemeler arasında Oskay (1982a, 1982b), Oktay (1993), Özbek (1991), Uslu (2009), Tural (2006) tarafından yapılmış çalışmaları görmekteyiz.

Yapılan çalışmalar: olumsuz gelişmeler

2000 yılından beri Türkiye'de iletişim alanında 600'e yakın kitap basılmıştır. Bunların büyük çoğunluğunu "süpermarket kitapları seviyesindedir. Bir kısmı iletişimle ilgili meslek el kitabı biçimindedir. Geri kalan küçük bir azınlık ise, akademik/bilimsel bir değer taşımaktadır.

Şimdiye kadar, Türkiye'de iletişim ve kuram konusu, çoğunlukla kitap çevirileriyle ve bazı özgün yapıtlarla Batı'yı tanıma ve transfer biçiminde olmuştur. Son zamanlarda, "derleme kitap basma salgını" yaygınlaşmaya başlamıştır. Derleme kitap, tanıdık birilerinden yazılar alıp

bastırmakla oluşturulmaz. Hiçbir akademik “editörlük” sürecinden geçmeksizin, yani yazıları o alanda otorite/uzman olan kimselere göndermeksizin yapılan “derleme” kitabın akademik değeri, (içinde bir veya iki değerli parça olsa bile) yoktur. Çoğu uyduruk derleme kitaplar yazılmaktadır. Derleme kitap yazarlarının çoğunluğu, hiçbir araştırma yapmadan bir şeyler yazmakta veya daha önce yazdıklarından bir şeyler karalamaktadır. Çok daha kötü bir gelişme de, iletişim alanında “süpermarket kitaplarının” yaygınlaşmasıdır. Bu süpermarket seviyesindeki kitaplar yanında, okullarda, post-modern etki ve “mekanın cinsiyeti” gibi şarlatanlıklar görünür ve egemen olurken, anlamlı yapıtlar bir köşede kalmakta ve çeşitli bahanelerle bir kenara itilmektedir.

Türkiye’de iletişim fakültelerinin ve okullarının niceliksel gelişmesine rağmen kuram yapıtları ve özellikle kitle iletişimi dışında iletişim araştırmaları yok denecek kadar azdır. Üzücü olan da, kuram kitaplarının hemen hepsi birbirine benzemektedir: Aynı kuramlar ve aynı anlatılar. İngilizce bilmediği halde, İngilizce kaynaklar. Kitle iletişimi araştırmalarının çoğu pozitivist-deneyci yaklaşım çerçevesi içinde tasarlanan alan araştırması biçimindedir. Bu araştırmaların hemen hepsinin ciddi metodolojik sorunları vardır. Ne yazık ki en uyduruk ve en küçük bir akademik değeri olmayan araştırmalar (ve tezler) halkla ilişkiler ve reklamcılık alanında olmaktadır. Kitle iletişimi alanında eleştirel kültürel incelemeler olarak kendilerini niteleyen makaleler ve tezler oldukça boldur. Bunların çoğu bilimsel sistemlilik ve tutarlılıktan yoksun, hiçbir epistemolojik ve metodolojik temele oturtulmamış, gülünç öznel değerlendirmelerden öte gidememektedir. Hele post-modernlik ile gelen birkaç yapıt, iyi ki birkaç tane var sadece, sosyal bilime yakışmaz bir basitlik ve ne dediğini bilmezlik karakteri taşımaktadır. Sosyal bilim kimin ne dediğini toplayıp, birkaç başlık ve alt başlıklarla arka arkaya sıralayarak yapılan dedikodu derlemesi değildir. Sosyal bilim birikmiş bilgi ve deneyimleri temel alarak yapılan sistemli ve tutarlı bir tasarımla başlar. Ne yazık ki kitle iletişimi alanında Türkiye’de bu başlangıcın varlığını gösterecek çalışmaya rastlama olasılığı çok az. Bunun temel nedeni, iletişim fakültelerinde akademisyen veya araştırmacı olarak hazırlanan lisans üstü ve doktora öğrencilerine felsefe, epistemoloji ve metodoloji dersleri verilmemesidir. İletişim fakültelerinde lisans seviyesinde bile sosyal bilimlerde araştırma yöntemi dersleri (1) ya yoktur (istatistik derisi sadece bir aracı kullanmayı anlatır, sosyal bilimlerde yöntemi değil), (2) ya da yöntemle ilişkiyi, yöntemi anket sorusu hazırlama ve uygulama sanan veya bir metni kendince yorumlama sananlar vermektedir.

Bilişsel ve akademik seviyenin (ve elbette ilginin) ne denli aşağıda olduğunu görmek için bazı ders isimlerine bakmak bile yeterlidir: Örneğin, “Halkla ilişkilerde temel kavramlar” diye ders bile var: “Kavramlar” bir derste anlatılır biter. “Halkla İlişkiler ve Tanıtım” diye bir bölüm isminin olması, bilimsel seviyenin ne trajik durumda olduğunu gösterir.

Tüm bu gelişmelerde, ne yazık ki, bilimsel araştırma ve açıklamalarda egemen yönelim, kitle iletişimi sermayesinin çıkarını gerçekleştirme, sürdürme ve yaygınlaştırma çabalarını destekleme yönünde olmaktadır. Bilimsel girişimin geleceği için kuşku duyulması gereken bu yönelime, sürekli yenileri eklenmektedir: “Araştırma yapıyoruz” sahtekarlığıyla insanların kapılarını çalan pazarlamacılar, örgüt iletişimiyle uğraşan ve vücut dili, etkili iletişim, duyarlılık ve empati eğitimi gibi eğitim veren örgütlü şarlatanlık yaygınlaşmakta, asıl üzerinde durulması gereken konular bir yana itilerek “mekanın cinsiyeti” ve “mikro-kimlik siyaseti” gibi konular üzerinde durulma ön plana çıkartılmaktadır. “Bulvar gazetesi” veya aptalca tüketim için hazırlanmış “süpermarket kitapları” seviyesinde olan iletişimle ilgili çalışmalar hızla artmaktadır. Bunlara örnekler oldukça çoktur: *Konuşmak ve anlaşılmaq, bedenın dili, dikkat vücudunuz konuşuyor, ikna stratejileri, kültürde dirilmek, kültürel farklılıklarla yaşamak, iletişim odaklı pazarlama, iletişimci gözülle insan kaynakları yönetimi, empati, iletişim bilincinin temel ilkeleri, iletişim becerileri, etkili iletişim, doğru iletişim kılavuzu, gençle/çocukla/bebekle iletişim, iletişim yönetiminde mükemmellik, holistik iletişim, sağlıklı iletişim kurmak, iletişimsizlik becerisi, kolay iletişim kurma yolları, kaliteli iletişimin sihirli anahtarı, kişilerarası iletişimde inleme becerisi, NLP teknikleriyle aile içi iletişim, iletişimin sırları, iletişimin taosu, insan ilişkilerinde 4x4'lük iletişim, yüzlerce benzerleri arasından bazı örneklerdir.* Zavallılaştırılmış bilinci besleyen, entelektüel bakımdan yoksun, ama fırsatçı ve çıkarıcı bu tür biliş yönetimi (ve insanları cebinden vurma) ürünleri iletişim fakültelerine bile taşınmaktadır.

Özellikle son zamanlarda tezlerden projelere kadar her alanda artan ampirik alan araştırmaları arasında, tasarımı doğru yapmış, yöntemi uygun şekilde kullanmış ve geçerli sonuçlar çıkarmış bir yapıta rastlamak çok güçtür. Bu durumu, eskiden yapılmış hataları hala sürdüren egemenlik ve süregelen akademik tembellek ve öz yerine ilişkiyi merkeze alan “köşe dönme” kültürü daha da kötüleştirmektedir. Akademik bağlamda, sınırlı bir çıkar yapısına hizmet eden ve hiçbir toplumsal faydası olmayan kuram ve araştırmalar egemen yapılmaktadır.

Türkiye’de “çeviri kitaplar” Amerikan anaakım yaklaşımları çerçevesindeki kitaplar yanında, giderek post-modern “uydurunun” egemenliğine doğru gitmektedir. Fakat Mattelart’ın *Kültürel İncelemelere Giriş*

ve *Beyin İğfal Şebekesi* yapıtları dahil birkaç yapıtı; Schiller'in *Zihin Yönlendirenler* yapıtı; Innis, Eagleton, Habermas, Ollman, Bauman ve benzerinin yapıtlarının çevrilmesi, en azından hem alternatifleri düşünen insanların varlığını hem de hiç değilse sermaye pazarındaki gelişmişlik düzeyini anlatır. Türkiye'de İngiliz kültürel yaklaşımlarının (Williams ve Hall) ve liberal çoğulcu iletişimcilerin akademisyenlerinin (Fiske ve McQuail) çevirileri de yapılmıştır. Kültürel yaklaşım ve incelemelerle ilgili derleme-çeviriler basılmıştır (örneğin Güngör, 1999). Kültürel yaklaşımlar ve iletişimin ideolojisi elbette incelenmesi gereken çok önemli bir konudur. Fakat bu konu Amerikan, İngiliz ve Avustralya üniversitelerinde yapıldığı gibi, sosyal eleştiri "işlevsel kaçış" olarak kullanıldığında ve alan araştırmaları "ekonomik fayda sağlayan girişim" görevi yaptığında, akademik ve bilimsel bağlamda ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Pozitivist-deneyci okula ve şirketler ve kurumlar için kamuoyu araştırmasına kendini adanmışlar dışında, bu tür yönelim "kültürel ve ideolojik alanda", örneğin, "ekonomik tabanın" belirleyiciliğini reddederek (yani iletişim sermayesini her türlü sorumluluktan arındırarak) veya ideolojik üstyapıya egemen rol vererek, gerçeğe çelişen sonuçlar ortaya çıkartır. Kültürel alana bu tür sığınmayı, özellikle metni (programı, filmi) toplumun canlı yaşayan gerçeklerinden soyutlayarak, egemenliği ve mücadeleyi metinde ararken, çok özel dille anlaşılmazlık yaratarak, toplumsal gerçek veya temsille olan pratiği ortadan kaldırmada açıkça görürüz.

Kişiler arası iletişimle ilgili kuramsal yaklaşımlar psikoloji dalında ele alınmakta ve ne yazık ki hem sadece sözlü iletişim içine indirgenmekte hem de bazı psikologlar, kliniksel psikiyatristler ve kısa yoldan para kazanmak isteyen "iletişim uzmanları" elinde ticari amaçlı mesleki faaliyet çerçevesinde "çözümler" üretilmektedir. Kişiler arası alanda akademik değere sahip olan birkaç yapıt pozitivist okulun yaklaşım tarzlarından öte gitmemektedir.

Elbette alan araştırmasının, aynı zamanda pozitivist-deneyci okulun istatistiğe dayanan niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemlerinin, kuramsal çerçevelerden hareketle yapılanlarının, geçerliliğini savunuyor ve önemini vurguluyoruz. Fakat şu kesinlikle akıldan çıkarılmamalıdır: Belli iletişim şirketleri ve üniversitelerde yapılan "anketler" (özellikle tutumlar, fikirler, seveler, tercihler ve imaj araştırmaları), egemen endüstriyel ve ideolojik yapıya hizmet amacı ötesinde, daha önemli olarak, ekonomik ve siyasal politikaların saptanması ve yürütülmesinde önemli bir yer alma potansiyeline sahip "yönetim araçlarıdır". Bunların akademik değeri ancak her birinin yaptığı ölçmeye, bulgularına ve yorumlarına bakarak, bunlar arasında ilişki kurarak saptanabilir. Ne yazık

ki ampirik yöntem ve istatistik süreçler genellikle doğru bir biçimde kullanılmamaktadır (Erdoğan, 2001b, 2007a). Araştırmada bir politikayı destekleme amacı o araştırmacının, bilimsel araçları kullansa ve bilimsel süreçleri izlese bile, bilimsellikten yoksun olma olasılığı çoktur: Zengin sesi ne denli kötü olursa olsun, orkestraya egemenliğinin sonucu gibi... Pozitivist-metodolojiyle ilgili olarak birçok istatistik kitabı ve araştırma teknikleri kitabı vardır. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleriyle istatistiği birleştirerek bütünlük bir çalışmaya az rastlanır. Bu boşluğu doldurmak ve de pozitivist-deneyci okulun metodolojisinin doğasını açıklamak ve eleştirmek için Erdoğan *Pozitivist Metodoloji* çalışmasını yapmıştır (2007).

Kamusal alan tartışmalarıyla “katılımcı” demokrasi savunuları ve özelemlerinin kitle iletişiminde yansımalarından biri de “public access” yani “kamusal erişimdir.” Kamusal erişim “kitle iletişiminin üretimine” halktan isteyen katılması demektir. Bu tür katılma örneğinin televizyonda (özellikle yerel televizyonlarda) isteyen sunmak istediği herhangi bir mesajı sunma olanağının sağlanmasını gerektirir. Bu da örneğin Amerika’da yerel televizyonların bazılarında insanların zaman istemesi ve mesajını sunması biçiminde olmuştur. Bu kamusal erişim (public access) ne yazık ki Amerika’da ırksal ve diğer azınlıkların bənazlıklarını sergilediği, bazı devletlerin propagandalarını yaptığı biçime dönüşmüştür. Kamusal erişim internet ile burjuva demokrasininin göge çıkartılması için kullanılmaktadır. Türkiye’de erişim/ulaşma (access) kavramı yanlış anlaşılmaktadır: Erişim tüketim için kolaylık değil, üretim olanağı elde etmedir. Bu bağlamda Türkiye’de kitle iletişim araçlarında “erişme” söz konusu değildir. Amerika’daki “kamusal erişme” ise çok sınırlı, yerel ve oldukça gülünçtür; çünkü hiç kimse ulusal tv kanallarında kullanım hakkına sahip değildir. İnternet dahil, kitle iletişimi üretimine halkın katılmasıyla “demokrasinin” gelişeceği düşüncesi de gülünçtür. Bir araca bir anlık erişme, mesajını sunma yeterli değildir. Erişmenin ve mesajın gücü, mesajın kendisinde değil, o ilişkideki güç yapısının karakterindedir. İnterneti kaç kişinin kullandığını, internette istediğini yazmayı ve tartışma gruplarına katılmayı özgürlük ve demokrasi olarak sunma, bu nedenle uydurudur. Eğer iletişimdeki eşitsizlik ve dengezsizlik ortadan kaldırılmak ve “demokratlaşmak” isteniyorsa, o zaman yapısal değişime gitmek gerekir. Garnham (1990), Mattelart ve Piemme (1980), Slack (1984), Aufderheide (1992), Devine (1990), Streeter (1990), Wilkie (2008) ve benzerlerinin belirttiği gibi “kamusal erişme” sosyal problemlere teknolojik çözümü temsil eder; bu çözüm aslında yüzeyde ve çözüm olmayan bir çözümdür. Teknolojiyle, örneğin internette olduğu gibi, “erişim/erişme” niceliksel olarak çok olsa bile,

ifadenin niceliksel yoğunluğu niteliksel farklılık ve toplumsal üretim ve ilişkilerde demokratikleşme anlamına gelmez. Benzer şekilde, Habermas türü ütopyik kamusal alan görüşü ve sivil toplum örgütlerinin çokluğu da demokratikleşmenin bir garantisi değildir. Fakat 2000'lerin bilinç yönetimi ortamında, internetin "sanal evreni" sanki demokrasideki katılım ve "erişim" sorununu çözmüş gibi sunulmaktadır. Kitle iletişiminde "erişme"(access) ile ilgili Türkiye deki birkaç araştırma yukarıda belirtilen yanlış anlayış çerçevesinde tasarlanmıştır. Gülünç olan şeylerden biri de, bu araştırmaların bazıları bitmiş ürüne sahipliği erişme olarak almakta, istatistikler vermekte, "dengesiz" (eşit olmayan) durumdan bahsetmekte ve eleştirel yorum getirdiğini sanmaktadır: Aynı şeyi zaten Amerikan pazarlamacıları sürekli yapmaktalar! Kuramsal tutarsızlık, kavramların bağlı olduğu yapıyı ve istatistiğin nasıl kullanılacağını bilmeme oldukça yaygın sorunlardan biri Türkiye'de.

"Bilgi güçtür" söylemi ancak bilgiye sahiplik ve bilgiye ulaşma/erişme ile anlam kazanır. Bu da yetersizdir, çünkü kapitalist dünyada güç veren bilgi, emtia karakterine sahip olan, dolayısıyla mülkiyet ilişkilerinin değerli bir parçası olan bilgidir. Bu nedenle, bir izleyicinin tv haberini seyretmesiyle elde edilen "bilgi" veya enformasyon, izleyici için herhangi bir güçlendirme işlevi görmez. İzleyicinin haberi bilmesi onu olduğundan farklı veya güçlü yapmaz. Kitle iletişimiyle ilgili "bilginin" güç olması, örneğin reyting ve izleyici araştırmaları ile desteklenen şirketlerin pazar politikalarında ve şirketler arası ilişkide meydana çıkar. Dolayısıyla, bilgi toplumu gibi kavramaları kullanırken ne tür bir kuramsal yapı olduğunu ve bu yapının neyi nasıl meşrulaştırdığını (ve gayrimeşrulaştırdığını, marjinalleştirdiğini, çıkar sağlama yapıları dışında bıraktığını) bilmek gerekir. Bu da ancak sosyal bilimler eğitiminin ve kuramsal çalışmaların "dedikodu" sıralaması ötesine geçmesiyle, kişisel çıkarın genel çıkarın önünde tutulmasının desteklenmemesiyle, baskıların gerçekleri engelleme yerine teşvik etme biçiminde olmasıyla ve eleştirel bilincin kazanılması ve teşvikiyle olur. Ne yazık ki, günümüzdeki egemen hastalıklar ortamında, eleştirel bilinç para kazandırmaz, hasta vicdanlar ve çıkarlar için tehlikelidir; cehalet bilgi diye yaygınlaştırılır ve asıl bilgi mülkiyetin ve mülkiyet ilişkilerinin bir parçasıdır. Cehalet ve bilgi kullanılarak modern çağın kendini-özgür sanan serbest köleleri (kendini üretme koşullarından mahrum bırakılmış kitleler) kendi-köleliklerinin materyal ve düşünsel yeniden üretimine katılırlar; bu katma işinde, örgütlü yapılar içinde kiralanmışlar ve kiralanmamışlar din, demokrasi, özgürlük ve ırk gibi birçok yönetim araçlarıyla kendine ve kendinden olanlara, gerçeği ve doğruyu söyleyene ve yapmaya çağışana düşman edilirler. İnsanimsıların insanimsılaştırdığı bir dünya!

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006) *Türkiye'de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*. Ankara: Ütopya.
- Adaklı, G. (2009) The Process of Neo-Liberalization and the Transformation of the Turkish Media Sector In the Context of the New Media Architecture. In: Harrison, J. and Wessels, B. (Eds.) *Mediating Europe: New Media, Mass Communications*. N. Y.: Berghahn Books, Pp. 286-318.
- Adorno, T. (1954) How To Look at Television. *the Quarterly of Film Radio and Television*, 8(3): 213-235.
- Adorno, T. (1974) *Minima Moralia*. London: New Left.
- Adorno, T. (1976), *Introduction to the Sociology of Music*. New York: Continuum.
- Adorno, T (1987). Late capitalism or industrial society? In:V. Meja, D. Misgeld & N. Stehr (Eds.), *Modern German Sociology* (pp. 47-232). NewYork: Columbia University Press.
- Adorno, T. & Horkheimer, M. (1977) *The Dialectic of Enlightenment*, New York: Free Press.
- Adorno, T. (1991) *The Culture Industry*. London: Routledge.
- Alemdar, K. (1985) "Küreselleşme, Türkiye ve Kitle İletişim Araçları", *Türk-İş Yıllığı '97*: 275-283.
- Alemdar, K. (1998) (Ed.) *Medya Gücü ve Demokrasi*. İstanbul: Tüses.
- Alemdar, K. (2001) *İletişim ve Tarih*, Ankara: Ümit Yayınevi.
- Alemdar, K. (2009) (Der.) *Türkiye'de İletişimin Dünü, Bugünü ve Yarını*. Ankara: AGC Yayını.
- Allor, M. (1988) 'Relocating the Site of the Audience', *Critical Studies In Mass Communication* 5: 217-33.
- Allport, G.W. (1935) Attitudes. In: *The Handbook of Social Psychology*, (ed.), C. Murchison. Reading, MA: Clark University Press, Pp. 798-884.
- Amin, S. (2005) *Empire and Multitude*. *Monthly Review*, 57(6) [Http://www.Monthlyreview.org/1105amin.htm](http://www.Monthlyreview.org/1105amin.htm)
- Anderson, C. A. and Gentile, D. A. (2008) Media Violence, Aggression, and Public Policy. In: E. Borgida & S. Fiske (Eds.), *Beyond Common Sense: Psychological Science In the Courtroom*. (Pp. 281-300) MA: Blackwell. [Http://www.Youngmedia.org.au/Pdf/AG_Games.Pdf](http://www.Youngmedia.org.au/Pdf/AG_Games.Pdf)
- Ang, I. (1996) *Watching Dallas*. London: Routledge.
- Artz, L. (2006) On the Material and the Dialectic: toward a class analysis of communication. In: L. Artz, S. Macek and D. Cloud (Eds).
- Artz, L, Macek, S., ve Cloud, D. L. (Eds.) (2006) *Marksizm and Communication Studies: the Point Is To Change It*. N.Y.: Peter Lang Publishing.
- Atabek, Ü. (2001) *İletişim ve Teknoloji: Yeni Olanaklar-Yeni Sorunlar*. Ankara: Seçkin.
- Atabek, Ü. (2006) İnternette Etik Sorunların Ekonomi Politik Bağlamı. *Küresel İletişim Dergisi*, 2: 1-9.
- Atton, C. (2007) Current Issues In Alternative Media Research. *Sociology Compass*, 1(1): 17- 27.
- Atwood, R. and Mcanany, E. (1986), *Communication and Latin American Society: Trends In Critical Research*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Ayers, A. and Saurin, J. (2007) "Beyond the 'Global Unifier': Counter-Hegemony In Neo-Gramscian Analysis." [Http://www.Allacademic.com/Meta/P179166_Index.html](http://www.Allacademic.com/Meta/P179166_Index.html)
- Ayers, A. J. (2008) (Ed.) *Gramsci, Political Economy, and International Relations Theory: Modern Princes and Naked Emperors*. New York: Palgrave Mcmillan.
- Bagdikian, B. (1983/1989) *Media Monopoly*. Boston, Beacon Press.
- Bagdikian, B. (2004) *the New Media Monopoly*. Boston: Beacon Press.

- Balle, F. (1983) "Mass Media Research In France: An Emerging Discipline". *Journal of Communication* 33 (3) :146 -156.
- Ball-Rokeach, G. ve M.D. Defleur (1976) "A Dependency Model of Media Effects" *Communication Research* 3 (1): 3–21.
- Barkin, S. M. and Gurevitch, H. (1987) Out of Work and On the Air: Television News of Unemployment. *Critical Studies in Mass Communication*, 4 (1): 1-20.
- Barnouw, E. and Miller, M. C. (Eds.) (1998) *Conglomerates and the Media*. New York: the New Press.
- Barney, D. (2004) *the Network Society*, Great Britain: Polity Press.
- Barthes, R. (1972) "Myth Today," *Mythologies*, Ed. and Trans. Annette Lavers. New York: Noonday Press. 109–159.
- Barthes, R. (1977) *Image-Music-Text*. London: Fontana
- Barthes, R. (1975) *S/Z*. (Trans. Richard Miller). London: Cape.
- Bartolovich, C. (2003) Post-Imperialism Or New Imperialism? the Eleventh September of George Bush. *Interventions* 5 (2): 177- 198.
- Başaran, F. (2000) *İletişim ve Emperyalizm: Türkiye'de Telekomünikasyonun Ekonomi-Politikaları*, Ankara: Utopya.
- Başaran, F. ve Geray, H. (2005) *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. Ankara: Siyasal.
- Baudrillard, J. (1972/1981) In the Most Complete Ambiguity: Requiem For the Media. *International Journal of Baudrillard Studies*, [Http://Www.Ubishops.Ca/BaudrillardStudies /Vol4_1/Levin.Htm](http://Www.Ubishops.Ca/BaudrillardStudies/Vol4_1/Levin.Htm)
- Baudrillard, J. (1983) *Simulations*, NY: Semiotext.
- Baudrillard, J. (1983a) *In the Shadow of the Silent Majorities*. NY: Semiotext.
- Baudrillard, J. (1987) *The Evil Demon of Images*; Sydney: Power Institute.
- Baudrillard, J. (1992) Rise of the Void towards the Periphery. <http://www.egs.edu/faculty/baudrillard/baudrillard-rise-of-the-void-towards-the-periphery.html>
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Baudrillard, J. (1998) In the Shadow of the Millennium. <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=104>
- Bell, D. (1973) *the Coming of the Post Industrial Society*, NY: Basic Book.
- Bell, Daniel (1960), *the End of Ideology*. New York: Free Press.
- Beltran, L. R.O (1976), 'Alien Premises, Objects and Methods in Latin American Communication Research. *Communication Research*, 3(2):107 - L 34.
- Benjamin, W. (1977) "the Work of Art In the Age of Mechanicle Production". *Mass Communication and Society* (1977) S. 384 - 408.
- Berelson, B. (1959) "the Stage of Communication Research". *Public Opinion Quarterly* 23 :1- 6.
- Berghe, P.L. Van Den (1963) "Dialectics and Functionalism". *American Sociological Review*, 28: 695–705.
- Bernauer, J. ve Rasmussen, D. (1988) *the Final Foucaoult*. Mass: MIT Press.
- Berube, M. (1996) *Cultural Criticism and the Politics of Selling Out*. [Http://Www.Altx.Com/EBR/EBR2/Ebr2.Htm](http://Www.Altx.Com/EBR/EBR2/Ebr2.Htm)
- Best, S & Kellner, D. (1991) *Postmodern Theory: Critical Interrogations*. London: Macmillan.
- Bhabha, H. K. (1992) "Postcolonial Criticism." in *Redrawing the Boundaries*, Edited By Stephen Greenblatt and Giles Gunn. New York: MLA.
- Birdwhistell, R. (1970) *Kinesics and Context*. New York: Ballantine.
- Blau, P. (1964) *Exchange and Power In Social Life*, NY: John Wiley and Sons.
- Blumer, H. 1969. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: The University of California Press.

- Blumler, J. G. (1977) *the Political Effects of Mass Communication*. the Open University, Unit 8, London: the Open University Press.
- Blumler, J. G. ve E. Katz (1974) (Eds.) *The Uses of Mass Communications: Current Perspectives On Communications Research*. CA: Sage.
- Blumler, J. ve Gurevitch, M. (1975) Towards a comparative Framework for Political Communication Research. In: S.H. Chaffee (Ed.) *Political Communication*. Ca: Sage.
- Bodley, J. H. (1994) *Cultural Anthropology: Tribes, States, and the Global System*. Mountain View, CA: Mayfield.
- Boratav, N. P. vd. (1967) *Kültür Emperyalizmi*. İstanbul: Ataç
- Bottomore, T.B. (1964) *Karl Marx*. NY: Mcgraw Hill.
- Bottomore, T.B. (1974) *Sociology As Social Criticism*. NY: Pantheon.
- Bourdieu, P. (1994) *The Field of Cultural Production*. In: Polity Reader
- Boyd-Barret, O. (1977) *Media Imperialism: Towards an İnternational Framework for an Analysis of Media Systems*, In: J. Curran et al. (1992) *Mass Communication and Society*. London: Arnold, S. 116-135.
- Boyd-Barrett, O. (1997) *İnternational Communication and Globalization*. In: Muhammadi, A. (Ed.) *İnternational Communication and Globalization*. London: Sage.
- Braaten, J. (1995) *Habermas's Critical Theory of Society*. NY: SUNY.
- Bryant, J. ve Miron, D. (2004) Theory and Research İn Mass Communication. *Journal of Communication*; 54 (4): 662-704.
- Burt, C. (1962) The Concept of Consciousness. *British Journal of Psychology*, 53, 229-242.
- Buxton, W. (2008) *From Park To Cressey: Chicago Sociology's Engagement with Media and Mass Culture*. In: D. W. Park & J. Pooley (Eds.), *the History of Media and Communication Research: Contested Memories* (Pp. 345–362) N. Y.: Peter Lang.
- Callinicos, A. (1989) *Against Postmodernism: A Marksist Critique*. N. Y.: St. Martin's.
- Carey, J. (1992) *The Intellectuals and the Masses, Pride and Prejudice Among the Literary Intelligentsia, 1880-1939*. London: Faber & Faber.
- Carey, J.W. (1983) The Origins of the Radical Discourse On Cultural Studies. *Journal of Communication* 33 (3): 311- 313.
- Carey, J.W. (1985) Overcoming Resistance to Cultural Studies. In: M. Gurevitch and M.R. Levy (eds), *Mass Communication Yearbook 5*, pp. 27-40
- Carey, J.W. (1989) *Communication As Culture: Essays On Media and Society*. Boston: Unwin Hyman.
- Carey, J. W. (1996). The Chicago School and mass communication research. In: E. E. Dennis & E. Wartella (Eds.), *American communication research: The remembered history* (pp. 21–38). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Cazeneuve, J. (1972) *La Société De L'Ubiquite.*, Paris: Denoel.
- Chaffee, S.H. ve E.M. Rogers (1983) Communication As An Academic Discipline: A Dialogue. *Journal of Communication* 33 (3): 18 – 30.
- Chaffee, S.H. ve J. L. Horkheimer (1985) *Origins of the Limited Effects Model*. In Gurevitch, M. ve M.R. Levy (Eds.) *Mass Communication Review Yearbook: Vol.,S. Ca: Sage, S. 75-84*.
- Chen, K.V. (1986) MTV: the (Dis)Appearance of Post Modern Semiosis Or Cultural Politics of Resistance. *Journal of Inquiry*, V. 10 (1) S.66-69.
- Chomsky, N. (1992) *Deterring Democracy*. NY: Vintage.
- Chomsky, Noam (2002) *Media Control: the Spectacular Achievements of Propaganda*. Seven Stories Press. New York, NY.
- Chomsky, N. (2003) *Hegemony Or Survival: America's Quest For Global Dominance*. Henry Holt Publishing. New York, NY.
- Chomsky, N. (2003a) (3rd ed. By Otero) *Radical Priorities*. Ca: AK Press.
- Cohen, B.C. (1963) *The Press, the Public and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.

- Compaine, B.M. (1979/2000) (Ed.); *Who Owns the Media*. NY: Harmony Books.
- Comte, A. (1877) *The Progress of Civilization Through Three Stages*. İçinde Etzioni, A. and Etzioni, H. (1973) (Eds.) S.14 -19.
- Conor, E. A. (1994) (Ed.) *The Global Political Economy of Communication: Hegemony, Telecommunication and the Information Economy*. New York: St Martin's Press.
- Cooley, C.H. (1967) *Society and Individual*. İçinde Levitas, G. B. (1967)(Ed.) Culture and Consciousness. N.Y.: George Braziller, S. 141-151.
- Coser, L. (1956) *The Functions of Social Conflict*. London: Free Press.
- Craig, R. T. (1993) Why Are There So Many Communication Theories? *Journal of Communication* 43(3):26--33.
- Craig, R.T.(1999) Communication Theory as a Field. *Communication Theory*, 9(2):15-27.
- Crowther-Heyck, (2006) Patrons of the Revolution. Ideals and Institutions in Postwar Behavioral Science. Chicago: University of Chicago Press.
- Curran, J. (1978) The Press as an Agency of Social Control: An Historical Perspective. In:Boyce, G. Et al. (eds.) *Newspaper History*. Ca: Sage.
- Curran, J. (1982) *Communications, Power and Social Order*. In:Gurevitch Et al.
- Curran, J. (1990) The New Revisionism In Mass Communication Research. *European Journal of Communication*. 5: 135-164.
- Curran, J. M. Gurevitch and J. Woollacoot (1977) (Eds.) *Mass Communication and Society*. Ca: Sage.
- Çakır, H. (2002) Osmanlıda Basın İktidar İlişkisi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çam, Ş. (2009) Medya Çalışmalarında İdeoloji. Ankara: De Ki.
- Çamdereli, M. (2008) İletişime Giriş. İstanbul: DEM.
- Çelenk, S. (2008) İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar. Anara: De Ki.
- Dahrendorf, R. (1959) *Class and Class Conflict In Industrial Society*. CA: Stanford University Press.
- Dahrendorf, R. (1964) *Toward A Theory of Social Conflict*. In Etzioni, A. ve E. Etzioni (Eds.) (1964 ve 1973) *Social Change*. NY: Basic Books.
- Deepika, B. (2001) Introduction To Postcolonial Studies, [Http://Www.Emory.Edu/ENGLISH/Bahri/Contents.Html](http://www.Emory.Edu/ENGLISH/Bahri/Contents.Html).
- Deetz, S. A. (1994) Future of the Discipline. In:Deetz, S A (Ed) *Communication Yearbook* 17. Thousand Oaks: Sage: 565--599.
- Defleur, M. ve S. Ball-Rokeach (1975) *Theories of Mass Communication*. NY: Longman.
- Defleur, M. ve S. Ball-Rokeach (1989) *Theories of Mass Communication*. (5th Edition) NY: Longman.
- Dekadt, E. ve G. Williams (1974) (Eds.) *Sociology and Development*. London: Tavistock.
- Denisof, R.S. ve Diğerleri (1974) (Eds.) *Theories and Paradigms In Contemporary Sociology*. Illinois: F.E. Pencoek.
- Denzin, N. K. (2005) (Ed.) *Studies In Symbolic Interaction*. New York/London: Elsevier.
- Dervin, B., Grossberg, L., O'Keefe, D. & Wartella, E. (Eds) (1989) *Rethinking Communication Vol 1 ve Vol 2..* Newbury Park: Sage.
- Deutchman, I. E. and Ellison, Anne (1999) A Star Is Born: the Roller Coaster Ride of Pauline Hanson In the News, *Media, Culture & Society* 21:33--50.
- Dewey, J. (1925) *Experience and Nature*. Chicago: Open Court Publishing.
- Dewey, J. (1939) *Freedom and Culture*. NY: Capricon.
- Dijk, J. V. (2006) *the Network Society: Social Aspects of New Media*. CA: Sage.
- Dirlık, A. (1994) 'the Postcolonial Aura; Third World Criticism In the Age of Global Capitalism', *Critical Inquiry*, 20: 328--56.
- Dobie, A. B. (2002) *Theory and Practice: An Introduction To Literary Criticism*. Boston, MA: Thomson Learning Inc.
- Doğan, İ. (1998) *İletişim ve Yabancılaşma Yazılı Kültürümüzde İlkeler*. İstanbul: Sistem.
- Donohew, L. (1967) Newspaper Gatekeepers and Forces In the News Channel. *Public Opinion Quarterly* 31: 231- 239.

- Doob, L. (1947) Utilization of Social Scientists In the Overseas Branch of the Office of War Information, *American Political Science Review*, 41 (4): 49-67.
- Dordick, H. ve Wang, G. (1993) *The Information Society*. Ca: Sage.
- Dorfman, A. (1983) *the Empire's Old Clothes*. New York: Pantheon.
- Dursun, Ç. (2004) *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Ankara: Elips.
- Drucker, P. F. (1993) *Post-Capitalist Society*. New York: Harper Business
- Eagleton, T. (1996) *The illusions of postmodernism*. Mass: Blackwell Publishers.
- Eco, U. (1976) *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Edgley, A. (2005) Chomsky's Political Critique: Essentialism and Political Theory. *Contemporary Political Theory*, 4: 129-153.
- Eliot, T. S. (1948/1949) *Notes Towards the Definition of Culture*. New York: Harcourt.
- Elliot, P. (1974) *Uses and Gratifications Research: A Critique and A Sociological Alternative*. In: Blumler, J. ve E. Kat (1974)
- Elliot, P. ve P. Golding (1974) *Mass Communication and Social Change in Dekadt*, E. and G. Williams (1974) s. 229-253.
- Engels, F. (1877) *Karl Marx* (Biography) in Selsam, H. Et al.(1983)
- Engels, F. (1878) *Anti - Duhring*. In: Selsam, H. ve H. Martel (1984)
- Engels, F. (1882) *Dialectics of Nature*. In: Selsam, H. ve H. Martel (1984)
- Engels, F. (1884) *Preface To the First German Edition of the Poverty of Philosophy*
- Engels, F. (1888) *Ludwig Feuerbach*. In: Selsam, H. Et al.(1983)
- Engels, F. (1890) *Letter To Conrad Schmidt*. In: Selsam, H. Et Al., (1983)
- Enzenberger, H. M. (1974) *the Consciousness Industry*. NY: Seabury.
- Erdoğan, İ. (1994) *Amerika; İkinci Vatanda Düşler ve Gerçekler*. Ankara: Ümit.
- Erdoğan, İ. (1995) *Uluslararası İletişim*. İstanbul: Kaynak.
- Erdoğan, İ. (1997) *İletişim, Egemenlik ve Mücadeleye Giriş*. Ankara: İmge.
- Erdoğan, İ. (1997a) *İnsanın Zincirine Vuruluşu*. Ankara: Doruk.
- Erdoğan, İ. (1999a) *Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele İçinde N. Güngör (1999) Popüler Kültür ve İktidar*. Ankara: Vadi.
- Erdoğan, İ. (2000) *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim*. Ankara: Erk.
- Erdoğan, İ. (2001) *İlk Çağlardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme. Kültür ve İletişim 1999, 2 (2): 15-47.*
- Erdoğan, İ. (2001a) *Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrimeşruluğu*. Doğu Batı, 15(2): 65-106.
- Erdoğan, İ. (2001b) *Sosyal Bilimlerde Pozitivist-Ampirik Akademik Araştırmaların Tasarım ve Yöntem Sorunları*. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 12:17-34.
- Erdoğan, İ. (2005) *Kitle İletişiminde Pozitivist Ampirik Geleneğin Kuruluşu: Lazarsfeld ve Yönetimsel Araştırmalar*. Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, 20(2): 1-48
- Erdoğan, İ. (2007) *Pozitivist Metodoloji*. Ankara: Erk.
- Erdoğan, İ. (2007a) *Ampirik Araştırmada Sorunlar: TRT ve RTÜK Kamuoyu Araştırmaları Üzerine Bir İnceleme* Ankara: G.Ü.İ.F., 40. Yıl Kitapları Serisi.
- Erdoğan, İ. (2008) *Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler*. Ankara: Erk.
- Erdoğan, İ. (2008a) *İletişimi Anlamak*. Ankara: Erk.
- Erdoğan, İ. ve K. Alemdar (2005) *Kültür ve İletişim*. Ankara: Erk.
- Erdoğan, İ. ve P. B. Solmaz (2005) *Sinema ve Müzik*. Ankara: Erk.
- Erikson, E. (1959) *Identity and the Life Cycle*. New York: International Universities Press.
- Eriksson, K. (2007) *On Communication In the Modern Age: Taylorism and Beyond.*, *Journal For Cultural Research*, 11 (2):125-139.
- Fanon, F. (1952/2008) *Black Skin, White Masks*. New York: Grove.
- Fejes, F. (1984) *Critical Mass Communications Research and Media Effects: the Problem of the Disappearing Audience*. *Media Culture and Society* 6 (3):219-232.
- Ferguson, C. and Kilburn, J. (2009) *the Public Health Risks of Media Violence: A Meta-Analytic Review*. *Journal of Pediatrics*, 154 (5): 759-763.
- Festinger, L. (1957) *A Theory of Cognitive Dissonance*. Evanston: Row, Peters.

- Fine, G. A. (1993) the Sad Demise, Mysterious Disappearance, and Glorious Triumph of Symbolic Interactionism. *Annual Review of Sociology* 19:61–87.
- Finlay-Pelinski, M. (1982) Semiotics vs History: from Content Analysis To Contextualised Discursive Praxis. *Semiotica*, 40(3/4): 229–266.
- Fiske, J. (1982) *Introduction To Communication Studies*. London: Routledge.
- Fiske, J. (1987) *Television Culture*. NY: Methuen.
- Fiske, John (1992) British Cultural Studies and Television. In: Allen, R. C. (Ed.) (1992) *Channels of Discourse, Reassembled*. London: Routledge.
- Fontana, A. (2005) The Postmodern Turn in Interactionism. In: Denzin (ed.), s. 239-254.
- Frank, A.G. (1967) *Capitalism and Underdevelopment In Latin America*. NY: Monthly Review.
- Frank, A. G. (1969) *Latin America: Underdevelopment or Revolution*. NY: Monthly Review.
- Freedman, J. ve D. Sears (1965) Selective Exposure. In: Berkowitz, L. (Ed) *Advances In Experimental Social Psychology*, Vol. 2. NY: Academic Press. 57 - 97.
- Fuchs, C. (2009) Some Theoretical Foundations of Critical Media Studies: Reflections On Karl Marx and the Media. *International Journal of Communication*, 3: 369-402.
- Fukuyama, F. (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: Avon Books.
- Gadamer, H.G. (1989) *Truth and Method*. New York: Crossroad.
- Gans, H.J. (1972) The Positive Functions of Poverty. *American Journal of Sociology* 78 (2): 275 - 289.
- Garnham, N. (1979) The Strange Case of Dr. Blumler. *Media Culture and Society* 1 (1): 23-34.
- Garnham, N. (1979a) Contribution To Political Economy of Mass Communication. *Media, Culture and Society*, 1(2):123-146.
- Garnham, N. (1983) Toward A Theory of Cultural Materialism. *Journal of Communication* 33 (3): 314-329.
- Garnham, N. (1990) *Communication Capitalism and Global Culture and Economics of Information*. Ca: Sage.
- Garnham, N. (1990a) Media Theory and Political Future of Mass Communication. In Granham (1990) S. 1-19.
- Garnham, N. (1995) Political Economy and Cultural Studies: Reconciliation Or Divorce?. *Critical Studies in Mass Communication*, 12 (1):62-71.
- Gary, B. (1996) Communication Research, the Rockefeller Foundation, and Mobilization For the War On Words. *Journal of Communication*, 46 (3): 124–147.
- Geertz, C. (1973) *On the Interpretation of Culture*. New York: Basic Books.
- Gellner, E. (1983) *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gencil-Bek, M. (2003) *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları*. Ankara: Ümit.
- Geray, H. (2003) *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*, Ankara: Utopya.
- Gerbner, G. (1998) Cultivation Analysis: An Overview. *Mass Communication & Society* 1: 175–94.
- Gerbner, G. et al.(1994) Growing Up With Tv: the Cultivation Perspective. In: J. Bryant and D. Zillman (Eds.)
- Gerbner, G. et al (1979) The Demonstration of Power: Violence Profile. *Journal of Communication* 29 :177 -196.
- Gerbner, G. ve Diğerleri (1982) Charting the Mainstream: Tv's Contributions To Political Orientations. *Journal of Communication* 32 (2): 100 -127.
- Gill, G. (1984) *Post Structuralism As Ideology*. Arena, 69: 70-95.
- Gitlin, T. (1978) Media Sociology: Dominant Paradigm. *Theory and Society* 6(2): 205-253.
- Gitlin, T. (1991), "The politics of communication and the communication of politics." In: J. Curran and N. Gurevitch (eds.), *Mass media and society*. London: Edward Arnold.

- Girgin, A. (2007) *Uluslararası İletişim*. İstanbul: Der.
- Girgin, A. (2001) *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*. İstanbul: İnkılap.
- Glander, T. (2000) *Origins of Mass Communications Research During the American Cold War: Educational Effects and Contemporary Implications*. NJ: Erlbaum.
- Glasgow University Media Group (1976) *Bad News*. London: Routledge.
- Glasgow University Media Group (1980) *More Bad News*. London: Routledge.
- Glasgow University Media Group (1982) *Really Bad News*. London: Routledge.
- Goffman, E. (1963) *Behavior In Public Places*. NY: Free Press.
- Goldman, R. ve S. Papsen (1994) The Post Modernism That Failed. In: Dickens, D. R. ve A. Fontana (Eds.) *Post Modernism and Social Inquiry*. NY: Guilford, S. 224-253.
- Goldstein, F. (2008) *Low-Wage Capitalism*. New York: World View Forum.
- Gonzenbach, W. J. (1994) Children With AIDS Attending Public School: An Analysis of Spiral of Silence. *Political Communication*, 11(1): 318.
- Goody, J. (1977) *the Domestication of the Savage Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gouldner, A.W. (1970) *The Coming Crisis of Western Sociology*. NY: Basic.
- Graber, D.A. (1976) Press and Television As Opinion Resources In Presidential Campaigns. *Public Opinion Quarterly* 40: 285 - 303.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, A. (1975) *Dans Le Texte*, Paris: Editions Sociales.
- Greenberg, B.S. (1974) *Gratifications of Television Viewing and Their Correlates*. In: Blumler, J. ve E. Katz (1974)
- Grossberg, L. (1984) Strategies of Marxist Cultural Interpretation. *Critical Studies In Mass Communication* 1 (4): 392 - 421.
- Grossberg, L. (1993) Cultural Studies and/In New World. *Critical Studies In Mass Communication*. 10 (1): 1-22.
- Gurevitch, M. et al. (1982) (Eds.) *Culture, Society and the Media*. London: Methuen.
- Güngör, N. (1993) *Arabesk: Sosyokültürel Açından Arabesk Müzik*. Ankara: Bilgi.
- Güngör, N. (1996) Popüler Kültür Ürünü Olarak Çizgi Roman -Abdülcanbaz. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, N. (1999) (Ed.) *Popüler Kültür ve İktidar*. Ankara: Vadi
- Habermas, J. (1979) *Communication and Evolution of Society*. Boston: Beacon.
- Habermas, J. (1981) *The Theory of Communicative Action*, Vol.1: Reason and Rationalization of Society. Boston: Beacon.
- Habermas, J. (1988) *On the Logic of the Social Sciences*, Trans. S.W. Nicholzen and J.A. Stark, UK: Polity Press.
- Habermas, J. (1994) the Emergence of Public Sphere. In: Polity Reader In Cultural Theory. Polity Press.
- Hall, S. (1977) Culture, Media and Ideological Effect. In: Curran, Gurevitch and Woollacott. s. 315 - 348.
- Hall, S. (1980) Cultural Studies: Two Paradigms. *Media, Culture and Society*, 2(1): 57-72.
- Hall, S. (1982) The Rediscovery of Ideology: Return of the Repressed In Media Studies In Gurevitch Et.Al. (Ed)(1982), *Culture. Society. and the Media*, Methuen, London, New York. S. 56 - 90.
- Hall, S. (1984a) Cultural Studies and the Centre: Some Problematics. In: Stuart Hall, Et al.(Eds.), *Culture, Media, Language*. London: Hutchinson.
- Hall, S. (1992) The Question of Cultural Identity. In: Stuart Hall, et al. *Modernity and Its Futures*. London: Polity Press.
- Hall, S. Et al.(1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. New York: Holmes & Meier.
- Halloran, J. D. (1968) *The Effect of Mass Communication With Special Reference To Tv: A Survey*. London: Leicester University Press.

- Halloran, J. D. (1978) Further Development Or Turning the Clock Back? *Journal of Communication* 28 (2): 120 -132.
- Halloran, J. D. (1983) A Case For Critical Eclecticism *Journal of Communication*, 33 (3): 270 - 278.
- Halloran, J.D. (1977) *Mass Media Effects: A Sociological Approach*. Unit Seven of the Mass Communication and Society. London: Open University.
- Hamelink, C. J. (1986) Is Information Technoloji Neutral?. In:Jorg, Becker (Ed.) *Communication and Domination: Essay On H. I. Schiller*, S. 16-24.
- Hardt, H. (1989) The Return of the 'Critical' and the Challenge of Radical Dissent: Critical Theory, Cultural Studies, and American Mass Communication Research. *Communication Yearbook* 12, CA: Sage, P. 558-600.
- Hardt, H. (1992) *Critical Communication Studies: Communication, History and Theory In America*. NY: Routhledge.
- Hardt, H. (1997) Beyond Cultural Studies - Recovering the 'Political' In Critical Communications Studies. *Journal of Communication Inquiry*, 21 (2):70-79.
- Hardt, H. (1999) Shifting Paradigms: Decentering the Discourse of Mass Communication Research. *Mass Communication and Society*, 2:3,175 - 183.
- Hardt, M. and A.Negri (2000) *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Harms, J. ve D. R. Dickens (1996) Postmodern Studies: Analysis Or Symptoms?. *Critical Studies In Mass Communication*, 13 (3) S.209-225.
- Harris, M..(1974/1989) *Cows, Pigs, Wars, and Witches : The Riddles of Culture*. NY: Random House/Vintage.
- Harris, M. (1980) *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. New York: Vintage Boks.
- Harty, M. (1991) The First Conflict Resolution Movement: 1956-1971. *Journal of Conflict Resolution*. V. 35, No. 4, December, S. 720-758.
- Hasdemir, T. A. (2007) *Kamusal İletişimde Bilgi Edinme Hakkı*. Istanbul: Dipnot.
- Hegel, G.F.M. (1953) *Reason In History*. Indianapolis: Bobbs - Merrill.
- Heider, F. (1958) *The Psychology of Interpersonal Relations*. NY: Wiley.
- Heise, J. (1996) Akkadian Language. [Http://www.Sron.NI/~Jheise/Akkadian/](http://www.Sron.NI/~Jheise/Akkadian/)
- Helgerson, Richard T. (1998) Language Lessons: Linguistic Colonialism, Linguistic Postcolonialism, and the Early Modern English Nation. *The Yale Journal of Criticism*, 11 (1): 289-300.
- Herman, E. S. ve N. Chomsky (1988/2002) *Manufacturing Consent: Political Economy of Mass Communication*. NY:Pantheon.
- Herman, E (1999) *The Myth of the Liberal Media*. New York: Peter Lang Publishing.
- Herskovits, M. (1955) *Cultural Anthropology*. New York: Knopf.
- Homans, G.C. (1964) Bringing Man Back In. *American Sociological Review* 29:809-18.
- Horton, D., & Wohl, R. (1982) Mass Communication and Parasocial Interaction: Observation On Intimacy at A Distance. In:G. Gumpert & R. Cathcart (Eds.), *Inter/Media: Interpersonal Communication In A Media World* (2nd Ed., Pp. 188-211) New York: Oxford University Press.
- Hovland, C. I. ve Diğerleri (1949) *Experiments On Mass Communication*. Princeton; Princeton University Press.
- Hovland, C.I. (1959) Results from Studies of Attitude Change *the American Psychologist* 14: 8 -17.
- Hovland, C.I. and W. Weis (1951) The Influence of Source Credibility On Communication Effectiveness *Public Opinion Quarterly* 15: 635 - 650.
- Hovland, C.I. et al.(1953) *Communication and Persuasion*. New Haven: Yale University.
- Huesmann, L. R. (2007) The Impact of Electronic Media Violence: *Scientific Theory and Research Journal of Adolescent Health*, 41 (6): 6-13.
- Huesmann, R. L. and Taylor, L. D. (2006) the Role of Media Violence In Violent Behavior. *Annual Review Public Health*. 27:393 – 415.

- Huntington, S. P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Huntington, S. P. et al. (1975) *The Crisis Democracy: Reports On the Governability of Democracies To the Trilateral Commission*. NY: New York University Press.
- Innis, H.A. (1950) *Empire and Communication*. Oxford: Clarendon Press.
- Innis, H.A. (1951) *The Bias of Communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- İhsanoğlu, E. ve M. Kaçar (1995) (Ed.) *Çağını Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devletinde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*. İstanbul: Yıldız Matbaacılık
- İrvan, S. (1997) (Der.) *Medya Kültür, Siyaset*. Ankara: Ark.
- Jameson, F. (1991) *Post Modernism Or the Cultural Logic of Capitalism*. Durham, NC: Duke University Press.
- Jansen, S.C. (1983) Power and Knowledge: Toward A New Critical Synthesis *Journal of Communication* 33 (3): 314 - 329.
- Jussim, L. (1992) Understanding Reactions To Feedback By Integrating Ideas from Symbolic Interactionism and Cognitive Evaluation Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(3, March): 402-420.
- Katz, E. (1957) The Two Step Flow of Communication: An Up-To-Date Report On A Hypothesis. *Public Opinion Quarterly* 21 (2): 61-78.
- Katz, E. (1968) On Reopening the Question of Selectivity In Exposure To Mass Communications. In: Abelson, R.P. ve Diğerleri (Eds.) (1968) *Theories of Cognitive Con- Sistency*. Chicago: Rand Macnally. S. 788 - 796.
- Katz, E. ve P. Lazarsfeld (1955) *Personal Influence: The Part Played By People In the Flow of Mass Communication*. Glencoe, Ill: Free Press.
- Katz, E., J. G. Blumler and M. Gurevitch (1974) Uses of Mass Communication By the Individual in Davison, W.P. ve F.T.C. Yu (Eds.) *Mass Communication Research*. NY: Praeger, S. 11-35.
- Katz, E., M. Gurevitch and H. Haas (1973) The Use of Mass Media For Important Things *American Sociological Review* 38: 164 -181.
- Kaya, R. (2009) *İktidar Yumağı*. İstanbul: Imge.
- Kılıçaslan, E. Ç. (2008) *Siyasal İletişim: İdeoloji ve Medya İlişkisi*. İstanbul: Kriter.
- Klapper, J.T. (1960) *The Effects of Mass Communication*. Glencoe, Ill: Free Press.
- Klapper, J.T. (1963) Mass Communication Research: An Old Road Surveyed. *Public Opinion Quarterly* 27 (4) 515 - 527.
- Kellner, D. (1993) Critical Theory Today: Revisiting the Classics. *Theory, Culture & Society* 10(2):45- 59.
- Kellner, K. (1995) *Media Culture: Cultural Studies, Identity & Politics Between the Modern & the Postmodern*. NY:Routhledge.
- Koloğlu, O. (2006) *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Koloğlu, O. (1999) *Medya-Devlet ve Sermaye. Birikim*, 117, 69-76.
- Kongar, E. (1979) *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. Ankara: Bilgi.
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions* (2nd. ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kumar, D. (2006) Media, Culture, and Society: the Relevance of Marx's Dialectical Method. Marksizm and Communication Studies: the Point Is To Change It. In: Lee Artz, Steve Macek, and Dana L. Cloud. NY: Peter Lang, 2006. 71-86.
- Lang, K. (1979) Critical Function of Empirical Communication Research: Observations On. German - American Influence. *Media, Culture and Society* 1 (1): 83 - 96.
- Lang, K ve Lang, G. (1996, 2006) *Television and Politics*. NY: Transaction Publishers.
- Lasorsa, D. L. (1991) Political Outspokenness: Factors Working Against the Spiral of Silence. *Journalism Quarterly*, 68 (No 12, Spring, S. 131-140.
- Lasswell, H.D. (1927) *Propaganda Technique In the World War*. New York: Knopf.
- Lasswell, H.D. (1935) *World Politics and Personal Insecurity*. NY: Mcgraw Hill.

- Lasswell, H. (1948) The Structure and Functions of Communication. In Society. In:W. Schramm, (1960) (Ed.) *Mass Communication*, Urbana: University of Illinois Press, S. 117-130.
- Lasswell, H.D. ve diğerleri (1949) *Language of Politics*. NY: G.W. Stewart.
- Lasswell, Harold D. (1948) The Structure and Function of Communicationin Society, In Lyman Bryson (Ed.) *The Communication of Ideas*. NY: Harper & Brothers.
- Lazarsfeld, P. and F.N. Stanton (1944) *Radio Research, 1942-43*. New York: Duell, Sloan, and Pearce.
- Lazarsfeld, P., L. Berelson, and H. Caudet. (1948) the People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind In A Presidential Campaign. New York: Duell, Sloan, and Pearce.
- Lazarsfeld, P.F. (1941) Remarks On Administrative and Critical Research. *Studies In Philosophy and Social Science* 9:2 -16.
- Lazarsfeld, P.F. (1972) *Qualitative Analysis: Historical and Critical Essays*. Boston: Ally and Bacon.
- Lenert, E. M. (1998) A communication Theory perspective on Telecommunications Policy. *Journal of Communication*, 48: 3-23.
- Lenin, V.I. Imperialism (1977) The Highest Stage of Capitalism. Lenin Collected Works. Vol. 22. 1964. Moscow: Progress Publishers, 185-304.
- Lerner D. and W. Schramm (1976) *Communication and Change In Developing Countries; the Last 10 Years and Next*. Hawaii: University Press of Hawaii.
- Lerner, D. (1957) *Communication Systems and Social Systems*. In:W. Schramm (1960) *Mass Communications*. Urbana: University of Illinois Press. Pp. 160.
- Lerner, D. (1958) *The Passing of Traditional Society*. NY: Free Press.
- Lerner, D. (1963) *Toward A Communication Theory of Modernization*. In:Pye, L.M. (1963) (Ed.) *Communication and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Lerner, D. and W. Schramm (1967) (Ed.) *Communication and Change In the Developing Countries*. Honolulu: East Est Center.
- Levin, J. and W. Levin (1982) *The Functions of Discrimination and Prejudice*. NY: Harper & Row.
- Levitas, G. B. (1967)(Ed.) *Culture and Consciousness*. N.Y.: George Braziller.
- Lewis, C. (1997) What Counts In Cultural Studies. *Media, Culture and Society*, V. 19 (1): 83-97.
- Linton, R. (1976) Status and Role. In:Coser, L. ve B. Rosenberg (Eds.) *Sociological Theory*, 4th Edition. NY: Macmillan. S. 276-281.
- Lippman, W. (1922) *Public Opinion*. NY: Harcourt Brace.
- Lipset, S.M. (1963) *The First New Nation*, NY: Doubleday.
- Lipset, S.M. (1986) *Siyasal İnsan, Çev. Mete Tunçay, 2. Baskı*, Ankara: Kuram.
- Loevinger, L. (1968) The Ambiguous Mirror. the Reflective-Projective Theory of Broadcasting and Mass Communication. *Journal of Broadcasting* 12 (2): 24-40.
- Lyle, J. ve H.R. Hoffman (1971) *Television In the Daily Lives of Children*. LA: California University Press.
- Lyotard, J.F. (1984) *The Postmodern Condition*. Manchester: Manchester University Press.
- Malinowski, B. (1926) Antropology. *Encyclopedia Britannica*, First Supplementary Volume,S.132. NY: E.B.
- Marcuse, H. (1968) *One Dimensional Man*. Boston: Beacon Press.
- Marx, K. (1844) Economic and Philosophic Manuscripts.
- Marx, K. (1844a) Introduction To the Critique of Hegel's Philosophy of Right. In:Selsam, H. ve H. Martel (1984).
- Marx, K. (1852) The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte. In: Selsam, H. ve H. Martel (1984)

- Marx, K. (1859) A Contribution To the Critique of Political Economy. In: Selsam, H. ve H. Martel (1984)
- Marx, K. (1873) *Capital* Vol. 1. In: Selsam, H. ve H. Martel (1984)
- Marx, K. (1867a). *Capital* Vol. I. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch15.htm>
- Marx, K. (1867c). *Capital* Vol. I. Crises in the cotton trade. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch15.htm#S7>
- Marx, K. (1867d). *Capital* Vol. I. Division of labor and manufacture. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch15.htm#S7>
- Marx, K. (1857a). *Grundrisse*. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/grundrisse/>
- Marx, K. (1857b). *Grundrisse: Notebook III*. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/grundrisse/ch06.htm>
- Marx, K. (1857). Introduction to a Contribution to the Critique of Political Economy. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1859/critique-pol-economy/appx1.htm>
- Marx, K. (1893). *Capital* Vol. II. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/cw/volume36/index.htm>
- Marx, K. (1893a) *Capital* Vol. II. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1885-c2/index.htm>
- Marx, K. (1893b) *Capital* Vol. II. The time of Circulation. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1885-c2/ch05.htm>
- Marx, K. (1894) *Capital* Vol. III. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1894-c3/ch30.htm>
- Marx, K. (1875) *Critique of the Gotha Program*. In, Bottomore (1964)
- Marx, K., & Engels, F. (1970) *Selected Works* In 2 Volumes. Moscow: Progress.
- Marx, K., & Engels, F. (1975) *Collected Works*. New York: International Publishers.
- Marx, K., Engels, F. (1844) Holy Family. In: Selsam, H. Et al.(1983)
- Marx, K., Engels, F. (1846) *The German Ideology*. New York: International Publishers (1969)
- Martin, J. (2002) the Political Logic of Discourse: A Neo-Gramscian View. *History of European Ideas*, 28(1-2): 21-31.
- Mattelart, A. (1976) Cultural Imperialism In the Multinationals' Age. *Instant-Research-On-Peace-and-Violence*; 1976, 6, 4, 160-174.
- Mattelart, A. ve M. Mattelart (1979) *De L'Usage Des Medias En Temps De Crise*. Paris: Alain Moreau.
- Mattelart, A. ve S. Siegelau (1979) (Eds.) *Communication and Class Struggle*. Vol I. NY: International General.
- Mattelart, A. ve S. Siegelau (1983) (Eds.), *Communication and Class Struggle*. Volume 2: Liberation, Socialism (Pp. 11-16) New York: International General.
- Mattelart, A. (1994) *Les Nouveaux Scénarios De La Communication Internationale*. Barcelona: Generalitat De Catalunya.
- Mattelart, A. (1980) *Mass Media, Ideologies and the Revolutionary Movement*. New Jersey: Harvester Press
- Mattelart, A. and M. Mattelart (1992) *Rethinking Media Theory: Signposts and New Directions*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mattelart, A. (1995) *Unequal Voices*. (the Multimedia Explosion: Quo Vadis?) UNESCO Courier, Feb P11(4)
- Mattelart, A. (2003) *The Information Society: An Introduction*. London: Sage.
- Mattelart, Michele and Mattelart, Armand (1987) *Le Carneval Des Images: La Fiction Brésilienne*. Paris: La Documentation Française.
- Matthes, J. (2005) The Need For Orientation Towards News Media: Revising and Validating A Classic Concept. *International Journal of Public Opinion Research*, 18 (4): 422-444.

- McChesney, R. (2007) *The Communication Revolution: Critical Junctures and the Future of Media*. New York: the New Press.
- McChesney, R.(2004) The Problem of the Media: U.S. Communication Politics In the 21st Century. New York: Monthly Review Press.
- McClennen, S. A. (2000) Chilex: the Economy of Transnational Media Culture. *Cultural Logic*, 3 (2) [Http://Clogic.Eserver.Org/3-1&2/Mcclennen.Html](http://Clogic.Eserver.Org/3-1&2/Mcclennen.Html).
- McCombs, M. (1994) News Influence On Our Pictures of the World. In:J. Bryant and D. Zillman (Eds.) *Media Effects: Advances In Theory and Research*. NY:LEA, S. 116.
- McCombs, M., & Shaw, D.L. (1973) the Agenda-Setting Function of the Mass Media *Public Opinion Quarterly*, 37, 62-75.
- McCombs, M.E. ve D.L. Shaw (1974) The Agenda Setting Function of the Media *Public Opinion Quarterly* 36 :176 -187.
- McCombs, M.E. (1972) *Mass Communication In Political Campaigns*. Kline, F.G. Et. Al. (Eds.) *Current Perspectives In Mass Communication Research*. Ca: Sage.
- McLennan, G. (1995) *Pluralism*. Buckingham: Open University Press.
- McLuhan, M. (1962) *Gutenberg Galaxy*. NY: New American Library.
- McLuhan, M. (1964) *Understanding Media*. NY: Mcgrawhill.
- McQuail, D. (1969) *Towards A Sociology of Mass Communication*. London: Collier Macmillan.
- McQuail, D. (1972) (Ed.) *Sociology of Mass Communications*. NY: Penguin.
- McQuail, D. (1975) *Communication*. NY: Longman.
- McQuail, D. (1983) *Mass Communication Theory*. Ca: Sage.
- McQuail, D. (1984) With the Benefit of Hintsights: Reflections On Uses and Gratifications Research. *Critical Studies In Mass Communication* 1 (2): 177-193.
- McQuail, D. (1994) *Mass Communication Theory; An Introduction*. London: Sage.
- McQuail, D. J. Blumler & R. Brown (1972) The Television Audience: a Revised Perspective'. In: McQuail, (ed.).
- Mead, G.H. (1934) *Mind, Self and Society*. Chicago: University Chicago Press.
- Mead, G.H. (1956) *On Social Psychology*. Chicago : University Chicago Press.
- Meadow, R.G. (1980) *Politics As Communication*. NJ: Ablex.
- Meehan, E. R., Mosco, V. & Wasko, J. (1993) Rethinking Political Economy: Change and Continuity. *Journal of Communication* 43(4):105--116.
- Melody, W.H. and R.E. Mansel (1983) The Debate Over Critical Vs Administrative Research *Journal of Communication* 33 (3): 231- 248.
- Merton, R. K. (1968) *Social Theory and Social Structure*. NY: Free Press.
- Meyer, J. (1989) Global News Flow; Dependency and Neo-Imperialism. *Comparative Political Studies*, 22 (3) October, S. 243-264.
- Meyer, D. L. (2008) The Poverty of Constructivism. *Educational Philosophy and Theory*, 41 (3): 332 – 341.
- Michels, R. (1958) *Political Parties*. Glencoe: Free Press.
- Migus, P.H. (1975) *Sounds Canadian*. Montreal: Peter Martin Associations.
- Miliband, R. (1977) *Marksizm and Politics*. NY: Oxford University Press.
- Miller, G. R. (1983) Taking Stock of A Discipline, *Journal of Communication* 33(3):31- 41.
- Miller, D. and Philo, G. (2001) *Market Killing. What the free market does and what social scientists can do about it*. London: Longman.
- Mills, C.W. (1974) *İktidar Seçkinleri*, Çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mills, C.W. (1979) *Toplumbilimsel Düşün*, Çev. Ünsal Oskay, Ankara: Kültür Bakanlığı
- Miyoshi, Masao (1993)A Borderless World? from Colonialism To Transnationalism and the Decline of the Nation-State, *Critical Inquiry*, 19: 726–51.
- Moeller, Susan D. (1999) *Compassion Fatigue: How the Media Sell Disease, Famine, War and Death*. New York: Routledge.
- Molm, L. D. (1991) Affect and Social Exchange: Satisfaction In Power-Dependence Relations. *American Sociological Review*, 56(4): 475-493.

- Monaco, James (1981) *How To Read A Film*. New York: Oxford University Press (Part III, 'the Language of Film: Signs and Syntax')
- Morgan, L.H. (1967) General Observations Upon Systems of Relationship. In *Levitas, G. B.* S. 86 - 94.
- Morley, D. (1980) *The Nationwide Audience*. London: British Film Institute.
- Morley, D. (2006) Unanswered Questions In Audience Research. *the Communication Review*, 9 (2): 101- 121.
- Mosca, G. (1939) *Ruling Class*. NY: Mcgrawn.
- Mosco, V. (1983) Critical Research and the Role of Labor. *Journal of Communication* 33 (3): 231- 248.
- Moy, P., Scheufele, D. A. and Holbert, R. L.(1999) Television Use and Social Capital. *Mass Communication & Society* 2, Pp. 27–45.
- Mueller, C. (1975) *The Politics of Communication*. NY: Oxford University.
- Muessig, C. (2002) Sermon, Preacher and Society In the Middle Ages. *Journal of Medieval History*, 28 (1): 73-91.
- Murdock, G. (1978) Blindspots About Western Marksizm: A Reply To Dallas Smythe. *Canadian Journal of Political and Social Theory* 2: 109 -119.
- Murdock, G. (1982) Large Corporations and the Control of the Communication Industries Gurevitch, M. Et Al., S. 118 -150.
- Murdock, G. (1995) Across the Great Divide: Cultural Analysis and the Condition of Democracy. *Critical Studies In Mass Communication*, V. 12 (1) S.89-95.
- Murdock, G. ve P. Golding (1977) Capitalism, Communication and Class Relations Curran, J. Et Al., S.12 -43.
- Murdock, G. ve Golding, P. (2005) Digital Possibilities. Market Realities: the Contradictions of Communications Convergence. In: *Communicare Si Putere*, Marinescu, V. (Ed), Editura Niculsecu, Bucharest, S. 160-187
- Murdock, G. ve P. Golding (1978) Theories of Communication and Theories of Society *Communication Research*, 5 (3): 339 - 356.
- Murdock, G. (1992) Citizens, Consumers and Public Culture. In:Skovmand, M. and Schnder, K. C. (Eds.) *Media Cultures: Reappraising Transnational Media*: 17-41.
- Murphy, J. W. (1988) Making Sense of Postmodern Sociology. *British Journal of Sociology* 39(4):600–614.
- Neuwirth, K. J. (1995) Testing the Spiral of Silence Model: the Case of Mexico. PH.D. Thesis. the University of Wisconsin.
- Newcomb, T.M. (1953) An Approach To the Study of Communicative Acts *Psychological Review* 60: 393 - 404.
- Newcomb, H. and P. Hirsch (1984/1994) Television as a Cultural Forum: Implications for Research. In: Newcomb, H. (ed.)(1994). *Television: The Critical View*. New York: Oxford.
- Noelle - Neumann, E. (1974) The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion. *Journal of Communication* 24 (2): 43 - 51.
- Noelle-Neumann, E. (1983) The Effect of Media On Media Effect Research. *Journal of Communication* 33 (3) :157 -165.
- Noelle-Neumann, E. (1984) *The Spiral of Silence*. Chicago: university of Chicago Press.
- Nordenstreng, K. (1970) Comments On Gratifications Research In Broadcasting *Public Opinion Quarterly* 34 :130 -132.
- Oktay, A. (1993) *Türkiye'de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Osgood, D.E. ve P.H. Tannenbaum (1955) The Principle of Congruity In the Prediction of Attitude Change, *Psychological Review* 62: 42 - 55.
- Oskay, Ü. (1982a) 19. *Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*. Ankara: SBF.
- Oskay, Ü. (1982b) *Toplumsal Gelişmede Radyo Televizyon*. Ankara: SBF.
- Ouassini, A. (2005) What's Happening To S.İ.: G. Fine. In:Denzin (Ed), Pp. 355-361.

- Özbek, M. (1991) *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim.
- Özdemir, S. (1998) *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*. İstanbul: Timaş.
- Öztürk, S. (2009) Kültür Emperyalizmi ve Modernleşme Kuramları Açısından Türkiye'de Sinema Üzerine Notlar (1896-1939). *Kebikeç*, 27: 157-181.
- Öztürk, S. (2010) *Osmanlı'da İletişimin Diyalektiği*. Ankara: Phoenix.
- Paras, E. (2006) Foucault 2.0: Beyond Power and Knowledge. New York: Other Press.
- Pareto, V. (1968) *The Rise and Fall of the Elites*. NJ: Bedminster Press.
- Park, R. (1938) Reflections On Communication and Culture. *American Journal of Sociology*, 44 (2) 187-205.
- Park, D. and Poolye, J. (eds.) (2008). *The History of Media and Communication Research: Contested Memories*. New York: Peter Lang.
- Parsons, T. (1937) *The Structure of Social Action*. NY: Free Press.
- Parsons, T. (1951) *Social System*. NY: Free Press.
- Parsons, T. (1960) Mass Media and Structure of American Society. *Journal of Social Issues* 16: 67 - 77.
- Parsons, T. (1970) *Some Problems of General Theory In Sociology*. In: Mckinney, J.C. and E.A. Tiryakian (Eds.) *Theoretical Sociology*. NY: Appleton. S. 439 - 472.
- Payne, D. E. and C. A. Peak (1977) Cultural Diffusion: Effect the Role of US Television In Iceland. *Journalism Quarterly*, 54, 523-531.
- Pearson, David E. (1993) Post-Mass Culture. *Society*, July-August, 30(5):17-23.
- Peters, J. D. (1986) Institutional Sources of Intellectual Poverty of Communication Research. *Communication Research*, 13: 527-559.
- Philo, G. ve David Miller (2000) Cultural Compliance and Critical Media Studies. *Media Culture and Society*. 22 (6): 831-839.
- Pool, I. De S. (1977) The Changing Flow of Television. *Journal of Communication*, 27(2):139-149.
- Pooley, J. (2006) Fifteen Pages That Shook the Field: Personal Influence, Edward Shils, and the Remembered History of Mass Communication Research. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 206: 130-156.
- Pooley, J. (2007) Daniel Czitrom, James W. Carey, and the Chicago School. *Critical Studies In Media Communication*, 24, 469-472.
- Pooley, J. (2008) *The New History of Mass Communication Research*. In: Park and Pooley (eds.).
- Pooley, J. and Katz, E. (2008) Further Notes On Why American Sociology Abandoned Mass Communication Research. *Journal of Communication* 58: 767-786.
- Popper, K. (1974) *Objective Knowledge*, Illinois: Clarendon Press.
- Poster, M. (2001) (ed.) *Jean Baudrillard: Selected Writings*. London: Polity.
- Praetorius, N. (2003) Inconsistencies in the Assumptions of Constructivism and Naturalism. *Theory & Psychology*. 13(4): 511-539
- Pye, L. (Ed) (1963), *Communications and Political Development*, N.J.: Princeton University Press.
- Radcliffe-Brown, A.R. (1953) On the Concept of Function In Social Science. *American Anthropologist* 37: 394 - 402.
- Radcliffe-Brown, A.R. (1967). *Religion and society*. NY: Bobbs-Merrill.
- Radway, J. (1988) 'Reception Study: Ethnography and the Problems of Dispersed Audiences and Nomadic Subjects', *Cultural Studies* 2(3): 359-76.
- Raskin, J. D. (2002) Constructivism In Psychology: Personal Construct Psychology, Radical Constructivism, and Social Constructionism. 5 (3). <http://www.acjournal.org/holdings/vol5/iss3/special/raskin.htm>
- Reeves, B., & Nass, C. (1996) *The Media Equation: How People Treat Computers, Television, and New Media Like Real People and Places*. New York: Cambridge University Press.

- Riley, W. ve J.W. Riley (1959) *Mass Communication and the Social System*. In: Merton R. K. Et. Al. (1959) (Eds.) *Sociology Today*. NY: Basic Books.
- Roach, C. (1997) Cultural Imperialism and Resistance In *Media Theory and Literary Theory*. Media, Culture & Society 19(1): 47-66.
- Robin, R. (1995/2001) *The Barbed-Wire College: Reeducating German POWs in the United States During World War II*. NJ: Princeton University press.
- Rogers, E. (1962) *Diffusion of Innovations*. NY: Free Press.
- Rogers, E. (1976), The Diffusion of Innovations. In: Lerner, D. ve W. Schramm (1976)
- Rogers, E. (1995) *Diffusion of Innovations*. the Free Press. Fourth Edition.
- Rostow, W.W. (1968) *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge University Press, London.
- Rubin, A. M., & Windahl, S. (1986) the Uses and Dependency Model of Mass Communication. *Critical Studies In Mass Communication*, 3 (2): 184-199.
- Said, E. (1979) *Orientalism*, New York: Vintage Books.
- Said, E. (1994) *Culture and Imperialism*. New York: Alfred A. Knopf.
- Samarajiva, R. (1987) "The Murky Beginnings of the Communication and Development Field: Voice of America and The Passing of Traditional Society." In: N. Jayaweera, S. Amunugama, and E. T. Ariyaratna (eds.) *Rethinking Development Communication*, Singapore: Asian Mass Communication Research and Information Centre, s. 3–19.
- San Juan, E. (1995) *Postcolonial Theory Versus Philippine Reality*. Sentenaryo Centennial Home Page, Internet.
- Sandoval, M. and Fuchs, C. (2009) Towards A Critical Theory of Alternative Media. *Telemat. Informat.* Doi:10.1016/J.Tele.2009.06.011.
- Sartre, J. P. (1976) *Critique of Dialectical Reason*. London: NLB.
- Savage, J. (2004) Does Viewing Violent Media Really Cause Criminal Violence? A Methodological Review. *Aggression and Violent Behavior*, 10, Pp. 99-128.
- Schiller, D. (1993) Capitalism, Information and Uneven Development In S. A. Deetz (Ed.) *Communication Yearbook 16*. Ca:Sage. S. 396-406.
- Schiller, D. (2000) *Digital Capitalism*. Ca:Sage. S. 396-406.
- Schiller H. I. (1969) *Mass Communications and American Empire*. NY: A.M.Kelley.
- Schiller H. I. (1976) *Communication and Cultural Domination*. International Arts and Sciences Press, New York.
- Schiller H. I. (1981) *Who Knows? Information In the Age of the Fortune 500*, NJ: Ablex
- Schiller H. I. (1984) *Information and the Crisis Economy*. NJ: Ablex.
- Schiller, H. I. (1989) *Culture Inc: Corporate Takeover of Public Expression*. New York: Oxford University Press.
- Schiller, H.I. (1991) Not Yet Post Imperialist Era. *Critical Studies In Mass Communication*, 8 (1): 13-28
- Schramm, W. (1964) *Mass Media and National Development*, Stanford, California: Stanford University Press.
- Schramm, W. (1973) *Men, Messages and Media*. NY: Harper and Row.
- Schramm, W. (1983) The Unique Perspective of Communication: A Retrospective View *Journal of Communication* 33 (3): 6 -17.
- Selsam, H. Et al.(1983) *Dynamics of Social Change*. NY: International Publishers.
- Selsam, H. ve H. Martel (1984) *Reader In Marksist Philosophy*. NY: International Publishers.
- Shannon, C.E. ve W. Weaver (1949) *The Mathematical Theory of Communication*. Illinois: University of Illinois Press, 1964 Edition.
- Shaw, D. L., Hamm, B. J. and Knott, D. L. (2000) Technological Change, Agenda Challenge and Social Melding: Mass Media Studies and the Four Ages of Place, Class, Mass and Space. *Journalism Studies*, 1 (1): 57–79.
- Shaw, D.L., Mcombs, M., Weaver, D.H., & Hamm, B.F. (1999) Individuals, Groups, and Agenda-Melding. *International Journal of Public Opinion Research*, 11(1), 2-24.

- Siebert, F. Et al.(1954/1956) *Four Theories of the Press*. Urbana, ILL: University of Illinois Press.
- Siegelau, S. (1974) *Marksizm and the Mass Media: Towards A Basic Bibliography*. NY: International General.
- Siegelau, S. (1979) Preface: A Communication On Communication. In: Armand Mattelart & Seth Siegelau (Eds.), *Communication and Class Struggle. Volume 1: Capitalism, Imperialism* (Pp. 11- 21) NY: International General.
- Siegelau, S. (1983) Preface: Working Notes On Social Relations İn Communication and Culture. In:Armand Mattelart & Seth Siegelau (Eds.) *Communication and Class Struggle. Volume 2: Liberation, Socialism* (Pp. 11-16) NY: International General.
- Sil. N. P. (2008) Postcolonialism and Postcoloniality: A Premortem Prognosis. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 7(4): 20-33.
- Simon, A. F. (1997) Television News and International Earthquake Relief, *Journal of Communication* 47, Pp. 82–93.
- Simpson, C. (1994) *The Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945-1960*. New York: Oxford University Press.
- Simpson, C. (1996) Elisabeth Noelle-Neumann's 'Spiral of Silence' and the Historical Context of Communication Theory, *Journal of Communication* 46, Pp. 149–72.
- Slack, J. D. (1984) *Communication Technologies and Society: Conception of Causality and the Politics of Technological Intervention*. NJ: Ablex.
- Slack, J. D. and M. Allor (1983) The Political and Epistemological Constituents of Critical Communication Research. *Journal of Communication* 33 (3): 208- 218.
- Smythe, D. (1981) *Dependency Road: Communications, Capitalism, Consciouness and Canada*. N.J.: Ablex.
- Smythe, D. and T.V. Dinh (1983) On Critical and Administrative Research: A New Critical Analysis. *Journal of Communication* 33 (3): 117 -127.
- Smythe, D. W. (1977) Communications: Blindspot of Western Marksizm. *Canadian Journal of Political and Social Theory*. 1(3): 127.
- Smythe, D. W. (1986) *On Political Economy of C3I*. In:Jorge, Pp. 66-76. (C3I= Command, Control, Communication ve İnförmasiyon)
- Sokal, A. (2008) *Beyond the Hoax: Science, Philosophy and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Sokal, A. ve Bricmont, J. (1999) *Fashionable Nonsense, Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*. New York: Picador (St. Martins).
- Sparks, C. (2006) *Contradictions in Capitalist Media Practices*. In: Artz,L. Vd.
- Spencer, H. (1892) *The Evolution of Societies*. In Etzioni, A. and Etzioni, H., S. 9 -13.
- Spengler, O. (1980) *Decline of the West*. New York: random house.
- Sproule, J. M. (2008) "Communication": from Concept To Field To Discipline. In:D. W. Park & J. Pooley (Eds.), *The History of Media and Communication Research: Contested Memories* (Pp. 164–178) New York: Peter Lang.
- Steinmetz, G. (2007) *The Devil's Handwriting*. Chicago: University of Chicago Press.
- Summers, F. (2008) Making Sense of the APA: A History of the Relationship Between Psychology and the Military. *Psychoanalytic Dialogues*, 18:614–637.
- Sungur, S. (2007) Marksist Düşünce Sisteminde Kitle Kültürü ve Televizyonda Yayınlanan Çizgi Filmlerin İdeolojik İşlevlerine Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2007,(30):125-140.
- Tchakotin, S. (1952) *Le Viol Des Foules Par La Propagande Politique*. Paris: Gallimard.
- Tekinalp, Ş. (2002) İletişim Araştırmalarında İdeoloji ve Küreselleşme: Eleştirel Bir Bakış. <http://www.Siyasaliletisim.Org/Pdf/iletisimarastirmalari.Pdf>
- Theobald, J. (2004) *The Media and the Making of History*. Burlington, VT: Ashgate.
- Therborn, G. (1976) *Science, Class and Society*. London: New Left Books.
- Thompson, E. P. (1964) *The Making of the English Working Class*. New York: Pantheon.
- Thompson, E. P. (1978) *The Poverty of Theory and Other Essays*. London: Merlin Press.

- Thompson, J. (1994) The Theory of the Public Sphere: A Critical Appraisal. In: Polity Reader In Cultural Theory. Polity Press, (91-99)
- Tomlinson, J. (1991) *Cultural Imperialism*. Baltimore: the Johns Hopkins
- Topçuoğlu, N. (1996) *Basında Reklam ve Tüketim Olgusu Türkiye'de Yeni Gazetecilik Yönelimleri ve Basının Sosyo-Kültürel Değişimdeki Rolü* Ankara: Vadi.
- Treanor, P. (1997) Structures of Nationalism. *Sociological Research Online*, 2 (1) [Http://www.Socresonline.Org.Uk/Socresonline/2/1/8.Html](http://www.Socresonline.Org.Uk/Socresonline/2/1/8.Html).
- Tuchman, G. (1983) Consciousness Industry and Production of Culture. *Journal of Communication* 33 (3): 330 - 341.
- Total, N. (2006) *Küreselleşme İletişim Kültürlerarasılık*. İstanbul: Kırmızı.
- Uluç, G. (2003) *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı*. Ankara: Anahtar.
- Uslu, Z. K. (2009) *Bilinç Endüstrisinin İktidar ve Siyaset Pratikleri*. İstanbul: Beta.
- Uzun, R. (2009) İletişim Etiği. İstanbul: Dipnot.
- Volosinov, V.N. (1973) *Marksizm and the Philosophy of Language*. NY: Scminar Press.
- Wahl-Jorgensen, K. (2004) How Not To Found A Field: New Evidence On the Origins of Mass Communication Research. *Journal of Communication*, 54, 547-564.
- Wallerstein, I. (1979) *Capitalist World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wasco, J. (1981) The Political Economy of the American Film Industry. *Media Culture and Society* 3 (2): 135 -153.
- Wasco, J. (2005) Studying the Political Economy of Media and Information. *Comunicação E Sociedade*, 7: 25-48.
- Wayne, M. (2003) *Marksizm and Media Studies*. London: Pluto.
- Webster, F. (1995) *The Information Society Reader*, London: Routledge.
- Weedon, C. (1987) *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. New York: B. Blackwell. [Http://www.Massey.Ac.Nz/~Alock/Theory/Foucault.Htm](http://www.Massey.Ac.Nz/~Alock/Theory/Foucault.Htm)
- Westley, B. ve D. Maclean (1957) A Conceptual Model For Mass Communication Research *Journalism Quarterly* 34: 31- 38.
- White, R.A. (1983) Mass Communication and Culture: Transition To A New Paradigm. *Journal of Communication* 33 (3): 279 - 301.
- Wilkie, R. (2008) Supply-Chain Democracy and the Circuits of Imperialism. *The Red Critique*. [Http://Redcritique.Org/Fallwinter2008/Printversions/SupplychaindemocracyandTheCircuitsofImperialismprint.Htm](http://Redcritique.Org/Fallwinter2008/Printversions/SupplychaindemocracyandTheCircuitsofImperialismprint.Htm)
- Williams, R. (1958/1983) *Culture and Society*. New York: Columbia University Press.
- Williams, R. (1961) *The Long Revolution*. New York: Columbia University Press.
- Williams, R. (1977) *Marksizm and Literature*. NY: Oxford University Press.
- Williams, R. (1980) *Problems In Materialism and Culture*. London: New Left.
- Woolcott, J. (1982) Messages and Meanings. In: Gurevitch, M. et al. (eds.) pp. 91-112.
- Wright, C.R. (1959) *Mass Communication: A Sociological Perspective*. NY: Random House.
- Wright, C.R. (1960) Functional Analysis and Mass Communication. *Public Opinion Quarterly*, 24 (4): 605 - 620.
- Wright, C.R. (1974) Functional Analysis and Mass Communication Revisited. In: J. G. Blumler and E. Katz (Eds.), pp. 197 -212.
- Yengin, H. (1994) *Ekranın Büyüsü Batı'da Değişen Televizyon Yayıncılığının Boyutları ve Türkiye'de Özel Televizyonlar*. İstanbul: Der Yayınları.
- Zizek, S. (2003) Homo Sacer As the Object of the Discourse of the University. [Http://www.Lacan.Com/Hsacer.Htm](http://www.Lacan.Com/Hsacer.Htm).